ANALELE DOBROGEI

Serie nouă
an II, nr. 1

CONSTANȚA
1996

"Analele Dobrogei" apare cu sprijinul financiar al
Consiliului Municipal Constanța, editor fiind
Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța.

ANALELE DOBROGEI

serie nouă, Anul II, nr.1

CUPRINS

ARHEOLOGIE

Zizi COVACEF

LUDI TOMITANI ÎN DOCUMENTE ARHEOLOGICE

Cercetările arheologice au ca scop final reconstituirea trecutului în toată complexitatea sa; cu toate acestea cele mai multe studii se ocupă de activitatea economică, o bună parte se referă la viaţa politică şi militară, în privinţa vieţii spirituale studiile ocupându-se, în principal, de religie: divinităţi adorate, forme de manifestare ale cultelor, inclusiv din punct de vedere al reprezentărilor plastice.

Între descoperirile arheologice tomitane sunt numeroase cele care se referă la distracţii: măşti - tragice sau comice -, lucrate din ceramică, un basorelief cu reprezentarea unui actor, o statuetă din bronz înfăţişând un acrobat, imagini de gladiatori - în basoreliefuri de marmură sau pe discurile opaiţelor -, inscripţii care se referă la manifestări în teatru sau la spectacole de gladiatori.

Reprezentările plastice şi textele epigrafice, coroborate cu izvoarele scrise şi cu desocperirile din teren ne informează că diferitele jocuri şi spectacole - cuprinse sub genericul **ludi**, ocupau un loc important în viaţa anticilor. Acestea se desfăşurau cu prilejul numeroaselor sărbători, după îndeplinirea riturilor şi efectuarea sacrificiilor prescrise, sărbători care ajunseseră de la 64 zile într-un an - câte erau în timpul lui Augustus -, la 123 zile în timpul lui Traian şi la 135 zile în vremea lui Marcus Aurelius.

Organizarea reprezentaţiilor - de teatru, circ, lupte de gladitatori - era încredinţată unui magistrat, care prezida toate manifestările legate de sărbătoarea respectivă.

Din mai multe documente epigrafice se evidenţiază faptul că la Tomis s-au desfăşurat numeroase şi variate concursuri, dintre care n-au lipsit concursurile tragice. Aceasta înseamnă că Tomis avea un teatru. Într-adevăr, dintr-un decret tomitan din sec.II a.Chr.[1], scris în limba greacă şi ajuns până la noi fragmentar, aflăm că cineva, "fiul lui Hephaistion... fiind ales şi agoranom, a îngrijit şi de celelalte lucruri legate de funcţia sa...", pentru care urma să fie "... încoronat **în teatru**..."[2]; este prima menţiune a acestei instituţii la Tomis.

La serbările organizate cu prilejul diverselor manifestări religioase, "sfatul şi poporul" hotăra cine şi cum să fie onorat, motivând-se totodată această hotărâre. Într-un decret, din sec. II p.Chr., gravat de "sfatul şi poporul metropolei Pontului Tomis, pentru iubitorul de frate **Attalos al lui Eumenos**" se spune că acesta "a fost agoranom şi a prezidat cu dărnicie, la marea serbare, **colegiul actorilor**; a îndeplinit cu cinste funcţia de casier..."[3]. Costisitoarele cheltuieli cauzate de marile serbări populare erau trecute adesea unui magistrat, situaţie în care astfel de demnităţi nu puteau fi deţinte decât de marile familii, cu dare de mână. Serbările (πανεγυρεισ), ca cea la care se referă inscripţia, erau anuale, aveau un caracter dublu, economic şi cultural, şi se desfăşurau cu participarea întregului popor. **Colegiul actorilor dra-**

matici era o instituţie specială, folosită la reprezentaţiile teatrale date cu prilejul acestor sărbători[4].

În ceea ce priveşte spaţiile rezervate desfăşurării sărbătorilor, în afara teatrului abia pomenit, inscripţiile menţionează **stadioane**[5] şi **amfiteatre**[6]. S-a considerat că stadioane este un plural emfatic[7], desemnând de fapt orice spaţiu unde se puteau desfăşura lupte de gladiatori: **stadion** propriu-zis, **teatru** şi, mai sigur, **amfiteatru**.

Cercetările arheologice întreprinse în perimetrul închis între străzile Mircea cel Bătrân, Ecaterina Varga şi Dragoş Vodă care au vizat, în principal, degajarea unei basilici de mari dimensiuni, au condus la descoperirea unor fragmente de ziduri, la 7 m adâncime faţă de nivelul actual, care închid o suprafaţă de plan elipsoidal orientată Nord - Sud[8]. Forma suprafeţei pe care o închid fragmentele de ziduri cercetate, ca şi poziţia lor în plan indică existenţa unei arene cu lungimea de 55-60 m şi lăţimea de 30-35 m, anterioară construcţiei basilicale. Din zona cercetată au fost recuperate mai multe bănci de piatră calcaroasă, dizlocate încă din antichitate, între care se remarcă un fragment de bancă cu dimensiunile 1,36 x 0,72 x 0,43 m, care avea un basorelief pe latura frontală (din care se mai păstrează un picior) şi o inscripţie grecească pe bordura superioară (din care au mai rămas patru litere: **EXPY**)[9]. Aceste vestigii, datate la sfârşitul sec. II - începutul sec. III, constituie dovada fizică a amfiteatrului tomitan, a cărui existenţă era bănuită pe baza documentelor epigrafice[10].

Perioada, presupusă, de funcţionare a amfiteatrului coincide cu aceea a documentelor epigrafice privitoare la organizarea luptelor de gladiatori.

Născute dintr-o iniţiativă privată, având caracter de rit funerar, luptele cu gladiatori - care trebuiau să dea strălucire ceremoniilor funerare ale unor personaje importante - au devenit spectacolele cele mai apreciate de masele largi.

Inscripţiile tomitane, destul de numeroase, ca şi reprezentările plastice, dovedesc popularitatea de care s-au bucurat aceste spectacole aici, de-a căror organizare se ocupau pontarchii, după cum deducem din mai multe epigrafe. Astfel, din epitaful unui tomitan, originar din Neapolis a Syriei, aflăm că, în calitatea sa de **pontarch** (pe care a avut-o de două ori), a dat **jocuri de gladiatori**[11] ("am dat luptele lui Ares"), care erau destul de costisitoare, motiv pentru care "luptătorii lui Ares (gladiatorii)", puşi la dispoziţia sa "în stadioane", îi aduc cinstirea finală[12]. La fel **Aurelius Priscius Isidorus**, în calitate de **pontarch** "nu a neglijat sarcina de a da cu largheţe **lupte de gladiatori şi fiare**, timp de şase zile în şir"[13]. Şi tot astfel **pontarchul Aurelius Priscius Annianus** "nu a neglijat de a da, în mod strălucit, **jocurile de gladiatori şi lupte de fiare**"[14].

Majoritatea gladiatorilor proveneau din rândul sclavilor, dar erau destui şi de condiţie liberă. Instruirea lor se făcea în instituţii speciale şi aveau îmbrăcămintea şi arme variate, în funcţie de specialitatea pentru care erau pregătiţi.

Urmăritorii erau înarmaţi uşor, cu un scut şi o sabie, şi erau foarte apreciaţi pentru agilitatea mişcărilor şi rapiditatea atacurilor.

O altă categorie de gladiatori o formau **retiarii**. Aceştia erau îmbrăcaţi cu o tunică scurtă, aveau o cingătoare lată de piele şi o apărătoare pe braţul stâng. Ca arme aveau: un trident, pumnal şi o plasă, pe care o aruncau asupra adversarului.

Pe lângă urmăritori şi retiarii mai existau două categorii de gladiatori cu arma-

ment greu.

Înfruntările din arenă se făceau fie între gladiatori din ategorii diferite, fie - mai apreciate de către public - între gladiatori şi animale sălbatice, aşa-numitele "vânători". Cele două tipuri de lupte erau definite clar, cum am văzut mai sus[15]: "jocuri de gladiatori şi lupte de fiare", sau "lupte de gladiatori şi fiare".

Câteva epitafuri, precum şi unele reprezentări plastice ne dezvăluie numele unora dintre gladiatorii tomitani şi ne sunt sugerate luptele acestora. Stela funerară a lui **Amarantos**[16], datată în sec. II-III, evocă faptul că acesta "a murit în lupte de eroi"[17]. Într-un relief fragmentar, din aceeaşi perioadă, vedem un gladiator îmbrăcat în tunică scurtă ţinând în mâna dreaptă un scut dreptunghiular; tot în partea dreaptă, la picioare, este o cască specială, de formă rotundă, cu viziera lăsată şi străbătută de găuri. Inscripţia, care însoţea imaginea ne spune că este vorba despre "**Agroicos, provocator** în luptele cu pumnii, **stângaciul**", care fusese "mare în **amfiteatru**"[18]. Imaginea, ca şi textul, evidenţiază faptul că gladiatorul era stângaci. Conform credinţei antice mâna stângă era aducătore de victorii în astfel de confruntări. În acest sens, pe lângă alte documente epigrafice referitoare la gladiatori stângaci[19], este sugestivă informaţia lui Cassius Dio[20] despre împăratul Commodus care se mândrea să lupte, ca gladiator, cu mâna stângă.

Stela funerară a lui **Argutos**[21], **retiar**, îl reprezintă pe acesta din faţă, purtând un şorţ, având centură şi galerus, şi cu braţul protejat în întregime. Cu mâna dreaptă ţine în faţa sa tridentul, iar cu stânga pumnalul şi, probabil, plasa. Piesa a fost datată în sec. II-III.

Din aceeaşi perioadă datează o placă fragmentară din marmură[22] cu un relief reprezentând un gladiator în poziţie de luptă spre dreapta. Acesta are capul acoperit cu o cască rotundă, braţul înfăşurat în benzi de curele şi ţine în mâna dreaptă pumnalul.

Între fragmentele sculpturale descoperite în săpăturile de la Edificiul roman cu mozaic se află un braţ - de la umăr până la cot -, înfăşurat în benzi de curele. Imaginile din basoreliefurile gladiaorilor ne sugerează că este foarte probabil ca acesta să provină de la statuia unui **retiarius**[23].

Deosebit de interesant este basorelieful cu epitaful **retiarului Skirtos Dacul**, care menţionează că era de "condiţie liberă"[24]. Gladiatorul este îmbrăcat cu lorica, poartă în mâna stângă un pumnal şi o **fuscina** (furcă cu trei braţe), iar în mâna dreaptă are un **gladius**. Scena este completată cu imaginea unui câine reprezentat la picioarele sale, în dreapta. Inscripţia greacă este săpată de-o parte şi de alta a reliefului: (Eu) **Skirtos Dakesis** (=dacul), de **condiţie liberă**, (încununat) cu şase victorii, părăsind (viaţa) înainte de vreme, zac la Tomis, având ca locuinţă mormântul. Vă urez sănătate!" Monumentul a fost datat în sec. III p.Chr. Menţionarea condiţiei sociale a lui Skirtos Dacul evidenţiază faptul că la Tomis gladiatorii se recrutau şi dintre oamenii liberi, chiar dacă majoritatea erau din rândul sclavilor, ceea ce ne determină să considerăm că întrecerile din arene şi stadioane constituiau deja o meserie.

Într-un alt basorelief, care nu are inscripţie, este înfăţişată confruntarea dintre un **retiar** şi un **gladiator greu**.

O categorie specială de gladiatori o constituiau luptătorii cu fiarele, **venatores**, aşa

cum fusese **Attalos**, menționat într-o inscripție descoperită la Palazu Mare: "Aici, trecătorule, zac cu **Attalos, luptător cu fiarele**, care, după ce am doborât în **amfiteatru** mulți tauri, am plecat la cei morți, înfruntând un bivol sălbatic, care m-a omorât"[25]. Tipul de monument, calitatea artistică și epigrafică a acestuia, relieful - care înfățișează busturile a două personaje (o femeie și un bărbat) -, elemente care au determinat și încadrarea cronologică în sec. II-III, ne determină să considerăm că Attalos făcuse parte din categoria celor de condiție liberă.

***

Dintre spectatolele care făceau deliciul antichității am insistat mai mult asupra luptelor de gladiatori și nu întâmplător. Frenezia pentru luptele sângeroase din amfiteatre cuprisese mase mari, motiv pentru care, în epoca imperială, apar numeroase încercări din partea împăraților de a le pune stavilă sau, măcar, de a le îngrădi influența.

O primă tentativă în acest sens a fost aceea de a înlocui luptele pe viață și pe moarte cu întreceri sportive în care accentul se punea pe întărirea corpului prin exerciții și nu pe distrugerea sa. Din acest moment, probabil, la luptele de gladiatori au accedat și oameni de condiție liberă, mai cu seamă dacă victoria aducea, pe lângă glorie, și un venit. Împărați ca Titus, Traian, Hadrian, Marcus Aurelius au adus modificări în conținutul luptelor de gladiatori, reducându-le la exerciții competitive. Iar Commodus, cum menționam și mai sus, era un pasionat al acestor întreceri, participând el însuși, în public, la duelurile gladiatorilor și la luptele cu fiarele.

Sub această formă, de competiție, luptele de gladiatori s-au desfășurat până în timpul împăratului Constantin care a impus o serie de măsuri legislative pentru îngrădirea lor, iar împăratul Honorius, la începutul sec. V p. Chr., a interzis cu desăvârșire jocurile de gladiatori. Acesta să fi fost momentul și motivul încetării activității amfiteatrului tomitan?

Din documentele tomitane are ne-au reținut atenția, și care nu depășesc secolul III p.Chr., se evidențiază pregnant că în părțile noastre aceste jocuri au avut mai degrabă un caracter competitiv - la ele participând și oameni de condiție liberă. Dintre variatele lupte de gladiatori erau preferați **retiarii** și **venatores**, aceștia din urmă în luptele cu tauri, lupte care și astăzi fac vogă în țările de origine spaniolă.

NOTE

1. **ISM**, II, 4
2. Întregire propusă de D.M. Pippidi, în StCl, 8, 1966, p.232.
3. **ISM**, I, 70 (36).
4. I. Stoian, **Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis**, București, 1962, p.176-177, cu bibliografia.
5. **Idem**, p.162 și urm., pl.XL; L. Robert, **Les gladiateurs dans l'Orient grec**, Amsterdam, 1971; **ISM**, II, 188 (24).
6. **ISM**, II, 288 (124); 340 (176).
7. **ISM**, II, 18 (24).
8. A. Rădulescu, în Ètudes byzantines et post-byzantines, II, București, 1991, p.35-36.
9. **Ibidem**.

10. **ISM**, II, 288 (124); 360 (176).

11. **Jocuri de gladiatori** şi nu **jocuri în cinstea lui Ares**, cf. Fr. Cumont, **REE**, XIV, 1901, p.138-141; L. Robert. **op. cit**; **ISM**, II, 188 (24).

12. **ISM**, II, 188 (24); datare: sec.II p.Chr. după L. Rovert, **loc. cit.**

13. Inscripţie greacă pe o bază de statuie, din marmură, descoperită la Constanţa la 4 octombrie 1860, în timpul săpăturilor din port; acum la British Museum. Epoca lui Severus Alexander. L. Robert, **op.cit.**, p.101-103, nr.41; **ISM**, II, 96 (92).

14. Inscripţie greacă pe o bază de statuie din marmură, descoperită la 7 iulie 1860 în timpl lucrărilor din portul constănţean; acum la British Museum. Epoca Severilor. **ISM**, II, 97(63).

15. **ISM**, II, 96(62); 97(63).

16. Stelă funerară din calcar, descoperită la Constanţa în 1900. **ISM**, II, 342(178), unde şi bibliografia anterioară.

17. Cf. **ISM**, II, 342 (172) se pare că expresia "lupte de eroi", indică "luptele ce se dau în cinstea morţilor, deveniţi eroi prin însăşi moartea lor".

18. **ISM**, II, 288 (124).

19. L. Robert, **op.cit.**, p.70.

20. Cassius Dio, I, 73, 19, apud, **ISM**, II, p.277.,

21. Descoperită la Constanţa, la capătul str. Cuza Vodă, în dărâmătura malului, cf. **ISM**, II, 343 (179).

22. **ISM**, II, 341 (177).

23. Z. Covacef, **Monumente sculpturale de la Edificiul roman cu mozaic din Constanţa**, mss. la Pontica, 28, 1995, Iţ.=24 cm, Iţ.=14 cm.

24. Descoperită la Constanţa piesa face parte din colecţiile MNA. **ISM**, II, 344 (180), unde şi bibliografia anterioară.

25. **ISM**, II, 340 (176), cu bibliorafis.

Fig. 1 - Stela funerară a gladiatorului Skirtos Dacul.
Tomis.

DOBROGEA ŞI LOCUITORII EI

Adrian RĂDULESCU

DOBROGEA: VIA GENTIUM ?

Un fenomen de necontestat, care a influenţat istoria poporului român, l-a reprezentat, categoric, poziţia sa geo-politică - în partea central-sud-europeană, la locul de trecere a nenumărate neamuri; procesul mişcării acestora ni se documentează din etapa de trecere de la eneolitic la epoca bronzului, în urmă cu aproape 5000 de ani, odată cu mutaţiile triburilor indoeuropenizante. Fenomenul s-a manifestat în chip particular şi cu o frecvenţă mai mare în culoarul dat de spaţiul geografic dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră, actuala Dobroge. Succesiunea şi intervalele de timp dintre treceri au fost evaluate mai ales prin vestigii de cultură materială - cărora li s-a adăugat, începând din sec.VII a.Chr. şi informaţii literare.

Procesele etnice au fost stimulate de populaţiile de păstori, asiatice, şi de triburile nou venite care au avut un aport considerabil în domesticirea şi folosirea calului, în producţia unei ceramici specifice cu motive decorative realizate "cu şnurul". Tot lor le sunt recunoscute îngropările în poziţie chircită, şi, mai ales, o evidentă tendinţă de sedentarizare. Se trece la ginta paternă, se deosebesc "agricultorii" de "păstori" etc.

Epoca metalelor, a bronzului şi apoi a fierului (Hallstatt şi La Tène) - structurează etnia tracică, cea care foloseşte din plin fierul. Noul metal se dovedeşte mai eficient, şi va permite o evoluţie spectaculoasă a unei civilizaţii proprii, ce va ocupa un spaţiu geografic enorm, din miazăzi, din nordul Greciei - Epir şi Tessalia - până la Carpaţii Septentrionali, iar din răsărit, de dincolo de Nistru, până la apus, spre Cadrilaterul Boemiei.

În nordul şi în sudul Dunării de Jos, triburile geto-dacice sunt dominante; acced spre o înaltă organizare socială şi spre o cultură originală, atât de bine ilustrate în descoperiri epocale, între care, tezaurul din mormântul princiar de la Hagighiol, rămâne cap de coloană. Agricultura, păstoritul şi meşteşugurile sunt îndeletniciri de bază, mai ales pentru triburile de geto-daci, odrisi, bessi, tribali, mesi, ş.a. Acestea sunt şi rămân pentru totdeauna, populaţii de bază ale unui spaţiu care intră de timpuriu în dialog cu atâtea alte elemente alogene. Ultimile, în trecere numai, sau cu perioade de zăbovire, vor sfârşi adesea într-un anonimat datorat fie orientării lor spre alte ţinuturi, fie cuprinderii în masa localnicilor, copleşitori din punct de vedere numeric.

Dobrogea, străvechi pământ traco-geto-dac, şi mai târziu traco-geto-roman, a constituit de-a lungul mileniilor, vatra unor intense procese de cultură materială şi spirituală, în care s-au înmagazinat numeroase trăsături specifice. Contribuţia altor neamuri care au trecut pe aici, va fi integrată mai departe fondului genetic deja constituit. O trăsătură de identitate particulară o distingem în conlucrarea şi receptivitatea băştinaşilor în contactele lor nemijlocite cu alte etnii, unele mai evoluate, altele,

dimpotrivă. Spiritul autohton rămâne permanent, receptiv şi viguros, într-o dispoziţie deschisă de asimilare a tot ceea ce venea bun din altă parte. Progresele acestei zone bine circumstanţiate, au fost întotdeauna înlesnite de prezenţa mării la răsărit, şi de legăturile directe cu spaţiile mediteraneene.

Nu ştim cât de reale sunt unele semne care ar indica pătrunderea fenicienilor în Marea Neagră, pe ţărmul său de vest, şi nici cât de specioase ar fi contingenţele legendei argonauţilor cu aceleaşi medii geografice. Ambele evenimente sunt de natură să arunce unele lumini asupra veacurilor VIII-VII a.Chr. Sigur ştim însă că marea roire grecească de la mijlocul sec. VII şi până la mijlocul sec. VI a.Chr., aşează pe greci în mai multe centre, într-un interval de timp relativ restrâns, noile colonii se transformă din centre de desfacere şi consum în centre de producţie, concurând oraşele-state ale Greciei metropolitane. Fenomenul are la bază conlucrarea cu o matură aristrocaţie tribală traco-getică, şi atragerea numeroşilor truditori ai acestor pământuri, agricultori şi păstori, buni receptori ai unor practici comerciale, devenite vitale şi ai unor elemente de voinţă cultural spirituală elevată. Alături de traco-geţi, grecii vor reprezenta timp de mai multe veacuri un element etnic permanent şi bine individualizat.

Avântul tranzacţiilor comerciale, preferate în raporturile dintre greci şi traco-geţi băştinaşi, este ilustrat prin descoperiri arheologice diverse, unelte, vase, arme, podoabe, construcţii. ş.a. - dar mai ales, prin tezaure monetare şi inscripţii - toate într-un strâns acord cu ştirile izvoarelor literare.

Mărfurile greceşti au pătruns nu numai în întreaga zonă a Dunării de Jos, ci mult mai departe între locuitorii daco-geţi de la Dunărea mijlocie şi din arcul Carpatic. Teza întrepătrunderilor dintre greci şi autohtoni se referă astăzi la un spaţiu imens. Noi ne vom opri la cel care prefigurează încă de pe atunci vatra etnogenetică românească, pe care s-a format, pe rând, uniunea tribală a lui **Dromichaites,** prima organizare statală a lui **Burebista** - din care nu lipseau, în sec. I a.Chr. oraşele greceşti de la Olbia în nord până la Apollonia în sud - şi care au culminat mai târziu cu **Dacia** lui **Decebal,** stat solid, întărit şi avansat din toate punctele de vedere, capabil să opună rezistenţă uriaşei forţe armate a Romei imperiale.

De la mijlocul sec VII a.Chr., şi până la mijlocul sec. IV a.Chr. compoziţia etnică a spaţiului dobrogean pare să fi rămas în componentele sale de bază traco-geto-dacă şi elenică, cu inerente întrepătrunderi, colaborări ori adversităţi, dictate de interese mercantile şi politico-militare. La un moment dat se constată însă o restructurare amalgamată produsă de noi triburi în mişcare la Gurile Dunării: sunt triburile de sciţi care vin din stepele - nord pontice, şi care, într-o clasificare ordonată şi bine circumstanţiată a faptelor, ar reprezenta o primă migrare.

Sciţii au format obiectul mai multor studii şi interpretări istorice. În zonele de răsărit ale Mării Caspice, ei intră de timpuriu în conflicte mari cu Imperiul persan. Se deplasează apoi spre apus, prin nordul pontic, exercitând presiuni asupra masei cimmeriene, ca să-i vedem către sfârşitul sec. VI ţintă a marii expediţii a lui Darius I, dintre 514/ 513 - prilej pentru Herodot să aprecieze calităţile tracilor şi geţilor de pe coasta de vest a Mării Negre: **"Înainte de a ajunge la Istru, (Darius) lovi mai întâi pe geţi, care se cred nemuritori. Căci tracii, locuitorii din Salmydessos şi cei care ocupă**

ţinutul aşezat mai sus de oraşele Apollonia şi Mesembria - pe nume sarmizi şi nipseeni - s-au predat lui Darius fără luptă. Geţii, însă, fiindcă s-au purtat nechibzuit, au fost îndată înrobiţi, măcar că ei sunt cei mai viteji şi cei mai drepţi dintre traci".(Herodot, IV, 93).

Cunoaştem de asemenea, conflictul dintre sciţii conduşi de **Ateas** şi acel **Rex Histrianorum,** paralel - cu conflictul dintre aceiaşi sciţi şi regele Filip II - al macedonenilor din anul 339. Evenimentul ei marca, după unii istorici, începutul aşezării printre băştinaşi în zona litorală vest-pontică a unor elemente din această etnie. Vor dăinui, ca **sciţi războinici,** şi **agricultori** până târziu în veacul I al erei creştine, ecouri ale prezenţei lor în zonă, aflându-se şi în opera lui Ovidiu.

Sciţii au dominat o vreme scena istorică între Dunăre şi Mare, fapt reflectat convingător în izvoarele vremii: **"Datorită mulţimii locuitorilor de acolo - care au trecut peste Tyras şi Istru şi s-au aşezat în ţinutul de dincoace - o bună parte din Thracia s-a numit şi ea Sciţia Mică. Tracii, adică geţii, le-au dat pământ, fie cedând forţei, fie pentru faptul ca pământul era nefolositor, o mare parte din el fiind mlăştinos".** (Strabon, Geographia, VII, 4, 5, C 311). De aici începe încetăţenirea şi generalizarea numelui de **Mikra Sythia,** sub care ne este cunoscută secole de-a rândul Dobrogea.

Denumirea de **Sciţia Mică** dată Dobrogei de autorii antici, constituie mai degrabă o delimitare faţă de marea întindere nord-pontică, presupusă de ei, prin antiteză, ca o imensitate şi o necunoscută. Nenumăraţi autori antici vor folosi această denumire, **Sciţia Mică,** nu atât ca pe o realitate istorică, cât pentru a delimita simbolic sau geografic teritoriul dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră - **sciţii** fiind în acest caz chiar geţii autohtoni, apoi geto-romanii, s.a.

Cel mai adesea însă, băştinaşii sunt aceia care au receptat o etnie sau alta, în funcţie de numărul, superioritatea culturală şi contribuţia ei la procesul general al provinciei. Izvoarele literare ne lasă informaţii precise despre sciţii din jurul Callatidei şi oraşului Odessos, zonă în care aceştia au trăit un timp mai îndelungat sub oblăduirea unor căpetenii ale căror nume le cunoaştem de pe aversul unor monede: **Ailios, Sariakes, Tanusa, Akrosas, Charaspes,** şi **Kanites** - pe care le putem adăuga la tetradrahmele tot scitice din vremea lui **Ateas** (sec. IV a.Chr.).

Unde sunt aceste neamuri iraniene? Care este sfârşitul lor într-o zonă în care doar numele le dăinuie într-o formulă de exprimare generalizatoare? Ca entitate etnică ei s-au dizolvat în aşa măsură încât, cu excepţia celor câteva ecouri din opera ovidiană, nu vom mai auzi nimic concret despre ei, sau despre o eventuală contribuţie a lor la civilizaţia acestui spaţiu geografic. Vestigii de artă şi simboluri specifice scitice, mai ales funerare au fost identificate, dar urmele activităţilor practice, dovedite prin ceramică, construcţii, unelte de muncă, ş.a. lipsesc. Iată nedumeriri care-şi aşteaptă dezlegările în cercetări viitoare şi pe care le-am orienta, cu precădere, în mediul rural.

De aceleaşi necunoscute se vor acoperi alţi migratori, ajunşi în regiune între anii 280/ 279 a.Chr.: **celţii.** După ce au creat în Europa o civilizaţie înaintată, cu dovezi materiale excelente, de înalt rafinament, celţii apar la Dunărea de Jos, intră în conflict cu traco-geţii, depăşesc opoziţia macedoneană şi îi întâlnim împrăştiaţi în Peninsula Balcanică, până în Grecia, la Delphi. Se organizează într-un regat, cel din

Tylis, iar o ramură a lor ajunge în Anatolia (Galatea). Pe teritoriul Dobrogei, ni se păstrează în documente câteva toponime de certă rezonanţă celtică: **Noviodunum** (Isaccea), **Arrubium** (Măcin) şi **Aliobrix**(?). Dar, atât. Avem, sub raportul culturii materiale, un important vestigiu de la Mangalia: **sabia celtică.** După anul 218 a.Chr., thracii de la sudul Dunării îi vor risipi. Neîndoielnic, celţii din spaţiul dobrogean intră într-un total anonimat: ei sunt asimilaţi.

Aproape concomitent neamurile germanice ale bastarnilor, aşezaţi şi la nordul Gurilor Dunării vor depăşi adesea fluviul spre sud, producând prin incursiuni de jaf, numeroase prejudicii traco-geţilor, ulterior şi macedonenilor şi romanilor. Apropierea de Deltă, şi interesul lor real pentru bogăţiile acesteia, vor favoriza aşezarea unora dintre triburile lor între braţele fluviului, izvoarele consemnându-i cu genericul de **peucini.** De nenumărate ori, conflictele militare din provincie îi implică şi pe ei: pe vremea lui **Oroles,** în jurul anului 200 a.Chr., sau a lui **Burebista,** la mijlocul sec.I a.Chr., - ultimul rege geto-dac fiind de fapt acela care le reprimă orice veleitate de mare putere.

În Moldova, bastarnii realizează o cultură specifică - **Poieneşti** - **Lukasevka** - cu suficiente influenţe şi în nordul Dobrogei.

Mai activi şi cu mai temeinice contribuţii la civilizaţia veche de la Dunărea de Jos, sunt **sarmaţii** - tot iranieni, veniţi din nordul-pontic; zăbovesc mai mult pe teritoriul Moldovei, de unde, spre sudul Gurilor Dunării, fac nenumărate incursiuni la sfârşitul sec.I şi în sec.II. Îşi lasă urmele propriei lor culturi materiale şi spirituale, dar adesea, acestea sunt descoperite laolaltă cu cele geto-dacice şi carpice.

Chipurile aspre ale soldaţilor sarmaţi le vedem dăltuite în piatră atât pe Columna Traiană de la Roma, cât mai ales, pe pietrele figurate ale Monumentului triumfal de la Adamclisi; apariţia lor pe monumentul comemorativ, se explică prin participarea lor afectivă alături de germani, suevi, bastarni, geto-daci, etc., la coaliţia antiromană pusă la cale de eroul rege dac, Decebal.

Dacă sarmaţilor le adăugăm pe **costobocii** ale căror raiduri în 170 p.Chr. prin culoarul Moesiei Inferior au ajuns în sud, până departe, în Grecia, îngrozind tot ceea ce întâlneau în cale, vom completa şirul unor invazii - sciţi, celţi, bastarni, sarmaţi, costoboci - ale căror moşteniri, în plan civilizatoriu, sunt departe de a satisface orice exigenţă. Aproape în totalitate, aceste etnii pasagere, au sfârşit printr-o dizolvare totală între comunităţile locale; acestea au stat la baza perenităţii autohtone, în continuare dominatoare pe planul culturii materiale.

Elementul traco-geto-dacic, formează baza simbiozei cu coloniştii romani, care urmează armatelor cuceritoare în provincia de la Gurile Dunării, Moesiei Inferior (după Diocleţian Scythia - Scythia Minor). Complexul proces de romanizare se declanşează imediat după aşezarea stabilă a primelor garnizoane romane, mai întâi pe litoralul maritim - în colaborare cu grecii şi geţii din oraşele Histria, Tomis şi Callatis - mai apoi, pe linia Dunării şi în întreaga provincie. Sub auspiciile administraţiei romane se împlineşte, în timp mai îndelungat, dar sigur, amestecul băştinaşilor cu veterani, colonişti de pretutindeni ş.a. Apar şi se dezvoltă, pe lângă satele băştinaşe, noi **vici, pagi, civitates, municipie;** pe Dunăre, procesul de fortificare se completează cu numeroase **castra** şi **castella,** destinate unei puternice rezistenţe în

faţa pericolelor de dincolo de fluviu. Construirea şi întreţinerea unei reţele de drumuri noi, modernizarea comerţului şi a vămilor, revigorarea comercială, agricolă şi meşteşugărească, practicile religioase datorate zeităţilor romane şi celor tradiţionale autohtone, într-un cuvânt, totul produce **romanizare.** Cunoscuta **pax romana** din primele două veacuri ale Imperiului Roman, îşi arată roadele şi în Moesia Inferior, cu manifestări multiple datorate deopotrivă factorului roman şi traco-getic, cu rigorile unei vieţi sociale bine organizate şi stabile - şi în totală opoziţie cu nomadismul altor neamuri, grefat adesea pe jafuri şi pustiiri. Romanii preluaseră de la greci conceptul care opunea cosmosul organizat, haosului şi care definea prin termenul de univers, o lume raţională, guvernată de legi, singura în care omul, ca fiinţă socială, poate trăi şi crea, se poate dezvolta prin muncă şi preocupări spirituale elevate. Este ceea ce am numi astăzi opoziţia între ordine şi entropie. Procesul de romanizare care a cuprins pe traco-geto-daci şi romani, îi include şi pe grecii din oraşele vest-pontice şi, desigur şi pe alte entităţi etnice ajunse la nivelul civilizaţiei romane din provincii, prin însuşirea limbii latine, a spiritualităţii, a jurisdicţiei şi regulilor de viaţă romană. Acestui proces i se supun şi costobocii, atâţia câţi vor mai fi rămas aici după trecerea lor fulgerătoare din anul 170 p.Chr., cu ecouri în inscripţiile de la Adamclisi (**Daizus Comozoi interfectus a Costobocis),** şi în alte localităţi ale Moesiei Inferior. Neîndoielnic, adaptarea lor la modul de viaţă romană a fost lesnicioasă din moment ce există o identitate de origine etnică, cu cea a localnicilor traco-geţi.

Dacă o serie de migraţii, se circumscriu uşor unui prim-val, cu mai multe componente (sciţi, celţi, sarmaţi, bastarni) integrate sau nu spaţiului dobrogean, la date diferite şi având trăsătura comună a "invaziei", apariţia efemeră a costobocilor, rămâne într-un quasianonimat (e dificil a-i considera eventual **alogeni)**.

În acest spaţiu, un al doilea mare val de migraţii, ale unor neamuri străine, venite din diverse direcţii şi cu scopuri de jaf şi cotropire, are loc între veacurile III- IV. Virulenţa şi loviturile date aşezărilor băştinaşe, geto-greceşti şi geto-romane, sunt fidel reflectate în izvoarele vremii, de cronicarii contemporani. Acestora le adăugăm cu necesitate, observaţiile de teren, examenul atent al documentelor arheologice, şi, în special epigrafice.

În general, în istorie se vorbeşte de "carpo-goţi", de atacurile lor pustiitoare, începute de la mijlocul sec.III p.Chr. Să reţinem însă că sunt două seminţii diferite ca origine. Primii, **carpii,** constituie partea mai nordică a masei de traci, din zona munţilor care le poartă numele - **Carpates;** sunt daci liberi. Asocierea lor dată de conjuncturi şi de interese comune, - cu goţii se soldează cu episoade sângeroase, unele de durată şi având consecinţe neaşteptate.

Imperiul Roman a făcut eforturi considerabile să le poată stăvili atacurile - mulţi împăraţi şi-au adăugat în numele lor atributul de **Carpicus,** şi aceasta până în sec.IV p.Chr. Ultima dată ni-i aminteşte Zosimos, tot în alianţă cu dacii: **"Theodosius respinge pe sciri şi pe carpo-daci, amestecaţi cu huni, şi învingându-i în luptă, îi sili să treacă Istrul şi să se întoarcă la locurile lor"** (altfel spus, la locurile lor de baştină, ceea ce, constatăm apoi, s-a şi întâmplat).

În teritoriul dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră, au lăsat mărturiile prezenţei lor în cultura materială, contribuind la îngroşarea autohtonismului. Identitatea de

origine etnică dintre ei şi geto-daci, furnizează argumentul participării la revigorarea geto-romanităţii.

Goţii, sunt de neam germanic. Domină mult scena istoriei europene până când unele neamuri ale lor ajung pe teritoriul Daco-României şi de aici pe la nordul Gurilor Dunării trec în Moesia Inferior. Iniţial năvălesc împreună cu carpii, care joacă primul rol, pentru ca din sec.IV preeminenţa s-o deţină ei înşişi; adesea au compania sarmaţilor. Dar dacă triburile carptice îşi croiesc drum printre populaţii de acelaşi neam, goţii sunt total străini. Zăbovesc vreme îndelungată pe teritoriul de azi al ţării noastre; adoptă elemente de civilizaţie avansate, daco-romană. Nici contribuţia gotică nu este de neglijat; simbioza lor, ajunge să dea un anumit specific unui vast areal de cultură materială, pe care în zilele noastre o numim **Sântana de Mureş - Cerneahov.** Constatarea este valabilă şi pentru **Scythia Minor.** În acest spaţiu al Dunării de Jos, istoria consemnează conflicte sângeroase cu goţii de-a lungul secolelor IV-V şi chiar mai târziu, când vor fi aşezaţi în graniţele imperiului, ca foederaţi sau chiar împroprietăriţi - pentru a se asigura liniştea şi, mai ales, pentru a fi ei înşişi liniştiţi. Mulţi se vor îndrepta cu timpul, spre apusul Europei - mai ales - **ostrogoţii.** Cei rămaşi în zona Dunării de Jos şi a Carpaţilor, mulţi dintre ei creştinaţi (arieni), dispar în anonimat, sunt asimilaţi sau alungaţi. Cei care îi dizlocă din spaţiul acesta, sunt **hunii** turanici, veniţi din Asia, în a doua jumătate a sec.IV. Căutau ţinuturile Europei apusene cu mirificele sale bogăţii. Tentaţia bunăstării motivează expediţii ale lui Attila de la mijlocul sec. V p.Chr., oprite cu mari eforturi, în înaintarea lor spre apus, de către generalul durostoran **Aëtius,** care-i învinge pe teritoriul Franţei, la **Câmpiile Catalanice (Campus Mauriacus)** şi apoi la **Nedao.**

În Scythia Mică, au produs dezordine. Neam de călăreţi, nu vor rămâne multă vreme aici. Se fac încercări chiar de creştinare a lor, exemplul cel mai concludent dându-ni-l tentativele episcopului tomitan **Teotim I: "În acest timp biserica din Tomis şi din restul Sciţiei, era condusă de Theotimos, un barbar crescut în dragostea de înţelepciune. Admirându-l pentru virtutea lui, barbarii huni din jurul Istrului îl numeau Dumnezeul Romanilor".**

Râdurile hunilor au fost îngroşate în sec.VI de neamurile înrudite cu ei, **Kutrigurii.**

O stabilire a lor definitivă şi în părţile Dunării de Jos, este exclusă. Lipsa unor afinităţi etnice exclud o colaborare sau o şedere mai îndelungată în acest cadru, în care romano-bizantinii au dat riposte şi i-au împins spre Pannonia.

Aceeaşi inaderenţă pentru un spaţiu geografic în care cântau jaful şi distrugerile, se constată şi la **avarii** veniţi masiv în sec. VI p.Chr. Ei provoacă bizantinilor îngrijorare şi-i solicită intens pe plan militar. Lor, ca şi slavilor, li se datorează în principal, spre ultima parte a sec. VI şi începutul sec. VII, străpungerea liniei de frontieră a Dunării. Suficient să amintim jafurile îngrozitoare ale avarilor din anii 585 şi 587, ca să înţelegem cât de nefastă a fost prezenţa lor aici pentru securitatea graniţei de nord-est a imperiului. Spre deosebire de aceşti războinici mongoli, cruzi şi nestatornici, slavii apăruţi la Dunărea de Jos către sfârşitul sec.V şi începutul secolului următor, aveau să-şi croiască un larg culoar prin spaţiul carpato-danubiano-pontic, şi să schimbe în veacurile următoare faţa aşezărilor, cu deosebire în sudul Dunării.

Procopius din Caesareea, **Despre război,** VII, 13, 24. (= FHR II p. 439) ne relatează: **"O mare mulţime de barbari sclavini trecuseră de curând fluviul Istru, pustiiseră ţinuturile de acolo şi luară ca sclavi un mare număr de romani..."**

"Pe acest Chilbudios, împăratul Justinian - în al patrulea an al domniei sale, îl pusese comandant militar peste Thracia şi-l însărcinase cu paza fluviului Istru, poruncindu-i să vegheze ca barbarii de acolo să nu mai poată trece fluviul; pentru că hunii, anţii, şi sclavinii îl trecuseră de mai multe ori şi pricinuiseră romanilor pagube de nesuferit..."

Lumea traco-geto-daco-romană, primeşte o infuzie slavă, mai slabă în nordul fluviului, puternică în sudul său. Două atribute concură la transformările radicale aduse de anţi şi sclavini (slavi) în fostele centre: numărul lor masiv şi sedentarizarea. Autohtonii daco-romani se contaminează mai puţin; îşi păstrează limba, credinţa, obiceiurile, îndeletnicirile ş.a. În sud însă, slavii ajung să copleşească masa traco-illiro-romană, şi impun limba, aduc cu ei practici agricole, credinţe păgâne, obiceiuri noi, toate de natură să prefigureze apariţia unui nou stat. Acesta va fi cel bulgăresc, organizat în anul 679/ 680, când triburile de bulgari, de la Volga, au migrat spre apus, au stat o vreme în "Onglos" - sudul Basarabiei - şi de aici, **Asparuch,** îl învinge pe **Constantin IV Pogonatul**(668-685). Năvălesc apoi în Dobrogea şi înaintează masiv în sud - şi sud-vestul actualei Dobroge, unde se aşează pentru totdeauna, în teritoriul pierdut de bizantini. În fruntea statului lor, cu reşedinţa la Pliska, se remarcă personalităţi războinice: **Tervel** (701-718), **Krum** (802-814) - care ocupă **Serdica** (Sofia), **Omurtag** (814-831) şi cu deosebire **Boris** (852-889) care în anul 864 îi creştinează în masă pe supuşi. Etnia bulgară însă, este înghiţită de slavi. Prezenţa lor între Dunărea de Jos şi Mare, este lipsită de orice suport documentar - fie scris, fie arheologic. După toate probabilităţile şi aici s-a petrecut acelaşi fenomen de omnipotenţă autohtonă, traco-geto-romană.

Abia în 971, întregul teritoriu de adâncă tradiţie geto-romană şi romano-bizantină, Sciţia Mică, este readus la lumină în izvoare; **Ioan Tsimiskes** (969-971) împăratul bizantin care supune Bulgaria de răsărit, reorganizează această regiune atât de frământată în thema de **Paristrion** sau **Paradunavon.** Observăm o revigorare a civilizaţiei bizantine, cu rolul preponderent al băştinaşilor care încep să fie tot mai mult amintiţi cu numele de **vlahi.** Sunt edificatoare două menţiuni din izvoarele vremii pentru a ne lămuri pe deplin în aceste privinţe. Astfel, Georgios - Kedrenos, **Compendiu de istorii,** 25, II, 434 (=FHR, III, p.145): **"Iar bulgarii, îndată după moartea împăratului Ioan (Ioan Tsimiskes), se răscoală alegându-şi drept conducător patru fraţi, pe David, Moise, Aaron şi Samuil, fii unui comite dintre cei mai puternici între bulgari şi care erau numiţi din această cauză Comitopuli...Iar dintre aceşti patru fraţi, David a murit curând, ucis de nişte vlahi călători între Castoria şi Prespa, la aşa-numiţii "Stejari Frumoşi".**

Mai adăugăm un pasaj din Kekaumenos, **Sfaturi şi povestiri,** 10, p.280 (=FHG, III, p.43-45): "**Bunicul meu Niculiţă, care s-a străduit mult pentru România, a ajuns să fie cinstit de către stăpânitori, ca om de încredere şi titlul de duce al Eladei. El a primit această funcţie prin hrisov, pe viaţă şi fără drept de transmisiune, ca şi, încă, slujba de domestic al excubiţilor din Elada.**

A venit însă la răposatul împărat Domnul Vasile (Vasile Bulgaroctonul 976-1025), în al patrulea an al domniei sale, unul Petru, nepot de frate al regelui Franciei. Şi împăratul l-a cinstit făcându-l spatharios şi încredinţându-i slujba de domestic al excubiţilor din Elada. Şi i-a scris bunicului meu: "Să-ţi fie cunoscut, vestea, că a venit în slujba împărăţiei Petru, nepot drept al regelui germanilor şi - după cum spune - s-a hotărât să fie şi să moară slujitor al domniei mele. Domnia mea am primit credinţa acestuia şi am hotărât să-l fac pe el spatarios al Chrysotriclinului. Deoarece este însă străin, Domnia mea n-am binevoit să-l fac strateg, ca să nu-i jignim pe romei, ci l-am numit pe el domestic al excubiţilor de sub comanda mea. Ştiind însă Domnia mea că ai prin hrisov de la răposatul meu tată această slujbă, în locul excubiţilor îţi dăruiesc conducerea vlahilor din Elada".

Referirile sunt pentru vlahii sud-dunăreni. Sunt enclavele de traco-romani care s-au constituit în Balcani, după migraţia slavă. În nordul şi la gurile fluviului rămâne imensa masă a vlahilor (românilor) care-şi vor duce existenţa în forme statale specifice epocii de început a feudalismului, pe când în sud se diferenţiază dialectul, macedo-românii, megleno-românii şi istro-românii - cunoscuţii aromâni în componenţa cărora, participarea slavă este inexistentă.

Arheologia şi epigrafia, ne aduc pe vlahii de pe linia Dunării din Dobrogea. La Capidava, se cunoaşte vasul-ulcior, cu alfabetul grecesc scris în sensul invers al învârtirii roţii olarului, cu antroponimul **Petre,** într-o limbă românească foarte curată.

Azi, în aşezarea rupestră de la Basarabi (Murfatlar) o componentă puternică a băştinaşilor se recunoaşte în rit, ritual şi arhitectura aşezării monahale, unică în această parte de lume.

Fondului etnic vlah i se vor infiltra, violent, componenţii celui de-al treilea mare val de migraţii, din sec. X-XIII: pecenegi, uzi, cumani şi tătari.

În sec. XI, tema de **Paristrion** sau **Paradunavon** cunoaşte puternica migraţie pecenegă, ale cărei urme devastatoare se constată stratigrafic, pe linia Dunării, la Dinogeţia, Capidava, Dervent etc. Aşezarea lor vremelnică e dovedită de celebrele "căldări pecenege", ş.a. iar izvoarele literare, îi menţionează frecvent - la fel şi pe uzi şi cumani înrudiţi cu ei, având aceeaşi obârşie asiatică; toţi sunt cuprinşi deseori în izvoare în denumirea de "sciţi". Unele elemente rămân în toponimie; în general, însă, contribuţia lor la omogenizarea şi augmentarea societăţii locale, aproape lipseşte.

La realizarea marii răscoale a fraţilor **Pătru** şi **Asan** (1186), izvoarele atestă rolul deosebit jucat atât de populaţia vlahă din sudul Dunării, cât şi cea din nord, cu participarea masivă a cumanilor.

În sfârşit, un loc aparte îl rezervăm tătarilor, care pentru sec. XIII au jucat un rol important nu numai pentru ţara noastră, ci pentru întreaga Europă Centrală şi de sud-est, ei fiind aceia care au exercitat o puternică influenţă politico-militară, de natură să întârzie o evoluţie istorică precară, marcată deja de precedentele migraţii. Unii se vor aşeza şi în stepa dobrogeană - ba chiar unii se creştinează, efect al rolului jucat de Mitropolia de Vicina. Mulţi se amestecă sau trăiesc laolaltă cu românii. Se pare chiar că Isaccea este locuită şi de musulmani. Călătorul **Ibn Batuta,** scria după anul 1333, că oraşul Babadag era "cel din urmă pe care îl stăpâneau tătarii".

Însă nu primele triburi venite aici aveau să ocupe un loc aparte în evoluţia istorică

a regiunii. Acestea se vor fi împrăştiat, ori, în condiţiile politico-militare ale vremii, şi-au găsit rosturile în formaţiunile lor statale din Ucraina şi Rusia.

În Dobrogea mulţi tătari apar după ce Bugeacul Basarabiei fusese colonizat cu această seminţie mongolă. De aici au trecut Gurile Dunării în sud şi s-au aşezat în numeroase puncte, ceea ce l-a determinat pe Evlia Celebi, să scrie notele sale de călătorii, la 1655...

În sec. XVIII, vin alţii, în număr masiv: după ce Basarabia este ocupată de ruşi în 1812, procesul emigrării tătarilor în Dobrogea se repetă, ca să crească cu un alt flux de emigranţi după războiul Crimeii (1853-1856); acceptarea turcilor este de la sine înţeleasă din moment ce originile îndepărtate, asiatice, îi apropiau, iar religia musulmană, îi lega strâns. Au convieţuit împreună cu turcii şi cu românii; şi-au extins ocupaţiile principale: agricultura, creşterea animalelor, (tătarii erau specializaţi în creşterea cailor) şi, indiscutabil, comerţul.

Dacă la venirea tătarilor românii ocupau majoritatea zdrobitoare a aşezărilor urbane şi rurale ale Dobrogei, mai târziu, colonizarea turcească face ca numărul musulmanilor să precumpănească - creştinii, în principal românii, menţinându-şi fiinţa etnică cu precădere de-a lungul Dunării. În nordul Dobrogei se vor stabili între **vicieni-** sau **dicieni**, mulţi moldoveni, ca în zona de mijloc să se aşeze mocanii transilvăneni transhumanţi. Numărul românilor pe valea **Karasu** (Medgidia de azi), înfiinţată, după tradiţie de către **Sayd Paşa,** în timpul şi în onoarea sultanului Abdul-Megid, (1839-1861) ni se relevă într-un important **defter** de la sfârşitul sec. al XVI-lea cu nume de autentică rezonanţă valahă.

Colonizarea efectuată cu elemente musulmane-turci şi tătari- va deveni periodică (ritmică) în veacurile evului mediu târziu, coloniile având în principal obligaţii militare, în schimbul pământului pe care îl primeau (ca şi **stratioţii** din vremurile stăpânirii bizantine, sec.X-XI). Spunem periodic din pricina necesităţilor de ordin militar, a numeroaselor campanii care solicitau tot mai mulţi spahii, dar şi din faptul că mulţi dintre tătarii stabiliţi preferenţial în centrul provinciei, continuau să penduleze către stepele nord-pontice-Crimeea.

După anexarea Hanatului Crimeean de către Imperiul Rus, mii de tătari din ţinuturile de nord ale Mării Negre au pribegit în Rumelia şi chiar în Anatolia, mulţi dintre ei însă, s-au oprit în Dobrogea.

În timpul numeroaselor războaie ruso-turce, cu teatrul de operaţiuni în Ţările Române, şi prin excelenţă în Dobrogea, asistăm fie la exodul bulgarilor din Balcanii răsăriteni către Rusia, fie la refugierea turcilor şi a tătarilor spre sud, în Imperiul Otoman.

De la începutul sec. al XVIII-lea au început să vină şi să se aşeze succesiv şi în Delta Dunării mici colectivităţi de ruşi din sectele **rascolnicilor,** fugiţi din Rusia din cauza persecuţiilor religioase. Sunt aşa numiţii **lipoveni** care se ocupau în principal cu pescuitul. După desfiinţarea autonomiei cazacilor zaporojeni în 1775 de către împărăteasa Ecaterina a II-a, o parte dintre ei părăsesc Ucraina, şi trec în Imperiul Otoman, în Dobrogea (Delta Dunării).

Apoi exodul bulgarilor spre Basarabia în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829 încheiat cu pacea de la Adrianopole, şi în timpul războiului Crimeei, la un inter-

val de mai puţin de două decenii, dă prilejul unora dintre ei să se aşeze în părţile Babadagului.

În fine, începând cu anul 1840 şi până în 1891 vin în Dobrogea familii de germani, care se aşează la sate, ca buni agricultori şi crescători de vite (Malcoci, Atmagea, Cataloi, Cogealac, Tariverde, Făclia, M. Kogălniceanu, Cobadin ş.a.).

În târgurile şi oraşele Dobrogei vom afla, de asemenea, mai ales ca negustori, pe greci, armeni, evrei - iar ca buni tehnicieni în exploatarea pietrei şi în construcţii, pe italieni.

În toate aceste peste patru secole de dominaţie otomană românii dobrogeni vor trăi şi munci în sate compacte, cu nume de autentică rezonanţă românească, şi în credinţa creştin-ortodoxă. Îi vom afla în zone fertile, pe lângă păduri, pe ţărmul mării, sau în centrul Dobrogei, pe valea Karasu, unde un defter otoman din anii 1693-1694 consemnează aproape 2000 de contribuabili creştini cu nume autentic româneşti, care, cu familiile lor, însumau aproape 10000 de suflete.

Seminţiile de diverse obârşii, în număr mare, se disting, spre deosebire de români şi musulmani, printr-o prezenţă pasageră: ceilalţi printr-una permanentă. Unele neamuri au fost asimilate, altele nu. Important este însă acum să discernem diferenţa între aşezările trecătoare şi cele care s-au dovedit persistente, care au lăsat urme perene - materiale şi spirituale - şi au avut, mari contribuţii la istoria locală. Ne interesează caracterul constructiv, creator, al celor care şi-au înscris numele în istoria Dobrogei. Convieţuirea seculară a românilor cu turcii, tătarii, lipovenii, grecii, bulgarii, evreii, armenii, ş.a., a favorizat apropierea, înţelegerea mutuală şi conlucrarea lor. Aceasta s-a aprofundat şi mai mult, şi s-a afirmat cu toată plenitudinea, după revenirea Dobrogei în hotarele naturale ale ţării, în 1878. În zilele noastre, pilda acestui **sinopticum** etnic, s-a afirmat şi îşi manifestă valenţele afective într-un spaţiu care de milenii a fost leagăn de amalgamare şi convieţuire a atâtor seminţii.

Bibliografie selectivă

- I. Barnea, **Les monuments rupestres de Basarabi en Doboudja**, în Cahiers Archéologiques, 13, 1963, p.187 - 208.
- I. Barnea, O. Iliescu, Corina Niculescu, **Cultura bizantină în România**, Buc., 1971
- N. Bănescu, **Bizanţul şi romanitatea la Dunărea de Jos.**
- D. Berciu, **Contribuţii la istoria neoliticului la Dunărea de Jos,** Buc., 1961.
- Idem, **Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre**, Buc., 1966.
- Gh. Bichir, **Cultura carpică,** Buc., 1973.
- Idem, **Geto-dacii din Muntenia în epoca romană**, Buc., 1984.
- J. Boardman, **Grecii de peste mări,** Buc., 1988 (în special p.409-428, **Dosar pentru Marea Neagră**).
- Gh. Brătianu, **Marea Neagră**, Buc., 1988.
- Em. Condurachi, **La Mer Noire - carrefour des civilisations dans l'antiquité**, XIIe Congrès Internat. des Sciences Historiques, Vienne, 1965, p.61 urm.
- H. Daicoviciu, **Dacii**, Buc., 1972.
- A. Decei, **Le probleme de la colonisation des Turcs seljoukides dans la Dobrogea an XIIIe siecle**, în "Tarih areştirmalari dergisi", Ankara, 1968.
- P. Diaconu, **Les Patchenegues an Bas-Danube**, Buc., 1970.
- P. Diaconu, D. Vâlceanu, **Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină**, Buc., 1972; P. Diaconu, S. Baraschi, **Păcuiul lui Soare. Aşezarea medievală** (sec. XIII-XV), II, Buc., 1977

- **Din istoria Dobrogei**, vol.I, Buc., 1965: D. Berciu, D.M. Pippidi, **Geţi şi greci la Dunărea de Jos**; vol.II, 1968: R. Vulpe, I. Barnea, **Românii la Dunărea de Jos**; vol.III, 1971 (I. Barnea, St. Ştefănescu, **Bizantini, români şi bulgari la Dunărea de Jos**).
- **Fontes historiae Daco-Romanae**, Buc., 1964 (vol.I), 1970 (vol.II), 1975 (vol.III).
- H. Glykotzi - Ashweiher, **Recherches sur l'administration de l'Empire Byzantin aux IXe-XIe siecles**, BCH, 84, 1970, p.1-111.
- Vl. Iliescu, **Contribuţii la problema raporturilor scito-trace în sec. IV a.Chr.**, Pontica, II, 1969, p.189-196.
- Idem, **Cu privire la data aşezării sciţilor în Dobrogea**, C. Ist, Iaşi, 3, 1972, p. 59-64.
- **Inscripţiile din Scythia Minor**, I. D.M.Pippidi, **Histria şi împrejurimile**, Buc., 1983; II: I. Stoian, Al. Suceveanu, **Tomis şi teritoriul său**, Buc., 1987; V: Em. Doruţiu-Boilă, **Capidava - Troesmis - Noviodunum**, Buc., 1980
- N. Lascu, **Pământul şi vechii locuitori ai ţării noastre în opera din exil a lui Ovidiu**, în vol. **Publius Ovidius Naso**, Buc., 1957
- Ali Mehmed Mustafa, **Aspecte din istoria Dobrogei sub dominaţia otomană în veacurile XIV-XVII** (Mărturiile călătorului Evlya Celebi), Studii, 5, 1965.
- Bucur Mitrea, **Sur les monnaies des cités pontiques découvertes sur le territoire des population locales**, St.Cls., 3, 1961, p.83-88.
- Idem, **Descoperiri monetare şi legăturile de schimb ale Histriei cu populaţiile locale în sec. V-IV a.Chr.**, St.Cls., 7, 1965, p. 143-167.
- S. Morintz, **Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii** I, Buc., 1978.
- V. Pârvan, **Getica: o preistorie a Daciei**, Buc., 1926.
- Idem, **Începuturile vieţii romane la Gurile Dunării**, ed. 2, Buc., 1974.
- Idem, **La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube**, Buc., 1923.
- A. Piatkowski, **Consideraţii asupra cronologiei invaziei celte în Balcani**, St. Cls., 2, 1960, p. 189-202.
- D.M.Pippidi, **Gétes, Grecs, et Romains en Scythie Mineure: coexistence politiques et interférences culturelles**, în Assimilation et resistence à la culture greco-romaine dans le monde ancien, Buc., - Paris, 1976, p. 445-453.
- Idem, **Greci nel Basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana**, Milano, 1971.
- A. Rădulescu, I. Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre şi Mare, Dobrogea**, Buc., 1979.
- A. Rădulescu, **Un document proto-roumain à Capidava**, Dacis, NS, 14, 1970, p. 311-324.
- **Relations between the Antochtonous Population and the Migratory populations on the territory of Romania**, Buc., 1975.
- I.I. Russu, **Elementele traco-getice în Imperiul Roman şi Byzantium (veacurile III-VII). Contribuţii la istoria şi romanizarea tracilor**, Buc., 1976.
- D.Gh. Teodor, **Romanitatea carpato-dunăreană şi Bizanţul în veacurile V-XI p.Chr.**, Iaşi, 1981.
- V. Vasiliev, **Sciţii agatârşi pe teritoriul României**, Cluj-Napoca, 1980.
- R. Vulpe, **Histoire ancienne de la Dobroudja**, Buc., 1938.

Constantin CIOROIU

ETNII TRĂITOARE ALĂTURI DE ROMÂNI ÎN DOBROGEA

Ținutul dintre Dunăre și mare, străveche vatră a devenirii neamului românesc, a fost, datorită împrejurărilor istorice, a nestatorniciei vremurilor, bun sălaș pentru numeroase neamuri și nu este de mirare că mozaicul etnic, deopotrivă pitoresc și exotic, a fost mereu și mereu evocat în jurnalele călătorilor de aiurea (ce au trecut prin zonă din pricini dintre cele mai diverse) uneori cu talent memorialistic, îndeosebi când s-a întâmplat ca ei să fie chiar scriitori. Alături de românii pontici au viețuit aici, de-a lungul secolelor, turci, tătari, bulgari, ruși, cazaci, lipoveni, greci, armeni, germani, evrei, italieni, găgăuzi, cerchezi, arabi (ale căror comunități au fost atestate documentar), dar și reprezentanți ai altor etnii, în grupuri mai mici sau chiar indivizi izolați, atrași aici de agitația porturilor sau de cauze niciodată cu putință de deslușit.

Când la 14 noiembrie 1878, trupele și admninistrația românească au pășit în Dobrogea, provincie aflată de mai bine de patru veacuri sub directa administrație otomană, peisajul etnic nu era structural modificat, și grija noilor autorități a fost să nu știrbească, în spiritul umanismului european, această realitate dovedind, și prin legislație și prin faptă, toleranță și felxibilitate. Astfel se explică de ce pe aceste locuri, în ciuda diversității etnice, nu au existat manifestări majore de șovinism: românul s-a înțeles bine și cu turcul și cu tătarul și cu bulgarul, grecul ori lipoveanul, limba română fiind instrument de comunicare interetnică în Dobrogea și înainte de revenirea ei la trupul țării.

De fapt, încă din antichitate, cetățile pontice, ca porturi active și prospere, au fost populate, în afară de greci, de etnii din întregul bazin mediteranean precum și din Orient, fără a mai vorbi de populațiile locului, geții pontici, ori de cele venite de la nord de gurile Istrului, ca sarmații, de pildă, realitate de care amintește Ovidiu ("Ce crezi că este oare în sufletul meu astăzi / Când zac pe-un țărm sălbatic, la geți și la sarmați?"; "Mă-ncing de pretutindeni sarmații barbari, geții/ Și besii, oh! ce nume! nedemne de-al meu vers"; "Cu geții în amestec sunt grecii de pe-aice, / Dar geții cei sălbatici îi copleșesc pe greci"; "Doar barbarii de-avalma cu noi își duc viața:/ Mai mult de jumătate din case le au ei"; "Chiar limba mea de-acasă mi-e teamă c-am uitat-o, / Căci astăzi ca sarmații și geții eu vorbesc")[1].

O populație multiseculară în Dobrogea este cea tătară, așezată pe aceste locuri, în valuri succesive, începând cu secolul XIII-lea și până în secolul al XIX-lea, venind din nordul Pontului Euxin. Despre modul de viață al tătarilor de atunci aflăm amănunte remarcabile de la fratele minorit **Wilhelm de Rubruquis**, călător, în anul 1253, prin părțile răsăritene.[2] Arabul **Ibn Battuta** (sec. XIV), și el în trecere prin Dobrogea, este impresionat de obiceiurile tătarilor, de legile lor împotriva furturilor

de cai, foarte aspre ("Iată care este judecata lor... : acela la care s-ar găsi un cal furat e silit să-l înapoieze stăpânului şi să-i mai dea încă nouă cai pe deasupra: dacă nu poate, i se iau copiii drept amendă, iar dacă n-are copii, atunci e sugrumat ca o oaie")[3]. **François de Pavie**, baron de Fourquevaux, fiul ambasadorului Franţei în Spania, călătorind spre nordul Europei a trecut, în 1585, prin ţinutul pontic, unde vede "în diferite locuri, familii (de tătari) care îşi schimbă din când în când locul de şedere, după cum îi reţin înlesnirile locurilor şi iarba de păscut; fiecare din aceste (familii) nu are alt acoperământ drept casă decât nişte căruţe cu patru roţi, foarte lungi, care au mai multe caturi şi la capătul lor se află o moară de vânt cu patru sau şase pânze, pentru ca să macine făina lor..."[4] Şi **Petru Bogdan Baksici**, arhiepiscopul catolic de Sofia, în trecerea sa prin ţinutul euxin (1641) a întâlnit tătari, sedentari de această dată, locuind 20 de sate şi venind din "ţara tătărească". Însă el vede la Babadag ragusani şi armeni, ale căror comunităţi n-aveau biserică.[5] Marele călător şi talentatul memorialist care a fost **Evlia Celebi** (1651) apreciază că locuitorii Mangaliei ar fi fost lazi, populaţie originară din nord-vestul Anatoliei, cei mai mulţi ocupându-se cu negusotria, însă în fostul Callatis mai trăiau greci şi evrei. Pe lângă creştini şi musulmani, trăiau evrei şi la Silistra. Iată, după Celebi, originea neamului "citak", adică a dobrogenilor: "După ce Ildârâm Baiazid han a cucerit acest ţinut de la bulgari, valahi şi moldoveni, a aşezat acolo tătari şi cete de ostaşi din populaţia Anatoliei. Acest grup a rezultat din încrucişarea ostaşilor cu valahii... "Comerţ intens la Babadag, unde cele mai multe prăvălii le aveau raguzanii. Un oraş înfloritor de creştini ar fi fost Asterabadul (Ester) - azi dispărut.[6] Iată o descriere a Babadagului, făcută, la 1859, de episcopul catolic de Sofia, **Filip Stanislavov**: "Sunt şapte case de catolici, iar suflete 40. Nu au nici biserică, nici capelan (...). Sunt cam 300 de case de schismatici bulgari, greci, români cu vreo 2000 de suflete. Au biserică (...) Sunt 1.700 case de turci, cu vreo 6.000 de suflete"[7] **Ioan Gninski**, palatinul de Helm, trecând prin Dobrogea pe la 1677-1678, apreciază că în ţinut ar fi existat 200 de sate tătăreşti: el descrie Isaccea, "unde mare parte din locuitorii săi sunt greci, armeni, bulgari şi turci"[8]. Creştini şi evrei întâlneşte la Babadag, în 1709, pastorul suedez **Michel Eneman**.[9] La Alibechioi, **Dimitrie Cantemir**, aflat într-una din numeroasele sale călătorii la Istanbul (1710), remarcă toleranţa religioasă a unui feudal turc, care respectă sărbătoarea Sfântului Foca, nepunându-i la muncă, în acea zi, pe supuşii săi creştini.[10] Diplomatul francez, **Charles de Peyssonel** apreciază (1787) că Balcicul este locuit de turci şi greci.[11] **Hector de Béarn**, membru al unei misiuni militare franceze în războiul ruso-turc (1828), care a străbătut şi ţinutul pontic, în reuşitul album al călătoriei sale evocă şi emigraţia bulgară, un episod al acesteia, petrecut în localitatea Beidaud, unde vede numeroase familii refugiate ("Li se dase pământ în Basarabia: Într-acolo se îndreptau aceşti nenorociţi, cu puţinul care-l putuseră lua cu ei în învălmăşala fugii. Poposiţi lângă o fântână pe jumătate ruinată, te uitai cu groază la mizeria şi suferinţa care li erau întipărite pe faţă..."[12] Hârşova, în 1837, nu mai avea decât vreo 30 de case, locuite, de o populaţie amestecată (tătari, moldoveni, bulgari şi câţiva turci), aflăm de la **Helmuth von Moltke**, viitorul mareşal prusac, voiajor prin Orient.[13] Întorcându-se dintr-un periplu prin sudul Europei şi prin Levant (1841), marele scriitor danez **Hans Christian Andersen** poposeşte la Constanţa, pentru a-şi

continua drumul, cu o cursă de diligențe, până la Cernavodă. Aici existau o moscheie, câteva case, o cafenea murdară, cu pridvor în stradă pentru turcii impasibili ce-și fumau narghileaua, sorbind cafeaua. Câțiva sărăntoci zdrențăroși, cu barba lungă, turban, caftan și papuci, cutreieră străzile strângând bălegar de ars: lemnele nu se găseau decât la câteva mile depărtare. Împreună cu un voiajor englez vizitează o casă tătărească, umilă, cu acoperiș de stuf: "Pe brânci se strecurară în odaia joasă, care li se pare mai degrabă un mare horn: pereții dispăreau în ceață, totul în jur se pierdea în fum". Aici, Andersen și englezul văd o frumoasă tătăroaică și scriitorul crede că un pictor ar fi putut realiza un tablou orignal "cu lumină dublă, focul în colibă și soarele în amurg ce pătrundea sângeriu prin ușa joasă"[14] După doi ani (1843), vicontele **Alexis de Valon**, sosit, și el, cu vaporul la Chiustenge (Constanța), constată, de asemenea, starea jalnică a orășelului pontic, iar în drum spre Cernavodă a călătorit împreuă cu "ruși în blănuri de oaie, munteni cu căciuli sălbatice, sârbi cu pălării late, poloni și moldoveni"[15] Pe același drum, dar voiajând de la Cernavodă spre Constanța, doctorul **Karl Koch** întâlnește 300 de familii de șvabi din Basarabia care vroiau a se stabili în Dobrogea; dar numai 11 familii au obținut promisiunea de a se așeza în principatul muntean, trecând prin Silistra.[16] Pe bordul vasului "Ferdinand", care îl ducea spre Turcia (1845), **Vasile Alecsandri** l-a cunoscut pe secretarul pașei din Tulcea și notează despre el, în jurnalul de voiaj, cu simpatie, că a făcut studii înalte la Kisingen, a trăit mai mulți ani la Paris, a vizitat aproape întreaga Europă, pentru a se îngropa apoi într-un orășel mizerabil. Deși era tătar, se simțea francez în suflet, declarând că "Ar fi dat toate huriile lui Mahomed pentru o midinetă pariziană".[17] **Xavier Hommaire de Hell**, un inginer francez, cu viziuni romantice și autentic talenit memorialistic, descrie, după voiajul său euxin de la 1846, condiția tătarilor: "Cei câțiva tătari, care locuiesc în aceste locuri așa de plăcute, sunt un rest al faimoasei hoarde din Bugeac, care urcă la hanii din Crimeea. Tipul mongol este și aici denaturat prin încrucișarea cu rasa turcă, ca și la nogaii din Marea Azovului. De altfel găsește la acești sărmani oameni ospitalitatea cea mai **touchante** (s.a.)" Lângă Măcin, alături de români, constată "un amestec de rase foarte pitoresc" (evrei, cazaci, ruși, greci).[18] Informații prețioase despre etniile dobrogene ne furnizează **Ion Ionescu de la Brad** în studiul său publicat la Constantinopol, rod al unei cercetări efectuate cu prilejul unei călătorii în Dobrogea la 1850, studiu în care evaluează potențialul economic-agricol al ținutului euxin. El dă și detalii etnografice: la Bazargic află 740 case locuite de turci, 110 de bulgari, 50 de armeni și 40 de țigani. Are cuvinte de laudă pentru aceștia din urmă: "ei sunt creștini, vorbesc limba turcă, sunt bine situați, curați și bogați, iar din punct de vedere moral sunt mai presus decât națiunea dominantă". La Mangalia, puține case (80), locuite de turci și de cinci raiale. El prezintă și un tablou al etniilor dobrogene, pe care-l redăm în rezumat. În cazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Hârșova, Baba (județul Silisra), Chiustenge, Mangalia, Balcic, Bazargic (jud. Varna) trăiau: 4.800 familii turcești, 2.225 tătărești, 3.656 românești, 2.214 bulgărești, 747 lipovenești, 1.092 căzăcești, 300 grecești, 212 egiptene, 145 arabe, 59 germane, 119 evreiești, în total 15.764 familii.[19] Misiunea condusă de inginerul Leon Lalanne, ce construia, la 1855, un drum de la Constanța la Rasova, a atras, potrivit însemnărilor doctorului **Camille Allard**, alături de români, "toate populațiile

Orientului" (ruşi, cazaci, turci, bulgari armeni, evrei).[20] Inginerul **Jules Michel**, şi el membru al Misiunii, distinge cinci "rase" în Dobrogea: românii (de-a lungul Dunării), bulgarii (în vecinătatea Bazargicului), turcii (pe malul mării până la Constanţa), tătarii (în centrul provinciei), cazacii (în delta Dunării), "fugiţi de la Don şi Nipru din pricina persecuţiilor religioase"[21]. Sosit cu vasul "Zrnyi" la Tulcea, în 1858, **dr. Wilhelm Hamm** constată existenţa în oraşul dunărean a 20.000 locuitori (greci, bulgari, italieni, nemţi, evrei, sârbi, unguri, moldoveni). Nemţi, şi la Cataloi, dar, ca o curiozitate, şi o familie de francezi. La Atmagea, Hamm întâlneşte colonişti din Porsen şi Wurtenburg, sosiţi din Rusia. Învălmăşeală etnică la Sulina: turci, bulgari, albanezi, ionieni, maltezi, egipteni, armeni, negri, sârbi, români, matrozi englezi, italieni, francezi. În cimitirul suliniot vedete cruci cu inscripţii franţuzeşti.[22] Aflat în suita lui Alexandru Ioan Cuza în timpul celei de a doua vizite a domnitorului la Poartă (1864), doctorul **Carol Davila** a putut cunoaşte emigraţia circaziană din Dobrogea (acest popor, dezrădăcinat de către ţarii ruşi din sălaşurile sale caucaziene, va pricinui, până la 1877, când a dispărut aproape fără urmă din această zonă, mari nenororciri populaţiei creştine de aici). Davila scrie, mâhnit, soţiei sale: "Un popor întreg, circazienii, părăsind mormintele strămoşilor lor, spre a forma colonii în Balcani. De opt sau zece luni nu se nutresc decât cu ierburi (...) Se văd acolo, în noroiul uman, femei minunat de frumoase în zdrenţe aurite, cu care încearcă a-şi astupa goliciunea (...) [23]. Despre circazieni aminteşte şi **dr. Louis Ernest**, un francez aflat la Constanţa în 1865, fiind şi aici punct de tranzit pentru aceşti emigranţi ("Chiustenge serveşte de asemenea de refugiu circazienilor goniţi din căminele lor, ca să zic aşa, şi care vin acolo să moară de foame şi de febră"[24]. Vicontele **Alfred de Caston**, martor, la Tulcea, la evenimentele din 1877, a evidenţiat, într-o broşură, structura etnică a nemusulmanilor din oraşul Tulcea şi districtele Tulcea, Măcin, Chiustenge, Babadag, Cernavodă şi Sulina (fără districtele sudice), alcătuită de contele rus Belosercovici: ruşi (2.620), bulgari (4.199), români (5.527), greci (447), armeni (132), evrei (228), germani (502), alţii (748)[25]. Un studiu asupra Dobrogei a realizat, un an mai târziu (1878), **baronul d'Hogguer**: deşi se apleacă mai mult asupra problemelor economice, aflăm că la Constanţa, după emigrările masive din timpul războiului a populaţiei musulmane, se mai aflau 4.000 de suflete ("elementul grec, mai tot neguţător, predomină şi aici, apoi vin tătarii, bulgarii şi în urmă românii, armenii, turcii"); la Sulina, unde populaţia este foarte amestecată, cei mai mulţi sunt greci[26]. Trecând prin Tulcea şi Sulina (1868), **Adolphe d'Avril** (cunoscător al limbii române, fiind căsătorit cu o româncă), după ce constată că pe aceste locuri româna este "limbă de schimb", se arată uimit de faptul că, deşi multe naţionalităţi trăitoare aici sunt de aceeaşi religie - greci, moldoveni, bulgari, ruteni (ortodocşi, adică) - fiecare şi-a ridicat biserică proprie, semn al dorinţei ardente de a-şi păstra fiinţa etnică. "Aici este explicaţia întregii chestiuni a Orientului!" - exclamă el[27]. Entomologul belgian **A. Montandon**, sosit în 1884 la Pontul Euxin pentru a-şi întregi colecţia de insecte, face o constatare semnificativă pentru politica tolerantă a autorităţilor româneşti în problemele etnice şi religioase. El scrie într-o broşură publicată la Anvers: "La Mangalia sunt două moschei, dar numai una este frecventată. Turcii pleacă, cu toate eforturile guvernului român de a-i reţine. Sunt perfect liberi în

a-şi exersa cultul, nefiind şicanaţi de preoţii creştini, care nu încearcă să convertească pe nimeni şi, într-o pricină dintre turc şi creştin, judecătorii de pace dădeau cel mai adesea câştig de cauză primului"[28]. Aflat în drum spre Constanţa, ca redactor al ziarului "Românul", pentru care trebuia să scrie un reportaj în legătură cu amplasarea statuii lui Ovidiu, **Barbu Delavrancea** vede pentru prima oară tătari la Cernavodă. Exclamă: "O! Tătarii! Ce chipuri!". A vizitat şi câteva sate dobrogene, "ţară curioasă", cu cele "12 ori 14 naţionalităţi ale sale", ce nu se amestecă, stând toate "ca-n conăcire". Totuşi "tătarul nu se ceartă cu mocanul, nici acesta cu lipoveanul; neamţul nu supără pe turc", iar părintele catolic din Caramurat, un "călugăr din cinul pasioniştilor, fost exilat de ruşi în Siberia şi acum poposit în Caramurat, o fi prieten de căciulă cu hogea turc şi cu popa românesc"[29]. Un om de ştiinţă, **Grigore Dănescu**, autorul unor lucrări importante despre ţinutul pontic, distingea, la sfârşitul secolului trecut (1899), 25 de naţionalităţi trăitoare în Dobrogea, pe care le-a grupat în şase categorii, astfel: A. Elementul latin: români (118.919), italieni (1.391), francezi (121), belinei (11); B. Elementul greco-albanez: greci (8.445), albanezi (576); C. Elementul germanic: germani (8.566), englezi (66), elveţieni (10), danezi (9), norvegieni (3); D. Elementul slav: bulgari (38.439), ruteni (13.680), lipoveni (12.801), polonezi (63), muntenegreni (93), sârbi (32); E. Elementul mongol: turci (12.146) tătari (28.670), găgăuzi (3.832), unguri (675); F. Alte elemente: evrei (4.654), armeni (2.749), ţigani (2.852) persani (4).[30] Provenind de la un savant antropolog, venit în ţinutul pontic pentru a studia populaţiile de aici (în 1900), mărturiile genevezului **Eugène Pittard** ne apar deosebit de semnificative. "Din punct de vedere etnografic - observă el - Dobrogea este un ţinut extraordinar". Potrivit unei statistici publicate de el, vieţuiau aici, alături de români, turci, tătari, bulgari şi ruşi, lipoveni, greci, germani, italieni, armeni, evrei şi alţii. Unele etnii locuiau în Dobrogea temporar, cum erau sârbii, care treceau frontiera la vremea recoltei cerealelor, lazii, care veneau din Asia Mică pentru a face negoţ cu lemn, apoi albanezi, muntenegreni şi chiar arabi ("aceştia au construit cândva câteva sate").[31] Călătorind pe Dunăre, în 1904, regina poetă **Carmen Sylva** a primit pe bordul vasului (la Cernavodă, unde a făcut un popas) vizita unor turcoaice dobrogene. Acestea, înainte de a urca pe puntea navei, au pus o "fermă condiţie": să nu fie nici un bărbat pe aproape. Regina povesteşte: "Când am intrat în salon, turcoaicele au lepădat vălul şi stăteau înaintea mea în hainele cele mai frumoase. Erau îmbrăcate în catifea roşie cusută cu mult aur şi în mătase de culoare verde şi albastră să te minunezi: erau cu giuvaieruri bogate, mai ales cu salbe de aur, de bani frumoşi şi poate foarte vechi. Coadele lor văpsite cu **henna** atârnau pe spate şi erau legate la cap cu tulpane fine, de care atârnau cusături drăgălaşe şi firfirici"[32] Tot în primul deceniu al veacului nostru, **Nicolae Iorga**, constant pelerin la Pontul Euxin, a văzut la Tulcea, grămădindu-se, prăvălii bulgăreşti, greceşti, evreieşti - "căci Tulcea are 2-3.000 de evrei, cari votează şi ei la comună". În cafenele "se înşiră pe scaune unele lângă altele căciuli bulgăreşti, căciuli mocăneşti, pălării ţărăneşti, pălării orăşeneşti, fesuri turceşti, turbane tătăreşti şi hainele corespunzătoare, într-o tărcată expoziţie etnografică". N.Iorga îi descrie pe nemţii din Cogealac, veniţi din Basarabia, "unde făcuseră un stagiu între muscali, de la care au luat şăpcile şi portul întreg, fără a-şi pierde însă numele şi limba, legea". Ei însă nu erau legaţi de locuri,

încercându-şi norocul prin alte părţi ("Pleacă lesne, cum n-ar face bulgarul, rusul şi alt român decât mocanul iubitor de călătorii: ajung în America, încearcă alt câştig, pierd şi peste câtva timp Cogealacul îi vede din nou pe strada sa".[33] **Mihail Sadoveanu**, în volumul "Privelişti dobrogene", rod al drumeţiilor sale euxine, consemnează mărturia nostalgică a bătrânilor despre blândeţea stăpânirii otomane în vremi de pace, când birul era suportabil, iar pământul era destul pentru toată lumea. (Când sosea trimisul împărătesc, după ce ospăta, îl întreba pe gospodar: "Unde vrai pământ? Cât să-ţi dau? - Ş-apoi din moşia măritului padişah, care era cât se vede cu ochii, şi din pădurea lui, măsura turcul după nevoie, şi dădea şi întărire scrisă. - Şi gospodarul se ploconea şi dădea şi el un bacşiş, după putere, pentru facerea de bine: câţiva galbeni, o bucată de stofă frumoasă, o păreche de cizme roşii. S-aşa petreceau oamenii vechi de acolo, destul de bine".)[34] Marele popularizator al frumuseţilor naturii plaiurilor româneşti, care a fost savantul **Ion Simionescu**, remarca, într-o carte dedicată Dobrogei, structurarea etnică a Caramuratului: partea de sat tătărească, cu casele răsfirate în neorânduială, mici, "un mimetism omenesc; urma aşezarea românească, cu locuinţele mai înalte, acoperite cu stuf, strălucind de albul varului, împrejmuite", dar "uliţele sunt însă întortocheate"; după ea, cartierul nemţesc, cu uliţe drepte, case mari şi acareturi "una cu clădirile stăpânilor"[35] În Dobrogea, observaţii etnografice a făcut şi **Henric Sanielevici**. În tramcarul care îl ducea la Techirghiol, el a întâlnit o fată găgăuză. Află că găgăuzii ar fi fost greci turcizaţi (ca limbă), dar rămaşi ortodocşi ("fapt este că găgăuzii nu ştiu nici ei de ce naţie sunt"). Fata din tramcar era "de o frumuseţe clasică: un pictor care ar zugrăvi-o purtând amfora pe cap, înaltă şi mlădioasă cum este, cu trăsăturile nobile şi regulate, ar avea mare succes". Vizitiul, Etem, un turc, îi mărturiseşte lui Sanielevici că musulmanii erau foarte mulţumiţi de administraţia românească ("să fi ştiut noi de la început că are să fie aşa de bine, luam şi noi pământ, ca mocanii, pe vremea când se lua cu o simplă petiţie de 30 de bani; dar aşa, am crezut că azi, mâine plecăm..."). H. Sanielevici a observat, la Mangalia, fenomenul, curent în ţinutul pontic, al căsătoriilor mixte: un român cu o rusoaică - s-a asimilat dânsa; un grec cu o româncă - s-a asimilat el; un bulgar cu o grecoaică - vorbesc bulgăreşte şi turceşte, iar copiii bulgăreşte, turceşte şi româneşte (...); un mocan cu o grecoaică - copiii sunt români dar ştiu greceşte (...)". Nemţii se ţineau deoparte, nu se amestecau cu alte comunităţi; mocanii erau rezervaţi faţă de ceilalţi români, considerându-se superiori; turcii nu se încuscreau cu tătarii, din aceleaşi motive; în sfârşit, mahomedanii nu se amestecau cu creştinii.[36] Francezul **Paul Labbé** (1912) constată şi el diversitatea etnică a ţinutului, unde a auzit vorbindu-se limbi foarte diferite. Mulţi musulmani, "ca de altfel în toată Dobrogea", care aveau 31 de moschei în oraşe şi alte 183 de moschei la sate; şeful lor spiritual, muftiul, era numit "direct de şeicul - islam din Constantinopol".[37] Prin anii '20, scriitorul **Lascarov Moldoveanu**, urcând spre Tulcea, întâlneşte sate, între care unele erau "găgăuzeşti", cu mori de vânt şi cu locuitori înveşmântaţi în şalvari, altele nemţeşti ("cu pastor având ochelari şi ochi albaştri, cu biserica bine îngrijită, lăsând să se strecoare pe ferestrele ei sunetele de lemn ale orgiei, cu femeile mergând cu Biblia sub braţ la rugăciune, cu gospodăriile curate (...), cu aceeaşi oameni tacticoşi, politicoşi, buni platnici ai dărilor, dar nu prea deschişi la minte şi la suflet şi

puţin cam trişti..."[38]

Cum am văzut, vreme de secole, coloratura multietnică a Dobrogei a impresionat pe călătorii de pretutindeni. Dar şi beletristica, multă, puţină câtă s-a scris, cu precădre în perioada interbelică, având ca inspiraţie fascinantul ţinut de la Pontul Euxin a fost marcată de această realitate, îndeosebi de via, originala prezenţă musulmană. Prelungirea în timp a caracterului mozaicat al peisajului etnic dintre Dunăre şi mare a fost favorizată şi de atitudinea constant tolerantă a administraţiei româneşti - atitudine adesea relevată de memorialistica de călătorie.

BIBLIOGRAFIE

1. PUBLIUS OVIDIUS NASO. **Triste** III, III, X, V, VII, XII (Publius Ovidius Naso. Tristele. Ponticele". Traducere şi prefaţă de Teodor Naum, 1972)
2. **Itinerarul fratelui Wilhelm de Rubruquis din ordinul fraţilor minoriţi în anul mântuiri 1253, în părţile răsăritene**. Trad. de C. Brătescu. "Analele Dobrogei", 2, nr. 4, oct. dec. 1921, p.507-535.
3. C. BRĂTESCU. **Ibn Batutah. Un călător arab prin Dobrogea în sec. XIV**. "Analele Dobrogei", 4, nr. 2, apr. -iun. 1923, p.138-156.
4. **Călători străini despre ţările române**. Vol. 3, Bucureşti, 1971, p.179.
5. **Ibidem**. Vol. 5, Bucureşti, 1974, p.219, 222.
6. **Ibidem**. Vol. 6, Bucureşti, 1976, p.368, 380, 382, 393, 395.
7. **Ibidem**. Vol. 5, p.617.
8. **Ibidem**. Vol. 7, Bucureşti, 190, p.364.
9. **Le voyage de Michel Eneman de Bender à Constantinople en 1709**, publié par Constantin I. Karadja. "Revue historique du Sud-est européen", 6, nr. 10-12, oct.-dec. 1929, p.365-372
10. DIMITRIE CANTEMIR. **Istoria Imperiului otoman**. Vol.I-2. Bucureşti, 1876 ("Analele dobrogei", 10, 1929, nr.1, p.178-184)
11. [CHARLES DE] PEYSSONEL. **Traité sur le commerce de la Mer Noire**. Tome second. À Paris, 1787, p.157.
12. ION CONEA. **Hector de Béarn - un călător francez prin Dobrogea în 1828**. "Analele dobrogei", 9, vol. 2, 1928, p.198-199.
13. [HELMUTH VON MOLTKE] . **Lettres du Maréchal de Moltke sur l'Orient**. Paris, 1872, p.163-164
14. MARCEL ROMANESCU. **Andersen în România**. O călătorie pe Dunăre acum o sută de ani. "Revista Fundaţiilor Regale, 8, nr.1, ian 1941, p.180-181.
15. CONSTANTIN I. KARADJA. **Călătoria unui francez prin Dobrogea la 1843**. "Revista istorică", 14, nr.10-12, oct-nov. 1928, p.364-365.
16. NICOLAE IORGA. **Istoria românilor prin călători**. Bucureşti, 1981, p.617.
17. VASILE ALECSANDRI. **Opere**. Vol.4, Bucureşti, 1974, p.606.
18. MARIN RAREŞ. **Xavier Hommaire de Hell**. Un călător prin Dobrogea în 1846. "Analele Dobrogei", 15, 1934, p.63-64
19. ION IONESCU [DE LA BRAD]. **Excursion agricole dans la pleine de la Dobroudjea, par... Constantinopole**, 1850 (Trad. de F. Mihăilescu, în "Analele Dobrogei", 3, nr.1, ian-mar. 1922, p.97-187)
20. CAMILLE ALLARD. **La Dobroutcha**. Souvenirs d'Orient. Paris. 1859, p.16
21. JULES MICHEL. **Les travaux de défense des romains dans la Dobroutcha**. Paris, f.a., p.3
22. NICOLAE IORGA. **Op. cit**., p.631-635
23. ELENA PERTICARI-DAVILA. **Din viaţa şi corespondenţa lui Carol Davila**, Bucureşti, 1935, p.120-121.
24. LOUIS ERNEST. **Kustendjé et la mosqée Yeni-Tjamé**. "L'Illustration", 35, 1865, p.74.
25. ALFRED viconte de CASTON. **Voyage dans la Dobroudcha**. Bucarest, 1878, p.37.
26. Baronul d'HOGGEUR. **Informaţiuni asupra Dobrogei**. Bucureşti, 1879, p.28, 31.
27. [ADOLPH D'AVRIL]. **De Paris à l'Ils des Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les Bouches du Danube** par Cyrille. Paris. 1876, p.53-54.
28. A. MONTANDON. **Excursion en Dobroudja**. Anvers. 1887, p.31

29. BARBU ŞT DELAVRANCEA. **Şapte zile la Constanţa**. Note constanţiene. Memoriu "Pro Nasone" (B. DELAVRANCEA. Opere. Vol.6. Bucureşti, 1970, p.121-129)
30. GRIGORE DANESCO. **Dobrogea (La Dobroudja)**. Étude de géographie phyzique et etnographique. Bucarest, 1903, p.280
31. EUGÉNE PITTARD. **Dans la Dobrodja. (Roumanie)**. Notes de voyage. Genève, 1902, p.47.
32. CARMEN SYLVA. **Pe Dunăre**. 27 aprilie - 3 mai 1904. Bucureşti, f.a., p.52
33. NICOLAE IORGA. **România cum era până la 1918**. Vol.2. Moldova şi Dobrogea. Bucureşti, 1940, p.323, 333, 343, 361.
34. MIHAIL SADOVEANU. **Privelişti dobrogene**. Bucureşti, 1925, p. 206-207
35. ION SIMIONESCU. **Pitorescul României**. Vol.1. Între Dunăre şi mare Ed. V-a Bucureşti, 1943, p.
36. H. SANIELEVICI. **Icoane fugare**. Documente omeneşti. Bucureşti, 1921, p.95
37. PAUL LABBÉ. **La vivante Roumanie**. Paris, 1913, p.40.
38. LASCAROV MOLDOVEANU. **Prin Dobrogea**. "Analele Dobrogei", 9, Vol.2, 1928, p.239-240.

REZUMAT

Vreme îndelungată, ţinutul de la Pontul Euxin a oferit călătorilor de pretutindeni imaginea unui inedit mozaic etnic, pe fondul masiv şi viguros al majorităţii româneşti. Fapt remarcabil, cei mai mulţi dintre călătorii prin aceste locuri nu au observat, în vreme de pace, stări de încordare interetnică, iar după 1878, când Dobrogea a revenit la România, armonia etnică a fost constantă, în beneficiul dezvoltării economice şi spirituale a României de la Mare.

Steluța PÂRÂU

POLICROMIA ETNICĂ ÎN DOBROGEA

Vestigiile arheologice și documentele istorice[1] demonstrează permanența, pe pământul dobrogean, a populației aborigene și a suprapunerii în straturi succesive atât a elementului românesc din celelalte ținuturi cât și a populațiilor alogene, continuându-se în timp aceea **oikumenă dobrogeană** cu sistemul ei axiologic, nu ușor de descifrat și, pe cât de complex, pe atât de interesant.

Fiecare fapt de cultură populară pe care-l considerăm apartinând **oikumenei dobrogene** implică decodificarea unor relații biunivoce dintre "românii autohtoni, așa-zișii dicieni",[2] moldoveni, mocani și păstori transilvăneni și diferitele populații stabilite aici, (bulgari, turci și tătari, lipoveni și ucranieni, nemți italieni). Fiecare dintre aceste populații au fost deopotrivă, emițători și receptori ai mesajului constituit din cultura locurilor de baștină și cea a locurilor unde fie s-au oprit pentru o perioadă, fie s-au statornicit.

În aceste coordonate s-a dezvoltat o cultură populară tradițională în a cărei formulă - dificil de fixat - descifrăm procesul aculturației, dar și procesul de creștere internă, în cadrul cărora - de altfel - fiecare populație și-a manifestat originalitatea. În timp s-a creat o civilizație proprie acestui ținut, civilizație care se caracterizează atât prin elemente comune tuturor etniilor, cât și prin note particulare, individuale ale fiecărei etnii în parte.

Elementele comune, similitudinile se datorează pe de o parte conviețuirii în același habitat[3], (dacă avem în vedere civilizația materială) cât și acelui fond străvechi mitic a unor concepții arhaice care în evoluția mentală a omenirii s-au materializat în credințe și obiceiuri (dacă avem în vedere cultura spirituală).

Elementele diferențiatoare în cultura tradițională a fiecarei etnii ține de însăși variantele reprezentării acelor credințe arhaice, variante ce țin de: religie, de secvența de timp în care s-a conturat obiceiul, de locul de baștină de unde a venit etnia respectivă.

Elementele diferențiatoare n-au împiedicat însă, în Dobrogea, conviețuirea pașnică a tuturor etniilor. Fiecare și-a adus contribuția la conturarea civilizației tradiționale dobrogene. Etniile și-au respestat reciproc obiceiurile, religia, modul de viață.

Toleranța a constituit - întotdeauna - nota esențială a comportamentului comunității tradiționale dobrogene.

Societatea modernă a preluat această tradiție a toleranței, fapt pentru care nu întâmplător se vorbește de "modelul interetnic dobrogean".

Decodificarea oricărui fapt de cultură aparținând **oikumenei dobrogene** include un studiu comparativ în care analiza de detalii și comparația capătă aceeași valoare de dominantă a unei cercetări cu totul deosebite pentru un etnolog.[4]

Caracteristicile **oikumenei dobrogene** se descifrează prin:

a) unitatea civilizației tradiționale din această zonă cu cea din întreg spațiul românesc.

b) similitudini și diferențe între civilizația tradițională românească și cea a celorlalte grupuri etnice, fiind însă dificil să subliniem influența în exclusivitate a culturii uneia dintre etnii asupra celeilalte.[5]

Aceste aspecte, relevante atât în cercetările noastre "de laborator" cât și cele de teren, ne permit să stabilim similitudinile dar și diferențele între faptele de cultură populară românească cât și ale grupurilor etnice cu care au conviețuit.

Evident, orice aspect al vieții tradiționale a fiecărei etnii trebuie privit și analizat în raport cu dezvoltarea socială, cu secvența de timp pe care se face cercetarea, cu însăși istoria mentalității etniei respective.

De aceea menționăm faptul că posibilitățile cercetării de teren, și deseori și a celei "de laborator" nu ne-au permis decât studiul patrimoniului etnografic din secolul al XIX-lea și începuturile secolului al XX-lea pentru fiecare din etniile din nordul Dobrogei.

Problematica pusă în discuție devine relevantă, prin demersul nostru în care ne propunem să prezentăm câteva aspecte ale civilizației tradiționale dobrogene.[6]

1. Observații privind arhitectura rurală tradițională

1. a) Considerații generale

Între formele arhitecturii, casa constituie nucleul de neclintit în scurgerea vremii; ea este punctul de plecare a tuturor problemelor arhitectonice, iar pe altă parte, definitorie a modului de viață, a mentalității și spiritualității unui popor; "o casă, oriunde ar fi ea, durează și depune neîncetat mărturie cu privire la mișcarea lentă a civilizațiilor, a culturilor încăpățânate să păstreze, să mențină, să repete".[7]

Arhitectura, în ansamblul ei, privită ca un tot funcțional (casă, anexă, gard, poartă) permite evidențierea **relațiilor de intersecție** între cele trei volume de bază ale oricărei construcții: temelie, pereți, acoperiș; **de complementaritate** între tipologia casei și decor; **de incluziune** între materia primă și decor.

Arhitectura Dobrogei se subordonează, de asemenea, relațiilor de intersecție și complementaritate, atât între raporturile volumetrice dintre prispă și aplecătoare ale casei joase, cât și în elevația casei cu temelie înaltă, a cărei structură echilibrată între beci, soclu, pridvor și pereți mărturisește aplicarea unor reguli arhitectonice bine cunoscute și ingenios aplicate. Pământului, element principal în arhitectura dobrogeană i se asociează stuful, papura, țigla, olana, și mai puțin, lemnul. Dispunerea acestor materiale în procente diferite, dar bine dozate, atât în construcția casei, cât și în ridicarea anexelor, corespunde perfect configurației reliefului dobrogean. Putem vorbi astfel, referindu-ne la arhitectura Dobrogei, ca și la cea de pe întreg spațiul românesc, de o corespondență între dozarea în procente a materialului folosit și existența acestuia în aceleași procente în mediul natural.

Acestei prime unități-materie primă, tehnică, formă - i se asociază decorul, ce realizează o relație de complementaritate cu tipologia casei și de incluziune, raportat

la materialul de construcţie a casei şi la materialul utilizat pentru execuţia lui (decor în lemn); decor cu aplicaţii în tencuială.

1. b) Influenţe şi interferenţe etnice

În structura casei dobrogene, decorul dispus la fronton, pazie şi stâlpi, realizat în tehnica traforului şi cu diverse motive, stabileşte o relaţie de complementaritate raportată la planimetric şi elevaţie.

Caracteristicilor generale ale arhitecturii dobrogene li se subordonează trăsăturile particulare ale arhitecturii fiecărei etnii, astfel încât se evidenţiază în acest segment al civilizaţiei tradiţionale:

A. Similitudini (determinate de mediul geografic, materia primă, materiale existente în acest areal, tehnici de construcţie ş.a.)

B. Diferenţe (determinate de ocupaţiile practicate, viziunea asupra spaţiului de locuit, caracteristicile unei porţiuni a arealului nord-dobrogean, mentalitatea asupra structurii de neam, influenţe)[8].

Având în vedere, mobilul demersului nostru, în paginile de faţă ne vom referi la asemănările şi deosebirile din structura locuinţei româneşti şi cea a celorlalte etnii cu care aceştia au convieţuit. Observaţiile de ordin comparativ au ca punct de plecare faptul bine ştiut că arhitectura rurală din Dobrogea se înscrie în specificul arhitecturii româneşti de pe întregul ţării.

Dificil de stabilit cât şi în ce măsură o populaţie a impus celeilalte modelul său, considerăm că putem vorbi de influenţe şi interferenţe.

În Dodrogea, casa cu două încăperi şi tindă, cu prispă la faţada principală se întâlneşte deopotrivă la români, bulgari, lipoveni şi ucranieni.

Desigur, similitudinile se datorează atât materialelor şi tehnicilor de construcţie în interdependenţă cu mediul, cât şi viziunii la un moment dat asupra spaţiului de locuit.

Influenţele îşi au rolul lor asupra acestor similitudini, deseori însă numai a unor elemente ale locuinţei sau gospodăriei. De aici, acele interferenţe.

Astfel, în nordul Dobrogei casele bulgăreşti, din satele din partea centrală a arealului păstrează caractere tipice arhitecturii balcanice: streşini largi, învelitori din olană cu pante line, prispe late. Aceste caracteristici le întâlnim atât la casa cu un singur nivel cât şi la cea cu două caturi.

Interesant este că, uneori găsim "reflexii" ale acestui tip de casă şi în satele din apropierea celor în care această arhitectură nu este specifică şi unde nu au locuit bulgari, dovadă a influenţelor la care ne refeream la începutul acestei secvenţe a demersului nostru.

Şi la fel de interesant este faptul că în localităţile cu populaţia mixtă (bulgărească şi românească) arhitectura locuinţei nu relevă diferenţe nici în plan, nici în elevaţie, casa impunându-se prin tipul caracteristic românesc.(localităţile din arealul lacului Razelm).

"Casa bulgărească" cu două nivele întâlnită şi în nordul Dobrogei se deosebeşte ca arhitectură de casa comună oraşelor din lumea balcanică. În primul rând cerdacul deschis se impune prin lungimea ce aminteşte de prispa casei joase; foişorul (pridvorul) este un spaţiu deschis; acoperişul din olană, în patru ape dă o anumită volu-

metrie echilibrată întregii construcţii. Totodată se diferenţiază de casele cu două nivele din Oltenia sau Muntenia, prin atenuarea acelei caracteristici de "fortăreaţă". Şi anume pereţii din ceamur sau chirpici, lipsa arcadelor, a coloanelor, balustradelor groase din zidărie, creează acel spaţiu deschis mai aproape ca viziune, de arhitectura ţărănească decât de cea a casei boiereşti cu pereţi din paiantă şi umplutură de cărămidă şi zidărie sau cu balustrada groasă, deasemenea ca un zid. În situaţia în care stâlpii delimitează sau sugerează arce sau faţade, putem vorbi tot de o influenţă balcanică ce vine însă direct din arhitectura romano-bizantină. Acest tip de case cu influenţă balcanică a fost adus în Dobrogea de populaţia venită din sud.[9]

Casa lipovenească prezintă aceeaşi structură ca şi cea românească cu diferenţierile tipice însă. Faţada secundară orientată spre stradă este liberă în sensul că împrejmuirea (gardul) porneşte de la latura de îmbinare a celor două faţade (longitudinală şi laterală).

O prispă sau o băncuţă îngustă şi lungă cât ţine peretele din stradă marchează, alături de gard, perimetrul gospodăriei - uliţă - comunitate. Deseori, peretele lateral din stradă prezintă şi prispă cu stâlpi, îndeosebi la casele vechi.

Un element specific casei lipoveneşti este acea construcţie în care este organizată baia, aşa-numita "baie lipovenească".

Casa ucrainiană nu se impune prin diferenţieri tipice în raport cu casa românească, ceea ce de altfel este greu de marcat şi relevat, dacă avem în vedere venirea pe aceste locuri a ucrainenilor, încă din secolul al XVIII-lea şi convieţuirea lor cu românii atâta timp.

Ceea ce marchează însă diferenţierea caselor ucrainene de cele româneşti sunt elementele decorative traforate dispuse la locul de îmbinare a pantelor şi fronton. Deseori, motivul de la partea superioară a frontonului permite comparaţia cu casa lipovenească (deci tot slav).

Casa turcească şi probabil şi cea tătărască, s-a dezvoltat excesiv pe orizontală datorită mentalităţii etniei respective asupra structurii de neam, şi anume, copiii locuiau şi după căsătorie cu părinţii. Aceasta a determinat ca la formarea unui nou cuplu în familie, să se adauge noi încăperi.[10]

Menţionăm faptul că devine din ce în ce mai dificil pentru etnograf să observe direct structura unor astfel de locuinţe, aceasta modificându-se un timp, sau înlocuită cu "cea tip". Deseori, totul se reface prin cercetare pe baza anchetei etnografice în care faptul este notat din memoria colectivităţii.[11]

În acest sens menţionăm faptul că în unele localităţi nu ne-au fost relevate structuri de locuinţe tipice turco-tătăreşti, existând - am spune - o identitate cu casa românească[12] - iar în altele chiar dacă s-a mai păstrat nucleul - acesta a fost modificat.[13]

Casa italienească în ciuda afirmaţiilor etnicilor, nu reproduce modele din zonele de origine ci ilustrează posibilităţile economice superioare ale proprietarilor. O parte din casele italieneşti au planul şi aspectul caselor româneşti. Altele se disting ca plan şi aspect, fiind asemănătoare cu cele construite de locuitorii înstăriţi din oraş. Putem sublinia că structura casei italieneşti păstra similitudinea cu casa românească prin prezenţa prispei şi a balconului, dar avea o formă pătrată cuprinzând o sală centrală

şi patru încăperi.[14]

Aspectul similitudinilor, a influenţelor şi interferenţelor se relavă şi în organizarea interiorului, atât în ce priveşte planimetria, cât şi în ce priveşte anumite elemente constructive.

Astfel menţionăm existenţa la toate etniile, odată cu apariţia celei de-a treia camere, organizarea acesteia drept "cameră centrală" ("camera bună", "camera frumoasă).

Aici erau păstrate ţesăturile frumos decorate, lada de zestre, hainele de duminică; aici se aduna familia duminica şi de sărbători; aici primeau oaspeţii cu prilejul ceremonialurilor de peţit, logodnă, nuntă, sau la hram.[15]

Referitor la anumite elemente din interior, menţionăm că soba oarbă pe care o întâlnim la români, bulgari, slavi, greci este în Dobrogea de influenţă mediteraneană şi balcanică.

Iar ca influenţă a populaţiei slave putem nota aşa-numita "lijancă". Aceasta este un gen de pat de pământ construit lângă sobă şi care se încălzeşte în timpul iernii datorită unei instalaţii originale şi construcţiei sale cu totul ingenioase. Caracteristică populaţiei slave "lijanca" se întâlneşte acum şi în casele româneşti din satele în care semnalăm convieţuirea celor două etnii.

Laviţa, evoluând de la tipul de platformă la cel cu spetează, este o piesă de mobilier întâlnită atât în interiorul tradiţional românesc cât şi în cel bulgăresc, lipovenesc sau ucrainean. E o dovadă că cele trei populaţii şi-au procurat deopotrivă laviţa cu spătăr - "banca" - din atelierele meşteşugăreşti de la oraş în perioada anilor 1925-1930, dată la care semnalăm apariţia piesei în interiorul rural.

Exemplificările şi ca urmare argumentele noastre asupra cauzelor ce au determinat similitudini, influenţe dar şi interferenţe în structura locuinţei, pot continua. Considerăm însă necesar a limita şirul acestora, având în vedere posibilitatea de a face studiul nostru exhaustiv.

1. c) Credinţe şi obiceiuri în legătură cu construirea casei

Alegerea "locului curat", cât şi celelalte credinţe şi obiceiuri legate de succesiunea momentelor construirii unei case, trimit spre acea mentalitate a lumii arhaice asupra spaţiului sacru şi a sacralizării lumii,[17]

Legendele şi ritualurile de construcţie mărturisesc de sacrificiile umane, care în mentalitatea arhaică, "însufleţeau" construcţia şi aceasta avea să dureze. [18]

Cu timpul însă, sacrificiul uman la înălţarea unei construcţii a fost înlocuit cu sacrificii de animale şi mai apoi cu obiecte şi alimente (bani, aur, perle, grâu, sare, ierburi, verzi, păr şi unghii ale celor decedaţi ş.a.). Asistăm la trecerea către "substituire" şi marchează o etapă în istoria mentalităţii omenirii, chiar dacă se constată o desacralizare a gestului lumii arhaice.

Prezenţa acestor credinţe şi practicarea unor astfel de obiceiuri de români, dar, şi de alte etnii din Dobrogea (ucraineni, bulgari, greci) - că de altfel practicarea lor în areale diferite ale lumii - sunt dovada acelui fond mitic ancestral, cât şi a evoluţiei mentale a fiecărei comunităţi.

Obiceiurile legate de construcţii relevă credinţa în puterea magică a sacrificiilor umane dar şi a unor substanţe şi obiecte. Este de amintit că până nu demult a mai

existat şi credinţa legată de puterea magică în luarea umbrei. Astfel, în Dobrogea, această secvenţă de rit se manifestă prin luarea în pumn a ţărânei, în care se întipărise talpa piciorului celui trecut dintâi pe uliţă şi aruncarea acesteia la temelia casei.[19]

Sacrificiul animal este o practică întâlnită până în vremurile apropiate nouă, în Dobrogea, ca şi în alte părţi ale ţării. [20]

Practicarea utilizării obiectelor cu putere magică, în vederea înălţării unei construcţii constă în aşezarea acestora la : temelie, la ridicarea primului rând de zidărie sau la terminarea lucrărilor.

În Dobrogea, şi astăzi se practică obiceiul aşezării unor obiecte în vederea bogăţiei şi a "bunului mers" al casei care se întalţă. Se pun bani: la temelie (obicei întâlnit la romani, greci) în momentul în care se bate prima furcă, - cea dinspre răsărit -; în primul strat de "lipitură" al peretului dinspre răsărit (ucraineni); la pragul casei (români, ucraineni). Deseori, alături de bani, la temelia casei se pune şi sare (obicei practicat de populaţia slavă).

Observăm că, tot cu putere benefică sunt folosite aghiazma şi crucea - însemne ale creştinismului. Aghiazma substituie sacrificiul uman, cel animal şi chiar obiectele , în cazul în care pusă în patru sticluţe este aşezată în cele patru colţuri, în momentul săpării fundaţiei casei. Crucea din lemn de mici dimensiuni, ornată cu flori şi ştergar se pune la primul rând de zidărie şi se ridică cu fiecare rând până la căpriori, apoi, este fixată aici până la terminarea construcţiei. În acest moment, ştergarul se dă meşterului iar crucea este lăsată în podul casei, ca "apărătoare" împotriva duhurilor rele, a lucrurilor "necurate".

Folosirea ştergarului, a pânzei albe - în genere - cu care se lega crucea apare - considerăm noi în întreaga sa semnificaţie chiar dacă aceasta s-a pierdut în timp - atunci când ni se dezvăluie că la cruce se pune "albeaţă ca să-i meargă bine casei". Ideea de puritate simbolizată de alb, de sacralitate a spaţiului nou construit este pe deplin relevată în acest gest ritualic.

Sfinţirea casei, după ce a fost înălţată, implică deasemenea folosirea aghiazmei, iar gestul nu mai este acum o substituire (ca în cazul aşezării sticluţelor cu aghiazmă la temelie) ci constituie o secvenţă ritualică impusă de creştinism.

Menţionăm faptul că această ultimă practică, la care ne-am referit o întâlnim în nordul Dobrogei, deopotrivă, la : români, bulgari, greci, ucraineni, lipoveni.

În anumite localităţi din nordul Dobrogei (acolo unde există şi populaţie slavă), întâlnim obiceiul validării "bunului mers al casei", la sfârşitul lucrărilor de înălţare a acesteia, şi nu înainte.

În acest scop, în casa nelocuită se aşează o masă şi se pune o cană cu apă care se acoperă în timp ce se rosteşte: "Să rămâi cu Dumnezeu stăpân al casei". Dacă a doua zi cana este răsturnată, este semn că belşugul şi buna stare vor ocoli gospodăria; este semn rău ("nu e trai în casă") [21]. Sfinţirea casei însă "alungă relele" şi casa poate fi locuită. Observăm suprapunerea gesturilor de ritual păgân şi creştin în păstrarea acestor credinţe de construcţia casei sau a oricărei construcţii în genere.

Trecerea de la mit la practici şi obiceiuri, de la sacralitate la desacralizare cât şi suprapunerea de gesturi ritualice păgâne şi creştine, permite să vorbim de etape în evoluţia mentală a umanităţii a fiecărei comunităţi cu spiritualitatea sa specifică.

2. Ţesături decorative

2. a) Consideraţii preliminare

Forme estetice vizuale, ţesăturile se constituie în ansamblul interiorului, ca prezenţă generatoare de spectacol[22] prin întreaga compoziţie ornamentală şi cromatică, prin locul şi importanţa lor în organizarea interiorului, prin amplasarea lor într-un anumit "punct" al acestui spaţiu amenajat, amplasare ce se făcea cu un anumit simţ estetic şi în raport de sensibilitatea celei care a asamblat totul, de la motiv la compoziţia ornamentală, de la piesă la întreg.

Privind ţesăturile decorative ca prezenţe generatoare de spectacol este necesar să avem în vedere diversele aspecte ce duc la definirea acestor piese din interiorul tradiţional, drept forme expresive.[23] Şi anume: compoziţia decorativă şi cromatică, locul în structura compoziţională a interiorului, tipuri de figuri geometrice (simple, compexe) conturate din forma şi modalităţile de amplasare a acestor piese, statutul existenţial, semnificaţia lor.

Având în vedere, mobilul demersului nostru - similitudini şi diferenţe între aspectele civilizaţiei tradiţionale a etniilor din Dobrogea - subliniem faptul că în această secvenţă a demersului nostru, ne vom referi doar la acele ţesături pe care le întâlnim la cel puţin două etnii şi care prezintă anumite note particulare, specifice uneia sau alteia din comunităţile comparate.

Ca urmare din ansamblul factorilor ce definesc ţesăturile ne vom referi la:

a) - statutul lor existenţial

locul în care structura compoziţională a interiorului = funcţionalitatea

b) - compoziţia decorativă şi cromatică = sintaxa câmpilor ornamentali şi repertoriul ornamental şi cromatic.[24]

2. b) Ştergar românesc / "Geaulâc" şi "cevre" turco-tătăreşti[25]

2. b1) Funcţionalitatea

"Ştergarul ocupă un loc important în decoraţia casei ţărăneşti". El este prezent în toate zonele ţării, deosebindu-se prin modul de expunere, de încadrare în ansamblul ornamental al interiorului, cu accentuate diferenţe privind dimensiunile şi cromatica, motivele sau modul de integrare în cuprinsul interiorului". (...)

"Ştergarele numite şi "şterguri", "peşchire", "chindee" sau "tindee", "păsturi", "felegi" sau chiar "proasoape" astăzi, reprezintă elementul care aduce în interior o notă dinamică, de uşoară mişcare".[26]

În interiorul tradiţional al populaţiei româneşti din Dobrogea, ştergarele au avut - ca în întreaga ţară - un rol deosebit prin nota dată de ornamentica şi cromatica lor, reliefându-se pe albul pereţilor prin dispunerea fie în formă de "fluture", fie cu capetele lăsate în jos şi având ca centru de greutate "fonda" făcută sau prinsă la mijloc. Prin funcţia lor decorativă, ştergarele româneşti din Dobrogea se încadrează în tipul de "ştergare de perete", cu asemănări pregnante cu ştergarele din sudul ţării".[27]

De formă dreptunghiulară ("geaulâcurile") şi pătrată ("cevreurile"), ştergarele turco-tătărăşti au avut în interiorul tradiţional un rol decorativ asemenea celor româneşti. Ca notă diferenţiatoare în cadrul acestei asemănări, menţionăm faptul că piesele de tip "geaulâc" şi "cevre" au rol decorativ doar în timpul ceremonialului de

nuntă şi botez, în restul timpului fiind păstrate ca zestre.[28]

În ce priveşte amplasarea lor pe pereţi, ştergarele turco-tătărăşti se diferenţiază de cele româneşti prin modul de aranjare. Aceste piese sunt astfel dispuse, încât la cele de tip "geaulâc" ornamentul unuia din capete (cel care se îndoaie) continuă ornamentul ce rămâne stabil, iar la cele de tip "cevre", ornamentul capătă relief prin aducerea în mijloc a fiecărui colţ ornamentat. Se creează astfel impresia de reflexie la "geaulâc" şi de conexiune la "cevre".

Referitor la modul de amplasare a pieselor turco-tătărăşti se menţionează şi fixarea lor de grinzi, relaţionându-se sub acest aspect, cu ştergarele din Transilvania şi Moldova: "În Transilvania sau în Moldova, ori la populaţia turco-tătărască din Dobrogea, grinzile transversale servesc ca suport pentru fixarea unor ştergare".[29]

2. b2) Sintaxa câmpilor ornamentali (compoziţia ornamentală)

Considerăm definitorie în definirea specificului etnic al artei populare, compoziţia ornamentală a unuia sau altuia dintre obiecte. În acest sens subscriem opiniei profesorului Tancred Bănăţeanu: "Importantă şi definitorie pentru caracterul specific etnic al artei populare este compoziţia ornamentală. Elementul ornamental sau cel cromatic, în sine, pot fi atribuite, în ultimă analiză, oricărei culturi etnografice, dar structura compoziţională, sintaxa creaţiei populare defineşte peremptoriu apartenenţa etnică a creaţiei respective.[30]

Analizând compoziţia ornamentală a ştergarelor româneşti din Dobrogea observăm că ea se integrează acelei variante caracterizate prin "câmp central monocrom şi registre ornamentale cuprinzând motive vegetale sau geometrice la capete. Suprafaţa ţesăturii rămâne albă, spre margini apărând o decoraţie destul de densă, geometrică şi fitomorfă, care este dispusă de obicei în trei benzi de lăţime diferită. Uneori banda mai îngustă apare spre centrul piesei, cea mai lată fiind aşezată spre margini, alteori banda îngustă se află între cele două late. Acesta este tipul de compoziţie ce tinde să se continue mai ales în sudul ţării, în Muntenia, Oltenia şi Dobrogea."[31]

De formă dreptunghiulară şi de diferite dimensiuni, ştergarele româneşti din Dobrogea au dispusă o compoziţie ornamentală alcătuită din registre şi compactă la capete, fiind orientată:

a) pe axe paralele

b) pe axe verticale şi orizontale

Privind sintaxa câmpilor ornamentali în compoziţia ştergarelor turco-tătărăşti, menţionăm că aceasta este realizată în raport cu forma piesei. La ştergarele dreptunghiulare (de tip "geaulâc") compoziţia ornamentală este dispusă la capete (izomorfism cu ştergarele româneşti), diferenţierea constând în faptul că dispunerea câmpilor nu se face în registre, ci într-o singură bandă (15-25 cm).Dispunerea motivelor într-o astfel de compoziţie permite o orientare:

a) pe axe verticale şi simetrice fată de un ax central

b) pe axă orizontală

La ştergarele pătrate (de tip "cevre") compoziţia ornamentală este realizată prin dispunerea în fiecare colţ a motivului (acelaşi în cele patru colţuri). Uneori acest motiv este încadrat pe două sau trei laturi de un element complementar, permiţându-

ne asfel, să vorbim de o orientare:

a) pe axe diagonale[32]

2.b3) Repertoriul ornamental

În compoziţia ornamentală, rolul predominant revine ornamentelor şi îndeosebi motivelor, nuclee ale oricărei compoziţii ornamentale.

Patrimoniul muzeal şi patrimoniul vizual impune în analiză ornamenticii - la această categorie aparţinând populaţiei româneşti şi celei turco-tătărăşti - observaţii asupra motivelor vegetale şi a motivului "pomul-vieţii".

Ştergarele româneşti din Dobrogea aparţin şi prin conţinutul motivisticii tipului din sudul ţării, ornamentele geometrice, vegetale, zoomorfe, avimorfe şi antropomorfe alcătuind prin dispunerea lor alternantă sau repetată acele compoziţii plasate compact la capete. Dintre ornamentele amintite ne vom referi la motivele vegetale (fitomorfe şi florale) pentru a le putea compara cu cele dc pe ştergarele turco-tătărăşti.

Frecvent apar pe ştergarele româneşti: "coroniţă", "trandafirul", "bobocul de trandafir" sau "laleaua", "buchetul" (de flori), "viţa de vie" (cu sau fără strugure), "ramura" cu frunze, vrej cu frunze şi flori.

Reprezentarea motivelor de pe ştergarele dobrogene este geometrizantă, ceea ce constituie încă o notă ce relevă unitatea artei populare dobrogene cu arta populară din celelalte zone etnografice româneşti.

Urmărind mobilul demersului nostru, subliniem izomorfismul manierei de tratare (stilizate-geometrizare) a ornamentelor de pe ştergarele româneşti şi cele turco-tătărăşti: "Ornamentica întregii arte populare româneşti are ca trăsătură definitorie profundul său geometrism"[33], iar referitor la ornamentica turcă, Celal Esad Arseven afirmă: "Les motifs sont souvent stylisés et idéalisés. On évite généralement le réel at pithoresque. Quelquefois, en les stylisant ou en les idéalisant on s'éloigne tellement de la forme réele de la fleur, qu'il devient difficille de déterminer l'espèce de celle-ci".[34]

Izomorfismul manierei de reprezentare a motivelor coexistă - în comparaţia pe care o facem - cu diferenţierea privind conţinutul motivisticii. Deosebim în ornamentica vegetală a ştergarelor turco-tătărăşti: "laleaua", "garoafa", "panseaua", "stânjenelul", "floarea şi fructul de rodie", "zambila", uneori şi "viţa de vie" cu sau fără strugure.

Diferenţierea privind semantica motivelor vegetale decurge din însăşi legătura care există între artă şi viaţă.

Un motiv de circulaţie universală şi frecvent întâlnit atât pe ştergarele româneşti cât şi pe cele turco-tătărăşti din Dobrogea este "pomul vieţii". Analiza reprezentării motivului pe aceste piese evidenţiază prezenţa sa în diferite forme.

Pe ştergarele româneşti din Dobrogea întâlnim prezentarea motivului sub forma vasului cu flori purtând denumiri locale "ghiveciul", "ghiveciul cu flori", "macul" (deşi apare sub forma ghiveciului cu garoafe), iar în zona dunăreană apare şi sub forma "sacsâia" - ca tot sudul ţării. Uneori apar: forma vasului cu flori, cu păsări, sau formele în care vasul lipseşte, lăsându-se ca rădăcinile să fie observabile. Apare fie ca un arbore ce se înalţă direct din pământ, fie ca un copac care are rădăcina sub

formă de triunghi.

Această formă a motivului se întâlneşte pe ştergarele turco-tătărăşti sub forma unui copac ale cărui rădăcini sunt vizibile, sau sub forma unui buchet amplu de flori - caracteristic artei decorative turceşti - legate cu o fundă de sub care ies câteva rădăcini. Întrepătrunderea celor două forme în arta decorativă turcă a dus la o imagine plastică deosebită, în care modalitatea orientală de tratare este evidentă. Întâlnim pe ştergarele turco-tătărăşti imaginea arborelui sacru - a chiparosului - sau a unui arbore cu diverse fructe şi flori având rădăcina ca un triunghi ieşind dintr-un vas care este plasat aproximativ la jumătatea rădăcinii. Pomul este uneori însoţit de păsări.

Diferitele modalităţi de reprezentare a motivului "pomului vieţii" exprimă, imagini plastice, psihologia şi istoria culturii fiecăreia dintre cele două populaţii din Dobrogea în a căror ornamentică motivul este prezentat.[35]

În cele ce urmează ne vom referi la cromatica acestor ţesături având în vedere că motivele capătă contur deplin şi îşi îmbogăţesc semnificaţia datorită cromaticii.

Ştergarele româneşti cu câmpul alb învrâstat cu: alb, albastru sau cu borangic, prezintă la capete cromatica culorilor fundamentale ale arniciului: alb, roşu, bleumarin, iar cele mai noi culori vii: albastru, galben, indigo, verde. Firul şi "fluturii" de metal dau o strălucire deosebită.

Ştergarele turco-tătărăşti se disting printr-o cromatică vie, care uneori pare nefirească în cadrul legilor armoniei cromatice, dacă le-am privi izolat: bleu deschis, corai, roz, indigo, liliachiu, verde deschis, galben, negru, roşu. La aceasta se adaugă firul metalic argintiu şi auriu sau chiar firul de aur şi argint. Culorile fauve ale artei decorative turceşti alcătuiesc însă un tot unitar de o deosebită armonie, ele fiind dozate cu un simţ desăvârşit al armoniei.

Analiza şi comparaţia ştergarelor româneşti şi a celor turco-tătărăşti ne permit să stabilim similitudini şi diferenţe în funcţia şi compoziţia lor ornamentală, în conţinutul şi sensurile motivisticii, în modul de reprezentare a motivelor, în cromatică, în tehnica reprezentării, iar pe de altă parte să subliniem unitatea ştergarelor româneşti cu cele din întreg spaţiul românesc şi îndeosebi cu cele din sudul ţării.

Cercetarea acestor aspecte trimite la concluzii complexe şi nu uşor de descifrat, referitoare la stilul fiecărei comunităţi în a privi şi reflecta prin artă realitatea.

3. Observaţii privind practicarea unor obiceiuri de peste an

Analiza desfăşurării temporale şi spaţiale a obiceiurilor de peste an relevă pe deplin faptul că: "Putem vorbi despre o concepţie globală a lumii în care toate momentele vieţii omului şi a colectivităţii se corelează între ele într-un sistem iar elementele prin care se exprimă aceste corelaţii şi legăturile lor cu omul, sensul lor în viaţa omului, fac parte din lexicul cultural al colectivităţii tradiţionale."[36]

Desfăşurându-se în momentul trecerii de la anul vechi la anul nou sau la reînvierea naturii, obiceiurile de peste an fixau o etapă, o secvenţă de timp şi răspundeau preocupărilor majore ale vieţii satului din care individul făcea parte integrantă.

Această secvenţă de timp stă sub semnul sărbătorescului, a festivului şi se constituie într-o situaţie limită, un prag pe care omul a încercat să-l depăşească prin rituri, manifestări a unui întreg sistem de mentalităţi şi credinţe, a unui anumit stadiu cultural.

Ceea ce pare o discontinuitate în desfăşurarea obişnuită a vieţii. a devenit o atitudine, o noţiune ce marchează viaţa individuală şi socială în mod specific: "Dintotdeauna şi la toate popoarele lumii sărbătorile au marcat, un prag de scurgere implacabilă a cotidianului. Aceste praguri, aceste ruperi de continuităţi sunt fără îndoială printre faptele esenţiale ale operei de creaţie culturală a omenirii."[37]

Cercetările noastre pe această problematică în nordul Dobrogei la români şi la alte etnii, relevă faptul că la orice popor, momentele de discontinuitate în scurgerea timpului au fost marcate prin sărbători.

Similitudinile unor practici, credinţe la diferitele etnii din Dobrogea amintesc de a) riturile de fertilitate; b) riturile de trecere; c) riturile de iniţiere; ce se regăsesc până în zilele noastre , în practicarea obiceiurilor.

Deşi semnificaţiile mitice ale obiceiurilor se descifrează cu greu de către comunitatea satului de sfârşit de sec. XX, ceremonialul în sine s-a perpetuat ca dovadă a păstrării identităţii culturale în trecerea timpului.

Magicul şi ludicul se îmbină în aceste obiceiuri evidenţiând înclinaţia dintotdeauna a omului către meditaţia asupra misterelor lumii, dar şi către joc, destindere.

În aceste sfere, ale magicului şi ludicului, se circumscriu actele verbale şi comportamentale din desfăşurarea ceremonialurilor practicate de populaţiile cercetate de noi, sub aspect etnologic.

În desfăşurarea obiceiurilor de iarnă distingem:

a) Gestul magic, dansul ritualic sunt elemente constituante ale ceremonialului de sărbătoare întâlnite în obiceiul jocului cu măşti ("moşoii"[38], "capra", "ursul") la români, dar şi în obiceiul "melanca"[39] al ucrainienilor.

b) Gestul şi cuvântul cu valoare magică în sensul sporirii fertilităţii ogoarelor, dar şi al bogăţiei casei, le regăsim în obiceiul "semănatului" la români, ucranieni şi greci; în urarea de sorcovă practicată de români, ucraineni, greci.

c) Cuvântul, recuzita în ansamblul ei, cu valenţe ce trimit către evenimentele primordiale, către rituri dar şi către cotidianul trasferat în planul fabulosului, le descifrăm şi în colindele româneşti cântate de "ceata de feciori", dar şi în cele ale grecilor cântate de "dragoman"[40] sau în cele cântate de populaţia ucraineană.

d) Împărţirea alimentelor ritualice (colăcei, covrigi, mâncare de prune uscate cu orez, ş.a.) în scopul participării la sărbătoare şi a celor morţi, realizându-se astfel comuniunea dintre "lumea de aici" şi "lumea de dincolo" este o practică întâlnită la români, greci, ucraineni.

e) Ziua de ajunul Crăciunului implica practicarea unor urări şi împărţitul darurilor, ceea ce vesteşte începutul sărbătorescului acestor zile. Amintim în acest sens "Moş-Ajunul" practicat la români şi obiceiul "cu vecera" întâlnit la ucraineni.

Copiilor care cântă la "Moş-Ajun" li se dau covrigi, colăcei, nuci , mere şi bani. Cei care vin cu "vecera"[41] primesc bani şi diverse daruri în schimbul colacului şi a darurilor pe care şi ei le-au adus gazdei.

În mentaliatea arhaică, Anul Nou coincidea cu reînvierea naturii, începerea muncilor agricole. Nu întâplător se vorbeşte de un an nou agrar, un an nou pastoral. Aceasta a dus la apariţia riturilor de fertilitate, a unui întreg sistem de credinţe şi practici legate de prosperitatea ogoarelor, bogăţia recoltelor.

Regăsim aceste mituri ale morților și reînvierii zeităților vegetației în practicarea unor obiceiuri de primăvară.

În această sferă a riturilor de fertilitate se înscriu: Paparuda, Caloianul, Lăzărelul.[42]

Dacă Paparuda și Caloianul, practicate în satele românești[43] pentru provocarea ploii sunt astăzi vii doar în memoria colectivității, Lăzărelul se constituie ca un obicei în deplină manifestare și astăzi. Obiceiul însă, se practică de către populația de greci din satul Izvoarele. Atestat în șesul Munteniei și pe alocuri în Dobrogea, obiceiul se desfășoară în sâmbăta de Florii, "sâmbăta lui Lazăr".

Funcția propițiatorie a obiceiului constă nu în provocarea ploii, ci în transformarea divinității în vegetație abundentă în urma morții violente.[44]

Aceste observații la anumite secvențe și gesturi din desfășurarea practicilor legate de obiceiurile de iarnă și primăvară demonstrează că orice popor și-a marcat "pragurile" de trecere a timpului; iar pe de altă parte relevă faptul că orice simbol ține de mitul fertilității și al inițierii, al Creației sau de cultul strămoșilor și că în ansamblu se referă la om, la destinul lui: "Culturile populare moștenesc, de fapt, o serie de structuri arhetipale însăși memoria populară operând cu categorii, nu cu evenimente fără aureolă mitică, dar, în același timp, manifestă o certă deschidere spre destinul pământean al omului(...) orice cultură folclorică are un fond universal preluat și având create toate modelele, o gamă de creații autohtone de mare originaliatate. Fiecare colectivitate tradițională afirmă ceea ce consideră valoare sigură și renunță la formulele, practicele și ceremonialurile devenite incorecte. Această afirmare este rezultatul unei atitudini față de societate, istorie, lume și univers, și paralel, al unei concepții antropologice bine articulate."[45]

4. În loc de concluzii

Subliniem faptul că observațiile noastre asupra similitudinilor, interferențelor și influențelor dintre cultura și civilizația românilor și a celorlalte etnii, a avut în vedere o anumită secvență de timp - prima jumătate a sec. XX-lea. Mutațiile intervenite în diferitele aspecte de viață ale fiecărei etnii și similitudinile până la identitate a unora dintre aceste aspecte, de după 1950, implică o cercetare ce trimite dincolo de faptul etnografic și depășește mobilul demersului nostru.

NOTE

1. cf. M. D. Ionescu, **Dobrogea în pragul veacului al XX-lea**, București, 1904; Al. P. Arbore, **O încercare de reconstituire a trecutului românilor în Dobrogea**, în "Analele Dobrogei", anul III, 1922, nr.2; **Dobrogea, cincizeci de ani de vieață românească**, Cap.: **Populația Dobrogei**, Cultura Națională, București, 1928; Romulus Șeineanu, **Dobrogea - Schiță monografică** - Studii și documente, București, Editura Universul, 1928; Al. P. Arbore, **Noi informații etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei și a regiunilor învecinate Dunării**, în "Analele Dobrogei"; Cernăuți, anul XI, 1930.**Dobrogea în sec.XII**, în "Analele Dobrogei", Cernăuți, anul XI, 1930; **La Dobroudja**, Bucharest, 1938 pp. 455-600 (**La population de la Dobroudja**); pp.601-670 (**Caractére ethnographique de la Dobroudja**); Tudor Mateescu, **Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea**, București, Direcția generală a Arhivelor, 1970; Anca Ghiață, **Contribuții noi privind unele aspecte ale societații românești din Dobrogea în sec, XV-XIX** în Memoriile Secției de Științe Istorice seria IV, tomul I, (1975-1976), București, Editura Academiei 1976; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea**, Editura științifică și enci-

clopedică, Bucureşti, 1979; Gavrilă Simion, **Coordonatele istorico-geografice, în Portul popular românesc din judeţul Tulcea,** Muzeul Delta Dunării - Tulcea, 1980.

2. cf. Constantin Giurescu, **Ştiri despre populaţia românească a Dobrogei în hărţi medievale şi moderne,** Constanţa, Muzeul de Arheologie, f.a. p.5.

3. Aurelia Cosma, **Relaţia om-mediu în zonarea etnografică** în Ethnos, I, Muzeul Satului, Editura Museion, Bucureşti, 1992.

4. vezi în acest sens şi Al. P. Arbore, **La culture romaine en Dodroudja,** - Extract de **La Dodroudja,** Bucarest, 1938, p.9; "Aussi nulle part ne trouverons-nous, un materiel aussi intéressant et aussi varié pour l'ethnographe, qui disposent pour leurs recherches, sur une territoire relativement très restreint, d'une foule de donnés sur les aspects de la vie des differents peuples ainsi que reciproquement les uns sur les autres du point de vue ethnique dans cette enclave territoriale. Il serait possible d'admettre également la présence continue d'un élément roumain".

5. vezi în acest sens şi Al. P. Arbore , **op. cit:** "Il est bien difficile d'affirmer l'existence d'une nationalité precise a l'exclusion de toutes les autres".

6. Termenii de comparaţie vor fi de fiecare dată alţii în raport de domeniul abordat şi de manifestarea sa la una sau alta dintre etnii.

7. Fernard Braudel, **Structurile cotidianului,** Editura Meridiane, Bucureşti, 1984, p.7.

8. Pentru această problematică în detaliu vezi: Steluţa Pârâu, Mihai Milian, **Arhitectura rurală tradiţională în nordul Dobrogei. Interdependenţe structurale,** în Ethnos, nr. 2 Muzeul Satului, Editura Museion, Bucureşti 1992, pp. 196-200.

9. cf. Georgeta Stoica - **Localitatea Cerna,** judeţul Tulcea; Ana Bârcă , **Localitatea Baia,** jud. Tulcea; Mihai Milian, **Localitatea Izvoarele,** jud. Tulcea (lucrări monografice privind probleme de arhitectură, în manuscris în Arhiva Muzeului de etnografie a Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea).

10. cf. Paul Petrescu şi colab. **Arhitectura populară românească din Dobrogea,** 1957.

11. Având în vedere unele aspecte ale cercetării privind "Arhitectura rurală din judeţul Tulcea" efectuată de Institutul de Cercetări Eco-Muzeale - Tulcea, împreună cu colaboratorii, specialişti în domeniu (1991-1994).

12. cf. Steluţa Pârâu - **Localitatea Colina** - Judeţul Tulcea (lucrare monografică privind arhitectura localităţii, în manuscris), Arhiva Muzeului de etnografie a Institului de Cercetări Eco-Muzeale - Tulcea.

13. cf. Georgeta Stoica - **Localitatea Greci,** judeţul Tulcea (lucrare monografică privind arhitectura localităţii, în manuscris), Arhiva Muzeului de etnografie a Institutului de Cercetări Eco-Muzeale - Tulcea.

14. **Ibidem.**

15. cf. I. Dumitrescu, **Însemnări despre tătarii din Pervelia,** Analele Dobrogei, 1920, Anul I, nr.1; Steluţa Pârâu, **Interdependenţe în arta populară românească,** Editura Meridiane, Bucureşti, 1989; Steluţa Pârâu (cercetare de teren privind aceste aspecte la populaţia slavă - august 1994 - satele din Delta Dunării cu populaţie slavă)

16. vezi în acest sens şi Grigore Ionescu, **Arhitectura populară românească,** Editura tehnică, 1957, p. 38; Georgeta Stoica, **Arhitectura interiorului locuinţei ţărăneşti,** Muzeul din Râmnicu Vâlcea, 1974 pp. 19-22.

17. Vezi pentru această problematică Mircea Eliade, **Sacrul şi profanul** (cap. **Spaţiul sacru şi sacralizarea lumii** ed. rom.), Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992, p.21-22.

18. cf. Mircea Eliade, **Meşterul Manole** (ed. rom.), Editura Junimea, Iaşi, 1992, pp. 75-86; Ion Taloş, **Balada Meşterului Manole, Manole şi variantele ei transilvane**, în Revista de folclor; anul VII, nr. 1-2, 1962.

19. cf. Arhiva Muzeului de etnografie a Institutului de Cercetări Eco-Muzeale (în informaţia culeasă de cercetător Mihai Milian în loc. Izvoarele, localitate cu populaţie de greci).

20. cf, Nicolae Cojocaru, **Casa veche de lemn** din Bucovina, Editura Meridiane, Bucureşti 1983, pp. 121-123; Steluţa Pârâu - cercetare de teren în nordul Dobrogei.

21. Vezi în acest sens, în special referirile la practicarea unor credinţe asemănătoare şi la alte popoare; Mircea Eliade, **Meşterul Manole, op. cit.** p. 92.

22. Vezi în acest sens Gheorghe Achiţei, **Frumosul dincolo de artă,** Editura Meridiane, Bucureşti, 1988, p.48 "(...) orice formă originală ni se dezvăluie ca un adevărat spectacol are aici sensul (...) de priveli̇şte nemaiîntâlnită. Formele care se pretează aprecierii noastre estetice ne apar în felul acesta drept **prezenţe generatoare de spectacol.** Ai în faţă nu doar o prezenţă materială perceptibilă vizual, ci o prezenţă care reţinându-ţi atenţia obligându-te la dialog", tocmai în virtutea notelor sale de originalitate, de ceva "diferit" de ceea ce ai mai întâlnit, pare a reprezenta mai mult decât atât."

23. cf. Gheorghe Achiţei, **op. cit.** pp. 49-50. "Unele studii din ultima jumătate de veac au insistat

asupra distincției dintre **formele expresive** și **formele inexpresive.** "Expresiv " vrea să însemne ceea ce își dezvăluie lesne, la nivelul înfățișării sale inconfundabile, informația de care dispune, mesajul pe care îl vehiculează, semnificația pe care o poate avea. Formele estetice ne apar prin excelență în această calitate de, forme expresive (...) Formele expresive sunt întotdeauna forme ieșite din comun. Tocmai prin aceasta ele devin de fapt generatoare de spectacol, reușind, a ne reține atenția, a ne obliga la dialog atunci când ajungem să le abordăm ca sugestii în legătură cu o posibilitate sau alta de realizare umană în lume".

24. vezi în acest sens și: Tancred Bănățeanu, **Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare,** București, Editura Minerva, 1985, p. 13: "Calitățile artistice ale obiectelor pornesc de la forma funcțională a piesei respective, ceea ce determină identificarea dependentă a pantonimei cu funcționalitatea. În aceeași categorie se înglobează și ornamentele și cromatica, primordial funcționale prin rolul și valoarea de eficiență magică în desăvârșirea acțiunii la care participă obiectul - indiferent de categorie - cât și mai apoi prin rolul de mesaj."

25. Menționăm că analiza noastră privind această categorie de țesături s-a limitat doar la piesele aparținând celor două populații având în vedere:

a) identitatea sub toate aspectele structurii amorfologice și compoziționale a ștergarelor, la români, bulgari și grecii din loc.Izvoarele.

b) lipsa acestor piese țesute în război în interioarele lipovenești.

c) aspectele de similitudine și diferență în comportamentul acestor piese în interiorul tradițional românesc și cel turco-tătărăsc.

26. Marina Marinescu, **Arta populară românească, Țesături decorative,** Cluj Napoca, Editura Dacia, 1975, p.58.

27. **Ibidem** p. 64.

28. cf. I. Dumitrescu, **Însemnări despre tătarii din Pervelia,** Analele Dobrogei, 1920, Anul I, nr.1; Steluța Pârâu - cercetare de teren la populația turco-tătărască.

29. Marina Marinescu, **op. cit.** p. 58.

30. Tancred Bănățeanu, **Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare românești,** București, Editura Minerva, 1985, p. 272.

31. Marina Marinescu, **op. cit.** p. 62.

32. Pentru problematica în detaliu a acestui aspect ca și a studiului comparativ al țesăturilor decorative din interiorul tradițional din Dobrogea vezi: Steluța Pârâu, **Structuri compoziționale în țesăturile nord-dobrogene** (Considerații pentru un studiu comparativ), în rev. de Etnografie și folclor, 1 - 1992.

33. Tancred Bănățeanu, **op. cit.** p. 258.

34. Celal Esad Arseven, **Les arts decoratifs turcs,** f. a. p. 76.

35. cf. Pârâu Steluța, **Sțructuri compoziționale,** ... lucr. cit.

36. Mihai Pop **Obiceiuri tradiționale românești,** Institul de Cercetări etnologice și dialectologice, București, 1976, pp. 9 - 10.

37. Arnold van Genneo, **Manual de folklore francaise contepmain,** Paris, 1947, p.864, apud Paul Drogeanu, **Practica fericirii - Fragment despre sărbătoresc,** Editura Eminescu, București, 1986, p. 36.

38. Obiceiul "moșoii" se desfășoară în nordul Dobrogei (în satele: Luncavița, Rachelu), în seara ajunului de Crăciun (24 decembrie). Denumirea obiceiului de "moșoii" este legată de mentalitatea arhaică și tradițională după care Crăciunul era imaginat ca persoană profană, "un om bătrân"; "un unchieș bătrân cu barbă albă". De aceea nu întâmplător masca de față (obrăzarul) prin forma ei trimite către "măștile de urât" pusă în legătură cu îmbătrânirea timpului.

39. Obiceiul numit "melanca" practicat de ucranieni se dasfășoară astfel: ceata de urători este formată din mai mulți flăcăi mascați. Unul din ei travestit în fată, alți trei în copaci, unul în țigan, iar restul erau simpli colindători., "Melanca" simula că face ordine în casa gazdei, dar de fapt făcea dezordine. Desfășurarea ceremonialului era pregătită cu o săptămână înaintea Anului Nou. Costumele erau confecționate din hârtie colorată (desigur că este o fază recentă), chiar și săbiile erau împodobite cu hârtie colorată. Urătorii primeau bani, colaci, slănină, băutură, (informații din cercetarea de teren efectuată la populația ucraineană din localitățile:Chilia Veche, Sfântu Gheorghe, Mahmudia, din județul Tulcea).

40. "Dragomanul" -Termen folosit pentru ceata de feciori care colindă (loc. Izvoarele, jud. Tulcea, localitate cu populație de greci). menționăm că la populația lipovenească se întâlnesc doar colinde religioase, fapt ce nu a stat în atenția cercetării noastre.

41. Obiceiul "cu vecera" se întâlnește la ucraineni, și se practică în seara ajunului de Crăciun. În această seară copiii merg la părinți, finii la nași, nepoții la unchi, frații mai mici la cei mai mari. Cei care vin "cu vecera" aduc un colac pe care se pune o pânză și dulciuri (recent se pune o batistă și darurile

constă în obiecte de îmbrăcăminte). Dintre mâncărurile specifice pentru această seară sunt "cuchea" (grâu fiert cu miere, nucă şi mac) şi "osvar" (compot de fructe uscate). Uneori colacul adus de cei care veneau cu "vecera" se dădea înapoi, şi de asemenea gazda îi dăruia pe cei veniţi cu bani şi diverse alte obiecte. Menţionăm că obiceiul pregătirii grâului fiert sub formă de "cuchea" se întâlneşte parţial şi la români, dar preluat de la ucreineni.

42. Pentru problematica în ansamblu a genezei şi practicării acestor obiceiuri vezi şi: Ovidiu Bârlea, **Folclorul Românesc;** I. Dumitru Pop, **Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească,** Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989; Steluţa Pârâu - **"Paparuda şi Caloianul - rituri de fertilitate",** - Arhiva Muzeului de Etnografie al I.C.E.E.- Tulcea.

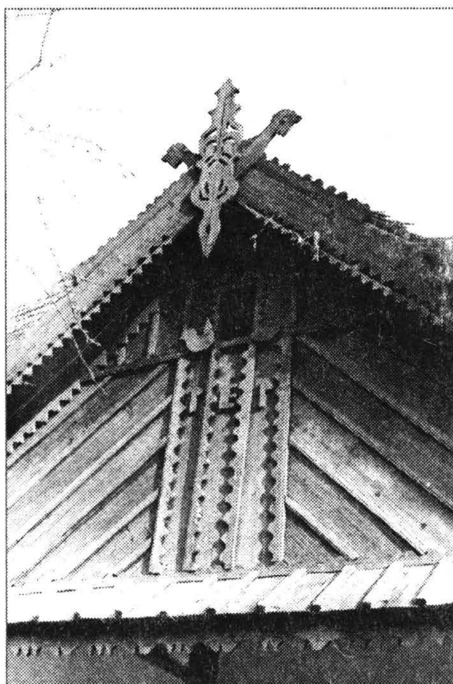
43. "Paparuda" şi "Caloianul" se practicau în vederea invocării ploii, a treia joie după Paşte. Remarcăm în Dobrogea practicarea la dată fixă. Îmbrăcatul protagonistei din ceata fetelor ("paparuda") cu verdeaţă şi aruncarea păpuşii de lut "la apă" sunt secvenţe şi elemente ce ţin de magia imitativă.

44. ceremonialul constă în succesiunea secvenţelor în care grupuri de fete (până la 14-15 ani) trec din gospodărie în gospodărie cântând despre moartea lui Lazăr, reînvierea şi prefacerea lui în Flori.
Cântecele în care se împletesc secvenţe în limba greacă, bulgară şi română, cât şi dansul ritualic păstrează elementele caracteristice ale ritului ancestral.
Dăruirea fetelor din grup, cu diferite ofrande (alimente în genere şi recent şi bani) păstrează credinţa că numai prin respectarea acestui gest, cântecul îşi îndeplineşte funcţia magică. Totodată, cu ofrandele primite se realizează acel moment ludic din final ce coincide cu bucuria în faţa reînvierii vegetaţiei.

45. Vasile Tudor Creţu, **Ethosul folcloric - sistem deschis,** Editura Facla, Timişoara, 1980, p. 48.

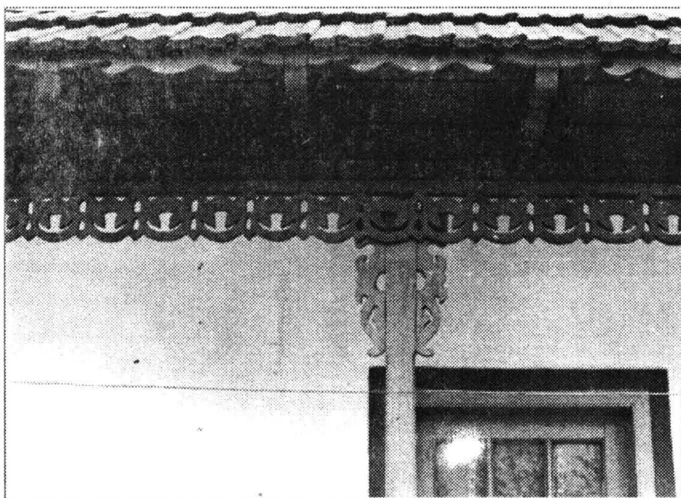
Casă românească cu plan dezvoltat; prispă la faţada principală; acoperită cu stuf. (zona Dunării).

Frontonul unei case tradiţionale româneşti. Decor realizat în tehnica traforului. La îmbinarea pantelor, motivul căluţilor afrontaţi (zona lacului Razelm).

Faţada laterală a unei case tradiţionale româneşti. Se observă orientarea faţă de drum a casei; perpendicular pe linia drumului (cu faţada principală spre curte şi faţada laterală spre stradă).

Decor realizat în tehnica traforului (motive florale "florărie") dispus la stâlp şi streaşină (zona Dunării).

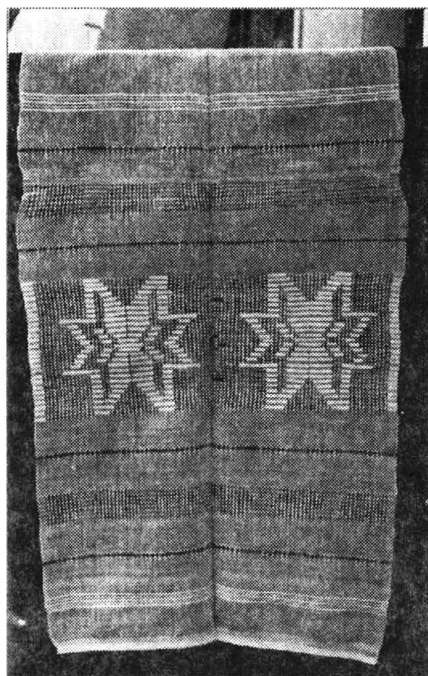
Detaliu de construcţie.

Casă tradiţională lipovenească. Se observă prispa la stradă şi raportul acesteia cu împrejmuirea curţii.

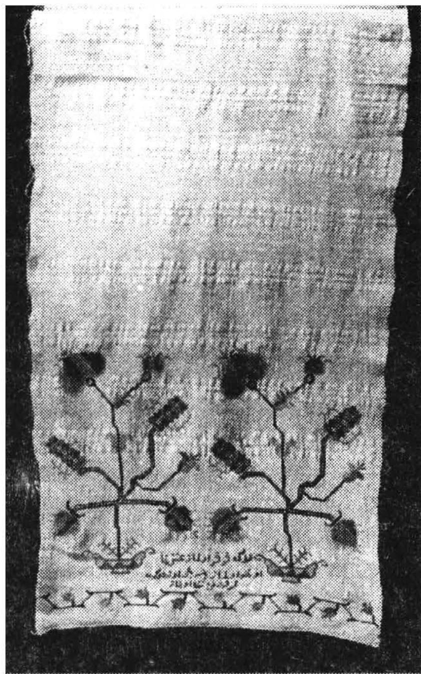
Fronton din scândură cu motiv decorativ dispus la îmbinarea pantelor, specific satelor cu populaţie slavă.

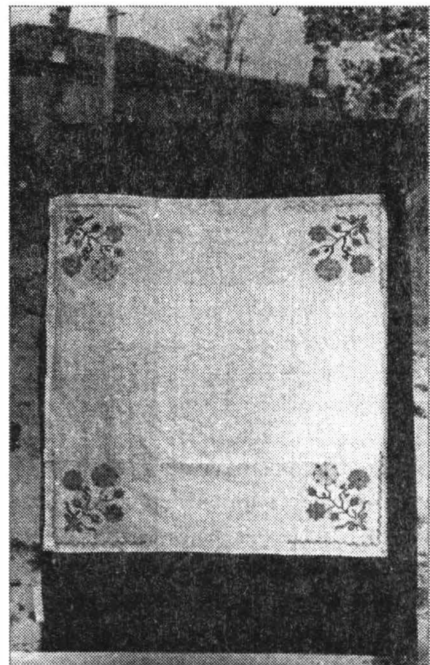
Ştergar românesc ţesut şi ales în război cu motivul "steaua".

Ştergar românesc ţesut şi ales în război cu motive vegetale şi avimorfe.

Ştergar turco-tătărăsc (de tip geaulâc) cu motivul "sacsâia".

Ştergar turco-tătărăsc (de tip cevre). Se observă realizarea motivului "pomului vieţii", într-o formă caracteristică artei populare turco-tătărăşti (din vas sunt vizibile rădăcinile plantelor).

Tahsin GEMIL

NAŢIONAL ŞI MINORITĂŢI NAŢIONALE

De mai bine de trei decenii, în lumea specialiştilor din Occident (istorici, politologi, sociologi, economişti, filozofi) se discută tot mai insistent în jurul aşa-numitei "ideologii **end**", care proclamă, nici mai mult nici mai puţin, "sfârşitul naţiunii-stat", Propăvăduitorii acestei ideologii au pornit de la constatarea că evoluţia sistemului mondial s-ar desfăşura în trei faze: 1 - a conştiinţei de sine, 2 - a deciziilor la multiniveluri şi 3 - a homeostazei globale. Această ultimă etapă corespunde direcţiilor majore ale evoluţiei societăţii contemporane, când, într-adevăr, ansamblul relaţiilor internaţionale tinde - ca un sistem - spre o stare optimală de funcţionare. Numai că, elementele componente ale sistemului sunt concepute ca structuri supranaţionale şi suprastatale ce acţionează pe baza antinomiei între "interesele globale ale sistemului mondial" şi cele "particulare ale naţiunilor". Altfel spus, naţiunea - stat ar fi, acum, doar un subsistem care se dovedeşte nefuncţional pentru comunitatea mondială ca întreg[1].

De fapt, "ideologia end" şi viziunile globaliste sau mondialiste care au completat-o se explică prin ceea ce J.J. Servan-Schreiber a numit-o "sfidarea americană". autorul avea în vedere nu numai decalajul tot mai pronunţat dintre Europa şi SUA, evident în favoarea acestora din urmă, ci şi asaltul tot mai puternic al capitalului american asupra economiei europene. Soluţia salvatoare a fost găsită în unificarea Europei pe calea integrării. Cu aproape trei decenii în urmă, autorul englez John Davy sublinia cât se poate de limpede: Statele naţionale ale Europei par, poate, entităţi imuabile, dar tehnologia transatlantică este o forţă aproape irezistibilă. Ceva va trebui să cedeze... Statele naţionale tradiţionale ale Europei... sunt prea mici pentru a-şi susţine o politică economică independentă. Este de la sine înţeles că teoreticienii acestei idei a Statelor Unite ale Europei s-au gândit mai întâi doar la ţările occidentale[2]. Dar, ulterior, după colapsul sistemului comunist, în viziunea europeană integratoare a intrat şi spaţiul imens de mare interes economic al acestei zone.

Aşadar, europenismul, ca doctrină şi micşare politică, neagă valoarea naţiunii, socotind-o o "construcţie stupidă", o legendă morbidă", un sistem disfuncţional, artificial care, în actualele condiţii, nu s-ar menţine decât prin forţă. Europenismul şi celelalte curente înrudite converg către o "strategie planetară" ce ar trebui să conducă la eliminarea noţiunii de "naţiune-stat" şi a conştiinţei naţionale. Aceste concepte perimate ar trebui înlocuite treptat cu "societatea transeuropeană supranaţională" şi cu afirmarea "conştiinţei europene". Disoluţia graniţelor, topirea identităţii naţionale într-o masă umană metisată prin amestecuri etnice succesive ar duce la transformarea omenirii într-o nouă rasă de nomazi, aflată în continuare pe spaţiile continentale şi intercontinentale, întocmai ca în adâncurile evului de mijloc[3]. De altminteri, istorici

şi politologi vorbesc fără nici o reţinere despre "noul ev mediu" către care s-ar îndrepta acum omenirea. Într-o comunicare pe care am susţinut-o relativ recent la Academia Română găseam, la rându-mi, analogii izbitoare între programul de integrare europeană promovat acum de Occident şi cel promovat, cu o mie de ani în urmă, sub forma **Res Publica Christiana**, de către împăratul romano-german Otton al III-lea (996-1002) şi de papa Silvestru al II-lea[4]. Deşi fluturat până în veacul al XVII-lea, programul de integrare europeană prin Respublica christiana a eşuat în marile state centralizte şi absolutiste europene. De asemenea, tot de la această iniţiativă generoasă a celor doi suverani medievali s-a ajuns - ca un uriaş paradox al istoriei - la cea mai mare şi mai lungă confruntare armată pe care a cunoscut-o vreodată omenirea - Cruciadele, când întreaga lume creştină occidentală a agresat, timp de mai bine de două secole, nu numai lumea islamică, ci şi pe cea ortodoxă. A fost şi aici cazul unui evident decalaj, atât economic, cât mai ales între nivelurile civilizaţiilor, şi atunci tot în defavoarea occidentului european.

De bună seamă, similitudinile pot fi şi întâmplătoare, după cum cred că este folositor totuşi să se ţină seamă de experienţa istorică. În orice caz, nu este deloc în intenţia mea să fac presupuneri în legătură cu actualul program de integrare europeană care a început deja să fie pus în practică. Nu doresc să fac apel nici la vechile definiţii şi clişee comuniste privind statul, naţiunea şi minorităţile naţionale, şi nici să înfierez - aşa cum se proceda până nu demult - curentele mai sus pomenite, care prevestesc sfârşitul apropiat al naţiunii-stat sau ale statului naţional unitar. Totuşi este necesară precizarea că o asemenea teorie este deterministă şi prescriptivă. Numai că, practica curentă, atât în raport cu ţara noastră, cât şi cu toate celelalte ţări foste comuniste arată că procesul de integrare europeană reclamă eforturi susţinute, ceea ce înseamnă că această integrare nu este prescrisă ca o necesitate inevitabilă[5].

Mi-am început referatul cu asemenea consideraţii de ordin general, deoarece raportul dintre naţional şi minorităţi naţionale este influenţat direct de evoluţia vieţii internaţionale, după cum opinia publică mondială poate determina atitudinea guvernelor faţă de minorităţile naţionale din ţările respective. Acest impact numit şi "fenomenul contagiunii" sau "al ecoului" constă în transmiterea prin unde concentrice a "impulsurilor" contextului internaţional asupra proceselor şi fenomenelor la nivel naţional. "Fenomenul contagiunii" este conceput şi în sens invers, adică de la minorităţi naţionale sau etnice spre mediul internaţional. Pentru a exemplifica această relaţie este sucifient să ne reamintim de implicaţiile majore, pentru ţara noastră, ale modului în care opinia publică mondială a receptat evenimentele din martie 1990 de la Tg. Mureş.

Relaţia dintre naţional sau, mai exact spus, dintre naţiunea-stat şi minorităţile sale naţionale (denumite de unii autori "ageţi subnaţionali") este văzută fie preponderent tensivă, generatoare de conflicte, fie mai nuanţat, considerându-se că implicaţiile problemelor minorităţilor naţionale nu au nimic imoral sau subversiv. În această din urmă poziţie, autorii americani vin însă cu precizarea că nevoia acută şi legitimă a minorităţilor naţionale la propria identitate, aspiraţia lor crescândă, ca indivizi sau colectivităţi contemporane, spre mai multă libertate şi autonomie, către îmbunătăţirea condiţiilor de trai trebuie să fie conjugate cu interese majore ale

naţiunii-stat respective. Mai mult chiar, aceiaşi autori[6] sunt de părere că interesele naţionale, adică ale naţiunii-stat, trebuie să fie prioritare faţă de interesele minorităţilor, deoarece - explică ei - numai în măsura în care sunt protejate interesele naţionale, numai în această măsură şi naţiunea-stat, la rândul ei, poate să satisfacă interesele majore ale comunităţilor etnice, ca şi ale tuturor cetăţenilor săi[7].

Luarea în discuţie a ambelor laturi ale acestei interrelaţii, în conexiunile lor multiple, a dus la formularea teoriei etnoregionalismului, care găseşte soluţia ameliorării condiţiei umane în afirmarea diversităţii prin dezagrearea naţiunii-stat, precum şi la naşterea teoriei globalismului, care susţine, dimpotrivă, evoluţia lumii către dimensiuni supranaţionale şi suprastatale, având caracter planetar şi universal. Dincolo de aceste teorii contradictorii, trebuie să reţinem faptul esenţial că raportul naţional - minorităţi naţionale este de condiţionare reciprocă. Asigurarea reală a şanselor egale - de către naţiunea-stat - tuturor cetăţenilor, reclamă, la rândul ei, loialitatea egală a acestora. Orice măsură sau practică discriminatorie [illegible] avea ca efect reacţii imediate sau cumulate ale celor prejudiciaţi (minoritari sau majoritari).

Regimurile comuniste au fost, în general, regimuri etnocratice; adică ele au asigurat, într-o măsură mai apăsată sau mai nuanţată, dominaţia etniei majoritare în cadrul statului respectiv. Cum era şi de aşteptat, tendinţele etnocratice nu au dispărut odată cu prăbuşirea regimului care le-a promovat. Obiectivele etnocratice apar formulate acum în ideologia şi programul unor forţe, mişcări, organizaţii şi partide politice. Tendinţa etnocratică actuală este o prelungire a practicii etnocratice din regimul comunist şi se bazează pe ideea principală că naţiunea statală, adică cea majoritară, trebuie să fie stăpână în propria ţară, aşa cum fiecare om este stăpân în casa lui. Numai că, din raţionalitatea vieţii private nu se poate deduce, fără lezarea logicii elementare, o raţiune de stat[8].

În alocuţiunea rostită la deschiderea colocviului interparlamentar "Europa Centrală şi minorităţile sale naţionale" (15-17 septembrie 1994), Preşedintele României, dl. Ion Iliescu sublinia, pe bună dreptate, faptul că "nu există în Europa state pure din punct de vedere etnic, care să nu conţină în structura populaţiei lor minorităţi etnice"[9]. Or, dacă aceşti minoritari manifestă în mod firesc dorinţa de a-şi păstra identitatea etnică pe pământul pe care vieţuiesc de mai multe generaţii, dominaţia majorităţii asupra lor devine nu numai o piedică în acest sens, ci implică şi relaţia de subordonare efectivă, fapt ce goleşte de conţinut principiul egalităţii cetăţeneşti şi introduce practica - curentă în fostele regimuri comuniste - a cetăţenilor de rang superior şi de rang inferior. O atare diferenţiere duce în mod inevitabil la inegalitatea şanselor, pe criterii etnice, în viaţa publică şi în cariera profesională. Avantajând astfel elementele din rândurile majoritarilor, aceştia devin cointeresaţi - cel puţin într-o anumită proporţie - în aşezarea unor asemenea rânduieli discriminatorii. Nu rămâne decât un pas până la proclamarea ideologiei naţionaliste xenofobe, care legitimează statul naţional prin originea şi destinul istoric comun al majoritarilor, ceea ce atrage automat după sine ilegalitatea existenţei ca atare a minorităţilor naţionale între hotarele acestui stat[10]. De aici nu trebuie trasă concluzia că orice formă de stat naţional are un asemenea conţinut discriminatoriu. Aşa, de pildă, la acelaşi colocviu interparlamentar mai sus-menţionat, vicepreşedinta Adunării

Naţionale a Franţei, d-na Nicole Catala a subliniat caracterul unitar, adică naţional al statului francez, atât al celui regalist şi imperial, cât şi al celui republican. Or, nimeni nu poate contesta caracterul democratic al statului francez, deşi acesta nu recunoaşte oficial minorităţile naţionale dintre hotarele sale.

În ciuda teoriilor fisiuniste sau globaliste, statul naţional sau unitar a reprezentat suportul pe care s-a clădit modelul democraţiei occidentale; el va exista ca atare până ce modelul integrator sau cel globalist sau un altul încă neformulat îşi vor fi putut dovedi viabilitatea. Ducând speculaţia mai departe - căci în această zonă nu putem recurge decât la un asemenea mijloc - în teoriile etnoregionaliste sau globaliste aş vedea mai degrabă o teamă nemărturisită a Occidentului faţă de decalajul prea periculos care s-a căscat între el şi restul lumii. Aşa cum am mai avut prilejul să susţin şi în alte locuri, eu cred că actuala configuraţie etno-politică a lumii se datorează nu atât marilor acţiuni politico-militare ale unui cuceritor sau altul, cât marilor mişcări etnice, mai mult sau mai puţin paşnice. Nu este exclus ca viitorul să aducă o nouă mişcare de acelaşi gen, anume revărsarea săracilor din est şi sud către zonele bogate din apus şi nord. Numai în acest fel s-ar putea restabili echilibrul mondial, căci - după părerea mea - săracii au şanse prea mici pentru a atinge vreodată nivelul de dezvoltare economică a Occidentului.

Raporturile interetnice actuale din ţara noastră ilustrează - cred eu - toate aspectele arătate până acum, atât în ceea ce priveşte partea pozitivă, cât şi în ceea ce priveşte partea negativă a aestei probleme. Ce poate fi mai edificator, de pildă, pentru ilustrarea efectului teoriilor mai sus invocate, decât recenta cerere a UDMR pentru autodeterminare teritorială în jud. Covasna şi Harghita? De altiminteri, exact prin prisma teoriei etnoregionalismului a căutat dl. Márko-Bella, la pomenitul colocviu inerparlamentar, să justifice o asemenea pretenţie de enclavizare. Soluţia spaniolă de acordare a statutului de autonomie limitată, definită în termeni teritoriali şi funcţionali, minorităţii basce din Galicia şi Catalonia, nu este operantă în răsăritul şi centrul Europei (cu excepţia fostei URSS), deoarece atât în cazul minorităţii maghiare din România, cât şi în cel al minorităţii turce (deşi aceasta nu a emis asemenea pretenţii) din Bulgaria - ca să ne limităm doar la aceste exemple - există în imediata vecinătate statele protectoare care ar putea fi tentate să intervină, într-un fel sau în altul, în raporturile dintre naţiunea-stat şi respectiva minoritate devenită autonomă. De asemenea, această soluţie se arată insuficientă chiar şi din punctul de vedere al minorităţii respective, căci unităţile autonome ar fi prea mici pentru dezvoltarea unei economii funcţionale şi competitive[11]. În sfârşit, adaug şi temerea că un asemenea experiment va fi de natură nu să reducă tensiunile interetnice, ci să le amplifice, dacă avem în vedere faptul că majoritarii, atât din România, cât şi din alte ţări foste comuniste nu sunt încă practic pregătiţi - după o perioadă atât de lungă de totalitarism naţionalist - să recepteze o asemenea idee, cu atât mai puţin să accepte punerea ei în practică, fie şi într-o formă modificată. Exemplul fostei Iugoslavii şi cel al zonei caucaziene cred că sunt suficiente.

Dacă aspiraţia identitară a minorităţii nu poate fi nicăieri contestată cu destul temei, tot atât de adevărat este însă şi faptul că acest elan identitar este justificat doar atâta vreme cât el are un sens exclusiv pozitiv, cât timp aspiră la drepturile şi liber-

tăţile proprii fără a leza sau a contesta drepturile şi libertăţile celorlalţi (majoritari sau minoritari). De îndată ce începe să caute "ţapi ispăşitori", să formuleze revendicări exclusiviste şi adversative, el îşi pierde justificarea[12].

Problemele interetnice sunt diferite nu numai de la o ţară la alta, ci şi de la o regiune la alta a aceleiaşi ţări, după cum aceste probleme sunt deosebite şi în timp. În aceste diferenţieri intervin mai mulţi factori, care ţin atât de tradiţia istorică, cât şi de evoluţia situaţiei pe plan naţional şi internaţional. Iată, de pildă, problematica raporturilor interetnice din Transilvania şi problematica raporturilor interetnice din Dobrogea. Deşi ambele ţinuturi istorice româneşti au aparţinut vremuri îndelungate unor imperii, de unde şi mozaicul etnic care caracterizează ambele provincii istorice, totuşi în privinţa problematicii interetnice între ele există deosebiri esenţiale. În ambele regiuni a existat cel puţin câte o etnie dominantă, care, deodată, s-a trezit în situaţia de minoritate naţională subordonată; turco-tătarii musulmani din Dobrogea, în 1878, iar maghiarii şi germanii din Transilvania, în 1918. Din motive care nu fac obiectul discuţiei aici, până în 1940 turco-tătarii au părăsit masiv, în valuri succesive, Dobrogea românească, lăsând totuşi în urmă o comunitate relativ mică, dar puternic ataşată de valorile sale tradiţionale, morale şi spirituale. În schimb, până în anul 1940, Transilvania nu a înregistrat pierderi etnice importante. Saşii şi şvabii, într-o oarecare măsură şi maghiarii, au părăsit-o masiv abia în ultimele decenii. Forţa demografică, puterea economică şi nivelul cultural al populaţiei turco-tătare au scăzut vertiginos în perioada imediat următoare anului 1878. Tabloul idilic care a fost zugrăvit în unele gazete şi cărţi privind situaţia populaţiei turco-tătare din Dobrogea este departe de realitate. Această populaţie nu şi-a ridicat totuşi glasul nemulţumirilor şi protestelor, nu numai pentru faptul că până nu demult se simţea timorată de izolarea etnică şi spirituală în care se afla, ci şi datorită unei tradiţii îndelung cultivate de respect faţă de instituţiile statului. Pe de altă parte, este adevărat şi faptul că, în ciuda aparenţelor, în memoria colectivă a poporului român, în special a românilor din Dobrogea, a fost păstrată o anumită simpatie şi încredere faţă de turco-tătari. De aici şi o oarecare bunăvoinţă, ce nu poate fi negată, a autorităţilor române şi a populaţiei româneşti din Dobrogea faţă de turco-tătari. În aceeaşi ordine de idei, supun atenţiei celor interesaţi, spre verificare, observaţia personală din ultimii ani: note de intoleranţă şi chiar nuanţe de şovinism şi xenofobie la adresa turco-tătarilor se constată numai la unii din români care s-au aşezat relativ recent în Dobrogea, venind din zone ale ţării unde, până de curând, nici nu se ştia de existenţa turco-tătarilor în România. Aici este vorba în fond nu de o atitudine justificată colectivă, ci de o extrapolare a unor resentimente valabile în alte direcţii sau, pur şi simplu, de o motivaţie de ordin personal şi fortuit al individului în cauză.

Aşadar, dupa aprecierea mea, buna convieţuire între români, ca majoritari, şi turco-tătari, ca cea mai importată minoritate naţională din Dobrogea, se datorează unei îndelungate tradiţii de toleranţă cultivată încă din perioada celor cinci secole de administraţie otomană în această provincie istorică românească. Aceleaşi tradiţii istorice de toleranţă cred că se datorează şi atitudinea, deopotrivă de binevoitoare, şi a celorlalte minorităţi naţionale, unele faţă de altele, din aceeaşi regiune. În Dobrogea nu se pune, aşadar, problema motivaţiilor de ordin vindicativ, cum este cazul, nu în

mică măsură, în Transilvania. Relaţiile interetnice din Dobrogea pot fi considerate un model demn de urmat şi datorită faptului că, poate cu excepţia Bulgariei, nici una din statele protectoare ale minorităţilor de aici nu a manifestat şi nu manifestă vreo pretenţie teritorială în zonă, şi nu recurge la acţiuni de natură să incite tensiuni interetnice. Ba, mai mult, în cazul Turciei, care s-a manifestat şi se manifestă ca protectoare externă a minorităţii celei mai importante din Dobrogea, anume a turco-tătarilor, raporturile îndelungate de prietenie, ele însele socotite model de colaborare regională şi bilaterală, pe care această ţară le întreţine cu România, constituie, fără îndoială, un factor marcant şi al relaţiilor dintre români şi turco-tătarii din Dobrogea.

Alături de principala relaţie interetnică din provincie, cea dintre români şi turco-tătari, toate celelalte minorităţi naţionale de aici îşi propun şi ele ca scop principal pe plan extern rolul de punte de legătură între România şi ţara de apartenenţă etnică. În ultima vreme, turco-tătarii îndeplinesc acest rol nu numai în privinţa Turciei, ci şi în privinţa întregii lumi turce şi musulmane, înlesnind astfel deschiderea României către o zonă de interes major, atât din punct de vedere economic, cât şi din punct de vedere politic.

NOTE

1. Vezi Elena Florea, **Naţiunea. Realităţi şi perspective**, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p.18 şi urm.
2. Vezi Constantin Vlad, **Eseuri despre naţiune**. Editura Politică, Bucureşti, 1971, p. 70-72.
3. Vezi Elena Florea, **op. cit**. p.32 şi urm.
4. Tahsin Gemil, **Sistemul politic mondial în perspectiva isotriei (Modele şi repere istorice pentru acţiuni şi iniţiative actuale)**, în vol. "România şi politica de alianţe. Istorie şi actualitate", IRSI, Academia Română, Bucureşti, 1993, p.65-69
5. Vezi **Polis. Revistă de ştiinţe politice**, nr.2, 1994, p.4
6. Vezi John Charles Delay ş.a., **What Should Be the Role of Ethnic Group in U.S. Foreign Policy?**, Washington D.C., 1980, p.2
7. Vezi Elea Florea, **op.cit.**, p.72, nota 8
8. Andrei Roth, **Un naţionalism "bun" şi unul "rău" ? Delimitări termiologice şi conceptuale**, în "Polis", 2/1994, p.144-145
9. comunicat de presă al Preşedintelui României nr. 475, din 15 septembrie 1994
10. Andrei Roth, **op. cit.**, p.145-146
11. Vezi Claus Offe, **Politica etnică în cadrul tranziţiei est-europene**, în "Polis", 2/1994, p.133-134
12. George Voicu, **Naţionalismul postcomunst între tectonica istoriei şi utopie**, în "Polis", 2/1994, p.82-83.

Constantin BADEA

CONFLICTE ETNICE ŞI RELIGIOASE DINTR-O PERSPECTIVĂ INTERNAŢIONALĂ

Modelul dobrogean de armonioasă coexistenţă a atâtor etnii şi confesiuni nu face - prin contrast - decât să-mi întărească credinţa că, acolo unde există conflicte violente interetnice şi inerconfesionale, mai als în lumea ex-comunistă, forţe străine le aţâţă şi le întreţin: exploatând unele premise obiective locale, ele provoacă războaiele care servesc interese - culmea - contrare celor ale popoarelor ce-şi varsă reciproc sângele. Şi aceasta se întâmplă cu ajutorul intelectualităţilor locale, care lipsite de informaţii, se lase mânate în tabere extrem antagonice, ce, nici unele, nu servesc interesele etniei sau confesiunii respective. Există, de asemenea, şi un grad - probabil ridicat - de corupţie generat de sacralizarea silită, desnaţionalizare, deculturalizare, dezumanizare, în ultimă instanţă. Nu însă de sărăcie, cum se zice uneori, pentru că cei ce se vând nu sunt cei mai săraci din societăţile respective, iar, la alte naţii, inclusiv unele infinit mai sărace, intelectualitatea rămâne, demnă, alături de poporul său. Deci, nu mizeria materială este cauza, ci mizeria morală.

Evident, omenirea se află, toată, la răscruce, într-o universală ruptură de evuri de o amploare şi adâncime fără precedent în istorie. Spaimele existenţiale provocate de aceasta împing pe om să se refugieze spre fundamentele ultime ale condiţiei umane: spre Dumnezeul şi neamul său şi al părinţilor şi strămoşilor săi. Situaţia din ţările ex-comuniste confirmă că sentimentele etnice şi religioase n-au murit, **în popor**, niciodată.

Manifestarea unor asemenea aspiraţii - naţionalism şi religiozitate - are, deci, un combustibil propriu, o energie internă. Uriaşă, covârşitoare, cum se ştie.

Dintre cauzele transformării lor în conflicte sângeroase, în războaiele interetnice sau interconfesionale din lumea ex-socialistă de astăzi, mai importante par câteva.

Dar, mai întâi, să ridicăm o întrebare de elementar bun simţ - oare de ce nu s-or fi încăierat ele, aceste grupări etnice şi confesionale, până acum, că doar tot aici au fost?

Mai întâi, desigur, după "revoluţia din 1989" din estul Europei şi ex-URSS - cum o numesc unii co-autori ai ei din Occident - multitudinea de naţii şi confesiuni încarcerate în imperiul ateu marxist-leninist au crezut că pot da frâu liber dorului lor, veşnic viu, înăbuşit de decenii, de a-şi exprima identitatea etnică şi religioasă. Era normal ca, odată ridicat puţin capacul terorii antinaţionale şi antireligioase, anticreştine în special, aceste aspiraţii vii să caute să-şi facă drum spre lumină şi aer. Spre libertate, nu?

Dar, aşa cum o demonstrează, iată, şi Dobrogea, aceasta n-avea de ce să răbufnească numaidecât în forme violente şi intolerante.

O experienţă de aproape 30 de ani de contemplare a rotirii cotidiene a "caleidoscopului" omenirii m-a învăţat că nici o mişcare de masă nu are durată, coerenţă şi

direcţie dacă nu este întreţinută şi condusă de cineva cu un program şi cu resurse. Izbutesc, desigur, şi spontan, mişcări de revoltă populară, dar se sting repede, fără urmări semnificative, dacă nu sunt preluate şi dirijate.

În cazul conflictelor etno-religioase din zona ex-socialistă, pe lângă cauzele obiective, mai există şi alţi factori determinanţi. În primul rând, spaima existenţială a popoarelor de aici a fost împinsă la paroxism de faptul că s-au luat cu asalt structurile şi instituţiile dintotdeauna şi de oriunde ale societăţii şi statului nu numai în componenţa lor marxist-leninistă, dar şi în ceea ce aveau ele ca factori de continuitate ai naţiunii şi civilizaţiei respective. Şi popoarele din aceste ţări se văd atacate, şi de data aceasta, de aceleaşi forţe care au adus şi comunismul, animate, în esenţă de aceleaşi obiective, care, în loc de liberatea demosului de a da glas, în mod autentic, aspiraţiilor sale, îi oferă ideologia "societăţii deschise", evident antinaţională, şi, în loc de creştinism, "New Age". Atac dirijat, de data aceasta - cu exact aceleaşi scopuri - nu de la Răsărit ci de la Apus. cu mare sprijin financiar, mediatic etc. Cu revărsare de subcultură, pornografie, homosexualism etc, destinate să ducă, evident, la "deschiderea societăţii", adică la sfâşierea ei.

Dar calculul că aici comunismul ar fi reuşit să creeze un vid cultural-moral şi religios, ceea ce ar fi uşurat la maximum sarcina ideologilor societăţii deschise, s-a dovedit greşit. Aici, au continuat să stăruie în a supravieţui tot felul de forţe de rezistenţă - supravieţuitori ai "gulagurilor", copiii ţăranilor şi ai lumii simple ajunşi intelectuali, muncitori şi membri în aparatul politico-administrativ - şi, mai ales, nemuritoarele mame care au reuşit să transmită noilor generaţii secretul "apei vii" a continuităţii naţionale, moral-religioase, a acestor popoare. Şi faptul că asaltul nu s-a soldat decât cu distrugere şi haos în general, în primul rând în Rusia, dovedeşte că el a eşuat.

Revenind, deci, la sentimentul naţional şi religios: cu cât mai extremist atacul împotriva lui, cu atât mai puternică ispita naţiunii agresate, violente, de a se îndrepta, nu spre un naţionalism firesc, ci spre unul pe măsură - extremist. Şi aşa se face că tentativa de a impune actualul model de "civilizaţie" al unui Occident descreştinat şi deculturalizat, al lui "Coca Cola civilization", care, în loc de "dragoste", ne oferă perversiuni sexuale şi, în loc de sentimente umane, ne oferă ură, suspiciune, crime, nevropatie, nu duce decât la retranşarea şi mai înverşunată în valorile umane verificate de istorie - datinile şi normele morale tradiţionale şi, de altfel, universale, sentimentul naţional, sentimentul religios. Şi cu cât se va insista în această tentativă, cu atât ea va genera mai mult naţionalism - dar şi şovinism - şi mai mult fundamentalism. Inevitabil. Şi, aceasta, pentru că forţele care cred că pot repeta ce-au făcut cu Franţa, apoi, cu Europa, dar mai ales cu Rusia şi cu nefericiţii de ruşi din 1917 şi până azi, şi de est-europeni după 1945, **confundă timpul cu locul**: suntem la sfârşitul mileniului II, când, pe scena istoriei mondiale, au intrat 1,5 miliarde de musulmani, a căror religiozitate nu este batjocura şi simulacrul new-ageist oferit azi de televiziunea noastră - zisă TVR - (şi este identică situaţia şi în Rusia, ex-URSS etc) şi - cu atât mai mult - cei 1,2 miliarde chinezi şi popoarele Asiei de Răsărit, care nu suferă nici o atingere faţă de sentimentele lor naţionale. Şi, cum trăim într-o lume globalizată, influenţele dominante se propagă: atât "revanşa lui Dumnezeu" în lume, a cărei scânteie declanşatoare a fost "khomeinismul", dar care vine din izvoarele cele mai adânci ale spiritualităţii şi existenţei umane, cât şi ataşamentul est-asiaticilor faţă de civilizaţia şi specificul naţional, demonstrat de japonezi, vietnamezi, coreeni şi impus

definitiv, fără drept de apel, de marea China. Şi, în aceste condiţii, Europa de vest şi de est, America şi celelalte tărâmuri ale ceea ce a fost creştinătatea ce ar urma să fie? Un pustiu, un vid de identitate naţională, religioasă, o pastă new-ageistă, sörösistă, guvernată de un esperanto religios, moral şi cultural?

În sfârşit, pe acelaşi fundal schiţat mai sus, conflictele etno-religioase, înseosebi în formele lor violente, sângeroase din fostele ţări comuniste, mai exact din ex-URSS şi ex-Iugoslavia sunt aţâţate şi întreţinute cu deliberare, prin ele urmărindu-se obiectivele ce fac parte din mari strategii geopolitice. Sigur, prin exploatarea combustiei interne, a energiilor naţionale şi religioase ale părţilor în conflict, a disensiunilor dintre ele.

Cadrul conceptual de bază al strategiei geopolitice menţionate este excepţional sintetizat în studiul de importanţă istorică "Ciocnirea Civilizaţiilor" al profesorului Samuel Hundington, publicat în numărul "Vara 1993" al revistei americane "Foreign Affairs". Sinteza conceptuală realizată aici, deşi prezentată de profesorul Huntington doar ca o "ipoteză", se poate identifica în viziunea ce impregnează mass-media occidentale, americane îndeosebi, ca şi în discursul şi în actele politice ale lumii occidentale. Profesorul Huntington spune că factorul decisiv al politicii mondiale nu mai este, odată cu terminarea războiului rece, confruntarea dintre ideologiile capitalistă şi comunistă, ci "ciocnirea civilizaţiilor", dintre marile civilizaţii fondate pe sisteme religios-filozofice diferite. Se arată clar că Occidentul se foloseşte de instituţiile internaţionale pentru a-şi menţine propria dominaţie mondială - care ar fi ameninţată de o coaliţie islamist-confucianistă ce s-ar contura azi, că Vestul caută să mobilizeze contra acesteia şi Rusia şi pe alţii. Multe dintre ideile din articol sunt discutabile, unele inacceptabile, îndeosebi tendinţa lui generală de stimulare a confruntării, ca şi cum omenirea n-ar fi şi aşa destul de dezbinată şi încâinoşită şi în curs de anarhizare; ca şi ignorarea naţiunilor mici şi mijlocii şi a destinului lor în această luptă de giganţi, sau - eventual - târguiala cu ridicata. Dar el este, în acelaşi timp, un document istoric pentru că sintetizează turnura de spirit predominantă în cercurile conducătoare din SUA, dar, mai ales, pentru că pune clar problema zilei de azi. Într-adevăr, **aceasta este forţa motrice în lumea de azi - competiţia civilizaţiilor, a religiilor, a naţiunilor**. În paranteză fie spus însă, nu numai în cea de azi: şi în spatele comunismului a stat tot o religie şi, când aceasta, nemaigăsindu-l util, i-a retras spirjinul, comunismul s-a prăbuşit în câteva luni.

Sub presiunea tendinţelor istoriei mondiale - date de Asia răsăriteană şi de lumea islamică - spre renaşterea naţională şi religioasă, pe care nu le anticipaseră în toată amploarea lor, cercurile conducătoare de la Moscova, cu sprijinul protipendadelor occidentale (cine-şi mai aduce acum aminte că marxist-leninistul Gorbaciov a fost lansat "în lume" de "fioroasa" anticomunistă Margaret Thacher ?) au trecut în grabă la "perestroika", la răsturnarea căruţei. Pripit, după cum arată rezultatele. Şi neacordând, după cum a mărturisit Gorbaciov, atenţia cuvenită conştiinţei naţionale a popoarelor din "leagănul" sovietic. Şi nici celei religioase. Care s-a crezut că vor putea doar fi manevrate. S-a crezut şi se mai crede că se pot face scamatorii cu aceste sentimente a sute de milioane, miliarde de "stupid people". Zeii când vor să-i piardă pe oameni...

Aşa se explică faptul surprinzător că Gorbaciov, adept al lui Lenin (duşman feroce, cum n-a fost altul, al creştinsmului) s-a apucat să organizeze mari festivităţi pentru a sărbători un mileniu de la creştinizarea ruşilor. Ce vroia Gorbaciov şi ai săi

- şi aceasta este chestiunea - era să creeze un instrument pe care să-l opună ulterior altora. Inclusiv nouă, românilor, după cum se ştie, în chestiunea reintegrării creştinilor basarabeni în Biserica Ortodoxă Română mamă. Dar şi greco-catolicilor din Ucraina, Belarus, ţările baltice şi, apoi, - şi cel mai important - musulmanilor. Pe de altă parte, sentimentele naţionale ale periferiilor au fost la început mobilizate pentru a izbi în aparatul politico-administrativ de la Moscova, dar mai ales din teritoriu, care, devenind probabil tot naţionalist, dorea schimbarea radicală, dar nu într-o direcţie agreabilă cercurilor reprezentate de Gorbaciov şi de Margaret Thacher. Pentru asta au fost create Fronturile Populare - chiar şi cel din Basarabia - de aripa perestroikistă a conducerii sovietice. Când o parte din fruntaşii şi membrii acestor fronturi au luat-o, cu sinceritate, de bună, exact ca şi cu Lenin, s-a trecut - de la "autodeterminare naţională" - la anihilarea brutală, sângeroasă, a aspiraţiilor naţionale autentice ale "perifericilor". Vezi, în acest sens cazul Gamsahurdia din Georgia! Vezi Basarabia ! Etc.

Iar sacrificiul basarabenilor morţi şi patimile eroului nostru naţional de azi Ilie Ilaşcu, consimţite de ei pentru dreptul nostru, al românilor la o existenţă naţională demnă, omenească, este de două ori tragic: odată prin sacrificiul în sine; al doilea pentru că războiul din "Transnistria" n-a fost decât o farsă tragică declanşată şi întreţinută - nu pentru scopurile românilor şi nici chiar ale ruşilor - ci în cadrul jocurilor şi manevrelor pentru câştigarea puterii, întâi la Moscova şi, apoi, în periferii.

În condiţiile falimentului ideologiei marxist-leniniste, pentru clasa politică moscovită a apărut pericolul că popoarele ex-sovietice, îndeosebi ruşii, să încerce să se întoarcă la religie - ca principiu unificator, civilizator. Acest pericol a fost repede eliminat prin învrăjbirea dintre ortodocşi şi catolici (vezi accentul pe diferenţă şi nu pe unitate, pe creştinism!), în special prin reînvierea conflictelor etnice şi interconfesionale din trecut. Dar - posibil - şi prin zgândărirea grandomaniei imperiale velicoruse, la un popor căruia, prin distrugerea vârfurilor sale culturale şi religioase, urmată de interzicerea accesului ruşilor la pârghiile de decizie şi putere, prin deculturalizare, descreştinare, nu i-a mai rămas decât acest instinct simplu, al şovinismului - hipertrofiat şi prin simularea asedierii din toate părţile. Principalul instrument în acest scop, controlat de fosta clasă "sovietică", revopsită în diverse culori, după nevoie şi după moment (democraţi liberaţi şi reformişti, naţionalişti, extremişti, moderaţi, nostalgici comunişti etc.) a fost şi rămâne presa şi îndeosebi televiziunea (cu Ostankino în frunte), care au atins niveluri nebănuite în arta încurcării minţilor şi dezbinării.

Ipostaze ale acestei dezbinări intercreştine au fost - cu consecinţele cunoscute - confruntările, uneori violente, din ţările baltice, Georgia, Ucraina, Belarus, Basarabia. Dar ele au durat cât a fost necesar şi formele violente au luat deocamdată sfârşit.

Informaţie reală, netrucată, din spaţiul ex-URSS nu există. Dar, obligat la conjectură, nu poţi să nu constaţi că, deşi există vechi duşmănii mult mai puternice, ciocnirile sângeroase şi războaiele etno-religioase din ex-URSS durează de ani de zile doar acolo unde se învecinează creştinii ortodocşi şi musulmani, deşi populaţiile respective, puternic amestecate, convieţuiseră paşnic zeci de ani. Ca şi în Iuguslavia. Şi te întrebi: n-o fi urmărind cineva cu bună ştiinţă să-i încaiere pe creştinii ortodocşi, îndeosebi pe ruşi, cu islamicii?!

În Iugoslavia, oameni de-acelaşi neam (serbo-croaţi), de aceeaşi limbă şi origine,

au fost zădărâţi să-şi distrugă unii altora satele şi oraşele, casele şi familiile, ţara, totul, pentru alte interese decât ale lor, deosebirile dintre părţile aflate în conflict nefiind confesionale, sau de niveluri de dezvoltare, cum sunt în mai toate statele europene. Şi se spune că aici ar fi vorba de conflict "interetnic". Care etnii, când, în fond, nu este decât una?

Dar, s-o luăm pe rând. Printre obiectivele urmărite în Iugoslavia, au fost: să se distrugă această ţară nemaniabilă, să se taie o linie despărţitoare, de foc şi sânge între **creştinismul ortodox** şi cel **catolic**, pentru a se evita o unificare a Europei (inclusiv Rusia) pe baze **creştine**; să se creeze un focar de fricţiune permanentă între lumea creştină (cu inevitabile ecouri în Rusia, receptivă la suferinţele slavilor din Iugoslavia) şi cea islamică. În condiţiile în care toate aceste confesiuni convieţuiau şi convieţuiesc fără nici un fel de probleme; în afară de o minoritate exaltată, declasată, sau una veroasă, ce pot fi găsite în toate comunităţile din lume. S-a zis că Germania a fost cea care a dezbinat Iugoslavia. Care Germanie? Că aici există forţe ce n-au să se reconcilieze, poate, niciodată. De pildă, Hans-Dietrich Genscher, cel care a jucat într-adevăr un rol decisiv în a forţa mâna Europei occidentale spre paşi destinaţi să dezagrege Iugoslavia. Cine este el? Timp de 18 ani ministru de externe al Germaniei - vicecancelar - din partea Partidului Liber-Democrat, o invenţie - ce-i drept abilă - a americanilor şi englezilor, care, cu 5-6% din mandatele Bundestagului, făcând coaliţii când cu creştin-democraţii (CDU-CSU), când cu social-democraţii (PSD), este "coada care mişcă câinele", "făcătorul de regi", având tot timpul, de la război, rolul de pârghie hotărâtoare în politica germană.

Trebuie menţionat că Genscher a fost, tot timpul, într-o crâncenă adversitate, mai mult decât politică, cu Franz-Josef Strauss, liderul de la München al catolicilor din Germania (CSU), politicianul prin excelenţă "naţionalist german", "de dreapta", cum n-a încetat până la moartea lui să-l califice presa liberal-social-democrată. Când Genscher - în numele Germaniei - juca un rol atât de important în aţâţarea focului din Iugoslavia, în Germania mai existau (mai sunt şi azi o parte) peste 500.000 de militari trupe de ocupaţie - americani, englezi, francezi, ruşi. Cum îşi poate închipui cineva că i s-ar fi permis unei Germanii ocupate să întoarcă Europa cu susul în jos? Crede cineva că, în atare condiţii, putea un guvern de la Bonn să ia decizii majore de politică internaţională - şi chiar şi internă - fără asentimentul Washingtonului? Sau că în SUA ar fi posibil un guvern favorabil naţionalismului german?

Cât priveşte Biserica catolică - interesată neîndoios de soarta catolicilor, unii dintre ei, sigur, extremişti şi chiar provocatori - s-ar putea ca unii din membri ei să fi comis unele excese, dar ce interes real, de substanţă, ar fi putut avea ea în dezmembrarea Iugoslaviei, şi, mai ales, în **tăierea unei graniţe de foc şi sânge** între creştinii europeni - catolici şi ortodocşi? Cât priveşte Bosnia-Herţegovina, aceasta este o invenţie a lui Tito, deci, n-a existat în istoria serbo-croaţilor, şi focarul de aici a fost creat, cu bună ştiinţă şi este întreţinut pentru a provoca vărsarea de sânge între ortodocşi şi islamici care sunt - şi unii şi alţii - sârbi. Azi, însă, conflictul din Bosnia-Herţegovina a intrat într-o fază nouă. Marxist-leniniştii de la Belgrad (ce-şi zic acuma, cu pudoare, socialişti) şi-au realizat planurile prin păcălirea naţionaliştilor sârbi. Cum a făcut şi Lenin revoluţia, înşelând ţărănimea rusă. Şi pe Karadjici şi pe autenticii naţionalişti din satele şi oraşele Bosniei îi lasă de izbelişte, cu casele şi vieţile lor distruse, pe drumuri, nenorociţi. Ba, mai mult, acuma îi denunţă ca "extremişti, fascişti, criminali de război". Cine se aliază cu asemenea "prieteni"...

OAMENI CARE AU FOST

Constanța CĂLINESCU

OAMENI LA HOTARUL SOARELUI
OAMENI DE CULTURĂ - OAMENI AI DOBROGEI

La țărmul Portului Euxin, unde istoria a făcut sălaş marelui Ovidius Naso, au trăit mulți alți gânditori şi artişti, oameni de litere sau demnitari, memoria înregistrând în rând pe **Demetrius din Callatis** (sec. al III-lea a. Hr.), **Heraclios din Callatis**, **Satyros "Peripateticul"**, călugărul **Ioan Cassian**, episcopul Tomisului **Theotimos**, **Dionysius Exiguus**, care îşi spunea cu modestie "cel Mic", geograful **Iosif Mresiodax** din Cernavodă.

De obicei se cunoaşte activitatea acelor oameni care şi-au legat numele de cercetările întreprinse în spațiul românesc al Mării Negre, în Dobrogea, care a atras atenția prin complexitatea sa geografică şi prin bogăția izvoarelor istorice.

Aproape identificați cu acest pământ sunt în ordine cronologică, ilustrul inginer constructor Anghel Saligny, anul acesta celebrat cu ocazia sărbătoririi "Podurilor dunărene", pentru capodopera tehnicii româneşti - Podul de la Cernavodă; colonelul **M. D. Ionescu**, autonumindu-se "cel mai autentic dobrogean" îşi adaugă simbolic la numele său pe cel de **Dobrogeanu** şi devine autorul unei monografii totale geografică, istorică, etnografică, militară - "Dobrogea în pragul veacului al XX-lea" premiată de Academia Română cu medalia de aur; **Grigore Antipa şi Ioan Borcea**, întemeietori ai şcolilor româneşti de hidrobiologie, ihtiologie, ai Institutului Român de Cercetări Marine, laborator intens şi continuu privind flora şi fauna din apele româneşti ale Mării Negre.

Pornind de la ideea pe care au anunțat-o mari nume ale spiritualității naționale şi mai ales aceia care au realizat sinteze monumentale de tip enciclopedic (să amintim pe B. P. Haşdeu sau Călinescu) că din istorii regionale se naşte marea istorie a țării, se impune a aduce în prim-planul memoriei capacitățile creatoare, pe adevărații oameni ai țării, care plecând din acest spațiu geografic i-au făcut numele nepieritor.

Am putea începe cu cel mai de seamă creator al şcolii geologice româneşti, cu cel născut în familia Radu Manolache, veşnic în căutare de păşuni, **Gheorghe Muntean Murgoci** (1872-1925), nume emblemă, după muntele în care tatăl său îşi ținea turma. Fiind asistentul lui Ludovic Mrazec, devine cercetător principal în geologie şi petrografie străbătând Dobrogea, Carpații Sudici, Colinele Olteniei, Subcarpații, Câmpia Română, Podişul Moldovenesc. Amplele sale lucrări au fost definitorii pentru domenii ştiințifice ca mineralogia, cristalografia, geografia, geologia şi pedologia.

În puține cuvinte, pentru că valoarea lui ştiințifică poate fi acoperită de opusuri întregi, doar marele geograf **Constantin Brătescu** (1882-1945) s-a mai aplecat cu atâta râvnă asupra pământului natal. Un alt mare geograf, Simion Mehedinți, recunoaşte că "de la Herodot, părintele istoriei, geografiei şi etnografiei, nimeni nu a

privit cu mai mult interes şi cu mai multă înţelegere ţinuturile Dunării de Jos". Pentru Dobrogea, el nu este numai marele geograf, ci şi marele profesor al Şcolii Normale care îi poartă azi numele), al şcolii superioare de comerţ, şi mai ales întemeietorul celor două importante periodice: "Arhiva Dobrogei" şi "Analele Dobrogei".

Am putea continua cu **Oreste Tafrali** (1876-1931), profesor universitar de renume mondial, cercetător de artă bizantină, istorie şi arheologie clasică născut la Tulcea şi ajuns pe culmile celebrităţii. Evocând cu mândrie istoria pământului natal, el declara, pe oriunde l-au dus paşii, în Franţa şi Grecia sau în nenumărate oraşe ale României, în care conferenţia pentru a susţine existenţa revistei "Artă şi arheologie": "Am vizitat nenumărate ţări, am admirat monumente încântătoare şi falnice, am studiat istoria multor popoare vechi ...Niciodată însă n-am avut emoţiuni mai puternice, decât atunci când am scrutat trecutul scumpei noastre patrii, când am călcat din nou pământul încântător şi glorios al Dobrogei noastre. Nu cred să exagerez susţinând că nici o regiune din România nu-i este comparabilă în ceea ce priveşte însemnătatea trecutului, a monumentelor sale, ale ruinelor unor civilizaţii de mult apuse".

Cu preocupări asemănătoare, istorico-filozofice, remarcăm alţi doi dobrogeni: **Avram Frenkian** (1898-1964) şi **Alexandru Claudian** (1898-1962). Primul distins clasicist şi orientalist, profesor de literatură elină, bun cunoscător al culturii şi civilizaţiei egiptene, sanscrite, iraniene. Născut la Constanţa, este format la universităţile din Bucureşti şi Paris şi toate studiile semnate cu numele lui au demonstrat probitate ştiinţifică, un deosebit simţ al ierarhiei valorilor, au devenit modele în cercetare şi documentare. S-a remarcat prin interpretările privitoare la opera tragicilor greci, dând subtile semnificaţii raportului om-divinitate, om-destin.

Chiar şi o singură declaraţie, aceea că a semnat în diferite periodice alături de Mircea Eliade, Vasile Voiculescu, Ion Pilat este suficientă, credem, pentru ilustrarea valorii lui **Alexandru Claudian**, originar din Cernavodă. Adăugăm la această caracterizare biografică şi faptul că Dimitrie Gusti i-a încredinţat un seminar din istoria doctrinelor. Activitatea de bază s-ar circumscrie sociologiei, culturii şi filozofiei, cu interpretări originale asupra macroproceselor istorico sociale, dar se afirmă şi ca poet, traducător din literatura franceză şi germană, critic literar. S-a bucurat de prietenia lui Tudor Vianu, Şerban Cioculescu, George Călinescu, deşi există păreri controversate asupra creaţiei literare. Alexandru Rally îl definea ca "poet intimist, cu o sensibilitate delicată, iar Al. Piru îl numeşte "poet surâzător, blajin, cu sentimentul unei premature blazări".

Mult mai generoasă a fost critica literară în privinţa lui **Panait Cerna** (Panait Stanciof, 1881-1913), "un romantic reflexiv, scriind o poezie conceptuală, străbătută de întrebări, cu apel la simboluri". Este fiul învăţătorului Panait Stanciof din satul Cerna (Tulcea), cu posibilităţi reduse materiale, dar prin intervenţia lui Titu Maiorescu obţine şi bursă de stat pentru Germania şi posibilitatea de a-şi da acolo doctoratul cu teza "Die Gedankenlyrik", apreciată cu "Magna cum laude". Remarcabile sunt poeziile de respiraţie istorică sau filozofică.

Nu mult după acest scriitor, se naşte la Sulina (Tulcea) un talent muzical observat de un mare muzician al timpului, Richard Strauss. El se numeşte **George Georgescu** (1887-1964), a îmbrăţişat arta dirijării, a fost "un slujitor consecvent al

lucrărilor cu puternic conţinut emoţional, al capodoperelor muzicii universale, pe care le-a interpretat în formă măiastră, cu stil şi personalitate" (conf. Ion Dumitrescu). Sub bagheta lui au concertat artişti ca: Stravinski, George Enescu, Dinu Lipatti, Cassals, Rubinstein, Fistrah, Menuhin, Valentin Gheorghiu, Ion Voicu.

Din aceeaşi familie a marilor muzicieni, orice istorie a muzicii îl consemnează pe **Ioan D. Chirescu** (1889-1970), provenit din familia preotului şi învăţătorului dobrogean, pentru dezvoltarea şcolilor româneşti de pe malul drept al Dunării. Compozitorul este un maestru al muzicii corale, urmaş al lui D. G. Kiriak, atât la catedra universitară a Conservatorului bucureştean, cât şi conducerea Societăţii corale "Carmen". Se recunosc, printre partituri, cântece închinate pământului natal, "Dobrogea de aur", cum l-a numit întotdeauna.

Merită menţionat numele scriitoarei **Lucia Borş Bacuţă**, născută la Tulcea în 1895, fondatoarea celui dintâi laborator psihotehnic din România, devenit mai târziu Institutul de Orientare Profesională, şi a primului liceu sanitar cu programă specială de cultură generală ("Xenocrat"). A îmbogăţit literatura română cu interesante portrete istorice feminine (doamna Elena Cuza, Maria Cantemir, fiica lui Dimitrie Cantemir, Zamfira, fiica lui Moise Voievod), ocupându-se apoi de valorificarea însemnărilor, notelor, amintirilor soţului său, scriitorul Emanoil Bacuţă, publicist de seamă, cu contribuţii însemnate în periodicele literare dobrogene.

Un alt constănţean, **Romeo Alexandrescu** (1902-1976) îmbrăţişează cariera muzicală la îndemnul lui George Enescu şi puţini români pot înscrie în fişa biografică faptul că a avut printre profesori pe Nadia Boulanger şi Paul Dukes la "Ecole Normale de musique" de la Paris. Activitatea compoziţională s-a concretizat în lucrări pentru pian, violină, harpă, violoncel, dar a fost şi un bun critic şi istoric muzical, dovadă studiile, articolele, cronicile muzicale, recenziile din periodice, dar mai ales monografiile realizate pentru muzicieni ca Ravel, Claude Debussy, Gabriel Fauré, Paul Dukas.

Sandra Cotovu (1898-1985) a fost mult timp un nume uitat de istoria literară românească, deşi a făcut parte din cenaclul "Sburătorul" condus de Eugen Lovinescu, a fost prietenă de generaţie cu Ioana Postelnicu şi George Topârceanu. Familia Cotovu este un nume de rezonanţă în istoria culturii dobrogene: Ion , apreciat latinist, cu premiu de traducere la Montpellier pentru transpunerea "Gintei Latine" a lui Alecsandri; fiii Vasile, pasionat arheolog, şi Brutus, etnograf, cărora li se datorează muzeul de antichităţi din Hârşova; Virgil, soţul scriitoarei, merituos inginer constructor, de numele căruia se leagă proiectarea şi executarea unor mari lucrări în portul Constanţa (cheiuri, bazinul unui doc plutitor, magazii, utilaje de tranzitare a mărfurilor) dar şi numeroase cercetări hidrologice şi de navigaţie. Personalitatea literară a doamnei Cotovu este dezvăluită de romanele sale "Vijelie", "Fascinaţie", "Divorţul Marienei", "Jocuri de apă", în care spaţiul marin este constant. A avut totdeauna nostalgia locului natal, mereu ca loc fascinant al marilor călătorii: "Am şi călătorit mult. Arhipelagul Grecesc pe care l-am străbătut şi unde am poposit uneori, Epidaur, Atena, regiunea lacului Tiberiade, fantastica cursă până la Marea Moartă, Constantinopolul, Egiptul până la Asuan, insulele Baleare, Majorca şi Minorca în Spania. A mai fost şi Dunărea la Hârşova".

Tot de pe malul Dunării, de la Topalu, provine doctorul **Gheorghe Vintilă** (1898-1979), fiul învăţătorilor Dinu şi Sevasta Vintilă. O parte din activitatea medicală o desfăşoară şi în locurile natale, la Sanatoriul CTC din Eforie Sud, celebru prin renumele doctorului Victor Climescu. Numele lui se reţine printre oamenii de cultură din Dobrogea ca valoros colecţionar de artă, urmându-l astfel pe celălalt mare dobrogean - Krikor Zambaccian. Deschiderea unui muzeu de artă plastică la Topalu s-a datorat donaţiei de 275 lucrări de pictură şi sculptură a doctorului Vintilă, în memoria părinţilor săi. Există semnături de mari maeştri ai artelor plastice între care N. Grigorescu, Ion Andreescu, O. Băncilă, Ion Falea, O. Han.

Este momentul să amintim de alţi doi medici originari din Constanţa, nume cunoscute nu numai în şcoala de medicină românească şi şi în lumea oamenilor de ştiinţă de peste hotare: **Ervant Seropian** (1923-1987) şi **Alexandru Caratzali** (1904-1980). Nenumăratele schimburi de experienţă în recunoscute centre medicale alergologice din lume, prezenţa la congresele internaţionale de astrologie, colaborările la publicaţiile ştiinţifice mondiale, alegerea în diferite asociaţii internaţionale, îl impun pe Ervant Seropian ca pe unul din cei mai buni specialişti ai medicinei contemporane. Datorită lui funcţionează, din 1957, primul cabinet alergologic din România. Alergologia a scos medicina internă dintr-un impas, deoarece a oferit posibilitatea medicului practician să constate dacă un simptom oarecare are, sau nu, o origine alergică.

Alexandru Caratzali, nume de rezonanţă în ştiinţa medicală creator de şcoală românească de citogenetică, laureat al Academiei de Ştiinţe din Paris, este primul român amintit în volumul "Human Cytogenetics" al lui Harnden, iar semnătura lui se regăseşte frecvent în articolele informative scrise pentru "Enciclopedie Internaţionale des Sciences et des Techniques" (Paris). Face parte din familia medicului Aristide Caratzali, în a cărui memorie s-a atribuit uneia din străzile Constanţei, numele său.

Biologia românească are în **Victoria Iuga Raica** (1900-?) un strălucit reprezentant. Este urmaşa unor savanţi de renume mondial ca A. Popovici-Baznoşanu, Traian Săvulescu, Dimitrie Voinov (a cărui soţie a fost), Grigore Antipa, Constantin Motas. Viaţa şi-a dedicat-o cercetării ştiinţifice, atât în cariera didactică universitară, cât şi ca şef de secţie la Muzeul "G. Antipa" unde a înfiinţat colecţia de entomologie, introducând noi specii şi subspecii în catalogul faunistic al României. S-a născut la Tulcea, în acel "orăşel patriarhal cu străzi ori înzăpezite, ori prăfuite, cu căsuţe înfundate în verdeaţă", râvnind şi la ora amintirilor "după merele cu carapace roşie şi dulce înfipte în beţe, din coşul bragagiului cu fes".

Aport hotărâtor la prestigiul ştiinţelor biologice a avut academicianul **Radu Codreanu** (1904) născut tot la Tulcea ca fiu al doctorului Filip Codreanu şi având în familie o ambianţă prielnică dezvoltării intelectuale (este destul să enumerăm ca prieteni ai familiei pe Paul Zafiropol, dr. Nicolae Lupu, Aurel Vlaicu. A contribuit la progresul biologiei animale şi a dezvoltat vocaţia pentru cercetarea ştiinţifică în cercurile studenţeşti, în calitatea sa de profesor univesitar, succesor al lui Emil Racoviţă. Cercetările executate în numeroase centre ştiinţifice străine (Wimereux, Arachon, Paris, Grenoble, Neapole, Montpellier, Lille, Roma) l-au impus printre savanţii lumii şi a fost ales membru permanent în Societăţi şi Uniuni de diferite ramuri biologice.

Aproape deloc nu este semnalată contribuţia profesorului universitar, inginer **Dumitru Ştefan Hrisanide** (1904-1963) născut la Constanţa, elev al Liceului "Mircea cel Bătrân". Activitatea profesională este dedicată în întregime problemei mineritului, având inovaţii remarcabile pentru industria minieră şi făcând parte din toate colegiile de redactare a manualelor şi lexicoanelor tehnice pentru acest domeniu ştiinţifico-tehnic. Fiul său, Alexandru Hrisanide este astăzi unul din marii pianişti al lumii.

În carieră universitară se distinge şi un alt dobrogean fiul de ţăran din satul Cuza-Vodă (Constanţa), **Cristache V. Oprea** (1905), devenit doctor docent în ştiinţe agronomice, profesor universitar la Institutul Agronomic din Timişoara, membru în grupul internaţional de specialitate de pe lângă ONU în vederea sporirii fondului mondial de alimente, membru în comitetul de conducere al Federaţiei europene ONU pentru protecţia şi îmbunătăţirea mediului înconjurător. Profesia de agronom l-a apropiat de locurile natale efectuând cercetări asupra pământurilor dobrogene şi întocmind harta agro-geologică, de la litoralul Mării Negre, între lacul Agigea şi Mamaia până la Murfatlar, lucrare premiată de Academia Română.

Într-un interviu luat profesorului, acesta susţine: "Acum, mai mult ca oricând îmi dau seama că, cu cât am fost mai departe, am simţit mai puternic chemarea locurilor ce s-au imprimat ca prime imagini în ochii mei. Ceea ce ştiu, şi am convingerea adevărului, e că izvorul puterilor mele, pentru mult-puţinul ce l-am făcut, mi-a fost în permanenţă satul natal Docuzol, cu toată complexitatea şi frumuseţea naturală, psiho-socială şi tradiţională a vieţii lui. Îmi dau seama că satul meu are un suflet propriu".

Se cuvine să facem observaţia că Dobrogea ar fi avut azi un dicţionar monografic, dacă normalismul **Stan Greavu-Dunăre** (1905-1929) nu şi-ar fi încheiat aşa curând existenţa. Când Tudor Arghezi l-a întâlnit, în anul 1928 şi i-a dedicat tableta "O albină într-un pustiu" din "Bilete de papagal", "din 200 de localităţi câte are Dobrogea nouă "drumeţul a străbătut o sută şi a schiţat o sută de monografii rapide, stabilind originile, succesiunile şi caracterul naţional al punctului vizitat, legalizate prin semnăturile bătrânilor localnici". Lucrarea rămâne în manuscris, cum tot neterminată va rămâne, în casa de la Seimeni (Constanţa) "Bibliografia Dunării". Dar Stan Greavu este unic prin valoroasa"Bibliografia Dobrogei" (425 a. Chr. - 1928 d. Chr.) prezentată de prof. George Vâlsan în şedinţa Academiei de la 6 iulie 1928 şi tipărită apoi în "Memoriile secţiunii istorice".

Unor astfel de existenţe-model se potriveşte crezul enunţat de marele matematician, originar din Tulcea, **Grigore Moisil** (1906-1978), prof. univ. la Institutul Politehnic din Bucureşti, cu lucrarea premiată de Academia Română în 1963 "Culegere de probleme de trigonometrie"; **Nicolae Mihăileanu** (1912) din Constanţa, prof. univ. la Institutul Politehnic din Bucureşti, majoritatea studiilor sale referindu-se la: geometria proiectivă, diferenţială, obiecte geometrice, spaţii neeuclidiene, spaţii cu conexiune, teoria relativităţii; **Dragoş Vaida** (1933) născut la Constanţa, apreciat de Grigore Moisil pentru meritele sale legate de cibernetică şi automatizări industriale. După o carieră universitară la ASE Bucureşti, lucrează la Centrul European UNESCO pentru învăţământ superior, remarcându-se efortul întreprins

pentru introducerea computerelor în învăţământ. Istoria matematicii din România, reţine în filele sale şi alte nume de dobrogeni: **Ovidiu Tina, Ion Cristea**.

Anii 1900 au fost generoşi cu regiunea pontică, începând să înregistrăm scriitorii, pentru care marea însemnează respiraţie, sens al existenţei.

Să începem cu **Cella Serghi** (1907-1990), născută la Constanţa, autoarea nemuritoarei "Pânza de păianjen", rămasă în vârful treptelor de creaţie, mult deasupra celorlalte: "Mirona", "Pe firul de păianjen al memoriei", "Această dulce povară, tinereţea". Romanul a împlinit dorinţa autoarei transmisă peste timp: "Eu am vrut să scriu o singură carte, ca o singură viaţă şi marea să sune între copertele ei ca în valvele unei scoici. Am vrut să-mi retrăiesc copilăria şi primele iubiri, bucuriile şi tristeţile, aspiraţia spre înălţimile vieţii, reuşitele şi înfrângerile, amăgirea şi suferinţele". Cella Serghi, prietenă cu Camil Petrescu, Anton Holban, Magdalena Rădulescu şi Mihail Sebastian, înconjurată de Liviu Rebreanu şi Petru Comarnescu, apreciată de Eugen Lovinescu şi Mircea Eliade, simţindu-se aproape de Ion Vinea şi Ilarie Verona era, în interviurile sale, de o dezarmantă sinceritate: "Nici o carte nu rezistă dacă nu zideşti în ea o parte din sufletul tău"; "Am dorit să ajung, prin scris, la un echilibru de viată şi am ajuns la un acord între mine şi mine şi l-am realizat". În afara creaţiei originale, Cella Serghi a fost bună traducătoare, oprindu-se la lucrări care se circumscriu temperamentului ei artistic: "Vă place Brahms" de Françoise Sagan şi "Casa de hârtie" de Françoise Mallet-Joris.

În ordine cronologică, îi urmează Virgil Teodorescu (1909- ') poet care a ilustrat cu elocvenţă suprarealismul fiind un timp preşedintele Uniunii Scriitorilor şi redactor-şef al revistei "Luceafărul", contribuind astfel la descoperirea şi afirmarea unor tinere talente.

Fără a fi dobrogean, a iubit marea şi ţărmul pontic până la divinizare, poetul **Grigore Sălceanu** (1901-1980), care a rămas în Constanţa, după cursurile universitare de la Sorbona, până la sfârşitul vieţii. A scris poezie şi teatru, a tradus cu har din Baudelaire, Victor Hugo, Lamartine, Paul Verlaine. Cu aceeaşi sensibilitate şi vers a reuşit, a tălmăcit în franceză Alecsandri şi marele Eminescu, precum şi minunata noastră "Mioriţa", înscriind în perimetrul universal creaţii de vârf ale literaturii româneşti. A fost profesor de limbă franceză la Liceul "Mircea cel Bătrân". Interesantă este definiţia dată poeziei: "Adevărul este că poezia adevărată nu are vârstă. Nu este nici de ieri, nici de mâine, ci de totdeauna. Poezia frumoasă este eternă".

Ovidiu Papadima, istoric şi critic literar (1909), născut în satul Sinoe (Constanţa), fiu de profesori, ajuns profesor universitar la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti, lector la Universitatea din Viena şi cercetător la Institutul de istorie şi teorie literară "G. Călinescu", unde i se încredinţează chiar de către reputatul scriitor G. Călinescu cercetări bibliografice, folclorice şi monografice, finalizarea lor fiind "Bibliografia analitică a periodicelor româneşti" în colaborare cu Nestor Camariano, Ion Lupu), "Reviste literare româneşti din ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea" şi "Reviste literare româneşti de la începutul sec. al XX-lea", monografiile: "Cezar Bolliac" (premiul Academiei), Octavian Goga, Ion Pillat, Anton Pann, Heinrich Von Kleist, îngrijiri de volume, prefeţe, alte volume ca: "Literatura populară română",

"Ipostaze ale iluminismului românesc", "O viziune românească asupra lumii", "Scriitorii şi înţelesurile vieţii". Despre locul natal spune: "Dobrogea trebuie să fie mai bine cunoscută nu numai prin ceea ce ne dezvăluie săpăturile arheologice, ci şi prin tot ce este document viu şi peren al spiritualităţii, al creativităţii poporului român"; **Taşcu Gheorghiu** (1910-1982), traducător desăvârşit şi subtil, născut la Constanţa. A renunţat la propria-i creaţie pentru a tălmăci fermecător pe Rimbaud, Aragon, Asturias, Sabattier, Apollinaire, Isidore Ducasse Comte de Lautreamont, Nante etc. Nu recunoaşte că era remarcabil. "Ceea ce fac este umilă şi perisabilă strădanie, aproape anonimă, de a iscăli în coadă poemele unor genii cu care am sfidarea să mă măsor întotdeauna îngenunchiat". Timpul l-a contrazis, copleşindu-l cu premii pentru desăvârşite traduceri cu "Ghepardul" de Lampedusa, "Răposatul Mattia Pascal" de Pirandello ş.a.; **Pericle Martinescu** (1911), născut în satul Viişoara (Constanţa), scriitor şi gazetar, traducător, istoric literar. Despre locul copilăriei, iată-i mărturisirea: "Fiecare purtăm în noi o imagine destul de fragilă a tărâmurilor copilăriei proprii, unde o poartă, un copac, o fântână prefigurează în memorie nişte cicluri existenţiale ireversibile"; Ioan Micu (1912), coborâtor din mocani păstori, se naşte în satul Petroşani (Constanţa), mărginit de canarale impunătoare, cu intrânduri şi peşteri, care au trezit interesul lui Vasile Pârvan, asiduu cercetător al antichităţilor dobrogene. Are serioase cercetări asupra arheologiei ţinutului marin ("Dobrogea vestigiilor antice", "Sarcofagii tomitane"), traduceri din poeţi latini şi italieni (Propertius, Horaţiu, Vergiliu, Ovidius, Diego Valeri) şi este întemeietorul revistei "Litoral" (alături de Dumitru Olariu, Aurel Dumitrescu şi sculptorul Cristea Grosa); **Al. Raicu**, "om al apelor", cum se defineşte, s-a născut la Hârşova în 1914, scrie versuri şi proză, dar o interesantă contribuţie la istoria literaturii române o constituie volumele "Luminile oglinzilor", "Descoperirea păsării Sitella", "Autografe" în care valorifică întâlnirile sale cu mari oameni de cultură (Liviu Rebreanu, Mihail Dragomirescu, Dimitrie Stelaru, Octavian Goga) şi colecţia de manuscrise, autografe, imprimări (Al. Philipide, Şerban Cioculescu, Henriette Ivonne Stahe, Grigore Sălceanu). "Dacă pe numeroşi alţi poeţi născuţi în zone de munte - ne spune într-un interviu - i-a impresionat - şi au scris - atât de mult farmecul veşnic al mării, era cu atât mai firesc ca pe mine, om al apelor, care în copilărie am zăbovit zeci de zile cu luntrea prin păpurişuri, aruncând prostovolul, să mă influenţeze viaţa eternă a apelor"; **Traian Coşovei** (1921-1981) născut la Somova (Tulcea), scrie versuri şi proză, este un maestru al reportajului, un demn urmaş al lui Geo Bogza, scrie despre oamenii Dunării, pescarii, aşa cum un alt poet, **George Dan**, a scris despre oamenii mărilor; **Corneliu Leu** (1932) născut la Medgidia, romancier, editor şi dramaturg, scriitor de succes, redactor la binecunoscute reviste literare ("Flacăra", "Luceafărul"), la Radioteleviziune şi Cinematografie. "Adevărat lucru că realitatea dobrogeană este cea din care se trage în cea mai mare măsură substanţa literaturii mele. Aici am simţit întotdeauna nevoia să-mi plasez acţiunile sau măcar să-mi aduc personajele, aici mi-am făcut înţelesul ei complex de la copilărie până la prieteniile târzii - documentarea".

Dintr-un eventual dicţionar al personalităţilor dobrogene nu ar putea lipsi **Nicolae Dunăre** (1916), născut la Hârşova, etnolog şi sociolog, bun interpret al fenomenelor

etnoculturale şi etnoartistice. Este doctor în ştiinţe istorice, membru al mai multor societăţi ştiinţifice din ţară şi de peste hotare (Paris, Liège, Branorschweig, Hamburg). Participă la elaborarea Atlasului etnografic al României şi este autorul a două importante monografii - "Arta populară din Valea Jiului" şi "Ţara Bârsei". De câte ori are prilejul, declară că "Dobrogea este un adevărat muzeu regional prin variatele şi caracteristicile forme şi urme ce o împânzesc".

De netăgăduit este activitatea muzicologului **Dragoş Alexandrescu** (1924), din cunoscuta familie a violonistului Alexandrescu, elev al lui Eduard Caudella şi profesor al reputaţilor muzicieni români Garabet Avachian şi Varujean Cozighian. Este profesor universitar, iar în activitatea sa compoziţională acordă loc aparte motivelor dobrogene (simfonia "Dobrogea", poemul simfonic "Adamclisi", muzica de cameră "Bairamdede", poemul simfonic "Adamclisi", muzica de cameră "Bairamdede" pe versuri de Gr. Sălceanu, muzică corală "Sârba de la Oltina", "Beştepeanca". E şi azi conducătorul cenaclului muzical din Constanţa.

Desigur, că încă multe vieţi celebre s-au împletit cu hotarul soarelui şi al mării: sunt încă mulţi scriitori care doar au drumeţit prin Dobrogea (**Mihail Sadoveanu**, **Tudor Arghezi**, **Victor Eftimiu**, **Ion Vinea**, **Geo Bogza**), alţii care, dintr-un motiv sau altul au stat aici o perioadă mai mare de timp (**Alexandru Macedonski**, director de Prefectură la Cernavodă, **Duiliu Zamfirescu**, supleant la Tribunalul din Hârşova, **Jean Bart**, ofiţer de marină, **Ioan Minulescu** şi **Dimitrie Anghel**, slujbaşi, **Hortensia Papadat-Bengescu**, în redacţia "Dobrogei Literare", **Ioan N. Roman**, poet şi avocat, fondator al revistei "Analele Dobrogei", ziaristul **Ion Adam**). Pictori de renume şi-au muiat paleta în culorile orizontului dobrogean (**Ţuculescu, Marius Bunescu, Stavru Taraşov, Spiru Chintilă, Florica şi Marcela Cordescu, Lucian Grigorescu, Victor Rusu Ciobanu, Wanda Sachelaris Vladimirescu, Cik Damadian, Ion Nicodim**).

Este cu neputinţă să trecem peste **Vasile Canarache**, mult timp director al Muzeului de Arheologie, având o contribuţie de seamă la descoperirea şi restaurarea Monumentului roman cu mozaic, basilici, ziduri de apărare, morminte, statui; **Nicolae Teodoreanu**, academician, director al laboratorului de cercetări zootehnice de la Palas, **Victor Climescu**, chirurg de renume mondial, director al Sanatoriului de la Eforie Sud, creator de şcoală chirurgicală, osteo-articulară, ziaristul **Al. Gherghel**, biologii **Eugen Pora** şi **Sergiu Cărăuşu**, istoricul **Radu Vulpe**, neurologul **Gh. Găitan**, doctorul **A. Vasiliu**.

Prospecţiunile sunt deschise şi pentru alţi cercetători. Se pare că încă multe personalităţi au trecut pe lângă hotarul de vis al pământului scăldat de Mare.

Adrian RĂDULESCU

VASILE CANARACHE LA CONSTANŢA: 1956-1969

Am reţinut în titlu, coordonatele temporale, pentru a face distincţia între perioada când **arheologul** V. Canarache a desfăşurat o activitate cu totul deosebită faţă de cea pe care a profesat-o în preajma primului război mondial şi imediat după aceea: ziaristica.

Este ştiut că V. Canarache a dominat eşicherul cultural al Constanţei cu o râvnă debordantă, pe un fundal dominat de căutări în străfunduri istorice de natură să dea satisfacţie unor intenţii politice, care vizau realizarea unor instituţii depozitare ale unor tezaure de valoare aparte. El venea să răspundă unor comandamente oficiale şi să revigoreze viaţa muzeală în toate formele sale complexe, dar să şi scoată patrimoniul arheologic din starea de părăsire şi decreptitudine în care le lăsaseră războiul.

În 1956, se are în vedere restaurarea, conservarea şi valorificarea monumentelor istorice, ceea ce însemna pentru noul arheolog tomitan, cercetare, organizare şi tezaurizare muzeologică, desigur, nu fără eforturi financiare - ultimile dovedindu-se relativ uşor de găsit din moment ce exista o suficientă receptivitate între cei care susţineau propaganda oficială a epocii.

Este greu să condensezi în câteva pagini de ziar, volumul uriaş de muncă la care s-a angajat acest om, plin de entuziasm şi de intenţii proiectate către un ţel urmărit încă din tinereţe: salvarea patrimoniului arheologic, fie cel care zăcea încă în straturile grele de pământ, fie cel risipit în anonimatul colecţiilor particulare. La vremea aceea în simulacrul de muzeu existent, nimic nu îndreptăţea temei documentar, ilustrativ, pentru un muzeu adevărat. El se obliga, voluntar şi deferent, să organizeze un muzeu al colecţiilor arheologice, bineînţeles, adaptat unui plan tematic. Fiindcă era de neconceput ca în oraşul emblemă de pe malul mării, reşedinţă a unei provincii atât de bogată în monumente, sau care putea beneficia de complexul fond biologic al Mării Negre, să nu existe instituţii capabile să depoziteze şi să ilustreze monumente la care alte zone ale ţării nu putea visa.

Pe scurt: devenit mai întâi consilier al administraţiei regionale, prin contract de colaborare, apoi, de la 1 septembrie 1957 numit director al instituţiei muzeale care se contura în ritm alert, V. Canarache, cu mai mulţi tineri arheologi, au elaborat tematica şi au iniţiat aplicarea unui prim program al Muzeului de arheologie. S-a lucrat intens la repararea şi adaptarea clădirii care adăpostea cândva palatul episcopal, s-au iniţiat cercetări s-au adunat şi evidenţiat mărturii arheologice, a fost creată o reţea de tehnicieni (muzeografi, graficieni, restauratori etc.) - totul a făcut posibil mai întâi organizarea festivităţilor legate de bimilenarul naşterii lui Ovidius, în septembrie 1958, apoi la sfârşit de an, pe un ger cumplit, s-au deschis uşile Muzeului regional

de arheologie, la care nu ne-a onorat cu prezenţa, dintre autorităţi, mai nimeni. V. Canarache, cu soţia sa Ana Canarache - unul dintre eminenţii filologi ai ţării - personalul muzeului şi alţi câţiva "pasionaţi" constănţeni, aceştia au fost martorii primului vernisaj al acestei instituţii care avea să devină de importanţă naţională.

Aceasta nu însemna însă decât începutul unei adevărate epopei. Aproape în fiecare an expoziţia era refăcută - **a fundamentis** - îmbogăţită cu apariţii de ultimă oră - şi erau multe. Să nu uităm că se angajaseră programe vaste de investigaţii, la Castelu (necropolă feudal-timpurie de incineraţie); la Ansamblul rupestru de la Basarabi, unde s-a investigat iniţial cu fondurile Constanţei, mai apoi cu cele ale Direcţiei Monumentelor Istorice din Bucureşti; la Cheia - Gura Dobrogei, în peşteri; la zidul de incintă al cetăţii Tomis, cunoscut încă de pe vremea lui V. Pârvan - aici urma să se amenajeze un parc care să simbolizeze istoria, vechimea şi nobleţea unei mari cetăţi la malul mării, ale cărei tradiţii se defineau astfel prin momente unice.

Aşa se face că între anii 1961-1963, concentrarea de valori arheologice tomitane, înapoia zidului de incintă (**intra muros**) din sec. III-IV p. Chr., cu celebrul "turn al măcelarilor", ne va încânta ochii celebrul parc al Constanţei, cu piese mari, de veritabil efect educativ. Cum să nu se ajungă la astfel de împliniri spectaculare, când la Constanţa metamorfozările urbanistice aduceau noutăţi incredibile sub raport arheologic: marile bazilici paleocreştine din zona fostei gări; tezaurul monumentelor sculpturale din acelaşi perimetru; marile descoperiri de la Mangalia (mormântul cu papirus, tezaure monetare etc.); săpături la Constanţa (necropole); la Limanu, Techirghiol şi Hârşova (neolitice); salvări de ordinul zecilor şi sutelor de morminte indigene, greceşti, romane şi feudale timpurii - toate coordonate atent şi autoritar de directorul instituţiei, dar care s-a bucurat de un larg concurs al unor tineri plasaţi pe traiectoria afirmării profesionale. Curiozitatea publică era satisfăcută! Nevoile propagandistice, în special pe linia turiastică - atunci în plină dezvoltare - la fel! Se câştigau aderenţe, se augmentau simpatii, se întruneau sufragii publice. Acestea cu atât mai mult cu cât sfera de preocupări ale întrepidului V. Canarache, s-a lărgit cu fondarea Acvariului (1958), plasat în locul fostului Muzeu de arheologie din anexa Cazinoului. Realizare splendidă!

Apoi, domeniul artelor plastice. Reclamat de realităţile proprii Dobrogei, iminenţa unor alcătuirii muzeale n-a întârziat să se concretizeze. Se ştie că permanenta legătură între creatorii de frumos şi Dobrogea a mediatizat producţii majore, adesea prezentate în expoziţii - în perioada interbelică - aici la malul mării. Thalassa, Thalassa! Acest leit-motiv, a făcut să se dezvolte simţul public al operei de artă şi avea să aducă nu numai la Constanţa ci şi în numeroase alte localităţi de pe litoral artişti de veritabilă valoare, de talent inegalabil. Muzeul de artă Constanţa, realizat de V. Canarache în 1962, devine centrul de polarizare al talentelor, local în care se încurajează creaţia.

Deci, Muzeul de arheologie, refăcut în 1958; Acvariul în acelaşi an; Muzeul de artă în 1962; parcul arheologic în 1963; amenajări la Histria în anii 1962-1963; micul Anticvariu de la Callatis în 1962-1963; proiecte şi dispute pentru restaurarea Monumentului de la Adamclisi - din păcate, V. Canarache n-a reuşit să-şi împlinească o dorinţă ardentă, nefiind înţeles să se restaureze după metoda "istoriată";

apariţia primului număr al periodicului arheologic tomitan, botezat de el, în 1968, Pontice - iată ce încununează prodigalitatea creatoare a unui om care s-a dăruit trup şi suflet, timp de 14 ani, unei îndeletniciri, în care se coroborează perfect arheologia cu muzeistica, având rezultate care au entuziasmat şi au creat un climat extrem de favorabil valorificării acestui potenţial dobrogean. Astăzi suntem beneficiarii emulaţiei anilor '60 - '70. Restructurările suferite în decursul anilor de mai târziu aproape de către toate unităţile iniţiate şi prefundamentate de V. Canarache, sunt consecinţa firească a unei evoluţii stimulate de succesori, dar cu metode, idei şi procedee tehnice, moştenite de la precursor.

Acum, la comemorarea a 25 de ani de când Vasile Canarache a intrat în nefiinţă, un gând pios şi recunoştinţa noastră, au însoţit aducerile aminte la mormântul său din Cimitirul Central, unde la căpătâiul marcat de o coloană marmoreană antică, alături de preotul binecuvântător, am încheiat cu strămoşescul "sit sibi terra levis".

Gelu CULICEA

ANGHEL SALIGNY

Din trecutul tehnicii româneşti se impune, fără îndoială, figura proeminentă a inginerului Anghel Saligni care a desfăşurat o bogată activitate timp de mai bine de 40 de ani. Anghel Saligni s-a născut la 2/14 mai 1854 în comuna Şerbăneşti (Tecuci), în familia învăţătorului Alfred Saligny. Studiile primare şi le însuşeşte în pensionul din Focşani al tatălui său, după care, în 1869, va pleca în Germania, la Potsdam, unde-şi termină studiile secundare, înscriindu-se apoi la Universitatea din Berlin pentru a studia astronomia.

În curând renunţă la astronomie şi va trece la Şcoala Politehnică din Charlottenburg - Berlin - unde-l va avea ca profesor pe celebrul inginer Schwedler - şcoală pe care o absolvă cu brio, primind diploma de inginer.

În perioada 1874-1875 va participa la lucrările hidraulice din nordul Prusiei, sub direcţia lui G. Mehrtens şi, apoi, la construcţia liniei ferate Cottbus-Frankfurt pe Oder.

La sfârşitul anului 1875 se întoarce în ţară şi intră în cadrul serviciului de poduri şi şosele din cadrul Ministerului Lucrărilor Publice, ca inginer clasa a III-a şi va fi trimis la Praga pentru recepţionarea de material rulant. Este numit apoi asistent la secţia a II-a a liniei ferate Ploieşti-Predeal. În acelaşi an proiectează, pentru primăria Bucureştiului, amenajarea aleilor de pe lângă Şoseaua Kiseleff.

În perioada 1878-1880, după ce va fi înaintat inginer clasă a II-a, va lucra la linia ferată Ploieşti-Predeal, lucrare întreruptă în timpul războiului pentru cucerirea independenţei României. În anul 1881 va fi promovat inginer clasa I şi va prelua lucrările de construcţie ale liniei ferate Adjud-Tg. Ocna.

Anghel Saligny ia parte, în acelaşi an, la înfiinţarea Societăţii politehnice din România, iar în anul 1882 va fi numit director al Şantierelor pentru construcţia liniilor ferate Adjud - Tg. Ocna, Bârlad -Vaslui - Iaşi şi Crasna - Huşi.

În anul 1883 i s-a încredinţat Serviciul de construcţie a podurilor de fier, care trebuiau să înlocuiască podurile din lemn ce începuseră să se prăbuşească. Dintre realizările mai importante în acest domeniu pot fi citate: podul peste Siret, la Cosmeşti (430 m lungime); podul peste Trotuş - de cale ferată şi şosea; podurile de la Oneşti şi Urecheşti - pe linia ferată Adjud - Tg. Ocna. În acelaşi an a fost promovat inginer-şef.

În anul 1884 a fost numit şef al Serviciului de poduri din Administraţia CFR. Confirmat, de asemenea, ca şef al Serviciului docurilor, a fost însărcinat cu studiul şi conducerea construirii docurilor şi antrepozitelor din porturile Brăila şi Galaţi, lucrări la care, pentru prima oară în România, s-a întrebuinţat betonul armat. I se încredinţează, la începutul anului 1887, conducerea provizorie a Serviciului

lucrărilor noi din "Direcţiunea Generală a Căilor Ferate" şi va fi numit şeful "Serviciului studiilor şi execuţiei liniei ferate Feteşti - Cernavodă, cu marele pod peste Dunăre. Aceste grandioase lucrări constituie, pe drept cuvânt, apogeul activităţii şi încoronarea operei lui Anghel Saligny.

În anul 1882 se publică un concurs pentru proiectarea podului peste Dunăre. Au fost depuse opt oferte ale unor firme străine, oferte care au fost examinate de o comisie, al cărei secretar era A. Saligny şi din care au făcut parte profesorii Collignon din Paris şi Winkler de la Berlin. Proiectele n-au fost găsite satisfăcătoare, motiv pentru care s-a publicat un al doilea concurs, pe baza unor condiţii tehnice mai bine precizate. Nici proiectele, în număr de cinci, oferite în 1886, n-au fost găsite satisfăcătoare, întrucât Comisia de examinare a stabilit că nu au fost respectate condiţiile tehnice impuse.

În aceste condiţii, în 1886, i s-a încredinţat lui Anghel Saligny studiul şi proiectarea liniei ferate Feteşti - Cernavodă, cu podul peste Dunăre. Peste trei ani va încheia proiectul podului peste Dunăre.

În 1892, în calitate de şef al Serviciului de verificări şi consolidări a podurilor de linie ferată, va reface podurile de pe linia Filaret - Giurgiu, podul peste Ialomiţa (la Crivina), podul peste Prahova (la Halta Prahova), podurile dintre Chitila şi Ploieşti, viaductele de la Vădeni, podul peste Siret - la Barboşi, podul peste Trotuş - la Adjud şi peste Bistriţa - la Bacău. Va fi ales membru corespondent al Academiei Române. În perioada 1984 - 1896 va fi ales preşedinte al Societăţii politehnice, pe durată de trei ani.

După cinci ani de la punerea cu solemnitate a pietrei fundamentale a podului peste Dunăre, la 14 septembrie 1895, într-un cadru solemn, s-a făcut inaugurarea podului. Această inaugurare a constituit unul din momentele importante ale sfârşitului de secol, iar presa dobrogeană a evidenţiat semnificaţia sa extraordinară pentru România. Complexul podului de la Cernavodă cuprindea podul peste Borcea, podul de inundaţie din baltă şi de lângă Dunăre, podul peste Dunăre, în total 4087,95 m, calea ferată simplă Feteşti - Cernavodă (27, 3 km), terasamentele, tranşeele, staţiile de cale ferată, lucrările de artă. Suprastructura podului se găseşte la 30 m deasupra nivelului apelor mari, iar fundaţiile la o adâncime de 28, 5 m. Lăţimea între grinzi variază între 6, 5 m şi 9 m. Costul final al lucrărilor a atins cifra de 35 milioane lei.

După încheierea acestei grandioase lucrări Anghel Saligny a fost numit director general al Căilor Ferate Române, iar în aprilie 1897 a fost ales membru activ al Academiei Române.

În scurt timp, în 1899 a preluat conducerea lucrărilor portului Constanţa şi cumulează funcţia de director al Serviciului Hidraulic şi de director al docurilor. În perioada 1899-1909, în cadrul operaţiunilor tehnice de la Constanţa, construieşte magazii cu silozuri după cele mai noi principii, creează un bazin special pentru exportul petrolului, rezervoare, cheiuri. Până în 1910 a condus Direcţia Generală a porturilor şi comunicaţiilor pe apă, după care conduce Direcţiunea Generală a îmbunătăţirilor funciare pentru punerea în valoare a terenurilor din zona inundabilă a Dunării şi a altor râuri mari din ţară. În perioada anilor 1907-1910 a fost ales preşedinte al Academiei Române. În 1909 are loc inaugurarea construcţiilor din por-

tul Constanţa, iar Anghel Saligny va fi ales Preşedinte al Congresului Internaţional al petrolului, ţinut la Bucureşti. În 1917 Anghel Saligny a fost sărbătorit pentru cei 35 de ani de activitate în cadrul Ministerului Lucrărilor Publice, iar în perioada 1918-1919 a funcţionat în calitate de Ministru al Lucrărilor Publice.

"Cunoscător şi stăpân al tehnicii din vremea sa - cum îl caracteriza academicianul N. Profiri - conştient în forţa sa creatoare şi inovatoare, apreciind la justa valoare calităţile profesionale ale inginerilor şi tehnicienilor noştri, pe care i-a ajutat să se dezvolte, Saligny a pus în aplicare toate procedeele şi metodele constructive ale timpului său, mai ales pe cele noi, pe cele mai înaintate".

O istorie a tehnicii româneşti este de neconceput fără numele lui Anghel Saligny, aşezat la loc de frunte. O viaţă de realizări, pentru care poporul nostru îi păstrează o adâncă recunoştinţă.

GEO-ISTORIE

Ioan MICU

GEOISTORIE ŞI GEOPOLITICĂ ÎN TRECUTUL DOBROGEI
In memoriam Constantini Brătescu

*„De la Nistru pân-la Tisa tot românul
Plânsu-mi-s-a ...” scria Eminescu, pe
când românii se aflau în spaţiul dintre
cele două ape, dar nu în aceeaşi ţară.
Ioan Micu*

*„Un lucru trebuie să apară cu cea din
urmă străduinţă: existenţa neamului nostru,
aşa cum este el frânt în bucăţi şi
risipt în statele vecine. Avem cea mai
sfântă datorie: a nu lăsa să ni se ştirbească
întregimea noastră etnică”.*
A. D. XENOPOL
Unitatea sufletului românesc

În urmă cu ceva mai mult de cinci decenii şi jumătate, neuitatul profesor universitar **Constantin Brătescu**, membru corespondent al Academiei Române, fiu de seamă al Dobrogei, cel al cărui nume îl poartă azi fosta "Şcoală normală de învăţători" din Constanţa, unde a fost profesor de geografie - aşa cum mi-l amintesc eu, pe când eram elev la "Şcoala de aplicaţie" a acestei instituţii de învăţământ dobrogean - după care avea să fie numit, la propunerea academicianului Simion Mehedinţi, profesor universitar la Cernăuţi, când Bucovina era a noastră, iar după pierderea ei, avea să fie profesor al Universităţii bucureştene şi Marea Neagră, dintre anticul Danubiu şi Pontul Euxin, ca să folosim, cum e şi corect, aceste două arhicunoscute denumiri de repere geoistorice şi geopolitice ale neamului nostru, care se întindea, ca existenţă bimilenară, dacă ne gândim la străbunii daco-geto-romani şi, mai apoi, la Mircea, Domnul Ţării Româneşti, care şi-afirmat şi confirmat acest titlu de "stăpânitor până la Marea cea Mare" într-un timp când lumea otomană, cu forţe neînchipuit de mari, năzuia să-şi întindă hotarele pe pământul Europei, până la marea şi fluviul amintite.

Dar să intrăm ceva mai adânc în problema ce ne-am propus-o, legată de istoria şi politica pământului Dobrogei noastre de ieri, de azi şi de totdeauna, de la străbunii geto-daci încuscriţi cu romanii cuceritori încă de pe timpul lui Decebal şi Traian, ba chiar mai dinainte, întrucât Scytia Minor a devenit mai de timpuriu română, iar primele state româneşti pe pământul ei s-au format.

Într-un volum de peste 570 de pagini, intitulat **GEOPOLITICA**, apărut la Iaşi

(Editura "Glasul Bucovinei"), în 1994, este publicat un studiu al prof. C. Brătescu privind **populaţia Cadrilaterului între anii 1878 şi 1938**, apărut întâia oară în **Analele Dobrogei** (anul XIX, vol. II, 1938, pp. 3-160, revistă la care am colaborat şi eu, la invitaţia directorului revistei, încă din anul 1934. Profesorul Brătescu conducea **Muzeul Regional al Dobrogei**, o creaţie a sa, tot el fiind cel care m-a propus, în vara anului 1935, municipalităţii costănţene (primar fiind pe atunci **Horia Grigorescu**, doctor în drept la Paris), să fiu coservatorul amintitului muzeu, pe care l-am condus până în vara anului 1948.

Studiul publicat de C. Brătescu în 1938, deci cunoscut mie încă din anii tinereţii, l-am recitit, după mai bine de cinci decenii şi jumătate, la o etate hiperoctogenară, dar cu acelaşi interes., dacă nu cumva cu unul sporit, întrucât **Cadrilaterul dobrogean** un timp ne-a aparţinut. El a constituit, cum afirma profesorul Brătescu, un "drum de invazii şi drum de armate, având un destin propriu aici, lângă Marea Neagră. Pe aici au trecut atâtea invazii de popoare! Sciţi şi sarmaţi, în antichitate; goţi, huni, avari, slavi, bulgari, pecenegi, cumani şi tătari, în evul mediu, dinspre N şi NE, şi turci, dinspre S. Pe aici au trecut şi atâtea armate, în special turceşti şi ruseşti, în epoca modernă". "Acţiunile pline de distrugeri, continuă să spună profesorul, au culminat cu războaiele care s-au încheiat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), Adrianopole (1829) şi Paris (1856)". "Expansiunea firească, antropogeografică şi geopolitică, a populaţiei şi a ţărilor din Carpaţi către Marea Neagră a fost, cum se ştie, redusă ca proporţii, după expansiunea geto-dacică din antichitate, iar după aceea în evul mediu, pe timpul lui Mircea cel Bătrân. Abia în timpurile de mai târziu, "renaşterea poporului român într-un stat tânăr, viguros şi activ, şi nevoia sa de a avea o ieşire la Mare", cum susţinea just profesorul C. Brătescu, apoi crearea statelor naţionale din jurul Mării Negre şi reducerea lor la proporţii mai normale a pus capăt acestui rol dezastruos de drum al expediţiilor armate, care împiedicau o viaţă aşezată şi propăşirea civilizaţiei". Populaţia Dobrogei şi a Deliormanului, ţinut muntos şi păduros din Dobrogea de sud, se putea reface prin noi imigrări, venite pe latura Mării Negre, fie mai ales pe latura dunăreană, unde Balta şi malul stâng al Dunării puteau fi, după justa părere a profesorului C. Brătescu, "un adăpost în caz de primejdie". Numai aşa au reuşit, după opinia aceluiaşi, să se menţină, în atari vitrege timpuri, rămăşiţe dintr-o veche populaţie băştinaşă".

Studiul respectiv este împărţit de autor în următoarele capitole:

1. Epoca turcească până la 1878
2. Episodul bulgăresc dintre 1878 şi 1913
3. Colonizarea românească de la 1913 până azi (1938)
4. Perspectiva pentru viitor.

1.

Pământul Dobrogei, la 1878, când o parte a teritoriului dintre Dunăre şi Marea Neagră (districtele Tulcea şi Constanţa, constituite în Dobrogea de Nord) a fost alipită României, după o stăpânire politică şi colonizare musulmană de peste cinci sute de ani - din cele 3409 toponime de oraşe, sate, văi, coline, lacuri, bălţi, cariere, ruine, cruci, fântâni izolate etc. - erau , aşa cum preciza C. Brătescu în studiul său, nume turceşti şi tătăreşti = 61,89%; nume neaoş româneşti = 33,34%; nume ruseşti =

3,84%, mai ales în Deltă; nume slavo-bulgăreşti = 0,74%, iar nume de origini diverse = 0,22%. În schimb, în Cadrilater, întreaga toponimie era turcească, afară de câteva localităţi de pe malul Dunării (Calimoc, Popina, Tătăriţa, Vetreina, Drâstor, Ostrov, Pârjoaia etc.) şi de câteva nume de la ţărmul mării: Caliacra, Cavarna, Ecrene. "Această constatare, spunea Brătescu, nu trebuie nicidecum să surprindă". Argumentul? "Cinci sute de ani de stăpânire politică şi de colonizare musulmană au fost prea de ajuns ca să schimbe cu desăvârşire faţa etnografică a unei regiuni pe care consideraţiuni strategice şi de stat o cereau cât mai pur turcească". Şi profesorul continuă, trăgând următoarele concluzii" "La 1878, după Războiul de independenţă, românii şi bulgarii înaintară spre ţărmurile de apus ale Mării Negre, pe care Imperiul turc le ceda în retragerea sa către miazăzi; ei înaintaseră de fapt într-un pământ turcesc de cinci ori secular. În baza cărui drept?" Şi tot profesorul Brătescu răspunde: "Desigur, în baza dreptului de a trăi, în baza necesităţii pe care o simte orice ţară activă de a avea o deschidere la mare". Fireşte, "se mai puteau invoca şi alte argumente: românii puteau invoca amintirile lor antice, geto-daco-romane, cum şi pe acelea medievale, care culminau în titulatura lui Mircea cel Bâtrân: **Terrarum Dobroticii despotus et Dristri Dominus**, iar bulgarii puteau invoca amintirile lor medievale de invadatori dinspre Volga şi de stăpânitori, o vreme, sub ţarii lor bulgari". Profesorul C. Brătescu susţinea că "superioritatea" era de partea românilor atât din punct de vedere al amintirilor trecutului roman, care sunt dezgropate la tot pasul, încât "şi pietrele vorbesc pentru ei" şi aceasta nu numai ca superioritate a românilor asupra oricărei alte naţionalităţi creştine din Dobrogea, dar şi pentru că "românii, în deosebire de bulgari, luaseră parte la războiul contra Turciei, ca stat existent, cu o armată organizată şi capabilă de a deveni salvatoare". Marele nostru geograf aminteşte că "la început, României i s-a oferit un teritoriu cu mult mai întins decât Dobrogea şi Cadrilaterul (...), de Rusia panslavistă şi creatoare a statelor slave din Balcani, iar această ofertă nu putea cauza Bulgariei nici o rană, căci i se oferea pământ şi popor turcesc, de cinci ori secular turcesc". Cu ce condiţie, însă, Rusia ţaristă îi făcea respectiva ofertă? "România (spune patriotul profesor Brătescu) trebuia să renunţe formal şi definitiv la Basarabia străbună în folosul Imperiului rusesc, care ţinea cu orice preţ să-şi aibă Dunărea hotar". România, neconsimţind să facă sacrificiul teritorial cerut, a obţinut un teritoriu mai mic, Dobrogea veche, cu o graniţă de şicană, care a trebuit să fie corectată abia în 1913, în urma războiului balcanic; astfel, Cadrilaterul, cel locuit aproape exclusiv de turci, reveni Bulgariei, care între 1878-1913 încearcă aici o colonizare cu element naţional din Balcani şi de dincolo de Balcani".

2.

În a doua parte a studiului referitor la patrulaterul de sud al Dobrogei, savantul profesor urmăreşte episodul bulgăresc care a durat 35 de ani. Războiul ruso-turc din 1877-1878 a provocat, după părerea argumentată a geografului Brătescu, ultima mişcare şi schimbare etnografică a populaţiei din această parte a Europei. Istoricul bulgar A. Ischirkoff, citat de Brătescu, scrie că eliberarea Bulgariei a cauzat o serie de schimbări etnografice: cerchezii au emigrat, iar împreună cu armatele turceşti a emigrat şi o mare parte dintre turci, tătari şi pomaci (bulgari turciţi). Mulţi bulgari din

Macedonia şi vilaetul - numele dat marilor provincii ale imperiului otoman - Adrianopole s-au aşezat în SV Bulgariei şi lângă Marea Neagră. Au venit şi mulţi bulgari din Rusia, România, Ungaria şi chiar din Anatolia şi Serbia estică. După o statistică din 1881, citată de Brătescu în conformitate cu o lucrare a istoricului bulgar C. Jirecek (**Etnographische Veränderungen**, pp. 177-178), totuşi musulmanii aveau un excedent asupra creştinilor în toată Bulgaria de E: musulmanii - 49,6%; creştinii - 49,4%.

Abia ivit la o viaţă independentă, Principatul Bulgar manifestă, cum spunea C. Brătescu, "veleităţi de cotropire", ba chiar ceva mai târziu, "chiar o mică iredentă şi-a scos capul" pe la Babadag şi Tulcea şi mai târziu s-a încheiat chiar o alianţă cu un stat vecin împotriva României salvatoare, corecte, generoase şi leale a regelui Carol I, deşi - cum remarcă C. Brătescu - "prin jertfa din 1877-1878, a contribuit la crearea noului principat bulgăresc", care însă, "cu o vădită şi absurdă rea-voinţă a căutat să tulbure bunele raporturi de vecinătate şi să treacă jignitor sub o tăcere vinovată contribuţia efectivă a statului român la reînvierea unui stat bulgar. Aceste intenţii mărturisite sau ascunse au determinat România la luarea unor măsuri de siguranţă. Satele rămase aproape pustii din Dobrogea veche şi mai ales cele cu populaţie turcească rară de la graniţa meridională, fură colonizate cu elemente româneşti de peste Dunăre. Paralel cu această colonizare românească a mers şi colonizare bulgărească din Cadrilater, realizându-se astfel un baraj cu elemente naţionale de ambele părţi, într-o regiune anterior turcească. Colonizarea bulgară s-a îndeplinit după părerea omului nostru de ştiinţă, mai mult zonal şi mai ales pe fâşia Dunăre-Silistra-Bazargic-Balcic; pe când colonizarea românească s-a realizat cu respectarea drepturilor de proprietate ale vechilor locuitori, colonizarea bulgărească s-a făcut adesea cu încălcarea drepturilor de proprietate ale populaţiei musulmane.

Profesorul C. Brătescu dă următoarele cifre statistice referitoare la populaţia din Cadrilater, în anul 1912, deci în ajunul războiul balcanic: bulgari - 6602, români - 121925, turco-tătari - 136.224, ţigani turceşti - 11.024, diverşi - 7.003, în total, 282.778 de locuitori. "Războiul balcanic din 1913, încheiat prin pacea de la 10 august 1913 în Bucureşti, a pus sfârşit acestui proces etnografic", după părerea lui C. Brătescu.

3.

În a treia parte a studiului, profesorul C. Brătescu se ocupă de colonizarea românească de la 1913 până la 1938. Patru mari probleme, consideră autorul, i se puneau statului român în noul teritoriu luat în stăpânire şi anume: legiferarea dreptului de proprietatea încălcată sub dominaţia bulgărească, colonizarea teritoriului cu români; dezvoltarea vieţii economice; înălţarea acestei noi provincii spre o viaţă mai civilizată. "Colonizarea românească a noului teritoriu - constata el - a întârziat prea mult şi nu a fost condusă cu destulă energie şi clară viziune a viitorului". Tot el aminteşte de tulburările aduse de primul război mondial, care poate fi invocat ca motiv al neîndeplinirii colonizării, dar - cum afirma tot el - "nu se poate scuza părăsirea în stare de lâncezeală a acestei probleme capitale în răstimpul dintre 1918 - 1928 şi chiar mai târziu, când multiplele rivalităţii dintre partidele politice au lăsat pe un plan secundar chestiuni vitale, care trebuiau să constituie grija principală în

fortificarea şi consolidarea statului românesc integrat".

În 1928 - anul sărbătoririi semicentenarului alipirii Dobrogei vechi la pământul-mumă, când la Constanţa, ca elev al Liceului "Mircea cel Bătrân", am asistat, pe bulevardul de la Cazinou, la cea mai frumoasă şi de neuitat desfăşurare vie a istoriei noastre de la Decebal şi Traian până la zilele de atunci - Cadrilaterul se prezenta astfel: români - 49.983, deci 14,75%; bulgari - 133.077, deci 39,26%; turco-tătari - 137.439, deci 40,56%; iar diverşi - 18.398, deci 5,43%.

Din 1928 încoace au intervenit, fireşte, schimbări importante. Pe timpul lui Kemal Atatürk s-a realizat schimbul de populaţie între Grecia şi Turcia, când cele "două popoare şi-au strămutat penaţii în altă ţară", ca să folosesc figura de stil utilizată de C. Brătescu, făcându-se astfel "începutul acestui proces cuminte, destinat a rezolva definitiv conflicte ce ameninţau a se perpetua la nesfârşit. S-au pus astfel bazele unor raporturi de prietenie şi bună vecinătate între greci şi turci". "Între noi şi turci, preciza profesorul C. Brătescu, nu se putea face un schimb reciproc de populaţie, deoarece noi nu avem români în statul turcesc". Această chestiune a fost pusă la punct printr-o convenţie încheiată între guvernele celor două naţiuni. Turcii de la noi erau şi sunt şi azi liberi să emigreze, statul nostru luîndu-şi anumite obligaţii cu privire la averile evaluate ale emigranţilor. Emigraţia turcă din satele Cadrilaterului ridica însă, după opinia lui C. Brătescu, "o nouă problemă de stat, aceea a colonizării". Problema a fost rezolvată prin "crearea de colonii româneşti: colonii de macedo-români şi de agricultori din tot cuprinsul României". La chemarea statului nostru pentru întemeierea de sate la graniţa meridională a ţării, "poporul a răspuns cu însufleţire", ba în unele cazuri s-a prezentat în grupe entuziaste, cu steaguri şi cântece, reamintind acel **ver sacrum** al străbunilor romani, prin care tinerii însurăţei porneau să întemeieze alte aşezări decât în preajma vechilor penaţi". Profesorul Brătescu critica însă "regretabila atitudine şi dureroasa lipsă de înţelegere pentru marile comandamente naţionale remarcate la unele personaje politice, care au găsit nimerit să împiedice afluxul de români peste hotare şi să întârzie acest proces istorico-etnografic, care se cere neapărat realizat".

Dobrogeanul Brătescu considera că "această însufleţire cu care se adună fii răzleţiţi peste hotare la vatra cea mai mare a neamului românesc este cel mai bun răspuns ce-l putem da acelor persoane care consideră schimburile de populaţie drept o **barbarie**. Dimpotrivă, barbaria e de partea acelor conducători de neamuri, care, în loc să limpezească raporturile etnografice şi să-şi comaseze conaţionalii, preferă a-i lăsa peste hotare şi a reţine elementele alogene, cărora, în vederea unităţii şi omogenităţii, li se pretinde asimilarea şi contopirea în sânul naţiunii, prilej veşnic de conflicte, de rea vecinătate şi de asasinat la pacea şi liniştea europeană". După datele statistice care i-au fost la îndemână profesorului, emigrază din cele două districte (Caliacra şi Durostor), între 1930-1938, în total, 28.264 de suflete, în schimb sosiseră, între 1928-1938, în aceleaşi două districte, şi anume în Caliacra 10.137 de colonişti români, iar în Durostor - 7.864 de familii, dintre care 3.448 de macedo-români (din Bulgaria, Serbia şi Albania) şi 3.866 de familii daco-române (din judeţele dunărene ale Olteniei şi Munteniei), plus un număr limitat din districtele bucovinene Rădăuţi şi Câmpulung.

Patriotul nostru profesor îşi dădea bine seama că, în sine, "colonizarea n-a prea

ţinut pas cu emigrarea, că ea se execută cu o lâncezeală condamnabilă şi că a fost de-a dreptul împotriva intereselor superioare ale statului şi neamului românesc prin neglijarea măsurilor de a se împiedica crearea de latifundii la un hotar, unde prezenţa cât mai numeroasă a neamului nostru este un inperativ categoric".

În urma acestor mişcări de populaţie, din punct de vedere statistic, Cadrilaterul se prezenta astfel: români - 108.404, adică 29, 14%; bulgari - 150.763, adică 40,52%; turco-tătari - 96.869, adică 26,24%; diverşi - 16.022, adică 4,30%. În total 372.058 de locuitori în districtele Duroster şi Caliacra. În acelaşi timp districtele nordice ale Dobrogei aveau, în 1938: Tulcea: români=115.509 (53,45%); bulgari=39.523(18,29%) dintr-un total de 216.088 locuitori; Constanţa, în 1930, avea: români=167.278 (66,2%0, bulgari=22.559 (8,9%) dintr-un total de 252.686 de locuitori.

"Paralel cu colonizarea, relatează tot profesorul C. Brătescu, a mers întrucâtva şi schimbarea toponimiei satelor. Până în 1878, toponimia Cadrilaterului era aproape exclusiv turcească, exceptând cele câteva denumiri de la Dunăre şi de la mare, care au origine greacă, slavă şi românească. În perioada celor trei decenii şi jumătate (1878-1913) de dominaţie bulgară, unele sate cu denumiri turceşti au primit nume bulgăreşti. Ajuns sub stăpânire românească, în urma colonizării cu elemente româneşti şi macedo-române, s-a pus fireşte şi problema toponimiei satelor. Profesorul Brătescu vorbeşte*) de 45 sate cu nume româneşti în judeţul Caliacra şi 14 în judeţul Durostor, în timp ce în judeţul Constanţa existau 193 de nume româneşti la 215 localităţi, iar în judeţul Tulcea, în aceeaşi perioadă, la 118 localităţi, existau 56 toponime româneşti. În concluzie, profesorul afirma că e "necesar ca, în urma emigrării turceşti şi a colonizării satelor cu elemente naţionale, şi numirile topice să fie înlocuite în semnul vremii celei noi", aceasta ca un efect, în primul rând, al activităţii desfăşurate de **Analele Dobrogei** (cf. nota 16, pag, 253, GEOPOLITICA, Iaşi, Ed. "Glasul Bucovinei", 1994).

4.

În ultima parte a lucrării sale, profesorul C. Brătescu se simte îndatorat să răspundă la o întrebare plină de temei: **Care sunt perspectivele etnografice ale Cadrilaterului pentru viitor?** Nu se gândea nicidecum dobrogeanul fiu al României Mari că acest "patrulater" nu avea să ne aparţină mult timp ... Era în 1938, când profesorul publica articolul într-unul dintre cele trei volume ale **ANALELOR DOBROGEI**, apărute festiv cu ocazia împlinirii unei jumătăţi de secol de la alipirea acestui teritoriu şi când o asemenea întrebare i se părea legitimă; de aceea, în darea unui răspuns cât mai adecvat pornea de la următoarele axiome, formulate de el astfel:

a. Nici un neam nu poate avea mai mari drepturi de stăpânire asupra Cadrilaterului decât neamul românesc.

b. România nu are nici un centimetru pătrat de înstrăinat din teritoriul său, ba poate că mai are de primit, deoarece aria expansiunii sale naţionale depăşeşte graniţele actuale;

c. România trebuie să creeze în Cadrilater o ţară pur românească; ea nu-şi poate clădi aici viitorul pe temelia unor elemente alogene.

*) În studiul său despre "Populaţia Cadrilaterului între anii 1878 şi 1938.

Bazată pe aceste idei, ţara noastră trebuia, după aprecierea lui Brătescu, să înfăptuiască două acţiuni care se impuneau "cu toată energia comandată de viziunea clară a viitorului":

1. Înlocuirea emigranţilor musulmani cu un număr cel puţin egal de colonişti români. Aceasta ne-ar fi ridicat procentul etnografic de la 29%, cât era pe atunci, la cel puţin 55%;

2. Pentru desăvârşirea operei începute, va fi necesar a se proceda la schimbul de populaţie.

Şi iubitorul ţării Dobrogei, C. Brătescu, pornea la realizarea acestui scop de la următorul deziderat, exprimat şi susţinut de el **sine ira et studio**: "Voim să trăim în cele mai bune raporturi de prietenie cu vecinii noştri de la miazăzi ... Câţi bulgari avem noi în Cadrilater, aceasta o ştim cu toţii; câţi români trăiesc însă în regatul Bulgariei, aceasta o ştiu prea puţini dintre români şi poate că cifra adevărată ne va fi peste putinţă a o cunoaşte". Savantul nostru geograf îşi documenta afirmaţia pe temeiul geografului bulgar Ischirkoff, care preciza: "În anul 1911, în districtul Vidinului, în lungul Dunării şi mai departe, în interior până în districtul Kula, erau 75,773 de români sau 88.109 de persoane cu limba maternă românească. Astăzi ei trebuie să treacă de suta de mii". "Foarte mulţi dintre ei, continuă el, s-au deznaţionalizat din vremurile vechi până astăzi, contribuind la alcătuirea romanică a poporului bulgar". Citându-l pe acelaşi geograf bulgar, argumentul devine puternic: "În evul mediu se aflau în Bulgaria încă mulţi traci romanizaţi, valahi, după cum se poate vedea din numeroasa nomenclatură valahă şi din importanta participare a valahilor la războaiele de eliberare ale lui Petru şi Asan".

Soluţionarea problemei nu putea fi alta decât "schimb de populaţie". Spiritul ştiinţific, care l-a dominat totdeauna pe geograful nostru, este cel ce i-a inspirat aceste rânduri, ale obiectivităţii, ale omului de ştiinţă, pe care ne facem o firească îndatorire de a le fi redat textual de cele mai multe ori punându-le între ghilimele. Aş adăuga, cu mâna pe conştiinţă, că de multe ori s-a dat dreptate unora veniţi din afara Europei, care îşi revendicau drepturi chiar şi asupra unor teritorii care erau populate de străbunii geto-daco-romani. Cel mult descendenţii Eladei, dar lor nici prin gând nu le-a trecut să aibă asemenea vane pretenţii teritoriale, ei, care şi-au aşezat coloniile pe coasta estică a Pontului Euxin, i-au găsit acolo pe străbunii geţi.

În finalul articolului ţin să subliniez că studiul profesorului C. Brătescu (pe care l-am comentat **in extenso**) ajunge la concluzia că litigiul româno-bulgar, pentru respectivul teritoriu, putea fi soluţionat în două feluri:

1. Înlocuirea emigranţilor musulmani printr-un număr cel puţin egal de coloni români;

2. Un schimb de populaţie între România şi Bulgaria.

Numai aplicarea acestor două soluţii ar fi oferit posibilitatea asigurării de raporturi bazate pe amiciţie cu vecinii noştri din sudul Dunării.

Anna-Maria DIANA

TRADIŢIA GENOVEZILOR LA CONSTANŢA

Din grupul monumentelor arhitectonice din oraşul Constanţa, cu o origine mai puţin cunoscută, face parte şi unul din cele mai vechi faruri de pe ţărmul românesc al Mării Negre, numit de localnici şi în ghiduri, prin tradiţie, Farul genovez.

Acest far este amplasat în zona Cazinoului din Constanţa, lângă Muzeul Mării şi în faţa stâncilor Medeei, denumire, de asemenea, păstrată în tradiţia locală, amintind de legenda Argonauţilor.

De altfel, acest colţ de sud-est al zonei peninsulare a oraşului Constanţa este cunoscut din toate timpurile ca un loc periculos ca un loc de joncţiune a curenţilor marini, bătut năpraznic de valuri în timpul furtunilor şi ca loc periculos pentru navele de diferite tipuri care eşuau aici datorită plăcilor de rocă aflate sub apă.

Istoria cetăţii Tomis începe cu numele ei, aşa cum arată poetul Publius Ovidius Naso în "Tristia", III, 9, de la peripeţiile argonauţilor.

Existenţa unui far aici, plasată de localnici în vremea genovezilor, este justificată chiar pentru epoci mai vechi.

Promontoriul pe care se află actualul far numit Farul genovez oferea prin ridicarea aici a unui turn de piatră înzestrat cu un mod de iluminare (indiferent care), locul cel mai vizibil de avertizare al navelor.

Să parcurgem, succint, datele diferitelor etape ale oraşului - port Constanţa pentru a ilustra miezul de adevăr al legendelor transmise în timp despre stâncile Medeei şi farul amplasat în dreptul lor.

Vad favorabil comerţului, într-o epocă, zonă de bogate resurse Tomisul, considerat "metropola Pontului", a adăpostit, într-o convieţuire îndelungată, pe geţi,, coloniştii greci şi romani. Viaţa economică, distrusă în urma trecerii avarilor şi slavilor, este refăcută de bizantini. Sub Constantin ce Mare, vechiul Tomis cunoaşte o nouă înflorire, sunt construite întărituri de apărare şi e ridicat un cartier nou care va primi numele de Constantiniana (de la numele fiicei împăratului). Această denumire se va perpetua pentru portul nostru de la Marea Neagră sub numele prescurtate de Constanteia, Constantia şi apoi Constanţa, aceasta din urmă menţionat ca atare de portulanele genoveze (Constanza). În secolul al XIII-lea, genovezii întemeiază la Constanţa şi Mangalia comptuare comerciale.

Din secolul următor, oraşul cunoaşte o perioadă de regres datorită distrugerilor suferite în timpul expediţiei lui Ali Paşa (1393). Sub stăpânirea otomană va sta timp de patru secole şi jumătate (1420-1877).

Ne vom opri mai pe larg la perioada când genovezii au poposit aici, cât şi asupra construcţiilor făcute de ei, ale căror vestigii se vor păstra în timp. Cunoscuţi în legendele turceşti ca nişte năzdrăvani ciclopi, şi-au fixat primele aşezări în Constantinopol

(Galata) în timpul împăratului Manuel Comnenul (1160). Corăbiile lor nu aveau acces în Marea Neagră. De abia prin tratatul de la Nymphaeum din 13 martie 1261, împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul le-a acordat acest drept, iar ei și-au înființat două emporii, la Pera și Caffa. Astfel, în secolul al XII-lea, genovezii aveau mână liberă în comerțul cu Orientul, iar comptuarele înființate de ei pe malul stâng al Pontului, la Mangalia și Constanța, ca și porturile dunărene Chilia, Giurgiu, Calafat vor cunoaște o activitate evidentă. În acest timp, populația românească majoritară atât în partea maritimă a Dobrogei, cât și în partea ei dunăreană, suportă atacurile mongolilor, cu care genovezii, războinici și negustori deopotrivă, se aflau în bune relații.

Unul din punctele cele mai importante de descărcare a mărfurilor era Vicina, atestată atât în registrele notarilor din Pera și Caffa, cât și în alte documente. Aici se descărcau stofe de lux, postavul lombard și franțuzesc, mătăsuri din Orient, saci de in din Caffa și se încărcau cereale, miere, lemn etc. Amintită în portulanul lui Piero Visconti din 1318, păstrat la Biblioteca imperială din Viena, Constanța nu a avut dezvoltarea impetuoasă a Vicinei, dar o serie de surse mai vechi și mai noi atestă activitatea sa. Interesați în comerțul cu țările române, genovezii își vor menține cu forța armelor comptuarele dobrogene, vaduri din care corăbiile lor transportau importante produse. Acei "marchands et guerriers", veniseră să se stabilească prin părțile cele mai îndepărtate, atestă o sursă, în sensul locuirii (stabilirii) multor genovezi în porturile pontice și dunărene.

La Constanța, genovezii au lăsat amintirea unor construcții trainice. Ei au reamenajat un mic port, au construit depozite, un dig care înainta în golf și un zid de apărare. Prin 1374, genovezii sunt menționați în confruntare cu Dobrotici, protector al unor cetăți porturi la mare și Dunăre. Luptele au avut ca bază dorința populației românești din zonă de a ieși de sub tutela economică a genovezilor și de a pune capăt jafurilor practicate de ei. Lungul conflict s-a terminat, însă, prin ocuparea Chiliei, în anul 1381, de către genovezi și în urma tratatului de la Pera, încheiat de genovezi cu urmașul lui Dobrotici, Ivanco, în 27 mai 1387.

Este posibil ca portul Mangalia (notat în portulanele medievale cu nume relativ diferite, Pancalia, Pangalia, Panqualia, apoi Mangalia) în care genovezii au construit un comptuar, magazii și un zid de apărare, să fi căzut sub influența lui Dobrotici. Surse competente arată că acest despot "se întindea pe un teritoriu cuprins între Varna și linia Silistra-Mangalia".

Nu același lucru îl putem afirma despre Constanța, care a fost dominată de bizantini și apoi de genovezi. Aceasta până la stăpânirea exercitată de Mircea cel Bătrân și urmașii acestuia în Dobrogea. În continuare este posibil ca nu numai arcașii lui Mircea, dar și pânzele lui Ștefan să fi cunoscut țărmul constănțean.

După căderea Dobrogei sub stăpânirea otomană, centrul administrativ al provinciei este mutat la Babadag. Guvernatorul purta titlul de seraschier de Silistra.

De-a lungul stăpânirii otomane, Marea Neagră cu Numele de Kara-Deniz devine aproape un "lac turcesc", iar Constanța (Kustendje) mai păstrează în unele perioade caracterul unui mic port-schelă, pentru cereale și alte produse agricole îndreptate din țările române spre capitala otomană. Astfel, călătorii din prima jumătate a secolului

al XIX-lea prin Dobrogea vor consemna aici existenţa unei mici aşezări şi a unei schele cu activitatea sporadică. Hans Christian Andersen şi Ion Ionescu de la Brad vor descrie cu nostalgie marmorele antice păstrate pe ţărmul vechii cetăţi greco-romane care a existat la începuturi aici.

Atât călătorii cât şi martorii începutului de modernizare a Constanţei vor sublinia imaginile încă existente ale construcţiilor genoveze la Constanţa.

Astfel, Ion Ionescu de la Brad la 1850 arată că "Kustendje a fost un oraş vechi comercial, clădit de genovezi. Portul avea cheiuri construite din piatră cioplită, însă a fost aşa de neîngrijit că descărcarea corăbiilor au sfârşit prin a-l umple".

Când în 1857, Compania engleză Danube and Black Sea Railway Co. Limited condusă de John Trevor Barklay a obţinut de la guvernul otoman concesiunea construcţiei şi exploatării portului şi a liniei ferate Cernavodă-Constanţa, a găsit mari porţiuni din fostul dig genovez şi materialele de construcţie pe care le va folosi pentru extinderea digului. Imaginea vechiului dig şi a zidului se va păstra în timp. Deşi la Constanţa cheiul genovezilor a fost refăcut de englezi în anul 1860, totuşi ruinele magaziilor şi porţiunea digului din fundul golfului erau în fiinţă, până la acoperirea lor de noile construcţii româneşti. Alte surse atestă că la Constanţa "zidul genovez" care se întindea de-a lungul portului constituia apărarea incintei oraşului din secolul al XIII-lea. El era construit din blocuri de piatră cubice, de mici dimensiuni, aşezate în rânduri orizontale relativ regulate.

Englezii au mai construit un atelier al căilor ferate, gara şi magazii de piatră pentru cereale. În partea de vest s-a ridicat pentru ei un cartier elegant de locuinţe. Englezii au reuşit să termine linia ferată Cernavodă-Constanţa în anul 1860.

După dobândirea independenţei, cele două construcţii au fost răscumpărate de către guvernul român pentru suma de 17 milioane lei. Mai târziu, odată cu construirea podului de la Cernavodă, Constanţa este legată şi pe calea ferată de restul ţării. Apreciindu-se valoarea economică a portului, la 29 martie 1885 s-a votat un credit de 21 milioane pentru lucrările de extindere. S-a început cu noul dig a cărui piatră fundamentală s-a pus la 16 octombrie 1896.

Concomitent cu lucrările pentru port, Compania John Trevor Barklay începe din 1856 realizarea unui far de stâncă din colţul de sud-est al Peninsulei. Este posibil ca acest far să fi fost reconstruit de englezi pe ruinele fostului far genovez. El a funcţionat până în decembrie 1913. În primii ani ai secolului nostru, odată cu terminarea farului "Regele Carol", marinarii derutaţi de cele două lumini făceau manevre greşite la intrarea în port. De aceea, din 1913 s-a renunţat la serviciile vechiului far.

Despre Artin Aslan, constructorul farului, avem date destul de puţine, transmise prin intermediul familiilor care l-au cunoscut. Considerăm totuşi că redarea acestor date este interesantă prin caracterul lor inedit.

După pacea de la Paris (1856), Artin Aslan a fost transferat de la Odesa la Constanţa, ca reprezentant al Companiei Barklay. Aici el a condus lucrările de construire ale farului, care ulterior a suferit mai multe modificări. Plasat pe coordonatele geografice: lat. 44 10', long. 28 41', farul avea lumina albă fixă, la 21 m peste nivelul mării şi o vizibilitate până la 9,5 mile marine.

În prezent, acest far face parte din ansambul de obiective turistice al falezei Cazinoului. El se află la circa 150 m N-E de Cazinou şi la circa 50 m de faleză. Starea actuală se datorează mai multor restaurări, ultima fiind făcută în 1948. Este o construcţie paralipipedică în bază până la 3,5 m şi octogonală în rest.

Postamentul este compus din două trepte, peste care se ridică corpul paralelipipedic. Construcţia este din zidărie masivă de piatră în forme regulate şi netezite la exterior. Spaţiul interior este cilindric şi în el se desfăşoară în spirală, scara din trepte de piatră. Acoperişul este format din şarpantă de lemn cu învelitoare de tablă. Nu prezintă nici un fel de picturi.

Pe faţada principală, deasupra sculpturii în basorelief ce reprezintă o corabie cu vâsle, se află o inscripţie ce indică anul terminării construcţiei: 1860. A fost declarat în anul 1955 monument istoric şi se află în custodia NAVROM-ului.

Astăzi, deşi lipsit de funcţionalitate, el estre bine întreţinut şi prezentat vizitatorilor, în formă muzeistică, drept mărturie a prezenţei şi vechimii navigaţiei aici, constituind un frumos şi interesant punct de atracţie. Putem conchide că denumirea de "far genovez", deşi este improprie, marchează o tradiţie.

Petre COVACEF

PORTUL CONSTANŢA
O SUTĂ DE ANI DE LA INAUGURAREA LUCRĂRILOR DE CONSTUCŢII (I)

PRINCIPALELE PROIECTE CARE AU CONFIGURAT CONSTRUCŢIA

Poziţia naturală oferită de golful adăpostit de Peninsula Capului Constanţa, a stat la baza amplasării în partea de la vest a oraşului, a tuturor ofertelor de construcţie a portului.

I. - Portul Constanţa proiectat de Danube and Black Sea Railway Co. Ltd.

La 1 septembrie 1857 Compania Engleză a Drumului de Fier (D.B.S.R.), constituită la Londra cu capital Britanic reprezentată la Constanţa de John Trewor Barklay, a contractat cu Guvernul Imperial Otoman construcţia căii ferate Cernavodă-Constanţa în lungime de 65 km şi Portul Constanţa.[1]

Studiile pentru amplasarea portului Constanţa fuseseră făcute cu doi ani mai înainte, adică din 1855, pe baza observaţiilor meteorologice efectuate de Gordon si Lidell, ingineri militari britanici care participaseră la Războiul Crimeii. Observaţiile făcute la acea dată, figurate într-o roză a vânturilor în mijlocul bazinului portuar proiectat, corespund în linii mari cu observaţiile actuale.[2] (Fig. 1)

Contractul a început să fie derulat imediat, astfel că în 1860, calea ferată era construită până la Constanţa, iar portul, folosind mici amenajări executate de Armata Franceză staţionată la Constanţa 1854-55[3], a fost construit apt pentru navigaţie şi dat în exploatare de către Compania D.B.S.R. până în 1864. (Fig. 2)

Portul a avut o dezvoltare de 10 ml chei din lemn cu parament vertical pe latura de est şi un dig de adăpostire de 210 vds (190 m) pe latura de sud, dig care a constituit până acum câţiva ani frontul Danelor 9 şi 10. Adâncimea bazinului era de 18 picioare. Singurul loc din portul vechi unde se mai păstrează urmele portului englezesc se află la Bazinul pentru şalupe de la Barcagii.

Exploatarea portului de către Compania D.B.S.R., în interesul propriu, de fapt aşa cum a fost prevăzut în contract, atât cât a fost construit, a generat mari neînţelegeri între companie şi guvernul otoman, situaţie perpetuată până la 1877-78, continuată cu neînţelegeri cu Primăria Constanţei în legătură cu suprafaţa de 65 ha ocupată de companie în oraş.

II. - Cumpărarea Portului Constanţa de către Statul Român.

O comisie formată din inginerii Români C. Olănescu şi I. Iorceanu, a întocmit la 10 februarie 1881 un raport de evaluare a lucrărilor executate de către englezi în Dobrogea şi la Constanţa [4].

1. Drumul de fier Cernavoda - Constanţa de 65 km	7.000.000	franci
2. Portul propriu zis cu atenantele şi uneltele sale	3.823.800	franci
3. Case de locuinţe proprietatea Companiei	424.000	franci
4. Magaziile de cereale cu aparate şi maşini	1.761.281	franci

5. Aprovizionări în ziua revizuirii	145.000	franci
6. Terenuri neclădite proprietatea Companiei	59.000	franci
7. Căi de garaj şi diverse aparate	142.800	franci
	13.355.881	franci

Raportul menţionează că nu se găsesc planuri de construcţie şi că evaluările sunt preluate din evidenţele Companiei, iar starea tehnică a lucrărilor lasă de dorit.

Această stare s-a datorat plecării de la conducerea Companiei a lui Berklay şi a celorlalţi tehnicieni, la lucrările de cale ferată de la Bucureşti - Giurgiu şi Varna-Rusciuc.

La 1 iulie 1882 a fost promulgată Legea Nr. 1915, privind răscumpărarea de către România a Căii ferate Cernavodă-Constanţa şi ale Portului Constanţa, la valoarea de 16.800.000 lei.

Negocierile de cumpărare au fost purtate de către Th. Dragu primul Director General al C.F.R. şi al Portului Constanţa, însoţit de către Thomas Hanower, fost tehnician al Companiei şi Inspector General C.F.R. din partea Română şi de Edward Harris Directorul Companiei.

Obstrucţiunile făcute de Companie la Constanţa, în legătură cu terenurile pe care englezii le-au avut cedate de către Turci, chiar în mijlocul oraşului Constanţa (65 ha), pe o perioadă de 99 de ani[5)], au obligat Guvernul să accepte pretenţiile lor şi din dorinţa de a scăpa de ei de pe teritoriul României.

Interesul Parlamentului Român pentru Dobrogea şi pentru Portul Constanţa a fost semnalat de către M. Kogălniceanu după Congresul de la Berlin din 1878, care a spus "Cheia mântuirii noastre este drumul Dunării spre Marea Neagră".

Estimarea traficului pe linia ferată Cernavodă-Constanţa şi prin port în 1878-79.

Export		
Cereale: 1878 =	704506 t x 5 bani/t.km la 65 km	2.289.644,50 lei
1879 =	70456 t x 5 bani/t.km	228.982 lei
Mărfuri:	5500 t x 10 bani/t.km	35.750 lei
Lemn:	1000 vagoane x 32 lei/vagon	32.000 lei
Import		
Cărbuni:	40000 t x 6 bani/t.km	156.000 lei
Fier, coloniale etc.:	40000 t x 12 bani/t.km	312.000 lei
Călători		105.000 lei
		3.159.376,50 lei
Se scad cheltuieli de exploatare 50-60%		1.896.073,20 lei
Venit anual		1.263.303,30 lei

La suma de cumpărare de 16.800.000 lei procurată prin rente emise cu un curs minim de 80%, se obţine un capital de 20.160.000 lei, care cu o dobândă anuală de 5%, scăzută din venitul anual, dă un beneficiu anual net de 256.053,30 lei, sumă suficientă pentru cheltuielile viitoare de extindere a portului.[6)]

III. - Proiectul întocmit de Sir Charles A. Hartley.

În anul 1881 Ministerul Lucrărilor Publice însărcinează pe Ch. A. Hartley [7] fost Inginer Şef al Comisiei Europene a Dunării, cu întocmirea unui Studiu Tehnico-Economic preliminar de informare pentru construcţia unui port nou la Constanţa.

Caietul de sarcini întocmit de specialiştii Români, predat lui Hartley, prevedea construcţia unui dig de adăpostire, cheiuri şi bazine la 24 picioare adâncime, instalaţii de descărcare-încărcare a cerealelor la vapoare, şoproane şi magazii, cu un acvatoriu de 110 ha.[8]

Studiul prezentat de Hartley la 10 noiembrie 1881 (Fig. 4)[9], a preluat ideea proiectului făcut de englezi în 1857 şi l-a suprapus peste stadiile fizice realizate până în 1864, la care a făcut unele modificări adaptate la tema dată. Studiul menţine curbura digurilor de adăpostire, detaliu tehnic care se pretează numai la ape curgătoare (vezi curburile jetelelor de la Sulina), deoarece nu permite extinderile ulterioare. Constructiv studiul este perfect adaptat la condiţiile tehnice ale vremii, deoarece structura digurilor de adăpostire a fost aplicată cu rezultate deosebite şi se menţine şi azi în digul de la Vraja Mării. Aici Hartley a aplicat experienţa sa de la Sulina despre care a spus: "Pentru a putea construi diguri de un tip convenabil într-o ţară în care piatra se găseşte lângă lucrare, dar unde mâna de lucru specializată este dificil de angajat, trebuie să se folosească principiul de a se aşeza piatra până la nivelul apei, peste aceasta pozându-se blocurile de beton în funcţie de macaraua de care dispui.[10]

Datele tehnice ale proiectului Hartley.[11]

Diguri: - Digul dinspre larg E-NE, de protecţie contra furtunilor L = 732 m.
- Digul de intrare în port în prelungire cu o direcţie curbă L = 488 m.
- Digul dinspre sud cu un traseu curb de L = 1466 m, mărgineşte gura de intrare în port de 183 m deschidere şi un fragment de muzoar la digul din spre larg de 95 m.
- Diguri de limitare a umpluturilor din interior L = 344 m.

Bazine: S = 110 ha
- Bazinul vechi al portului englezesc.
- Bazinul de nord.
- Bazinul formei de radoub (în perspectivă).
- Avanport de 13 ha.

Moluri:
- Molul de sud al danelor actuale 6-10.
- Molul mare al danelor actuale 0-5.
- Molul de nord (neînsuşit în final).

Cheiuri:
- Cheiul molului mare L = 500 m.
- Cheiul molului de sud L = 583 m.
- Cheiul bazinului vechi L = 620 m.
- Cheiul molului de nord L = 534 m.
- Cheiul bazinului nou L = 322 m.

Cheiurile vor păstra doar denumirile în varianta definitivă.

Un merit deosebit al studiului, este faptul că a dat o evaluare globală a lucrărilor

la 10.000 de vagoane de grâu, adică 20.500.000 lei aur, la cursul grâului din 1881, valoare racordată de un străin la costurile vremii din Europa.

Cu ocazia discuţiilor la acest studiu, Parlamentul a hotărât invitarea unor specialişti străini pentru expertizare. Desconsiderarea inginerilor români pregătiţi la acea vreme la Paris sau la Berlin a condus la situaţii groteşti în care totul a fost negat.

Astfel V. Conta a declarat că: *"nu suntem pregătiţi a le exploata"* şi că *"lăsaţi administrarea asupra Societăţilor Concesionare, noi urmând a le controla îndeaproape"*.

Ion Brătianu aflat în opoziţie parlamentară îi răspunde: *"apoi dacă suntem pregătiţi şi avem personal să controlăm exploatarea făcută de alţii cum n-am avea s-o facem noi înşine"* [12].

Estimarea valorică făcută de Hertley a fost însuşită de parlament şi aprobată prin Înalt Decret Regal Nr. 1051 din 29 martie 1885[13].

Cu această ocazie Parlamentul a aprobat şi construcţia podului de peste Dunăre de la Cernavodă, lucrare prioritară faţă de port şi s-a decretat o sumă globală de 40 milioane lei aur, pentru ambele lucrări. La două concursuri anterioare, cu licitaţie internaţională din 1883, pentru construcţia podului, nici o firmă participantă nu s-a calificat [14].

În consecinţă în 1887, M.L.P. renunţând la concurs, a înfiinţat un serviciu special, condus de A. Saligny, care până în 1889 a proiectat podul şi apoi acelaşi serviciu l-a şi executat.

IV. - Modificări aduse proiectului lui Hartley ca urmare a expertizelor.

Expertiza Franzius[15].

În 1885 cu ocazia vizitei în România a lui O. Franzius, directorul Portului Bremen, i s-a cerut avizul asupra proiectului Hertley.

Modificările lui O. Franzius.

A deplasat mai la sud Digul dinspre Sud propus de Hartley, cu scopul acceptat de a se mări bazinul de adăpostire şi a stabilit un traseu drept al capetelor de diguri.

Mutarea gurii de intrare în port mai spre vest pe traseul noului amplasament al digului dinspre sud. Propunerea a fost de o eroare enormă, deoarece se propagau valuri mari, indiferent de direcţia vântului, în bazin. Se mai adaugă un pilotaj lung şi greu de asigurat la tehnica vremii, iar ieşirea dintre diguri era riscantă, cu pericol de eşuare la gura de intrare[16].

Expertiza Voisin Bey [17].

În 1887 a fost invitat în ţară Voisin Bey, Inspectorul General de porturi şi Şosele al Franţei, care anterior fusese directorul lucrărilor de la Canalul de Suez.

La fel ca şi expertul precedent, Voisin Bey a avut în vedere pe lângă tema de bază o completare care în linii mari cerea:

- Folosirea dotărilor existente de natură ca lucrările noi să nu împiedice exploatarea;
- Reducerea lucrărilor de dragaj;
- Cheiuri verticale de adâncimi diferite pentru nave de capacităţi diferite şi de perspectivă;
- Menţinerea evaluării lui Hartley;

- O durată maximă de 5 ani de execuţie.

Modificările lui Voisin Bey.

A rotit Digul dinspre Larg şi l-a deplasat spre est cu 50 m. (Fig. 5)

A modificat compartimentarea interioară.

A modificat numărul bazinelor şi destinaţia lor.

A modificat forma molurilor.

A suprimat Digul dinspre Sud (Reducerea costurilor imediate).

A mărit lungimea fronturilor de acostare.

A sporit volumul de umpluturi.

Dacă factorii de decizie ar fi acordat credit inginerilor Români, această problemă nu s-ar fi tegiversat 15 ani de zile şi nu s-ar fi cheltuit bani pentru expertize.

Recuperarea timpului pierdut a fost făcută începând cu 1888, atunci când Guvernul a creiat un Serviciu Special pentru studierea, proiectarea şi executarea lucrărilor portului, serviciu pus sub conducerea ing. I. B. Cantacuzino[18)].

V. Varianta românească a proiectului Portului Constanţa.

Tema de proiectare.

- Soluţia constructivă a digurilor de adăpostire în sistem mixt, cu blocuri prefabricate din beton simplu, aşezate pe un masiv de piatră nivelat la cota nivelului mării, prin înaintări succesive. Soluţie propusă de Hartley:

- Deplasarea spre sud a Digului dinspre Sud din soluţia Franzius.

- Deplasarea rădăcinii Digului dinspre Larg şi rotirea lui aşa cum a propus-o Voisin.

- Completarea secţiunii Digurilor dinspre Larg şi dinspre Sud cu blocuri artificiale din beton aşezate pe taluzul de piatră al masivului, sub nivelul apei în trepte, în limita de acţiune a macaralei de pe dig.

- Poziţia gurii de intrare în port cea mai favorabilă este pe direcţia SE. În acest caz lăţimea pasei de intrare optimă este de 100 m, dar pentru perspectivă se va lăsa de 160 m şi va fi mărginită de muzoare verticale.

- Nivelul general al platformei portuare s-a stabilit la +2,50 m.

- Cota zidului de gardă sparge val pe Digul dinspre larg la +7,80 m.

Ulterior, în 1900-1902, la proiectul iniţial s-au mai adus modificări de către A. Saligny astfel:

- Cheiul bazinului de nord a fost avansat cu 50 m şi cheiul silozurilor retrase cu 150 m pentru reducerea volumului de derocări.

- Bazinul de petrol a fost scos în afara portului conturat de Digul dinspre Sud cu o frântură spre NE în dreptul pasei de intrare.

Tema de proiectare în perspectiva traficului.

La sfârşitul anului 1890 România avea disponibil la export 2.000.000 tone de cereale din care 25% se trimetea pe Dunăre, capacitate limitată de existenţa barei de la Sulina şi de îngheţul pe Dunăre 2-3 luni. Perspectiva producţiei de a se dubla în viitorul deceniu, a impus cele două mari investiţii, podul de la Cernavodă şi portul Constanţa[19)].

Mecanizarea operaţiilor de export cereale, la tehnica vremii, până la o capacitate de 2000 t/zi, a dimensionat lungimea frontului de cheiuri la 2000 ml, suficientă pen-

tru program, inclusiv exportul de cherestea şi alte produse.

În legătură cu alte exporturi s-a avut în vedere că industria mare reprezenta 1% din potenţial cu o medie de 63 lucrători, iar industria medie şi mică reprezintă 87% la o medie de 2 lucrători[20].

Importurile erau reduse şi se compuneau din cărbune pentru locomotive, laminate şi bunuri de consum. La un total de 100.000 t cărbune cu o derulare de 500 t/ml şi an, era suficientă o singură dană de 200 m.Pentru laminatele şi bunurile de consum estimate la 200.000 t, cu o derulare de 3-400 t/ml şi an erau suficiente două dane la 550 m lungime, front existent deja la danele 9-12, rămase de la englezi

Analiza critică a expertizelor făcute la proiectul lui Hartley, la care s-au adăugat datele temei de proiectare, au fost concretizate de inginerii români sub conducerea lui I. B. Cantacuzino şi apoi a lui A. Saligny, într-o documentaţie care a constituit embrionul portului actual(Fig. 6).

Contribuţia originală la arhitectura portului Constanţa adusă de specialiştii Români, a fost rotirea molurilor în lungul coastei de SV a golfului natural şi extinderea platformelor pentru accesul uşor al liniilor ferate pe fiecare mol.

Începând cu anul 1890 serviciul de studii a fost înaintat la rangul de Direcţie a Serviciului de Studii şi Construcţii şi a fost instalată la Constanţa, unde a funcţionat până în 1893, timp în care a elaborat documentaţia pentru construcţia portului nou. Cartea publicată de I. B. Cantacuzino în această perioadă, expune principiile pe care le-a avut în vedere la proiectarea portului[21]. Aceste principii se referă la satisfacerea nevoilor imediate ale comerţului, posibilitatea extinderii în viitor, limitarea dimensiunilor portului la tipurile de nave dintr-o perspectivă apropiată.

Expertiza lui A. Guerard la varianta românească

Poziţia jignitoare a parlamentarilor Români asupra capacităţii tehnice a unor ingineri de excepţie, s-a manifestat încă o dată prin obligarea Direcţiei de Studii, de a solicita expertiza unui specialist străin.

În 1890 a fost invitat la Constanţa A. Guerard, Directorul portului Marsilia, care nu a făcut altceva decât a confirmat soluţia românească, propunând etapizarea execuţiei.

Cu această ocazie Direcţia Serviciului de Studii şi Construcţii a devenit **beneficiarul de investiţii a lucrărilor Portului Constanţa**.

VI. - Proiectul prezentat la licitaţie în 1895.

Varianta I-a restrânsă a proiectului[22].

În 1895 s-a publicat invitaţia de participare la licitaţie, pentru construirea unui port la Constanţa, limitată la competenţa de aprobare a Guvernului Român, care prevedea:

- Construirea de diguri de protecţie în lungime de 3280 m.
- Darea în funcţiune a unui bazin adăpostit de exploatare.
- Derocări în bazinul de nord în volum de 210.000 mc cu dragaje de la 4 la 8 m adâncime.
- Valoarea documentaţiei pentru licitare în baza preţurilor unitare din epocă s-a prevăzut la 12.318.020 lei, din care 9.331.240 lei lucrări hidrotehnice şi o linie ferată de aprovizionare cu piatră de la Canara (Ovidiu) la port, în valoare de 241.220 lei.

- Termenul de execuţie până în iulie 1899.

Licitaţia a avut loc la Constanţa în ziua de 18/30 iunie 1895, cu care ocazie s-a stabilit oferta cea mai avantajoasă.

Firmele participante:[23)]

- "Societée de Construction de Balingnioles" a ofertat 1% reducere la total valoare şi 9% depăşire la construcţii hidrotehnice.

- Casa Hersant a ofertat 6,25% reducere la preţurile de deviz, sau 9,50% la proiect dacă se acceptă modificări.

- Casa Fives - Lille a a ofertat 2,10% la preţurile de deviz, inclusiv modificări la proiect.

- **Firma Adrien Hallier a ofertat o reducere de 21 % la preţurile unitare şi o reducere de 23% la unele modificări din proiect**.

- Casa Volker & Boss a ofertat o creştere de 10 % la preţurile de deviz.

- Casa Bartissol a ofertat 7,10 % reducere la preţurile de deviz şi modificări la proiect cu un tarif forfetar (de revenire), la total deviz.

- Societatea Venetto a ofertat 2,48% reducere la preţurile de deviz şi o reducere de 5,83 % la modificările din proiect.

- Casa Juhl Langweld & Co. a ofertat 14,10% la preţurile de deviz.

Procesul verbal autograf este semnat la data licitaţiei de toate firmele participante.

Jurnalul Consiliului de Miniştri din 27 iunie 1895 înregistrat la nr. 8622, încredinţează Firmei Adrien Hallier & Dietz Monin din Paris, adjudecarea licitaţiei, pentru semnarea cu Ministerul Lucrărilor Publice din România a unui contract de execuţie a portului Constanţa la valoarea de 9.731.237,58 lei[24)].

Contractul este semnat pe 10 iulie 1895 cu termen de execuţie 10 iulie 1899[25)].

Contractul are anexat Caietul de sarcini, inclusiv devizul general al lucrării.

Firma Hallier a depus la C.E.C. o garanţie de 616.124 lei.

În cursul aceluiaşi an Firma Hallier a început lucrările de organizare a şantierului, construcţia liniei ferate de la Canara şi cuptoarele de var, lucrări terminate la 31 martie 1896.

Inaugurarea oficială a lucrărilor portului s-a făcut la 16 octombrie 1896, în prezenţa Regelui Carol I, a Principelui Ferdinand şi a membrilor Guvernului.

Mesajul Regal decretat cu această ocazie[26)] a fost introdus într-un tub din bronz, înglobat în beton într-un bloc din digul dinspre larg, plasat la 60 m de la rădăcina digului dinspre larg de la Vraja Mării, acoperit cu o placă de marmoră, cu inscripţia 16 octombrie 1896. (Fig. 7).

Varianta a II-a a proiectului.

Marele efort financiar depus de România pentru terminarea podului de la Cernavodă în 1895, şi criza economică din acea perioadă, a făcut ca derularea contractului să se facă cu unele întârzieri de plăţi din partea Română, care nu a găsit altă soluţie la contract decât modificarea lui cu o nouă variantă, acordată direct de această dată Firmei Hallier.

Evaluarea noii variante

Construcţii hidrotehnice şi instalaţii aferente	25.000.000	lei
Utilaje şi dotări pe platforme	12.000.000	lei
Forma de radoub (docuri uscate pentru reparaţii)	5.000.000	lei
	42.000.000	lei

Durata construcţiilor 7 ani, până la 10 iulie 1902.

O comisie de experţi constituită la 31/12 noiembrie 1896 la care au participat ca invitaţi şi A. Hallier, ca specialist în acste tipuri de lucrări executate anterior (Toulon), şi Th. Levy, Inspector General de Poduri şi Şosele din Franţa, au reanalizat soluţiile tehnice şi evaluările, care urmau să fie reduse la preţurile unitare. Pe baza unui raport făcut de specialiştii români care vizitaseră Porturile Fiume şi Trieste, s-a hotărât ca betonul să fie făcut cu **liant de putzolană** importat din insula Santorin Grecia, mai ieftin decât cimentul Portland şi decât nisipul necesar la beton. Acest liant înlocuia cimentul şi nisipul de Dunăre din deviz, la un preţ de 200 lei/mc, faţă de 325 lei/mc nisipul loco fabrica de betoane.

Firma A Hallier a acceptat în condiţiile ofertei iniţiale de 23% reducere la proiect, semnarea unui contract în valoare de 19.384.400 lei, cu termen 1902.

În 1897 la conducerea Direcţiei Serviciului de Studii şi Construcţii, mutată la Bucureşti, a fost numit Gh. Duca până la moartea sa din 1899, iar de la 26 iulie 1899 a fost numit Anghel Saligny, o dată cu înfiinţarea **Direcţiei Serviciului hidraulic Fluvial şi Maritim**.

VII. Afacerea Hallier.

Dificultăţile survenite în timpul lucrărilor între Direcţie şi Antreprenor, provocat de întârzierile la graficul de execuţie şi de pretenţiile Firmei Hallier de a se modifica devizul general au făcut ca în 1899, I. C. Brătianu, noul ministru al Lucrărilor Publice, în virtutea art. 36 la Condiţiile Fundamentale de la contract, să dispună modificarea termenului de execuţie la 21 martie 1900, pentru valoarea primului contract, care nu era îndeplinit.

La acest ordin Firma Hallier răspunde, la 23 martie 1899, că încetează lucrarea.

Ca urmare Administraţia Portului inventariază pe teren stadiile fizice, materialele şi utilajele antreprenorului şi continuă execuţia **în regie proprie a statului** cu materiale şi în contul antreprenorului.

Diferendul apărut a intrat pe rolul Tribunalului Bucureşti.

Arbitru din partea Guvernului Român a fost numit Mihail C. Sutzu, Guvernatorul Băncii Naţionale.

Arbitru din partea franceză a fost numit H. Moffre inginer de poduri din Franţa.

Arbitru neutru a fost numit W. F. Lechmans, împuternicit din partea Guvernului Olandei în comisia Rinului.

În prima şedinţă ţinută în localul C.E.C. din Bucureşti, Juriul a ales ca preşedinte pe M. C. Sutzu.

Avocaţii părţilor au fost I. Panu, B. Plătineanu şi Boambă din partea Română şi Henri Poincarée din partea franceză, viitorul Prim Ministru.

Pretenţiile Firmei Hallier s-au ridicat la 18.377.686 Ff. din care Guvernul Român

recunoştea: 3.549.704 lei lucrări executate şi 5.470.532 lei materiale şi utilaje la Constanţa.

Hotărârea Juriului, luată în unanimitate, a fost de a se plăti Firmei Hallier suma de 6.221.632,94 Ff.[27], echivalentul a 9.020.236 lei.

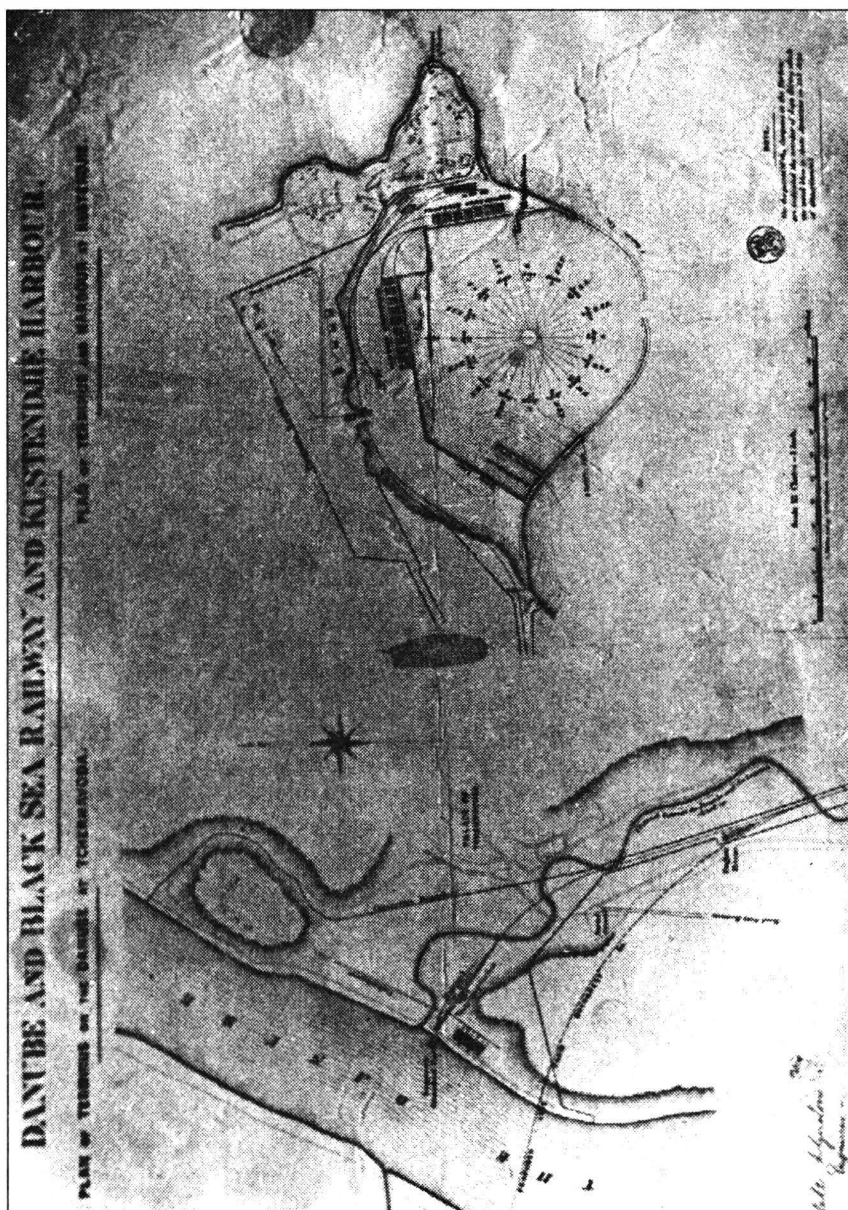

Fig. 1 - Planul Portului Constanţa întocmit de Compania "Danube and Black Sea Railway Co. Ltd.", 1856 - 1857.

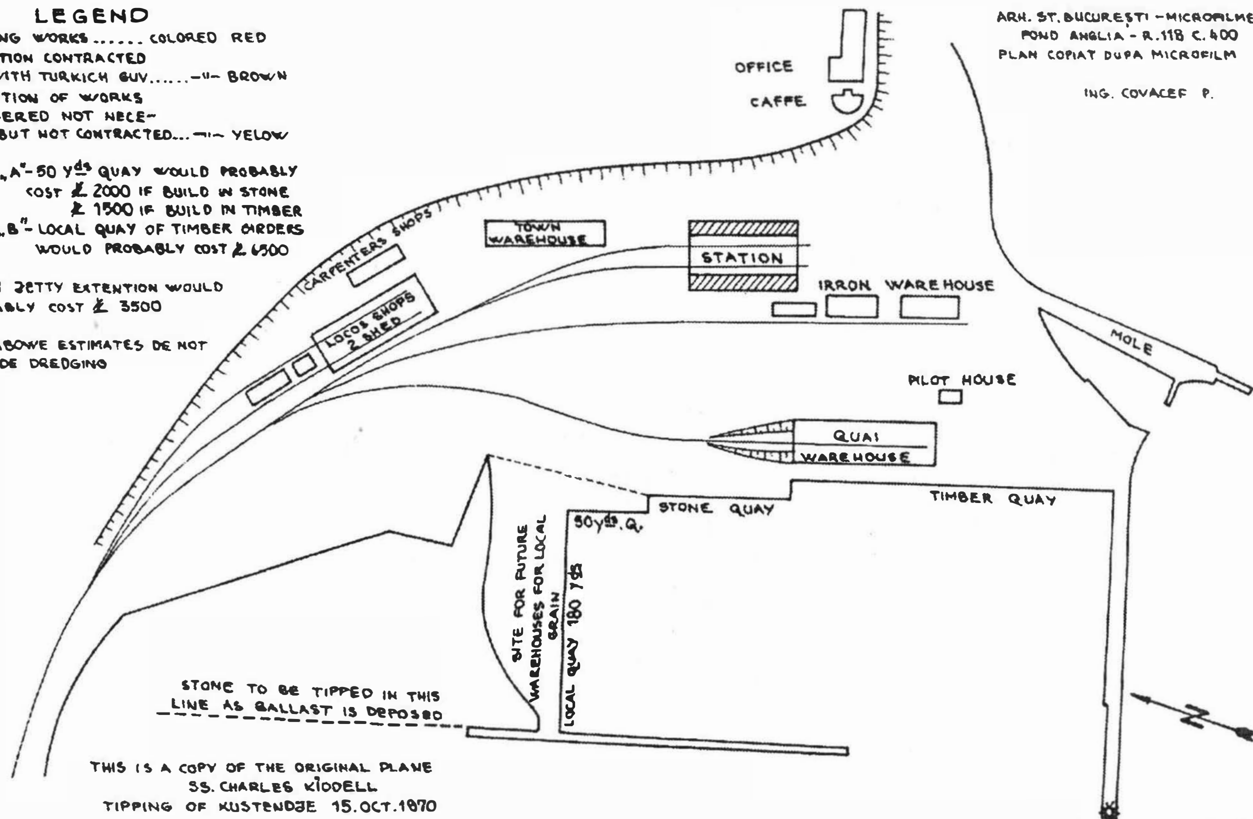
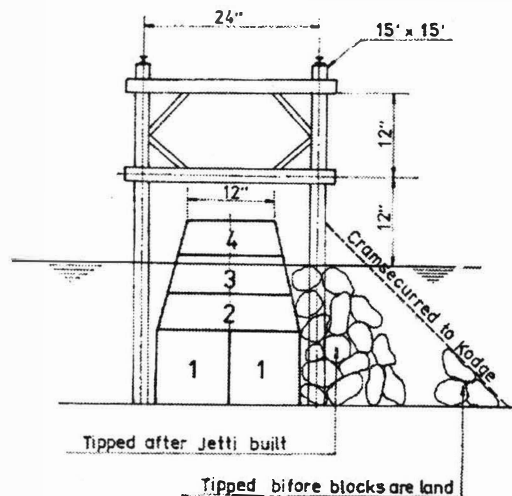
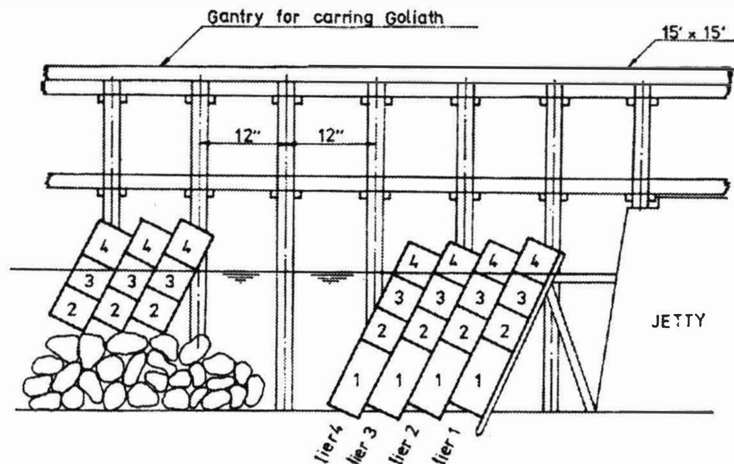

Fig. 2 - Planul construcţilor realizate de către englezi până în 1870.

ELEVATION TRANSVERSAL

ELEVATION LONGITUDINAL

Scale 6 feet = 1 inch

Copy sent by Mr. Roff 10 febr. 1870
Copy sent by Mr. Yardy 2 mart. 1870

(s.s.) Charles LIDELL
24 Abaigdon Street

A.S.B. – mf. F. ANGLIA R 118 – C 399-399'-399"

Fig. 3 - Secţiuni prin jetela principală a portului la actualele dane 9 şi 10.

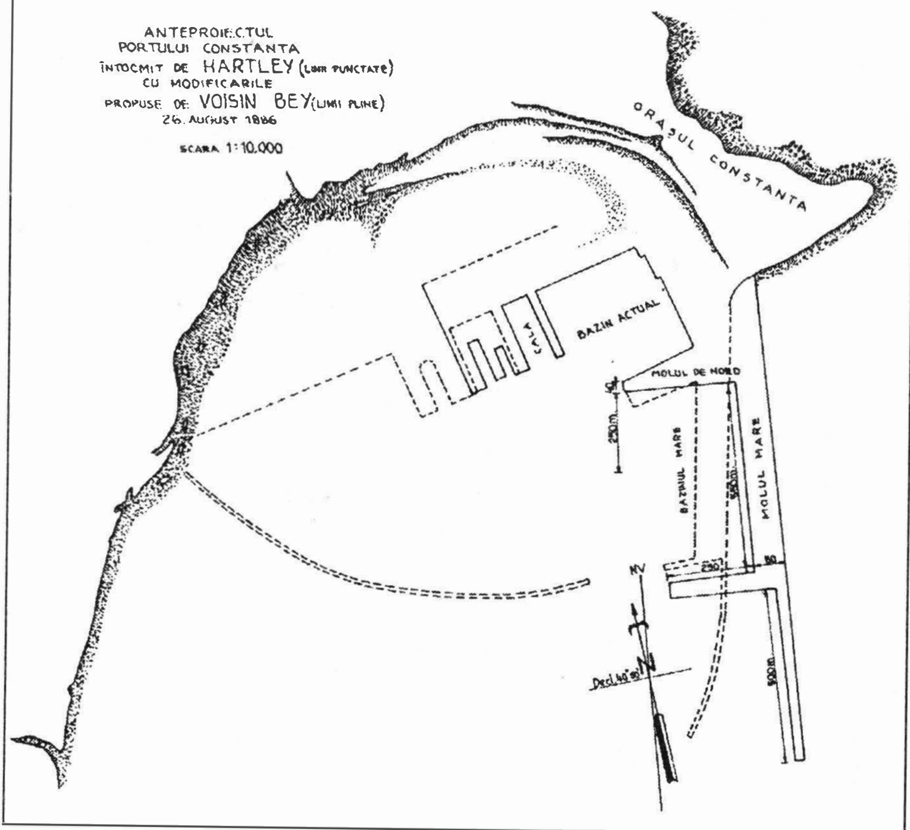

Fig. 4 - Planul Portului Constanţa întocmit de Ch. A. Hartley şi modificările propuse de Voisin Bey (1896).

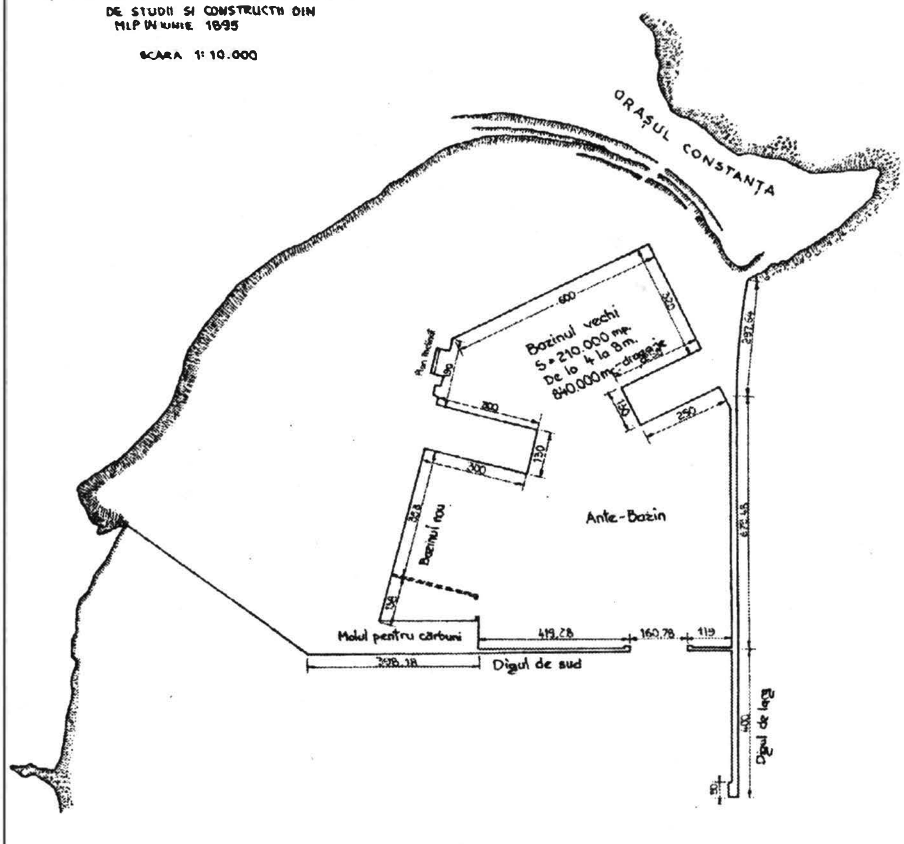

Fig. 5 - Planul Portului Constanţa scos la licitaţie în 1895 (Adrien Hallier).

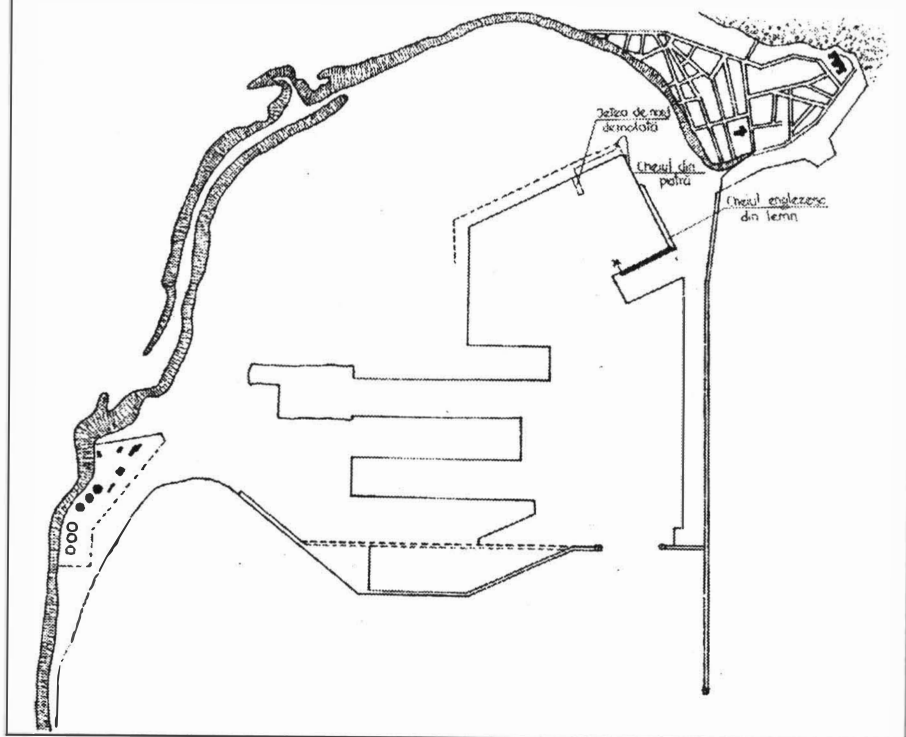

Fig. 6 - Portul Constanţa - variantele II şi III (1896 ; 1899).

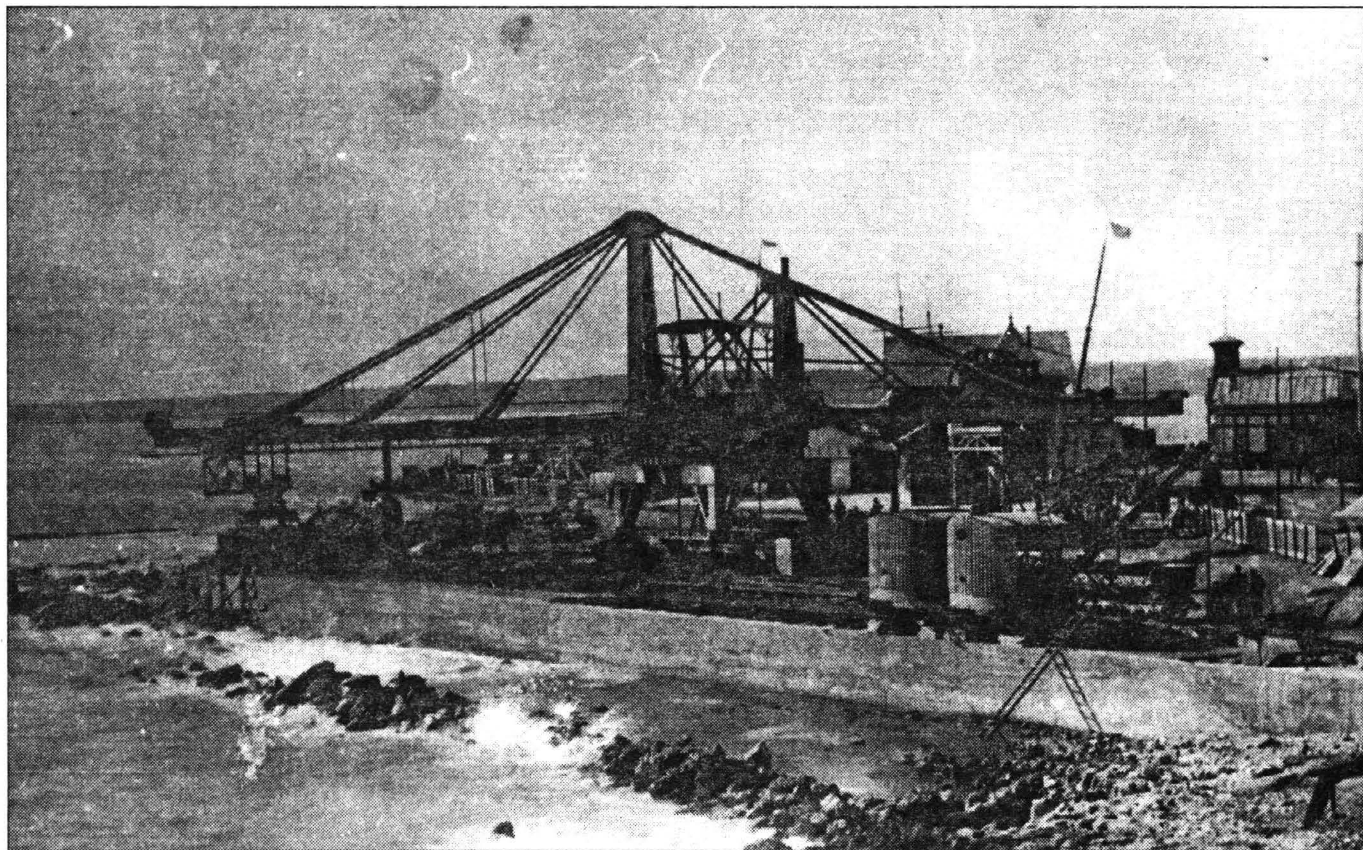

Fig. 7 - Plasarea în digul dinspre larg a blocului din beton care conţine Decretul Regal (17 octombrie 1896).

NOTE

1. Arhivele Statului. Fond Senat, D. 1676/1880-81, p.46. Convenţie relativă la concesiunea portului Kustendje. Anul 1857 sept. 1, (1274 Muharem 12).
Rezumat: Art.1 - Terenul portului Constanţa este proprietatea M. S. Sultanul, şi va fi concedat Companiei pentru 99 de ani. Art.4. Guvernul va intra în posesie gratuită a lucrărilor după 99 de ani;
idem p.44. Convenţia din 12 oct. 1870. (19 Redjeh 1287). Art. 1. Convenţia de mai sus se anulează Art. 3. Compania cedează Guvernului Otoman proprietatea portului. Art. 4. Guvernul va plăti Companiei 112.761 lire sterline. Art. 5. Guvernul concedează Companiei folosirea gratuită a portului, cu condiţia întreţinerii portului şi a farului;
- Arhivele Statului Constanţa. Fond C.F.R. D. 58 / 1930. Păstrează toate documentele creiate cu ocazia predării inventarului fix şi mobil al companiei.
- Dintre personalităţile Companiei merită să amintim de Edward Hariss locatar în casa 6; Henri Guarracino casa 7; Stefano Papoianopoulos casa 8; Henri C. Barkley, constructor al căii ferate; Thomas Forrester; L. Gordon viitor consul al Angliei la Galaţi în C.E.D., care l-a înlocuit pe Stokes; Thomas Rizzo şeful gării Constanţa, şi Charles Gasquet, şeful gării Cernavodă.
- Dintre utilajele Companiei: două macarale cu abur, o dragă cu aburi, remorcher de 700 quartere cu vapor elevator pentru radă, gabare cu porţi şi lanţuri de 100 t pentru dragaje 2 buc., idem 40 t.
- Clădiri: magazie de cereale cu 6 corpuri, 30.000 quartere, 3 magazii din lemn pentru grâne sub acoperiş la chei cu cale ferată dedesupt, 8 magazii din piatră 40.000 q, 1 quarter sau 290 livre, adică 480 livre, 217,5 kg grâu sau 208 kg secară sau 181,25 kg orz sau 154,60 kg ovăz (Baron d'Hoggeur).
- Locuinţe: 2 case clasa A, 9 case clasa B, 18 case clasa C, 8 case clasa D, ş.a.
- Material rulant: 9 locomotive, 1 vagon salon, 2 vagoane cls. I, 3 vagoane cls. II, 5 vagoane cls. III, 300 vagoane pentru grâne ş.a., 10 furgoane, 1 vagon pentru cai, 2 pluguri zăpadă.
- Atelier locomotive, ateliere ajustaj, atelier forje, atelier tâmplărie.
- Linii ferate 17 km, 7 plăci turnante la cheiuri.
- Staţii de cale ferată: Constanţa, Murfatlar, Medgidia, Cernavodă.
- Linie Tcc.

2. Biblioteca Academiei Bucureşti, Fond Hărţi, 2047, C. LIX 68.
3. Consolidări ale unui dig mai vechi submers, menţionat pe o ridicare hidrografică din 1828, văzut de Ion Ionescu de la Brad în 1848, care a fost consolidat de francezi cu ocazia războiului Crimeii, pentru flota franceză care a adus trupe la Constanţa.
Probabil farul Genovez a fost făcut de francezi deoarece se vede într-o litografie din 1856 a Dr. Camille Allard, v G. Lungu Documente Constanţa Vol. II.
4. Arhivele Statului Bucureşti, Din tezaurul documentar dobrogean, Buc. 1988, D. 35.
5. idem, D. 53.
6. Arhivele Statului Bucureşti, Fond Senat, D. 1676/1880-81, p. 21.
7. Sir Charles Augustus Hartley (1825-1915) n. Hywurth, Durham; 1856-1872 inginer şef la C.E.D. Sulina; 1875 împuternicit de Congresul S.U.A. pentru stabilirea lucrărilor necesare pe Missisipi; 1884 membru al comisiei pentru canalul Suez; Consultant guvernamental pentru construcţia porturilor Odessa, Triest, Burgas, Vama, Durban; Sir din 1862, devine K.C.M.G. în 1838; m. 20.02.1915 Londra.
8. Arhivele Statului Bucureşti, Fond Senat, D. 2543/1884-85, fila 3; M.Ionescu Dobrogeanu "Dobrogea în pragul veacului al XX-lea", Ed. Socec Bucureşti, 1904 p. 667-668 la nota: Regele Carol I "30 de ani de domnie", p.32.
9. Regele Carol I, loc cit.; Plan în ozalid albastru. Arhiva M.I.N.A. Constanţa.
10. xxx, "La commission Europeene du Danube et son oeuvre de 1856-1931". Paris, Imprimerie Nationale, p. 205-206. Comunicare ţinută la "Institute of Civil Engineers". Londra 1873.
11. M. Ionescu Dobrogeanu, loc. cit.
12. D. Iordănescu, C. Georgescu. "Construcţii pentru transporturi în România" Ed. C.C.C.F. Bucureşti 1986, p. 53.
13. idem p. 80.
14. ibidem p. 69; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, "Istoria Românilor dintre Dunăre şi Mare", Dobrogea, Bucureşti 1979, p.291.
15. E.B. Lazarovici, "Construcţia şi exploatarea portului Constanţa" Analele Dobrogei 1920, An 1, n1, p.41.
16. idem loc cit.

17. ibidem loc cit.

18. ibidem loc cit.

19. Tr. Lungu, "Viața economică la sfârșitul sec 19". București 1967, p. 34.

20. M. Ionescu Dobrogeanu, op. cit. p. 667-668.

21. I.B. Cantacuzino, "Die Vergrosserung Neuanlage des Hafens Constantza".
București; f.a.; B.A.R.; Un catalog cu reproduceri de schițe ale portului.
Un plan reprezintă orașul și portul propus de Serviciul de Studii în varianta I+II, inclusiv străzile orașului.

22. Arhivele Statului Bucureși, Fond Senat, D. 5480/1895-96; f. 15.

23. Arhivele Statului Constanța, Fond D.N.M.; Dosarul cuprinde documentele originale licitației, jurnalul C.M., contractului, caietul de sarcini, devizul general, din 1895.

24. idem, loc cit.

25. ibidem, loc cit.

26. Regele Carol I, op. cit., Vol.II; p. 449-450; M. Ionescu Dobrogeanu, op. cit. p. 663.

27. Arhivele Statului București, Fond Tribunalul București, D. 1900.

ECUMENICE

Acad. dr. Nestor VORNICESCU
Arhiepiscop şi Mitropolit

DIN ISTORIA STRĂVECHE A LITERATURII ROMÂNE BISERICEŞTI

Parte integrantă a învăţăturii Bisericii Ortodoxe, literatura patristică s-a aflat dintru început în repertoriul fundamental al spiritualităţii poporului nostru, ortodox din epoca genezei sale, a reprezentat şi un fenomen de cultură major, cuprins organic în ansamblul vieţii lui spirituale.

Mai mult decât oricare alt capitol al literaturii noastre bisericeşti, scrierile patristice care au circulat în Biserica Ortodoxă Română au constituit şi întâiul capitol de istorie literară în cultura scrisă românească - considerând primele manifestări în acest domeniu din epoca străromână. Prin circulaţia lor în fazele iniţiale ale elaborării şi utilizării scrisului în Biserică, cum şi în cele ulerioare, ale traducerilor, transcrierilor şi copierilor repetate ale textelor, apoi în faza multiplicării prin tipar, scrierile patristice au îndeplinit un rol major în istoria teologiei româneşti precum şi în procesul fundamental al structurii literaturii române vechi, constituind un capitol de însemnătate esenţială pentru istoria culturii româneşti.

Scrierile patristice au îndeplinit un rol de primă însemnătate în contextul specific al vieţii creştine pe teritoriul ţării noastre din timpurile patristice şi ulterioare de la o epocă la alta, în contextul evoluţiei culturii teologice în istoria Bisericii Ortodoxe Române. Întemeindu-se pe elemente documentare şi pe argumente mai întâi din domeniul teologiei istorice, dar şi din cel al istoriei propriu-zise, al filologiei, istoriei literaturii vechi şi istoriei culturii româneşti, urmărim să aducem contribuţii şi în problema; în ce măsură şi în ce condiţii s-au elaborat traduceri, copii şi au circulat la noi aceste scrieri patristice sau au fost răspândite?

Aproape tot ce s-a scris în literatura patristică din "epoca de aur" s-a aflat în manuscrise copiate sau păstrate pe teritoriul ţării noastre, în versiuni diferite: greceşti, slavone, româneşti, continuând cu o mare parte a textelor elaborate de scriitori bisericeşti din secolele VI- VIII şi de cei din epoca postpatristică. În epoca veche a culturii scrise româneşti scrierile patristice au constituit texte clasice de învăţătură în general şi de educaţie morală creştină, literatura omiletică şi cea aghiografică având un mare prestigiu, prin capacitatea lor de înrâuire spirituală şi morală.

Din primele secole creştine viaţa religioasă a străbunilor daco-romani, apoi a generaţiilor ce au urmat, pe de o parte, şi fenomenul istoric al etnogenezei şi evoluţiei, pe de altă parte, s-au aflat într-un proces de întrepătrundere indestructibilă; aşadar mai mult decât o interferenţă. Condiţionările reciproce între aceste două ipostaze ale vieţii poporului nostru din prima epocă a existenţei sale ne-au determinat să ne referim şi la spiritualitatea străbunilor geto-daci şi daco-romani, precum şi la rolul

hotărâtor pe care l-a avut factorul creştin-patristic în chiar procesul etnogenezei noastre.

Mutaţia spirituală-culturală produsă la celelalte popoare sud-est europene, săvârşită prin Ortodoxie, deci, "post-quem" faţă de procesul constituirii lor, capătă un aspect specific pentru poporul român prin simultaneitatea în genere a elementuui daco-roman şi a celui ortodox în evoluţia procesului. Afară de aceasta, prin romanitatea sa etno-lingvistică, poporul român este puternic individualizat, romanitatea îi particulizează cultura, păstrând de-a lungul istoriei un caracter propriu, absolut distinct în comunitatea popoarelor ortodoxe.

Fazele evoluţiei istorice a poporului român s-au desfăşurat ca faze ale spiritualităţii sale în acelaşi timp, Ortodoxia fiind un permanent factor de echilibru şi continuitate, un factor de siguranţă, dar şi de superioară dezvoltare. Dubla influenţă, a Creştinismului şi a romanitaţii, a structurat evoluţia spiritualităţii româneşti, în substanţa căreia s-au păstrat ca elemente constitutive şi străvechile valori religioase daco-getice, exprimate prin credinţa în nemurirea sufletului şi prin concepţia despre comuniunea permanentă între umanitate şi divinitate.

Creştin prin geneza sa, poporul român a dovedit o sensibilitate maximă faţă de prezenţa divino-umană din persoana Domnului Iisus Hristos, receptând total revelaţia scripturistică.

Mărturiile despre existenţa unei organizaţii ierarhice, bisericeşti în spaţiul carpato-danubiano-pontic, la noi românii, atestă că din secolele II-III încoace a fost vorba de un veritabil proces de cristalizare organizatorică, în asemenea măsură încât în secolul IV să se ajungă la înflorirea bisericească prin episcopia Tomisului. Din această epocă spaţiul pontico-danubiano-carpatic este purtător de vestigii ortodoxe care ne situează la nivelul bisericesc ecumenic. Participarea episcopilor şi apoi a mitropoliţilor tomitani la Sinoadele Ecumenice relevă în mod elocvent situaţia precisă a teologiei ortodoxe şi a autorităţii spirituale din Biserica străromână; o teologie de esenţă scripturistică, de structură patristică, tradiţională şi sinodală.

Cercetând primele scrieri patristice create sau existente în circulaţie la noi, remarcăm aspecte specifice de manifestare a vieţii creştine în spaţiul românesc, aspecte a căror esenţă exprimă identitatea dintre viaţa Bisericii noastre din acest spaţiu cu aceea a Bisericii Universale.

Persecuţiile patronate de împăraţii romani în secolele III-IV împotriva creştinilor s-au extins şi în spaţiul daco-roman nord şi est-dunărean, de pildă: **Pătimirea sfinţilor Epictet şi Astion,** de la cumpăna secolelor III-IV, **Pătimirea ostaşului daco-roman, Dasius,** care a fost martirizat la Axiopolis - Cernavoda de astăzi - în anul 303; persecuţiile exercitate de goţi în secolul IV şi în acest context **Pătimirea sfântului Emilianus,** martirizat la Durostorum în anul 362, **Pătimirea Sfântului Sava**, numit "Gotul", din părţile Buzăului, care a prilejuit apariţia celebrei **Scrisori a Bisericii din Goţia** din anii 373-374. În continuare, scrierile episcopului Teotim al Tomisului, de la sfârşitul secolului IV şi de la începutul secolului al V-lea, scrierile sfântului Ioan Cassianul, ale lui Laurenţiu de Novae, Niceta Remesianul, ale episcopului Ioan al Tomisului, Episcopul Teotim al II-lea al Tomisului, ale "călugărilor sciţi", ale cuviosului Dionisie Exiguul sau Valentinian al Tomisului, din secolul al VI-lea.

Penetreaţia scrierilor patristice din primele secole în Biserica străromână şi apoi

în cea românească nu este un fenomen tardiv, plasat mult după apariţia lor, ci un fenomen concomitent; să notăm în primul rând solicitudinea deosebită arătată - şi consemnată - de marii părinţi şi dascăli, Sfinţii Vasile cel Mare şi Ioan Gură de Aur, pentru spaţiul creştin din vestul Pontului Euxin. Biserica din teritoriul daco-roman, cu organizarea ei ierarhică oglindită în menţionarea preoţimii şi diaconimii în actul martiric al Sfântului Sava Gotul, implică şi o prezenţă patristică, nu numai prin cărţile de cult, ci şi prin cele de conţinut omiletic, imperios necesare în constituirea şi organizarea Bisericii. Conţinutul teologic, hristologic şi eclesiologic al unui asemenea act martiric se reliefează ca un document de cea mai mare însemnătate în această problemă.

În istoria Bisericii Ortodoxe Române sursa teologică patristică a fost cea răsăriteană, Răsăritul, cu marile lui centre de cultură patristică ortodoxă; această sursă a imprimat în conştiinţa ierarhiei, preoţilor, monahilor şi a tuturor dreptmăritorilor creştini de la noi înaltele valori teologice.

Primele secole de viaţă creştină au fost şi în spaţiul daco-roman o epocă de receptare şi asimilare a fondului spiritual teologico-patristic, continuată cu perioada de participare activă, cu temeiuri patristice, la Sinoadele ecumenice sau locale din Răsărit.

În acest răstimp s-au clarificat, s-au cristalizat ideile fundamentale ale Creştinismului în problemele teologice-patristice; ideile treimice, hristologice, pnevmatologice sau mariologice. Aceste idei au fost comunicate la noi dreptcredincioşilor creştini, monahilor, preoţilor, prin ierarhii Bisericii noastre de la Tomis. Activitatea teologică a Bisericii noastre a avut la bază, de atunci, şi scrierile patristice care s-au elaborat aici, sau care au fost aduse în ţinuturile de baştină chiar de ei, când reveneau din călătoriile făcute în Răsăritul creştin şi uneori în Apus.

Sfântul Bretanion al Tomisului era în corespondenţă teologică cu Sfântul Vasile cel Mare, iar Sfântul Teotim I, cunoscător profund al literaturii patristice, avea curajul adevărului, apărându-l energic şi decis pe Sfântul Ioan Gură de Aur, interpretând cu spirit critic scrieri patristice. În acelaşi timp, Biserica străromână s-a dovedit apărătoarea neclintită şi nebiruită a ortodoxiei în faţa arianismului şi a altor erezii.

În domeniul teologiei patristice, dogmatice-polemice, să cităm pe eruditul episcop Teotim I al Tomisului, scriitor patristic cu o activitate remarcabilă, care cunoştea operele lui Origen, ale Sfinţilor Vasilie cel Mare şi Ioan Gură de Aur; autoritatea sa teologică este recunoscută mai târziu de sfântul Ioan Damaschin, care îl citează în **Sfintele Paralele.** Un alt episcop al Tomisului, Ioan, s-a afirmat ca apărător al Ortodoxiei la sinodul local de la Constantinopol (448-449), unde s-au dezbătut problemele hristologice; a fost şi autor în limba latină al unor tratate împotriva nestorianismului şi eutihianismului, menţionate de Marius Mercator.

În secolele V-VI s-au impus în domeniul teologic-patristic, prin epistolele lor, episcopii tomitani; Teotim II şi Valentinian. S-au remarcat apoi monahii daco-romani, "sciţi", atât sub raportul apărării Ortodoxiei, cât şi prin creaţie proprie teologică: Sfinţii Ioan Cassian, Dionisie Exiguul, Ioan Maxenţiu. Aceşti scriitori patristici au contribuit, prin opera lor, la supleţea de expresie a limbii latine în care au scris, i-au sporit flexibilitatea sintactică necesară spre a exprima subtilităţile gândirii teologice, aducându-şi astfel în mod implicit şi o contribuţie la crearea unui limbaj cu

caracter popular teologic, ce nu putea fi decât daco-latin pentru a comunica direct învăţătura creştină poporului în mijlocul căruia au vieţuit.

În aceeaşi arie creştină a romanităţii răsăritene s-au afirmat prin eminenta lor activitate episcopii: Laurenţiu de Novae şi Niceta de Remesiana, atât prin opere de catehizare cât şi prin opere teologice intrate în tezaurul patrisitic - cum este textul de sinteză ortodoxă, **Te Deum Laudamus,** imnul folosit permanent în Biserica noastră. Prin bogata, substanţiala sa operă teologică, Niceta de Remesiana a reprezentat un factor puternic în realizarea unităţii şi continuităţii romanităţii creştine în spaţiul danubian.

Unitatea şi continuitatea poporului nostru în teritoriul genezei sale se explică într-o măsură considerabilă prin unitatea şi continuitatea credinţei ortodoxe, ca cea mai puternică şi eficientă valoare spirituală a vremii. În contextul creştin, scrierile teologice patristice au format şi perpetuat un profil spiritual, de conştiinţă, care n-a cunoscut nici o sincopă istorică. În spirit daco-roman creştin, sub înfăţişare greacă, latină sau slavonă mai târziu, s-a configurat şi s-a maturizat spiritualitaea ortodoxă românească, aşa cum o găsim în epoca biruinţei depline a scrisului în limba română.

Bizanţul a dat un puternic impuls ideilor patristice, teologice ortodoxe în general, după convertirea bulgarilor, a tuturor slavilor, după crearea scrierii cirilice, prin transpunerea în limba slavă din greacă şi parţial din latină a cărţilor de cult, a scrierilor ortodoxe bizantine - între care şi a scrierilor patristice.

Prin cultura teologică bizantină în veşmânt slavon, spiritualitatea bizantină a oferit modele pentru noile forme de viaţă şi gândire a acestor popoare şi a vecinilor lor ortodocşi, mai ales prin isihasm. Astfel s-a creat o comunitate de cultură teologică patristică ortodoxă între popoarele creştine sud-est europene, care s-a manifestat printr-un proces de influenţe reciproce de viaţă şi cultură creştină, prin vehicularea pe direcţii de reciprocitate a culturii patristice, a scrierilor patristice, proces remarcabil, prins într-o imensă reţea între Bisericile română, bulgară, sârbă, rusă. Prin scrierile patristice care au circulat într-o direcţie şi în cealaltă s-a creat şi s-a menţinut spiritul de unitate al Ortodoxiei.

De la sfârşitul secolului XIV înainte, Ţările Române, luminat cârmuite statal şi bisericeşte, au devenit depozitarul unei importante culturi teologice patristice; acum, mănăstirile româneşti, mai vechi sau de curând ctitorite sau organizate, au agonisit experienţă şi s-au transformat în adevărate vetre de cultură teologică patristică de însemnătate panortodoxă.

În secolele următoare sunt receptate, traduse, scrise şi retranscrise, răspândite la noi, sute de manuscrise greceşti, slavo-române, unele şi în limba latină, conţinând scrieri teologice patristice.

Ortodoxia românească devine pentru mai multă vreme un centru al Ortodoxiei europene, în epoca ocupaţiei otomane în Balcani. În secolele când se purta un anumit dialog ortodoxo-catolic, în epoca apariţiei Protestantismului, hrana duhovnicească teologică patristică pentru clerul şi credincioşii noştri ortodocşi era formată, în bună măsură, din scrierile patristice care se găseau la sfârşitul secolului XIV în **Sbornicul** jupanului Gradislav din Ţara Românească, în **Scara** Sfântului Ioan Sinaitul şi în **Cuvintele teologice** ale Sfântului Grigore de Nazians, pe care începea a le da la lumină cuviosul monah de la Mănăstirea Neamţu, Gavriil Uric cel plin de har

şi învăţătură - opera având ca dată iniţiala anul 1413. Apar apoi bogatele antologii teologice patristice cunoscute sub titlul de **Mărgăritare**, Zlatoust, cuprinzând Omilii pentru întreg anul bisericesc, elaborate cu adâncă ştiinţă şi cucernicie, multe dintre ele împodobite cu artă şi păstrate un timp, sau continuu, la Mănăstirea Neamţu, la Moldoviţa şi la Putna, la Bistriţa-Vâlcea, la Hodoş-Bodrog, probabil la Prislop şi în alte părţi.

Despre existenţa şi circulaţia unor asemenea scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română, unele tipărite la Braşov în anul 1540, de umanistul Ioan Honterus, va relata la puţin timp traducătorul şi editorul apusean Michaël Neander de la Basel, apreciind că ele sunt scrieri "... pioase şi sobre, ... scrise de învăţaţi credincioşi, precepte morale despre conduita onestă a întregii vieţi, scrieri foarte vechi şi foarte bune..." - aprecierea referindu-se la Sentinţele Evagrie-Nil.

Moştenitoare ale vechilor tradiţii teologice patristice create în ţara noastră în timpurile patristice de monahii "sciţi", mănăstirile româneşti au devenit, în secolele XV-XVI şi mai târziu, importante centre de răspândire a scrierilor patristice, centre unde puteau fi citite, examinate şi alese textele necesare, traduse sau transcrise, copiate cu grijă şi cu măiestrie, păstrate dar şi transmise acolo unde erau necesare sau cerute.

Pe teritorul pontico-danubiano-carpatic, procesul creştinării din epoca apostolică a cunoscut continuitate neîntreruptă în epocile patristică şi post-patristică, fiind caracterizat prin organizarea bisericească şi întemeierea vieţii creştine. Cu adevărat, "Biserica este apostolică, dar şi patristică". Legăturile strânse dintre Bisericile primare locale, intercomuniunea lor permanentă, aşa cum se reflectă în scrierile Sfinţilor Apostoli şi apoi în scrierile patristice, în circulaţia acestor texte, ne oferă suficiente argumente pentru relevarea unităţii spirituale a vieţii Bisericii creştine.

Cea dintâi formă de expresie, de comunicare, în literatura patristică a fost genul epistolar - după modelul Sfinţilor Apostoli - fapt confirmat şi de primele scrieri patristice elaborate pe teritoriul daco-roman. Reprezenta, prin urmare, o continuitate a genului de comunicare inaugurat de Sfinţii Apostoli pentru consolidarea şi apărarea unităţii credinţei. Toţi marii Părinţi bisericeşti au cultivat genul epistolar, din ale cărui roade am întâlnit între primele scrieri patristice care au circulat la noi, sau au fost elaborate aici: **Scrisoarea Bisericii din Goţia...**, Epistolele episcopilor de Tomis, Scrierile trimise de Sfântul Vasilie cel Mare şi celelalte scrieri patristice epistolare. Evenimentele particulare sau generale bisericeşti, preocupările teologice locale, necesitatea de a se lămuri probleme complexe sau disputate, precum şi dorinţa, îndatorirea creştină de apărare a învăţăturii Sfintei Evanghelii ori a Sfintei Tradiţii şi de a se găsi în unitatea de credinţă cu toate Bisericile lui Dumnezeu, fac din aceste Epistole, Scrieri, cele mai variate, pilduitoare documente ale vieţii creştine bisericeşti în evoluţia ei organizatorică şi doctrinară, încă din primele secole creştine.

Genul didactic-oratoric a fost cultivat cu precădere în perioada patristică, impus de imperativul evanghelic al învăţării neamurilor, în terminologia propovăduirii creştine prin Cateheze şi Omilii. Acest gen a cunoscut cea mai amplă dezvoltare şi răspândire în Biserica noastră dintru început, ca şi în alte Biserici surori. cei mai mulţi dintre Sfinţii Părinţi au elaborat Omilii, au fost remarcabili propovăduitori ai Cuvântului lui Dumnezeu.

În literatura patristică, genul epic a fost ilustrat în chip specific prin aghiografie,

în care este preamărit eroismul creştin, mai ales monahal. O expresie a genului dramatic, sau o nuanţă a lui, pot fi considerate Patericele, mărturii ale experienţei vieţuirii creştine (askeza), expunând probleme duhovniceşti şi dând soluţii vrednice de luat de exemplu - probleme experiate cu deosebire în viaţa ascetică. Ca structură literară, modalitatea cea mai adecvată a fost cea dialogată, cum a procedat, de pildă, Sfântul Ioan Cassian.

În Biserica creştină au apărut din primele secole creaţii poetice, de care, în parte, ne-am desfătat duhovniceşte de timpuriu şi noi. Aceste creaţii confirmă sensibilitatea creştină, aleasa frumuseţe şi rezonanţele sublime ale credinţei.

Sfântul Grigorie Teologul, ale cărui versuri le întâlnim la noi, în greceşte, în secolul XVI, profund cunoscător al marilor poeţi ai Eladei, a fost cel mai mare poet creştin, dovedind o desâvârşită tehnică a versului, fiind înzestrat cu o fină sensibilitate şi cu caldă imaginaţie.

Din strălucita galerie a Sfinţilor Părinţi poeţi creştini au circulat frecvent în literatura Bisericii noastre Ortodoxe: Sfântul Efrem Sirul, Sfântul Ioan Damaschin, Roman Melodul etc.

Prin conţinutul lor, scrierile patristice care au circulat la noi, din primele secole, au contribuit direct şi cu remarcabilă eficienţă la cunoaşterea învăţăturii, filosofiei creştine.

Temele fundamentale ale gândirii filosofice patristice sunt: cunoaşterea lui Dumnezeu şi unirea sufletului cu Dumnezeu, "filosofia, teologia şi desăvârşirea" alcătuind o triadă inseparabilă a gândirii patristice, frecvent întâlnită în primele scrieri patristice din literatura Bisericii Ortodoxe Române. Teologia patristică s-a elaborat ca un sistem de adevăruri care să satisfacă râvna către sfinţenie şi să ducă la sfinţenie, sfinţenia înfăţişându-se ca suprema valoare creştină.

Evoluţia istorică a patristicii, de la începuturi şi până în secolul XIV, a constituit cadrul în care s-a structurat viaţa creştină a poporului român, iar Biserica Ortodoxă şi-a însuşit această structură prin întreg tezaurul patristic, sub variatele lui genuri literare bisericeşti, Biserica a devenit la noi, din primele secole, nucleul de învăţătură şi de lumină spirituală.

În ceea ce priveşte răspândirea învăţăturii creştine prin texte de mare autoritate, de o utilitate stringentă pentru explicarea cuvântului Sfintei Evanghelii, textele patristice au cunoscut şi la noi, mai ales cu începere din secolul XIV, o frecvenţă deosebită, dacă ţinem seamă şi de condiţiile în care au apărut şi au circulat în tot sud-estul european creştin din acea epocă.

În contextul Ortodoxiei comune cu unele popoare vecine se poate vorbi de literatura şi cultura noastră patristică comună. Putem conchide că "timpul continuu" al Bisericii Ortodoxe a fost şi rămâne timpul comuniunii şi intercomuniunii patristice, adică al izvoarelor genuine, nealterate, ale răspândirii dreptei noastre credinţe, în scopul de a o apăra şi consolida. Aceste scrieri iau fiinţă din fiinţa Bisericii şi îi permanentizează funcţia ei soteriologică.

Universalismul creştin, ecumenismul ortodox se manifestă prin comunitatea sacramentală, prin episcopat, sinodalitate şi intercomuniune bisericească, între altele şi prin folosirea aceloraşi scrieri patristice. Aceste modalităţi ecumenice sunt caracteristice întregii Ortodoxii. Biserica noastră a fiinţat dintru început în cadrul ecu-

menic, mărturisind aceeaşi dreaptă credinţă şi fiind în legătură sinodală cu întreaga Biserică, cu toate Bisericile surori, prin doctrină şi cult, prin scrierile patristice. Operele patristice nu au fost elaborate numai spre folosul unei Biserici locale, ci pentru întreaga Biserică.

O formă originală a vechiului ecumenism patristic ortodox este şi schimbul de experienţă bisericească, literar-teologică şi omiletică, monastică şi ascetică. Intensa şi neîntrerupta circulaţie interortodoxă a manuscriselor patristice în limbile greacă, slavă bisericească şi română a reprezentat de timpuriu expresia spiritului ecumenic prin care şi-au menţinut unitatea ortodoxă aceste Biserici. Prin mijlocirea cultului, toate genurile literaturii patristice au fost comunicate şi în cadrul Bisericii noastre de-a lungul timpului, poporului ei dreptcredincios.

Delimitând contextul istoric al faptelor, trebuie pus în lumină de asemenea dimensiunile celui mai semnificativ eveniment din cultura noastră veche scrisă, eveniment constituit din apariţia primelor texte româneşti, care au texte bisericeşti ortodoxe, între care şi scrieri patristice, aflate la însăşi temelia literaturii noastre naţionale. Problema are o importanţă fundamentală pentru teologia istorică românească, pentru istoria culturii şi literaturii vechi româneşti.

Apariţia traducerilor româneşti ale textelor patristice înainte sau în perioada slavonismului cultural, este în directă corelaţie cu problema factorilor care au determinat biruinţa scrisului în limba română: maturizarea societăţii româneşti şi necesitatea resimţită imperativ de a se exprima prin cultura proprie, începutul afirmării conştiinţei naţionale, aspiraţia către cultură, acestea conducând la înţelegerea şi înfăptuirea dictonului scripturistic de a grăi "pe înţeles", dicton invocat şi de eminenţii promotori ai culturii vechi româneşti.

Traducerea şi circulaţia prin copii-manuscrise, apoi şi prin tipărituri, a acestor scrieri patristice în spaţiul ortodox românesc a contribuit într-o mare măsură la consolidarea unităţii conştiinţei creştine şi a unităţii naţionale a românilor.

*

Scrierile patristice au constituit texte creştine de o mare autoritate şi de o stringentă utilitate pentru explicarea Cuvântului Sfintei Evanghelii, prin conţinutul lor contribuind la cunoaşterea învăţăturii creştine şi moralei creştine, în literatura noastră teologică reprezentând documente autentice ale vieţii bisericeşti, în evoluţia ei istorică, organizatorică şi doctrinară. Romanitatea şi Creştinismul au constituit coordonatele fundamentale ale etnogenezei poporului nostru. Alături de literatura bisericească scripturistică, patristica a contribuit într-o măsură însemnată la păstrarea caracterului unitar al culturii vechi româneşti scrise.

Astfel, la valoarea teologică, eclesiologică şi ecumenică a scrierilor patristice, la însemnătatea prezenţei şi circulaţiei lor în literatura teologică ortodoxă în general, în literatura Bisericii Ortodoxe Române în special, se adaugă semnificaţia lor istorico-culturală naţională prin apartenenţa la ctitorirea literaturii române, multe dintre scrierile patristice care au circulat în versuri româneşti, manuscrise şi tipărite, reprezentând valori fundamentale ale patrimoniului spiritualităţii noastre, constituind argumente în demonstrarea originilor şi evoluţiei specifice a culturii scrise româneşti.

I.P.S. LUCIAN - Arhiepiscopul Tomisului

ECUMENISM INTERETNIC ÎN DODROGEA*

Participăm cu viu interes la acest Simpozion la care sunt prezenţi reprezentanţii cultelor religioase din Dobrogea, dând astfel mărturie la înfăptuirea şi menţinerea raporturilor frăţeşti - interetnic - pe acest pământ plin de istorie şi de spiritualitate.

Pe noi toţi, prezenţi la aceste lucrări, ne uneşte credinţa în Dumnezeu, Ziditorul şi dătătorul vieţii şi a tot ceea ce există în preajma noastră şi în lume.

Reprezentăm Bisericile şi cultele din Dobrogea care ne unesc în cuget şi în dragostea unuia către altul şi faţă de pământul dobrogean cu toate frumuseţile lui nepieritoare, trăite cu alese simţiri de fiecare dintre noi.

Constituind o familie de gândire şi de viaţă proprie, cu specificul şi cultura spirituală a etniilor dobrogene, slujitorii acestora, sunt integraţi în realizarea binelui şi a respectului reciproc: lăcaşurile de cult şi reprezentanţii lor, în perfectă simfonie, de frăţietate şi ecumenism interetnic - practic continuă şi împrospătează, tradiţia specifică fiecăruia pe acest pământ multimilenar, chibzuind la apropierea lor ecumenistă cât şi asupra aportului în spiritul dezvoltării vieţii şi preceptelor fiecărei etnii şi religii.

"Duhul înţelepciunii şi al înţelegerii; Duhul Sfatului şi al Tăriei, Duhul cunoştinţei şi al Bunei credinţe" (Isaia XI - 2), stă mărtuire la trăirea acestora, peste care Dumnezeu îşi revarsă adevărata sa bunătate din care izvorăşte esenţa care întăreşte şi uneşte oamenii, în preocuparea lor în menţinerea pe pământ a doctrinei despre adevăr, despre viaţă şi la întronarea viitorului care are la origine lucrarea lui Dumnezeu în lume şi în om.

Acest deziderat ne-a unit şi ne uneşte în înţelegerea de reală colaborare pe binecuvântatul, de Dumnezeu, plai danubiano-pontic.

Roadele acestei coabitări pe pământ dobrogean, cu toate bucuriile şi frumuseţile spirituale hărăzite nouă, se impun a fi întărite în păstrarea climatului de împreună înţelegere, unitate, ca astfel să se desăvârşească ceea ce Dumnezeu voieşte, adică: omul ca stăpân al naturii, să-l stăpânească, să-l îmbogăţească prin fapte de jertfă, contribuind la perpetuarea neamului, cum învăţătura divină grăieşte.

Aceste realităţi, văzute şi trăite în cadrul împlinirii acestui scop sacru, deschid şi statornicesc valori nepreţuite de înţelegeri, precum şi tot ceea ce decurge din acestea.

Oamenii de la noi, încă din zorile existenţei lor, pe acest pământ, au însetat şi însetează neîncetat la trăirea în unitate şi înţelegere, înlăturând, după puterea lor, toate vicisitudinile vremii care încercau să propage dezbinarea şi tot ceea ce putea decurge din acestea.

* Cuvânt la Simpozionul "Modelul interetnic dobrogean". Constanţa, 22-24 septembrie 1994.

Omul, prin puterea divină, a rezistat şi rezistă acestora, existând tocmai datorită apropierii şi a bunei înţelegeri între oameni. Dacă acest adevăr rodeşte în lume şi între oameni, chipul fiinţei umane, îl întrezărim în fiinţa fiecărui om de pe pământ. Acest adevăr este relevat în Sfânta Evanghelie pentru creştin, şi Coran pentru credincioşii musulmani. Socotim, deci, ca toţi oamenii, toţi credincioşii, indiferent de etnie şi credinţă, să păşească cu fermitate în îndeplinirea acestora.

Invitaţia făcută nouă, precum şi a reprezentanţilor de culte din Dobrogea de a participa la această întrunire, cu semnificaţie ecumenică locală, constituie un bun prilej de cunoaştere reciprocă şi promovarea legăturilor frăţeşti care sunt şi vor deveni fructuoase prin cunoaşterea noastră, a tradiţiilor şi a organizării specific Bisericii şi cultului ce-l reprezentăm.

Am urmărit cu mult interes activitatea ecumenică, din trecutul apropiat, cu profesori, întâistătători de biserici, preoţi şi studenţi din ţara noastră, când se întruneau în conferinţe teologice la Institutele de Teologie: Bucureşti, Sibiu şi Cluj, când prin referate ştiinţifice, se abordau şi se analizau probleme de teologie, de doctrină şi de înţelegere reciprocă.

Toate acestea se făceau cu gândul de a menţine strâns unite legăturile frăţeşti dintre şcolile de teologie a profesorilor şi a credincioşilor bisericilor noastre. În acelaşi timp se căutau căi de întărire şi de înlăturare a tor ceea ce ar fi dus la neînţelegere şi de a nu interveni în lucrarea misionară a unei părţi, în defavoarea celeilalte.

Personal, ne amintim cu adevărată bucurie frăţească de împreuna lucrare ecumenică avută cu alţi reprezentanţi de seamă din diferite ţări care apreciau valoarea specificului ecumenic, pe plan local - cum este cel de astăzi.

Toate aceste întâlniri prilejuite de vizitele reciproce la Institutele Teologice amintite mai sus, au consolidat legăturile de apropiere, de dragoste, de bună convieţuire între biserici, între culte şi credincioşii acestora.

Precizăm că erau prezenţi la aceste întruniri interetnice şi ecumenice, pe lângă cultele creştine, reprezentanţii cultelor: musulman şi mozaic, care reprezentau Referate de un înalt nivel teologic şi pragmatic, lucru ce-l dorim să-l simţim şi aici, trăindu-l prin practicarea lui.

Bisericile noastre, credincioşii lor, cât şi cei ai cultului musulman şi mozaic, a căror reprezentanţi suntem, aşteaptă de la noi continuarea şi împlinirea acestor lucrări frăţeşti în vederea realizării idealurilor propuse, adică apropierea dintre etniile dobrogene.

Suntem convinşi, şi ne stă în putinţă, să îndeplinim această misiune sfântă, ştim, apoi, că dragostea şi înţelegerea dintre toţi oamenii, indiferent de credinţă, sunt căile ce duc pe oameni către o viaţă demnă şi fericită.

Suntem convinşi că şi fraţii noştri slujitori ai cultelor prezente, rămân uniţi cu noi, prin rugăciune, cu Dumnezeu.

Aducând vii mulţumiri celor care ne-au prilejuit această întâlnire, să-L rugăm împreună pe Bunul Dumnezeu să înmulţească rodul strădaniilor noastre depuse în sporirea dragostei frăţeşti, ca El să încununeze, cu realizări depline, nobila noastră lucrare interetnică, prin ecumenism dobrogean. Să-l rugăm să reverse peste noi darurile Sale cele bogate, iar harul Său să ne fie călăuzitor în tot ceea ce avem de îndeplinit.

I.P.S. LUCIAN - Arhiepiscopul Tomisului
pr. Nic. ŞERBĂNESCU

CÂTEVA ŞTIRI DESPRE ULTIMUL ÎNTÂI-STĂTĂTOR AL MITROPOLIEI DE LA TULCEA - DOBROGEA : NICHIFOR DE CARPAT

Printre scaunele mitropolitane, de pe teritoriul Dobrogei, se numără şi Mitropolia de la Tulcea.

Această mitropolie s-a înfiinţat în anul 1828, fiind continuatoarea Mitropoliei de la Brăila, care avea titlul de "Mitropolia Proilaviei".

Mitropolia Proilaviei s-a înfiinţat pe la sfârşitul secolului al XV-lea, ca sufragană a Patriarhiei ecumenice, pentru credincioşii români din raialele turceşti, Brăila, Turnu şi Giurgiu.

Prin tratatul de la Adrianopol din 2/14 septembrie 1829, fostele raiale turceşti, Turnu şi Giurgiu, au trecut din punct de vedere juridic-bisericesc sub jurisdicţia Mitropoliei din Muntenia, iar raiaua Brăila a fost alipită la Eparhia Buzăului.

În urma acestor evenimente istorice, Patriarhia ecumenică a transferat sediul Mitropoliei din Brăila la Tulcea, având sub păstorire parohiile şi credincioşii români din nordul Dobrogei. Deci, înfiinţarea Mitropoliei de Proilavia şi transferul ei la Tulcea a avut un caracter provizoriu, de scurtă durată şi aceasta fortuită din punct de vedere politic, căci Imperiul Otoman dorea să ţină sub stăpânirea sa pe români şi alte denominaţiuni restrânse din acel teritoriu.

Titularii Mitropoliei de Tulcea, trei la număr, au fost următorii: **Panaret**, fost episcop al Eumeniei în Anatolia, înainte de 1839 - până în 1850; **Dionisie**, înainte de 1870, care se intitula "Arhiepiscop şi Mitropolit al Dârstei", dar cu reşedinţa la Tulcea, de unde a plecat în 1877 în Apusul Europei. Cel de-al treilea mitropolit, **Nichifor**, fost episcop al Cretei, conduce mitropolia de la Tulcea în locul lui Dionisie, între anii 1877-1878. Cu acest şir al mitropoliţilor amintiţi, Mitropolia de la Tulcea îşi încetează activitatea, iar parohiile dobrogene cu credincioşii lor intră, datorită evenimentelor istorice, odată cu independenţa naţională, sub jurisdicţia Bisericii Ortodoxe Române.

Cu privire la activitatea ultimului mitropolit de la Tulcea, Nichifor, redăm în întregime articolul P.C.Pr. Prof. Dr. Neculae Şerbănescu de la Facultatea de Teologie din Bucureşti, intitulat: "Câteva ştiri despre ultimul Întâi-Stătător al Mitropoliei de la Tulcea - Dobrogea: Nichifor de Carpat".

*

La 2/14 septembrie 1829, la Adrianopol, între ruşi şi turci, se semna un tratat de pace, prin care se punea capăt unui nou război început de aceste două popoare în anul 1828. Pentru noi românii acest tratat are o însemnătate deosebită. Căci prin cel de al cincilea al său articol şi printr-un act separat dezvoltător al aci amintitului articol, privind Ţara Românească şi Moldova, iscălit în aceeaşi zi şi socotit parte integrantă a însuşi tratatului, printre altele se stipula că raialele, adică cetăţile otomane de pe malul stâng al Dunării, - Brăila, Giurgiu şi Turnu -, dimpreună cu terenurile din preajma lor şi cu "toate insulele dinspre acest mal", să fie "considerate ca făcând parte din teritoriul" românesc , adică să fie înapoiate Ţării Româneşti[1], de la care fuseseră cotropite.

Prevederea de faţă s-a şi aplicat de grabă şi aceasta a făcut ca **Mitropolia Proilaviei**, - de care, mai cu seamă, ţineau teritoriile nord-dunărene ajunse sub stăpânire otomană, - aşa zisele raiale -, mult timp şi-a avut sediul la Brăila, - şi ea raia -, în 1812 îşi pierduse credincioşii din stânga Prutului şi un an mai târziu, în 1813, se unise cu Mitropolia Dristrei-Silistra din sudul Dobrogei, numindu-se Mitropolia Dristei şi Proilaviei, - să-şi piardă cea mai mare parte din păstoriţi, printre care erau şi cei dintre Dunăre şi Mare, Dobrogenii, care continuau să rămână încă sub autoritatea politică turcească. Aflată într-o atare situaţie canonică, încă în anul 1828, se socoteşte, Mitropolia Proilaviei s-a desfiinţat[2].

Încetându-şi în acest fel existenţa, ortodocşii din partea de nord a Dobrogei, mai ales, care în marea lor majoritate erau români şi care canoniceşte, ţinuseră până acum de ea, de Proilavia, au ajuns fără căpetenie superioară bisericească.

Cum acest codru de pământ românesc nu scăpase încă de seculara stăpânire otomană, aşa că locuitori lui nu puteau cere alipire la vreuna din centrele eparhiale din stânga Dunării, cum geograficeşte ei se aflau destul de departe de Mitropolia de la Dristra şi cum iarăşi poate aflaseră că între Patriarhia Ecumenică şi Biserica Bulgară ar putea începe dispute privind situaţia canonică dintre ele, ortodocşii de la Dunărea de Jos la scurtă vreme după pacea din septembrie 1829 au solicitat celor în drept - în primul rând, desigur, Marea Biserică din Constantinopol - înfiinţarea pentru ei a unei **Mitropolii-Arhiepiscopii**.

Nu se ştie când a putut avea loc aceasta, dar se poate preciza că în **anul 1839** ea era de-a binelea în fiinţă, căci acum întâistătătorul ei, - poate chiar cel dintâi -, **Panaret** sfinţea biserica din satul românesc **Nalbant** din apropierea oraşului Tulcea, existent şi azi.

Sediul acestei eparhii norddoborgene a fost stabilit în oraşul Tulcea, care, pe atunci, era "principalul centru economic, politic şi cultural al românilor din Dobrogea" şi tot aici rezida şi căpetenia politică otomană a provinciei. De aceea, noua instituţie eclesiastică s-a numit: MITROPOLIA DE LA TULCEA.

Canonic, ea ţinea de Patriarhia ecumenică din Constantinopol şi cât timp a fiinţat a fost păstorită numai de ierarhi de neam grec, dintre care unii uneori, şi-au zis şi "al Dristrei". Cel mai sus pomenit, Panaret, înainte de a fi strămutat la Tulcea, condusese centrul eparhial al Eumeniei din Asia Mică. Nu se cunoaşte precis nici când şi-a început păstoria şi nici când şi-a încheiat-o.

Lui i-a urmat la cârma Mitropoliei tulcene, fără a se şti însă cu precizie şi când, **DIONISIE**, în timpul căruia, după crearea în anul 1870 a Exarhatului bulgar, în viaţa Mitropoliei de la Tulcea şi a celei de la Silistra, pe temei de apartenenţă canonică, - prima ţinea de Constantinopol, cealaltă, încurajată de conducerea otomană, de Exarhatul bulgar -, au avut loc unele frământări religioase, în timpul cărora, între altele, românilor ortodocşi din Tulcea, de către bulgari, li s-a închis biserica "Sfântul Nicolae", pe care de curând o isprăviseră şi tot în zilele sale, prin anii 1873-1875 de către românii ortodocşi s-a încercat chiar înfiinţarea unei episcopii româneşti la Măcin. Cu toate că întru aceasta se obţinuse încuviinţarea Patriarhului ecumenic şi a primatului României, totuşi din pricina evenimentelor tulburi ale acelor ani, un astfel de proiect nu s-a putut înfăptui[3].

Prin anul 1876, mitropolitul Dionisie s-a îmbolnăvit şi a plecat într-o staţiune din Apusul Europei, spre a-şi căuta sănătatea.

Pe timpul lipsei sale din eparhie, la cerere, Marea Biserică a trimis la Tulcea, "în calitate de **epitrop** al arhiereului canonic" câtă vreme va "dura absenţa lui" de acasă pe "**ex mitropolitul Nichifor de Carpat**"[4], care, apoi, într-o asemenea însărcinare, a condus scaunul mitropolitan de la Tulcea până la desfiinţarea lui, adică până după războiul de independenţă din anii 1877-1878.

În acest caz, Nichifor de Carpat este ultimul întâistătător al Mitropoliei de la Tulcea şi dispre el fiind încă în viaţă şi aflându-se acolo în oraş s-a afirmat că în timpul războiului aici amintit a săvârşit "mari servicii creştinilor din Dobrogea". Mai mult, în vara anului 1977, când s-a comemorat centenarul independenţei de Stat a României, într-o emisiune a Televiziunii Române iarăşi s-a vorbit cu destulă căldură despre cele săvârşite pentru români de prelatul de la Tulcea în acele aspre momente de încleştare.

În mod deosebit, aceste două menţiuni laudative, privind pe ierarhul nostru mi-au atras atenţia asupra "patrioticei" sale activităţi şi de atunci iscodind actele, - în speţă arhiva Sfântului Sinod -, informaţiile şi memoriile unora dintre contemporani, am putut culege o seamă de ştiri, unele inedite, care dezvăluie, cel puţin în parte, "marile servicii" făcute de el "creştinilor din Dobrogea, aşa cum şi în Sfântul nostru Sinod se exprimau apriori încă din vara anului 1879[5].

Semnalăm dintre acestea:

La începutul anului 1877, guvernator al Dobrogei, cu sediul la Tulcea, era Said Paşa, "un musulman fanatic" şi totodată "un duşman înverşunat" a tot ce nu aparţinea credinţei lui mahomedane. Orbit de fanatism, el a conceput "un plan de groaznică răzbunare asupra oraşului Tulcea", pe atunci, repetăm, important centru comercial al întregii provincii dintre Dunăre şi mare, şi a creştinilor de acolo.

În martie 1877, cu câteva săptămâni înainte de începerea cunoscutului război, tulcenii au fost surprinşi de sosirea unei escadre de război otomane, care a ancorat chiar în faţa portului. După întrevederile dintre guvernator şi comandanţii vaselor, o deosebită mişcare s-a putut observa pe bordul acestora. La sfârşitul convorbirilor, Said Paşa a chemat de gardă la "konac" pe capii comunităţilor şi pe notabilii oraşului şi aci le-a citit o iradea imperială, prin care se ordona distrugerea prin bombardament a Tulcei. Se da populaţiei un răgaz de 48 de ore ca să se poată retrage şi se puneau

bastimentele la dispoziţia notabililor care ar fi vrut să se refugieze pe ele. Nu s-a îngăduit nici o obiecţie, sala fiind evacuată cu forţa. Ştirea s-a răspândit ca fulgerul în tot oraşul, panica punând stăpânire pe toţi. Cetăţenii s-au pus sub ocrotirea consulilor străini. Corpul consular s-a întrunit numaidecât sub preşedinţia mitropolitului Nichifor al Tulcei, spre a vedea ce măsuri pot fi luate. Vlădica Nichifor, mai ales, şi consulul francez Emille Langlé s-au agitat cel mai mult. El, mitropolitul, a intervenit telegrafic la Constantinopol, cerând ocrotirea Patriarhului ecumenic Ioachim II (1873-1878), iar Langlé a comunicat la ai săi, tot pe aceeaşi cale, conţinutul iradelei imperiale. Ierarhul tulcean a cerut anularea acesteia şi destituirea guvernatorului, care a indus în eroare guvernul turc, dându-i ştiri flase...

La sesizarea sa, ecumenicul a intervenit pe lângă sultanul **Abdul Hamid II** (1876-1909) şi acesta a anulat iradieaua şi, totodată, telegrafic, a destituit pe Said Paşa, înlocuindu-l cu **Fahri Bei**. Astfel, şi prin acţiunea sa, a lui Nichifor, oraşul Tulcea a fost salvat de la distrugere. Deşi străin de origine, el, Nichifor, a susţinut interesele populaţiei româneşti din Dobrogea şi nicicând nu s-a dat înapoi de la nici un sacrificiu pentru a-şi arăta dragostea faţă de neamul românesc. Cu adevărat, precum reiese şi din cele aici înfăţişate, el a fost şi un mare prieten al românilor[6].

Acest lucru l-a vădit şi cu un alt prilej. S-a arătat mai sus că în timpul disputelor pentru întâietatea bisericească în Dobrogea dintre Patriarhia Ecumenică şi Exarhatul bulgar, biserica românească Sf. Nicolae din Tulcea a fost închisă, stând aşa şi în timpul războiului din 1877-1878. În zilele acestuia, decedând mitropolitul Dionisie[7], la cârma mitropoliei din Tulcea a rămas numai ca locţiilor Vlădica Nichifor de Carpat şi una din primele sale griji a fost să redea românilor noua lor biserică Sfântul Nicolae din Tulcea. Profitând de retragerea armatelor turceşti, fără a mai cere învoirea armatei ruse, care ocupase ţinutul, în ziua de Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril, 8 noiembrie 1878, el a adunat toată suflarea românească în bisericuţa veche. După ce s-a săvârşit aci utrenia, la îndemnul său, norodul a ridicat icoanele şi praporele şi apoi, împreună au mers la biserica nouă Sfântul Nicolae, au rupt peceţile de la uşă, au intrat înăuntru şi au continuat acolo liturghia.

Această faptă îndrăzneaţă a vlădicăi Nichifor şi a românilor tulceni a revoltat la culme pe bulgarii din oraş, care de grabă au vestit pe Beloţercovici, guvernatorul rus al regiunii. Sosit la faţa locului, acesta a hotărât să se dea aspre pedepse vinovaţilor. Mitropolitul Nichifor, însă, prin atitudinea sa demnă şi energică, şi prin tăria argumentelor sale, l-a domolit şi el, consulul rus, a trebuit să se resemneze şi să admită faptul împlinit. Acţiunea ierarhului tulcean reuşise şi acum; prin ea, românii şi-au văzut biserica redeschisă rămânând apoi aşa pentru totdeauna.

Pentru această mare faptă, cât şi pentru că a scăpat oraşul de la o sigură distrugere după liniştirea lucrurilor, cum se va arăta mai jos, autorităţile româneşti de la Bucureşti, i-au servit o pensie, iar episcopii Dunării de Jos l-au cinstit şi venerat şi i-au îngăduit să săvârşească slujbe arhiereşti în eparhie[8].

Iată cât de "mari fapte" a săvârşit în folosul românilor de la Dunărea de Jos acest ierarh ortodox şi de aceea, precum reiese şi din cele mai sus amintite, nici aceştia şi nici poporul nostru nu l-au uitat.

O săptămână mai apoi, după redeschiderea bisericii Sfântul Nicoale, la 14/26

noiembrie 1878, chiar în acest lăcaş sfânt s-a săvârşit Te-Deum cu prilejul intrării trupelor române, în frunte cu generalul Angelescu, în Dobrogea, provincia românească, care după aproape cinci veacuri de dominaţie otomană, se întorcea la patria mamă. Te-Deum-ul a fost săvârşit de însuşi mitropolitul Nichifor, care în dimineaţa aceleiaşi zile desfăşurase şi "o nemaipomenită activitate" pentru primirea sărbătorească şi entuziastă a armatei române în acest oraş şi în Dobrogea.

Nici de aici n-a lipsit, deci...

Cele petrecute mai apoi însă cu acest ierarh tulcean dovedesc încă odată, chiar şi în acest ultim moment al despărţirii fraţilor de pe cele două maluri ale Dunării de Jos, legăturile strânse şi continue dintre Ţara Românească, - atunci, în 1878-1880, România -, şi Dobrogea şi grija permanentă a celei dintâi faţă de români de acolo şi faţă de nevoile lor de orice fel.

Situaţia politică survenită în anul 1878 în Dobrogea, cum era şi firesc, a dus şi la încetarea fiinţării Arhiepiscopiei-Mitropolii de la Tulcea. Liniştindu-se lucrurile, în vara lui 1879, ex-mitropolitul Nichifor de Carpat, cum se vede, ultimul întâistătător al acestei Arhiepiscopii, cunoscând poate şi din propria sa situaţie de mai înainte ceva din legăturile bisericeşti dintre românii de la vest şi est de Dunăre şi fiind susţinut şi recomandat şi de comunitatea elenă din Dobrogea, a cerut să i se acorde "loc de cinstire" în sânul ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române de atunci[9].

Înainte de a-i împlini doleanţa, Sinodul de la Bucureşti, în şedinţa sa din 23 iunie 1879, a hotărât să se solicite de la Constantinopol desluşiri privitoare la "poziţia canonică" a mitropolitului Nichifor de Carpat "faţă de Marea Biserică"[10], lucru care s-a şi făcut.

Primită de la Patriarhie, scrisoarea primatului român Calinic Miclescu (1875-1886), s-a citit în şedinţa sinodului Marii Biserici din 9 august 1879, prezidată de însuşi ecumenicul Ioachim III (1878-1884) şi tot în aceeaşi zi s-a comunicat la Bucureşti situaţia canonică a exmitropolitului Nichifor de Carpat, scriindu-se, printre altele, şi următoarele:

"... Acum doi ani şi mai bine, - deci prin 1876 -, bolnăvindu-se **cel răposat acum** chiar Dionisie Mitropolitul de Dristra (sic), mitropolitul **Nichifor** a cerut îngăduinţa Marii Biserici de a veni aici, ceea ce aceasta i-a acordat. În acelaşi timp, având grijă de creştinii Eparhiei, - i.e. Tulcea -, a decis ca să trimită acolo pe susnumitul ex-mitropolit de Carpat în calitate de "epitrop" al arhiereului canonic, cât timp ar dura absenţa acestuia.

Dar Nichifor cugetând nelegiuit şi anticanonic, n-a trecut mult (timp) şi a început cu bună ştiinţă să depăşească îndatoririle poziţiunii sale numindu-se în public chiriarh canonic al sus-zisei eparhii, trimiţând scrisori şi subsemnându-le ca mitropolit canonic de **Dristra**, lucrând şi făcând în această eparhie toate după voia proprie şi socotindu-se cu totul independent faţă de mitropolitul chiriarh şi chiar de autoritatea Marii Biserici. Şi toate acestea le-a făcut cu toate că de mai multe ori a fost poftit să intre în legalitate.

De aceea când **răposatul** Dionisie de Dristra, arhiereul canonic al eparhiei după însănătoşirea sa s-a întors la locul său, Sfinţia Sa Nichifor, nesupunându-se repetatelor invitaţiunilor ale Bisericii de a pleca de acolo, a persistat până la sfârşit în

a sa conduită nelegiuită şi anticanonică.

Atunci Marea Biserică a fost silită de a-l pune în neactivitate.

Dar Sfinţia Sa, neţinând seama nici de această măsură, a continuat săvârşind şi exersând toate datoriile arhieratice şi provocând chiar prin această conduită, chiar pedeapsa supremă, altfel zis, caterisirea, la care însă Biserica inspirată de indulgenţa extremă, n-a purces.

Aceasta este poziţia canonică a lui Nichifor cu Marea Biserică.

Dar fiindcă acum a recurs la Biserica Voastră, inspirată din nou de aceeaşi indulgenţă şi condescendând ca Mamă, - deci nu mai puţin crezând că face plăcerea Sfinţiei Voastre -, declară că, prin Deciziunea Sfântului Sinod, revocă pedeapsa neactivităţii, pronunţată contra lui Nichifor, dacă Sfinţia Voastră îl vede că întradevăr, s-a căit pentru conduita sa de mai înainte, altminterea ar fi bine să-şi petreacă restul vieţii într-o mânăstire căindu-se şi aşteptând sfârşitul de la Dumnezeu"[11].

Această "epistolă", semnată de însuşi ecumenicul Ioachim şi purtând numărul 4652, s-a adus în plenul Sfântului nostru Sinod în şedinţa din 16 noiembrie 1879, când luându-se act de revocarea "canonisirii de oprire pronunţată contra Prea Sfinţitului Nichifor ex-Mitropolitul de Carpat", s-a decis ca de grabă episcopul Dunării de Jos, Iosif Gheorghian (1879-1886) să fie încunoştiinţat despre "poziţiunea canonică" a acestuia faţă cu Marea Biserică"[12], deoarece, cândva, necunoscându-i-se, el, aici, fusese oprit "de serviciul ierarhic"[13].

*

Pe cât se ştie acum, ex-mitropolitiul Nichifor de Carpat nu a putut fi integrat în sânul ierarhiei româneşti de atunci, aşa cum ceruse, dar, în acelaşi an, 1879, la stăruinţa mitropolitului primat Calinic Miclescu, Statul român, pentru "marile servicii" făcute românilor dobrogeni, în parte pomenite mai sus, l-a ajutat, acordându-i o pensie[14]. Probabil că în timpul în care situaţia canonică a prelatului nostru nu era încă bine clarificată, aceasta, pensia, de altfel destul de modestă, să i se fi sistat.

De aceea poate în şedinţa Sfântului Sinod din 2 iunie 1880, Iosif Gheorghian, episcopul Dunării de Jos, căruia în toamna lui 1879 i se făcuse cunoscut care era realitatea "poziţiunii" canonice a acestuia, a lui Nichifor, faţă cu Marea Biserică, a luat cuvântul <<în legătură>> zice el cu "un personagiu din Dobrogea", care-i "bătrânul mitropolit Nichifor" cel ce "a făcut mari servicii creştinilor din Dobrogea, mai ales în timpul rezbelului", - din 1877-1878 -, care <<acum însă se află în cea mai mare miserie, din cauză că mica pensiune, de care se bucura din partea Guvernului i s-a tăiat, nu se ştie pentru ce anume motive>>. Pentru aceasta Sinodul ierarh ruga înaltul for să "stăruiască", pe <<lângă Domnul Ministru>>, prezent în şedinţă, a i se reintegra acea pensiune".

De faţă fiind, primatul Calinic a confirmat cele arătate de Episcopul Dunării de Jos, şi la rându-i a adăugat că "bătrânul (Nichifor) se află într-o stare demnă de compătimire, precum însuşi i se tânguieşte în mai multe scrisori ce i-a adresat". Şi el a rugat pe ministru să se ocupe de această problemă, reintegrând ierarhului aflat în lipsuri "ajutorul de mai înainte".

În acelaşi timp, Sfântul Sinod a cerut preşedintelui său să intervină oficial "pe

lângă Onoratul Guvern pentru P.S. Mitropolit Nichifor"[15], ceea ce poate că s-a şi făcut.

După aceasta, în şedinţa din 22 noiembrie 1880, când în Sinod, fiind de faţă şi ministrul, s-a discutat proiectul bugetului de Stat primatul din nou l-a rugat ca în "buget", să se prevadă o subvenţiune şi pentru P.S. Nichifor, fost mitropolit în Dobrogea, la care acesta a răspuns că pentru el "a şi prevăzut subvenţiune şi pentru trecut şi pentru viitor"[16].

I se reglementa în acest fel situaţia materială, la care, pentru ceea ce săvârşise pentru români, era întru totul îndreptăţit.

Dar bătrân fiind, aşa cum se arăta în Sinod la 2 iunie 1880, Vlădica Nichifor de Carpat poate că n-a mai trăit mult după aceasta. Arhiva sinodală, după 22 noiembrie 1880, nu-l mai aminteşte. Curând îşi va fi "plătit obşteasca datorie", mutându-se în "casa străbunilor săi". A fost înmormântat "în faţa altarului bisericii Acoperământului Maicii Domnului din Tulcea, alături de bunul său prieten, preotul Gh. Răşcanu, primul protopop al judeţului Tulcea, deşi mai tot timpul cât a fost în ţara noastră a slujit biserica Bunavestire din acest oraş, clădită în anul 1854.

Pe cât am aflat, în Tulcea ar mai avea o rudă.

Pe câteva Mineie, de la biserica Bunavestire din acest oraş, a făcut însemnări, scriindu-şi numele clar "Nichifor de Carpat", nu Carpaţi sau Creta, cum se tot scrie prin unele manuale şi altă literatură de specialitate.

Lucruri de ale sale se află la Muzeul de istorie "Delta Dunării" din Tulcea şi, de bună seamă, la biserica elenă din acest oraş.

Fie ca prin aceste rânduri, nemoartă să-i rămână amintirea în sufletele românilor pentru că "mari servicii" a săvârşit în folosul înaintaşilor lor.

Din cuprinsul celor relatate de P.C. Prof. Dr. Neculae Şerbănescu, reiese că pe teritoriul Dobrogei, în afară de cele 14 scaune episcopale sufragene ale Mitropoliei Tomisului, a existat şi a funcţionat o perioadă de timp şi Mitropolia, de Tulcea, care a fost cârmuită de cei trei ierarhi amintiţi.

Apreciem studiul profund al Părintelui Profesor Dr. Neculae Şerbănescu, care a reuşit să prezinte o parte din activitatea mitropolitului Nichifor pe teritoriul dobrogean.

Prea Cucernicia Sa, un erudit cercetător al Istoriei Bisericii Române, a publicat numeroase studii, articole şi alte comunicări, legate şi de viaţa Bisericii Dobrogene. Evidenţiem şi valorosul studiu legat de persoana şi activitatea celui dintâi misionar creştin, în persoana Sfântului Apostol Andrei, devotat ucenic al Mântuitorului nostru Iisus Hristos, care a fost întâiul chemat între Apostoli.

La acestea adăugăm prodigioasa cercetare a Prea Cucerniciei Sale în diferite domenii ale Istoriei Bisericii Române şi în acelaşi timp în cercetarea arhivistică.

Urăm Prea Cucerniciei Sale noi realizări în ogorul Bisericii lui Iisus Hristos şi în domeniul cercetării ştiinţifice, pe care o realizează.

NOTE

1. Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, **Acte și documente relative la Istoria Renașterii României**, vol. I, **1391-1841**, București, 1900, p.321, 326-328.

2. D. Russo, **Studii istorice greco-române**, vol.I, București, 1939, p.247-306; Constantin C. Giurescu, **Istoria orașului Brăila din cele mai vechi timpuri până astăzi**, București, 1968, p.140-143.

3. Pentru cele privitoare la Mitropolia de la Tulcea și frământările religioase din Dobrogea secolului al XIX-lea, să se vadă: Tudor Mateescu, **Les diocéses Orthodoxes de la Dobroudja sous la domination ottomane**, în "Balkan-Studies" (Tessalonic), XIII, 1972, nr.2, p.288 și urm.; idem, **Date despre viața bisericească a Dobrogei înainte de 1877**, în "Biserica Ortodoxă Română", 92, 1974, p.11256-58.

4. Arhiva Sfântului Sinod, București, **Dosar nr.72/1879**, f.180. Arhiepiscopia (Mitropolia) **Carpat** (Karpathos), zisă și "Arhiepiscopia Insulelor Ciclade", se află în sudul Mării Egee, având sub jurisdicție canonică mare parte din insulele ce alcătuiesc arhipelagul grecesc al "Cicladelor". Sediul era în insula **Carpat** (Karpathos), - de unde numele -, așezată între insulele Creta și Rodos, care își aveau centrele lor mitropolitane. Precizăm că în corespondența purtată cu Sfântul nostru Sinod și în unele însemnări ce a făcut pe câteva cărți ale bisericii grecești din orașul Tulcea, Mitropolitul Nichifor s-a intitulat "**de Carpat**", fără nici o cât de mică aluzie la acest fost centru eparhial, să se vadă și: Jean Darrouzès, **Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, Texte critique, introduction et notes**, par..., Paris, 1981, **pass**.

5. Arhiva Sfântului Sinod, **Dosar nr.72/1879**, f.180.

6. Brutus Cotovu, **Dobrogea în preajma Războiului pentru neatârnarea. Întâmplări din cei 50 de ani de la Anexarea ei 1878-1928**, în "Analele Dobrogei", IX, Cernăuți, 1928, nr.2, p.333-335.

7. La 9 august 1879, în Cancelaria Patriarhiei ecumenice se vorbea de "Dionisie Mitropolitul de Dristra **cel răposat acum**", **Dosar nr.72/1879**, p.180.

8. Brutus Cotovu, **op. cit.**, p.335-336.

9. Să se vadă:" Rev. "Biserica Ortodoxă Română", V, 1880-1881, **Sumarele ședințelor Sântului Sinod (19 iunie 1879)**, p.183, 184.

10. "Biserica Ortodoxă română", V, 1880-1881, **Sumarele... (23 iunie 1879)** p.186-188.

11. Arhiva Sfântului Sinod, **Dosar nr. 72/1879**, f.180-181.

12. "Biserica Ortodoxă Română", V, 1880-1881, **Sumarele... (16 noiembrie 1879)**, p.198.

13. **Ibidem**, p.183, 184.

14. **Ibidem**, p.259.

15. Arhiva Sfântului Sinod, **Dosar nr.73/1880**, f.152-153 și "Biserica Ortodoxă Română", V, 1880-1881, **Sumarele (2 iunie 1880)**, p.259-260.

16. "Biserica Ortodoxă Română", VI, 1881-1882, **Sumarele ...**, p.248.

Gabriela CORNEA

SFÂNTUL IOAN CASIAN - SCRIITOR PATRISTIC DIN ŞCOALA DE LA TOMIS

Pontul Stâng se află la întretăierea drumurilor dintre Orient şi Occident; numeroase impulsuri culturale, pe care le va fi primit de-a lungul timpului, au fost filtrate de spiritul civilizaţiei geto-dacice, atât de puternică, cu o impresionantă capacitate de asimilare şi de integrare specifică a noutăţilor.

Perioada la care ne vom referi este cuprinsă între secolele IV- VI d. Ch.: când cultura provinciei a cunoscut o ultimă perioadă de înflorire în Antichitatea târzie. Se cristalizează aici spiritul pontic - o sinteză între elementele influenţei greco-latine asupra substratului getic; între credinţele şi tradiţiile locale şi noua religie, creştinismul. În linii mari, în această sinteză specificitatea mentalităţii geto-dacice, cea formată şi cizelată în spiritul lui Zamolxes, va fi dominată dar nu şi anihilată de creştinism.

În Dacia şi Scythia Minor se folosea limba latină - o variantă de limbă latină pe care cercetătorii o numesc **latina târzie.** Deşi latina danubiană nu a putut beneficia, în timp util, de contactul cu latina folosită în Occident, ea are legături cu latinitatea Bizanţului, prin Scythia Minor şi prin cetăţie de la Dunărea de Jos, care-şi continuă viaţa urbană până în secolele VII-VIII d. Ch. Între Dacia şi Bizanţ s-a aflat Scythia Minor, zonă care a rămas latinofonă până în secolul al VI-lea.[1]

În această perioadă, creştinismul, care pătrunsese în zonă sub semnul latinităţii, este acceptat iar doctrina sa este recunoscută şi asimilată pe un teritoriu vast. În epocă au loc dispute înverşunate între teologi, asupra diverselor interpretări ale Sfintei Scripturi. Este perioada conciliilor în care se discută, se polemizează, se aduc argumente docte pentru apărarea şi impunerea diferitelor puncte de vedere, în ceea ce priveşte înţelegerea dogmelor creştine.

Şi în Tomis, ca şi la Roma sau la Bizanţ, se manifestă o spiritualitate patristică; "părinţii bisericii", primii mari teologi, au scris epistole, dialoguri, rugăciuni, omilii, au povestit martirii, iar creaţiile lor se încadrează în sfera culturii creştine.

În istoria literaturii patristice, se vorbeşte despre cristalizarea unei adevărate "şcoli", între anii 370-550. A fost numită, în perioada modernă, "Şcoala de la Tomis", iar dimensiunea ideatică preponderentă constă, dincolo de instrucţia clasică şi asimilarea dreptei credeinţe, în lupta de idei pe fundament teologic şi în polemicile doctrinare.[2] Extinderea creştinismului printre daco-romani s-a produs treptat şi n-au lipsit martiriile, ca şi în restul Imperiului. Au rămas informaţii despre primii martiri din această zonă: Irineu din Sirmium, Epictet şi Astiondasius, Montanus - toate din secolele I-III d. Ch.[3]

În provincie se înstăpânise - în consonanţă cu epoca - un climat spiritual plin de

evlavie şi de fervoare, tensionat din cauza polemicilor doctrinare şi specifice primelor secole creştine4. În lupta ideologică dintre arieni, nestorieni, monofiziţi şi cei care apărau dreapta credinţă, episcopii de la Tomis, monahii "sciţi" şi marii cărturari, Ioan Casian şi Dionisie Exiguus, s-au situat întotdeauna în sfera ortodoxiei; iar părerea lor a avut o mare importanţă pentru marii ierarhi din acea perioadă.[4]

Această comunitate are valenţe spirituale majore: gravitatea, rigoarea, ascetismul, armonia, spiritul critic şi polemic; la acestea se adaugă o particularitate deloc neglijabilă în acea perioadă: cunoaşterea " de la izvoare" a limbii eline (în care erau redactate multe texte creştine) şi tot astfel cunoaşterea limbii latine. În scrierile lor, aceşti teologi erau dominaţi de spirit ştiinţific şi dreaptă credinţă în abordarea chestiunilor dogmatice, eliminând amatorismul şi superficialiatatea. Importanţa pe care o are Şcoala de la Tomis se datorează - pe lângă aspectul doctrinar - calităţii morale, umane şi intelectuale ale marilor episcopi de la Tomis: Sf. Betranion, Theotim I Filozoful, Ioan de Tomis, care au fost modele de smerenie şi viaţă religioasă.[5]

Pe lângă episcopi, alţi reprezentanţi ai Şcolii de la Tomis, sunt călugării "sciţi": Ioan Maxenţiu, Petrus Diaconus, Leonţiu de Bizanţ - ce-şi aveau mănăstire în nord-vestul Dobrogei.[6]

Ei au fost autorii celebrei "formule scite" printre alte lucrări teoretice care au produs mare răsunet în epocă. Aceşti teologi păstrau legătura cu marile şcoli patristice ale vremii şi cu Sf. Vasile cel Mare, cu Sf. Ioan Gură de Aur, şi astfel erau integraţi în sfera de preocupări a contemporaneităţii.

Ni s-au transmis scrierile a doi mari cărturari ai acestui ţinut: Ioan Casian, născut în Vicus Casiani, lângă Histria, şi stabilit în Gallia, la Marsilia - şi Dionisie Exiguus din Tomis, stabilit la Roma.

În cele ce urmează, vom prezenta câteva din acele aspecte din viaţa şi personalitatea lui Ioan Casian cărturar de seamă al vremii; originar din Casian şi format la şcolile tomitane. Este un reprezentat de frunte al "Şcolii de la Tomis" iar opera sa a dominat veacurile, fiind o mărturie a umanismului şi credinţei din acest ţinut.

Viaţa lui Ioan Casian

În "Istoria literaturii franceze", alături de alţi scriitori de limbă latină care şi-au desfăşurat activitatea în Gallia - Ausonius, Hilarius de Poitiers, Paulinus de Nola, Gregoire de Tours - figurează şi Joannes Cassianus, originar din Scythia Minor. S-a născut între anii 360-365 (?) după cercetările specialiştilor[7], într-un sat de lângă Histria, Vicus Casiani. El studiază în şcolile de pe litoralul Pontului Stâng şi pleacă spre anul 380 în Palestina împreună cu Sf. Gherman, fratele său spiritual. Cei doi se stabilesc într-o mănăstire din apropierea Betleemului de unde primesc învoire să plece la marii anahoreţi din Egiptul de Jos, stabiliţi în pustiul numit Scitium. Împreună cu Gherman îi frecventează pe acei pustnici vestiţi pentru evlavia şi înţelepciunea lor, iar convorbirile avute le va consemna în lucrarea "**Conlationes Sanctorum Patrum XXIV**". Spre anul 400 se stabileşte la Constantinopol, unde Sf. Ioan Crisostomos îl hirotoniseşte diacon. La Constantinopol, Ioan Casian trăieşte drama finală a marelui Patriarh, şi după moartea acestuia pleacă în anul 404 la Roma. Aici

cunoaşte personalităţi de seamă ale bisericii romane, printre care pe Leon, viitorul papă Leon cel Mare. După zece ani, spre 415 el ajunge la Marsilia unde înfiinţează două mănăstiri: Saint Victor şi Sainte Sauveur, de a căror organizare se ocupă el însuşi. Moare, după informaţiile actuale, în anul 435, lăsând amintirea unui venerabil părinte duhovnicesc, teoretician al ascezei şi al spiritualităţii creştine, practicant el însuşi al vieţii monahale aspre pe care o cunoscuse în peregrinările sale din Răsărit, şi pe care o aplicase în mănăstirile sale.

Opera lui Ioan Casian

Operele sale reflectă experienţa în domeniul doctrinei creştine şi a practicii dreptei credinţe şi au fost, în Franţa, secole de-a rândul, îndreptare pentru cei ce trăiau în mănăstiri şi sihăstrii.

DE INSTITUTIS COENOBIORUM ET DE OCTO PRINCIPALIUM VITIORUM REMEDIIS este o lucrare scrisă, probabil, pe la anul 420. Ea a fost solicitată de episcopul Castor de Apta Iulia din Gallia Narbonensis, şi are 12 cărţi. Titlul acestui tratat uneşte două probleme cu un conţinut deosebit: primul de organizare bisericească, iar al doilea se referă la duhovnicie. In PRAEFATIO, Sf. Casian făgăduieşte că va încerca "să înfăţişeze, cu ajutorul lui Dumnezeu, rânduielile şi regulile mănăstirilor acelora (din Pustiile Egiptului), precum şi rădăcinile, cauzele şi tămăduirea după învăţătura lor, a celor opt păcate, cele mai grele, semnalate de ei." Cele opt păcate descrise sunt: lăcomia, desfrânarea, avariţia, mânia, tristeţea, neliniştea, slava deşartă şi trufia (DE SPIRITU GASTRIMANGIAE, FORMICATIONIS, FILARGYRIAE, IRAE, TRISTITIAE, ACCEDIAE, CENODOXIAE, SUPERBIAE). Autorul nu se preocupă de partea miraculoasă a vieţii monahilor şi va înfăţişa în descrierea sa numai cele văzute şi trăite în Egipt.

Exemplele şi argumentele acestui tratat se subsumează unei idei dominante: viaţa creştină este o luptă, o luptă pe viaţă şi pe moarte cu răul, întruchipat de diavol, iar creştinul este un soldat care se războieşte pentru viaţa de veci în Împărăţia veşnică a Domnului nostru Iisus Hristos. În felul acesta, I. Casian continuă o tradiţie apostolică, afirmând că monahul - şi chiar orice creştin adevărat - trebuie să se supună unei întreite lepădări: de toate bunurile materiale, de toate păcatele şi legăturile de viaţă trupească şi în sfârşit, de toate preocupările cele trecătoare, pentru a nu se ocupa decât de contemplarea lui Dumnezeu şi de cele veşnice.

CONLATIONES PATRUM SANCTORUM XXIV este o lucrare ce consemnează convorbirile cu cei 24 de anahoreţi şi a fost redactată, după toate probabilităţile, între anii 420-429. I. Casian inaugurează în literatura patristică un gen literar - patericul - care va deveni, şi în Apus şi în Răsărit, lectura preferată a monahilor şi a evlavioşilor. Această operă este socotită "bunul comun" şi este inclusă în patrimoniul Bisericii universale. În paginile ei, lucrarea descrie viaţa de toate zilele în pustie, cu toate asprimile ei de negrăit, dar şi cu bucuriile biruinţei asupra întunericului şi a făpturii "de lut" şi a făcut ca autorul ei să fie considerat "învăţătorul" pentru cei mai mari îndrumători teologi, asceţi şi mistici. Scopul acestei opere a fost ca monahii să primească prin ele în chiliile lor pe autorii acestor convorbiri, să întrebe

şi să asculte răspunsurile, ele fiind atestate vieţii lor la orice nivel.

Aceste convorbiri vor fi fost purtate de tinerii Casian şi Gherman cu mai bine de 20 de ani în urmă, cu marii avvi ce trăiau în pustiul Egiptului. Ele au fost refăcute de Sf.Casian din memorie şi conform unei strategii cu două componente majore: pe tot parcursul cărţii a dat dovadă de smerenie absolută, neîngăduindu-şi nici o remarcă personală; pe de altă parte, este evident că "acele profunde şi fine expuneri ale magiştrilor duhovniciei" sunt trecute prin filtrul experienţei personale.

Academicianul monah H. Bremond prefera denumirea de "conferinţe ale universităţii creştine" formulei "convorbiri duhovniceşti" (collationes). date de Sf. Casian acestor răspunsuri şi îndrumări.[8]

DE INCARNATIONE DOMINI, CONTRA NESTORIE este o lucrare împărţită în 7 cărţi, scrisă până în anul 430, la îndemnul papei Leon cel Mare, în care expune doctrina ortodoxă, atacând punct cu punct, într-o impresionantă polemică, nestorianismul. Despre această lucrare se afirmă că este un "tratat de Hristologie" aproape complet pentru vremea când a apărut, şi care a însemnat mult pentru informarea lumii creştine apusene cu privire la primejdia ereziei nestoriene. Cu evlavie şi cu o fină dialectică sunt folosite texte biblice şi texte patristice pentru a demonstra la un nivel teologic, Dumnezeirea Domnului Iisus Hristos, coeziunea inseparabilă, aproape ontologică a celor două firi.[9]

Ţara lui Ioan Casian

Universalitatea limbii latine în epocă precum şi discreţia de care a dat dovadă autorul acestor opere monumentale, rămân o piedică în precizarea locului naşterii unui om care a trăit în Occident şi nu a lăsat el însuşi referiri limpezi la originea sa.

Sunt cunoscute până acum numai două informaţii cu referire la ţinutul natal al autorului. Expresia sa **provincia nostra**[10] din "Convorbiri..." este o indicaţie certă că Sf. Casian era originar dintr-o provincie a Imperiului Roman. Mai precisă este o informaţie a lui Ghenadie din Marsilia - în "De viris illustribus" - potrivit căreia Sf. Casian s-a născut în Scythia Minor. **Natione scythia** este expresia folosită de Ghenadie şi poate avea cel puţin două interpretări. Iniţial, cuvântul **scythia** a fost mai lesne pus în legătură cu numele ţinutului Scitium, ţinut al sihăstriilor unde Sf. Casian s-a aflat aproape 20 de ani. Traducerea corectă este **de neam scit**, pentru că în această perioadă numele Dobrogei era Scythia Minor, în urma împărţirii administrative iniţiate de Diocleţian.

Vasile Pârvan este cel care, în 1913, într-o comunicare la Academie[11] , referindu-se la noile descoperiri din Dobrogea, descrie două inscripţii greceşti din pădurea de la Şeremet (Casian), gravate pe două stânci: prima inscripţie are sensul "Hotarele Casienilor şi peşterile". iar a doua, "Hotarele şi peşterile Casienilor". V. Pârvan a atras atenţia asupra folosirii cuvântului σπηλουχα, cuvânt latin scris cu litere greceşti. El trage concluzia că este o formă de "latină grecizată" şi este semn al pătrunderii limbii latine chiar în medii greceşti, mult mai vechi în zonă. Atunci s-a pus problema dacă există vreo legătură între adepţii zeului munţilor - Zeus Kasios - şi numele localităţii. Savantul francez H.I. Marrou argumentează astfel numele de

"Casian", arătând că numele de "Cassianus " este foarte răspândit în lumea latină şi întâlnit adeseori în inscripţiile din provinciile balcanice. Avansează ipoteza că numele satului de lângă Histria derivă de la numele unuia dintre primii colonişti latini, Casius ori Casianus (Cassius/Cassianus). Prin urmare, ar fi vorba de un **vicus Cassi** sau **vicus Cassiani,** id est, "satul lui Cassius" ori "satul lui Cassianus". Numele de "Casian" este legat de un district rural al cetăţii Histria şi aparţinea şi latifundiei şi unei familii.

În acelaşi fel, H.I. Marrou propune explicarea numelui Sf. Casian: dacă se consideră că numele "Casian" este un nume "etnic", atunci înseamnă că numele ar trebui înţeles în Franţa ca Ioan din Casian"; ipoteza explică şi frapanta însoţire a unui nume creştin cu un cognomen de tip clasic[12] În fapt, numele este emblematic pentru ţinutul de origine: pentru că probează şi forţa latinităţii în această provincie, şi asimilarea creştinismului.

În opera lui Ioan Casian nu apar referiri la viaţa personală; "aspra smerenie călugărească" - aşa cum şi-a impus-o - nu i-a îngăduit să dea vreo ştire despre sine, despre originea sa, spre deosebire de Fericitul Augustin, marele său contemporan, care a scris o carte întreagă despre sine - Confesiunile. La o cercetare atentă constatăm că apar totuşi referiri la ţinutul de baştină, atunci când autorul îşi aminteşte de fervoarea credinţei familiei sale. În "De institutis coenobiorum" afirmă: **a pueritia nostra inter eosdem constituti atque ipsorum incitati cotidianis adhortationibus** (Praef. 4). Această formulare este o dovadă că Ioan Casian provine dintr-o comunitate ai cărei membri se convertiseră în număr foarte mare la creştinism, iar spiritul noii credinţe devenise o componentă esenţială a modului de a gândi şi a comportamentului oamenilor: **tanta religione atque pietate parentes nostros praeditos recordabamur** se spune în **Conlationes XXIV 1.**

Aceste aluzii la cristalizarea noii spiritualităţi creştine datează din sec. IV-V d. Ch.; şi pentru că nu fac parte dintr-o pledoarie, ne îndreptăţesc să le dăm crezare. Ele devin un argument, alături de alte scrieri, când se afirmă că poporul român este creştin încă din perioada etnogenezei sale.

În contextul unei vieţi religioase cu accente atât de profunde şi cu reprezentanţi atât de cultivaţi, nu este de mirare că s-a creat o terminologie creştină în care se întâlnesc numeroase cuvinte de origine latină: **crux, credere, Dominus et Deus, lux, paganus, etc.**[13]

Această acceptare totală a ortodoxiei, ce a caracterizat primele secole ale mileniului I, în această zonă a Imperiului Roman, a avut o durabilitate extraordinară în timp.

Iar operele acestor dintâi cărturari, opere ce constituie monumente de cultură creştină în limba latină, ar trebui reconsiderate şi integrate într-o mai mare măsură în sfera culturii române. Sunt mai vechi cu aproape 1000 de ani decât cele descoperite până acum.

În epoca Antichităţii târzii, când folosirea limbii latine se generalizase în spaţiul european, aceste scrieri integrează firesc, în circuitul universal, aportul de suflet, de inteligenţă şi de erudiţie, al cărturarilor din Pontul Stâng al Mării Negre.

NOTE

1. NICULESCU Alexandru: Individualitatea limbii române între limbile romanice, vol. II, Editura ştiinţifică şi enciclopedică. Bucureşti, 1978; p.15.

2. DIACONESCU Mihai, "Şcoala literară de la Tomis" în revista "Tomis" ianuarie 1991.

3. BRANIŞTE Emilian: "Martiri şi sfinţi pe pământul Dobrogei de azi" în "De la Dunăre la Mare", Galaţi, 1979, pag. 34-62.

4. CF. ANALELE DOBROGEI, Serie nouă, anul I, nr.1, Constanţa 1995, pag.38, nota 113.

5. VORNICESCU NESTOR, Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română până în sec. XVII, Craiova, 1983, pag. 27-84.

6. STĂNILOAIE Dumitru, Contribuţia "călugărilor sciţi" la precizarea hristologiei la începutul sec. al VI-lea, în "Mitropolia Olteniei", an XXXVII, nr. 3-4, pag. 199-244.

7. COMAN G. Ioan, **Viaţa Sfântului Casian,** în volumul "Sf. Ioan Casian" Editura Institutului biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1990, pag. 750 şi urm.

8. Ibd., op. cit. pag. 280.

9. Ibd., op. cit. pag. 764.

10. Conlationes sanctorum patrum XXXIV, I

11. PÂRVAN Vasile: **Descoperiri nouă în Scythia Minor. Stâncile cu inscripţii greceşti din pădurea Seremetului** în Analele Academiei Române seria all-a, tom XXXV, 1912-1913, Memoriile secţiei istorice, Bucureşti, 11913, pag. 83-84.

12. MARROU Henry, **La patrie de Jean Cassien,** în Miscellenea G de Jerphanion, Roma, 1947, pag. 588-596.

13. FISCHER, I., Latina dunăreană, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1985, pag. 150.

EDUCAȚIE - MUZEOGRAFIE

Simona SUCEVEANU

CĂRŢI VECHI ROMÂNEŞTI FOLOSITE CA MANUALE ŞCOLARE, EDITATE ÎN SECOLELE XVIII ŞI XIX, ÎNTÂLNITE ÎN COLECŢII CONSTĂNŢENE

Şcoala a avut întotdeauna un rol important în educarea tinerilor şi în răspândirea ştiinţei de carte. Secolul al XVIII-lea a marcat în Ţările Române schimbări deosebite în domeniul instrucţiei. Alături de învăţământul tradiţional, organizat în biserică apar treptat forme de diferenţiere de învăţământ, create cu fonduri alocate de stat: şcoli greceşti, la Iaşi şi Bucureşti, şcoli confesionale în Transilvania şi în Banat, dar şi şcoli de stat.

În Dobrogea, aflată sub stăpânire otomană la acea vreme, şcoala în limba română îşi face apariţia mai anevoios, datorită "instabilităţii vremurilor şi a dispreţului otoman faţă de starea culturală a supuşilor nemahomedani" [1]. Ca şi în Ţările Române, la început, învăţământul de carte se făcea în jurul bisericilor, folosindu-se ca manuale Psaltirea şi Ceaslovul.

Treptat, cu cheltuiala locuitorilor se înfiinţează şcoli în majoritatea aşezărilor româneşti din Dobrogea. Dascălii bisericilor erau folosiţi şi ca învăţători, iar manualele după care predau se aduceau din stânga Dunării. Multe cărţi au fost aduse de mocanii care s-au stabilit pe aceste meleaguri şi astfel, literatura didactică a fost în permanenţă un element de coeziune culturală, circulând dintr-o provincie într-alta.

În colecţiile Bibliotecii judeţene şi ale Muzeului de istorie naţională şi arheologie, alături de cărţi vechi bisericeşti se găsesc şi tipărituri cu caracter laic, din rândul acestora detaşându-se şi manuale şcolare, editate la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este o perioadă importantă, atât în istoria culturii româneşti moderne, cât şi în organizarea învăţământului, în Ţările Române, ilustrată de personalităţi prestigioase ca: Ienăchiţă Văcărescu, Gheorghe Şincai, Radu Tempea, Eufrosin Poteca şi alţii.

Cele 11 cărţi, pe care le vom prezenta au fost editate în principalele centre culturale şi tipografii ale secolelor amintite, la : Bucureşti, Braşov, Buda, Iaşi, Râmnic, Sibiu şi Viena. Importanţa acestor cărţi poate fi semnalată sub aspectul vechimii, al locului ocupat de acestea în dezvoltarea instrucţiei, dar şi sub aspectul circulaţiei lor în timp.

"BUCOAVNELE", utilizate de şcolarii începători facilitau familiarizarea cu buchiile în condiţii modeste. Ele cunosc o largă răspândire, servind învăţământul timp de două secole. În 1699 este editată la Alba Iulia, prima "Bucoavnă", considerată şi prima carte didactică în limba română. În 1805, Constantin Boghici, asociat

din 1806 cu fratele său Ioan editează la Braşov cărţi didactice, printre care şi "BUCOAVNĂ PENTRU ÎNVĂŢĂTURA PRUNCILOR, A SE DEPRINDE ATÂT LA CUNOAŞTEREA SLOVELOR, LA SLOVENIE ŞI LA CETANIE" carte reeditată de mai multe ori în anii următori, îndeplinind rolul ei de manual şcolar al vremii respective. Ediţia din 1845 a acestei cărţi, apărută în tipografia lui Ioan Tott din Braşov se găseşte la Muzeul de istorie naţională şi arheologie. În cuprinsul cărţii întâlnim tabele cu alfabetul chirilic, tabele cu numeralul cardinal, un subcapitol cu rugăciuni pentru şcolari şi altul de învăţături bisericeşti.

Treptat, "Bucoavnele" vor fi înlocuite de "ABECEDARE". Nu avem în colecţiile de care ne ocupăm un astfel de "Abecedar", dar se ştie că, în Dobrogea a circulat un "Abecedar", înainte de 1877, care era intitulat "ABECEDARU TURCO-ROMANU" tipărit la Rusciuk, de învăţătorul Costache Petrescu, cel care întemeiază şi Şcoala românească de la Silistra. Cartea cuprinde trei prefeţe, cea de-a treia, fiind dedicată românilor din dreapta Dunării. În această prefaţă, autorul afirmă că, deşi acest abecedar nu poate corespunde unui învăţământ satisfăcător, "totuşi, junimea noastră va putea să capete un bun începutu de cetire şi vorbire..."[2]

La rândul lor, "ABECEDARELE", vor fi înlocuite de "CĂRŢILE DE CITIRE", care, prin conţinutul lor diversificat, prin accentul pus pe cultura naţională au îndeplinit o înaltă misiune în şcoli, de educare morală şi transmiterea de cunoştinţe, din diferite domenii, în formă cât mai atractivă. O astfel de carte, intitulată "MONDUL - CURS DE CUNOŞTINŢE ŞI NOVELLE SERIOASE ŞI INTERESANTE", tipărită la Bucureşti, în 1847, la Tipografia Colegiului Naţional oferă tinerilor sfaturi pentru viaţă şi cunoştinţe despre istoria naţională. Este editată în tipar de tranziţie şi o întâlnim în colecţiile muzeului amintit.

Printre cărţile didactice existente în fondul de carte rară al Bibliotecii judeţene se numără şi gramatici, utilizate la nivelul gimnaziilor şi liceelor, sau de specialişti. O lucrare de prestigiu în acest sens este "GRAMATICA ROMÂNEASCĂ" a lui Ienăchiţă Văcărescu, intitulată "OBSERVAŢII SAU BĂGĂRI DE SEAMĂ ASUPRA REGULELOR ŞI ORÎNDUELELOR GRAMATICII RUMÂNEŞTI...", tipărită în două ediţii, la Râmnic şi la Viena, în 1787, la bilioteca aflându-se ediţia de la Viena[3]. Lucrarea cuprinde două "cărţi": prima analizează părţile de vorbire, iar a doua se ocupă cu studiul sintaxei, ortografiei, ortoepiei şi topicii. Autorul încearcă să dea o definiţie a gramaticii, care, după părerea sa, ar fi "meşteşugul cuvântului, care arată construcţiul, sau sindaxis, adică alcătuirea părţilor cuvântului şi ortografia"[4]. Ultima parte a lucrării cuprinde un tratat de poetică, intitulat "păntru poetică", în care, Ienăchiţă Văcărescu încearcă să demonstreze originea latină a limbii române şi aduce contribuţii prestigioase la studirea versificaţiei. Este conştient de importanţa gramaticii, pentru realizarea limbii şi progresului ei şi deplânge îndelungata lipsă a unui astfel de manual. Îşi propune eliminarea cuvintelor slave din limbă şi recomandă îmbogăţirea vocabularului, prin introducerea neologismelor din limba greacă[5].

Ne-am oprit mai mult asupra acestei cărţi, deoarece este considerată ca fiind cea mai importantă contribuţie adusă, la cercetarea limbii române din veacul al XVIII-lea.

La 1797, tipărea la Sibiu, o "GRAMATICA ROMÂNEASCĂ", Radu Tempea.

Deşi se inspira de la predecesorii săi, Gheorghe Şincai şi Ienăchiţă Văcărescu propunea totuşi, nu înlocuirea cuvintelor nelatine, ci, numai a celor absolut străine, de origine ungurească, nemţească sau sârbească[6]. El contribuie la fixarea unei terminologii gramaticale unitare, de origine latină în cea mai mare parte. Este ştiut faptul că Tipografia lui Petru Bart din Sibiu primise privilegiul editării manualelor, pentru şcolile din Imperiul habsburgic.

La începutul secolului al XIX-lea, în domeniul filologiei s-au resimţit influenţele ideilor Şcolii Ardelene, privind romanitatea şi continuitatea poporului român.

În lucrarea sa "ELEMENTA LINQUAE DACO - ROMANE SIVE VALACHICAE", tipărită la Buda în 1805, Gheorghe Şincai subliniază ideea originii latine a limbii române şi unitatea ei afirmând: "... măcar că limba română e împărţită în mai multe dialecte, a căror deosebire mai vârtos stă în pronunţare, sau răspândirea unor litere, românii de dincoace de Dunăre, toţi se înţeleg laolaltă".

Pledoaria pentru o educaţie multilaterală îşi găseşte expresia şi în cărţile din domeniul filosofiei. "PILDE FILOSOFEŞTI", tipărită la Râmnic, în 1783, de Grigore Râmniceanu este considerată pe drept cuvânt, printre primele cărţi de înţelepciune, care au circulat în ţara noastră. Este cunoscută contribuţia însemnată adusă de acest cărturar la popularizarea cărţii didactice, după "1798 fiind numit director al Şcolii gramaticilor... unde a fost instalat de Filaret" şi dascăl la "şcoala naţională din Sf. Sava"[7]. Prima ediţie a acestei cărţi a fost realizată în 1713, de vestitul cărturar Antim Ivireanul, după versiunea italiană a "secretarului domnesc" Anton Maria Del Chiaro[8].

Caracterul didactic al acestei cărţi se desprinde din numeroasele maxime şi cugetări moralizatoare la adresa întregii vieţi sociale, întâlnite pe tot parcursul lucrării, ca în acest exemplu: "Omul care ştie vreun frumos meşteşug are datorie să înveţe şi pe acela care nu ştie. Că de nu-i va arăta, păcătuieşte, de vreme ce ascunde visteria lui cea frumoasă şi talentul ce au primit"[9].

Tot în domeniul filosofiei cele două instituţii de cultură amintite posedă câte un exemplar complet din 'FILOSOFIA CUVÂNTULUI ŞI A NĂRAVURILOR, ADECĂ LOGHICA ŞI ITICA ELEMENTARĂ". Cartea a fost tradusă de profesorul de filosofie, de la şcoala Sf. Sava, din Bucureşti, Eufrosin Poteca şi editată la Buda în 1829. Unii cercetători în domeniul învăţământului românesc din secolul al XIX-lea au afirmat că, Eufrosin Poteca a predat după traducerea sa la şcoala de la Sf. Sava, după 1825 până în 1829, când se va tipări la Buda[10]. Traducerea cărţii s-a făcut după exemplarul în greceşte al marelui ban Grigore Brâncoveanu, acesta având la bază originalul în latineşte al "Istoriei filosoficeşti", semnat de profesorul Gottlieb Heineccius.

SENTINŢE SAU PILDE FILOSOFEŞTI", ediţia a treia, apărută la Iaşi, în 1844, în timpul domniei lui Mihail Grigore Sturdza a fost tradusă din greceşte şi cuprinde cugetări filosofico-morale de felul acestora: "Fă bine celui ce-ţi face rău, că-l vei birui" sau "Buna slujire a averii stă în a fi darnic bogatul".

O altă disciplină umanistă, care s-a studiat în şcoala românească din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, ca disciplină cu valori educative a fost geografia. Primul manual de geografie apărut în ţara noastră este "DE OBŞTE GHEOGRAFIA", tipărit

la Iaşi, în 1795 şi tradus de episcopul Amfilohie Hotiniul, după "Geografia universală" a lui Buffier. Prin anii 1777-1778, manualul a fost folosit în manuscris la Şcoala lui Vartolomei Mazarean, de la Putna[11]. În afară de partea de geografie, autorul a adăugat şi o însemnare despre "domnii Moldovei, de la Dragoş Vodă - 1352, până la Alexandru Ioan Calimach Voievod...", ca un fel de suplimet de istorie, sub forma unei tabele şi despre Moldova, din "Geografia" lui Frances Smideg, apărută la Târnova, în 1704: "Să mai adauge către geografia aceasta şi pentru oraşul Iaşului, scoasă din Geografia alcătuită în Oraşul Târnăvii din Ungaria, la anul 1704, de Frances Smideg Geograf..."[12].

Alături de geografie, ştiinţele naturii devin obiect de studiu, în şcolile din Ţările Române, în deceniul al III-lea al secolului al XIX-lea, prin "Societatea de medici şi naturişti" de la Iaşi, recunoscută oficial din 1833. La progresul ştiinţelor naturii a contribuit în mod deosebit, dr. Iuliu Baraş (1815-1863), care se făcuse cunoscut datorită activităţii sale didactice şi publicistice remarcabile şi prin excelentele manuale, pe care le-a editat. Printre acestea se numără şi "ISTORIA NATURALĂ POTRIVITĂ PE ÎNŢELEGERA COPIILOR, CU ÎNTREBĂRI ŞI FIGURI", a lui Guillaume Louis Beleze, tipărită la Bucureşti, în Tipografia Colegiului Naţional, la 1854. Întâlnită în colecţiile Bibliotecii judeţene, cartea se remarcă şi prin faptul că, din cele patru capitole, pe care le prezintă, trei sunt scrise în alfabet de tranziţie, iar ultimul, cu caractere latine.

În domeniul istoriei, fusese recomandat ca manual, în secolul trecut, "şcolilor greceşti şi Academiilor domneşti",[13] cartea lui Atanasie Staghiritul, "PRESCURTAREA ISTORIEI UNIVERSALE", apărută la Bucureşti, între 1826-1827, în patru volume. Tradusă din limba greacă, de egumenul Mânăstirii Sf. Ioan din Bucureşti, Grigorie, în prefaţa intitulată "către cetitori" desprindem ideea mărturisită de traducător, a necesităţii unui astfel de manual, în limba română şi grija sa de a scrie desluşit, pentru a fi pe înţelesul tuturor, motivând că, "neamul pătimeşte de lipsa cărţilor".

Prin prezentarea acestor cărţi am evidenţiat semnificaţia unor manuale propriu-zise, dar şi a unor cărţi, care avem certitudinea că au fost utilizate în şcoli, între secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. Rolul căpătat în procesul educativ, la vremea respectivă, le-a sporit valoarea, atribuindu-le locul cuvenit, în cadrul culturii româneşti.

NOTE

1. C.Cioroiu, A. Mocanu, **Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877**, Constanţa, 1978, p.13.
2. N. Cartojan, **Un document privitor la istoria culturii româneşti în Dobrogea**, în "Arhiva Dobrogei", vol.II, nr.1, ian.-apr., 1919, p.75.
3. Cea dintâi gramatică românească tipărită la noi aparţine lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai.
4. C.Cârstoiu, **Ianache Văcărescu**, Ed. Minerva, Bucureşti, 1974, p.159.
5. Al. Piru, **Istoria literaturii române de la origini până la 1830**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p.662-663.
6. Ibidem, p.527.
7. D. Alexandru, **O luminoasă figură de cărturar**, în "Mitropolia Olteniei", anul IX, nr.9-10, 1957, p.622.

8. C. Marinoiu, **Istoria cărţii vâlcene, sec. XVII-XVIII**, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1981, p.76.
9. Ibidem, p.57.
10. A. Camariano - Cioran, **Academiile domneşti din Bucureşti**, Ed. Academiei RSR. Bucureşti, 1971, p.152, nota 221.
11. Al. Piru, **Op. cit.**, p.540.
12. A. Hotiniul, **De obşte gheografia**, Iaşi, 1795, p.228.
13. **Istoria învăţământului românesc**, Compendiu, Ed. didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1981, p.226.

AMFILOHIE HOTINIUL, **DE OBŞTE GEOGRAFIA**, IAŞI, 1797.

ФІЛОСОФІА

КУВѪНТУЛУЙ ШИ А НЪРАВУРИЛѠР,

адекъ

ЛОГІКА ши ИѲІКА

ЕЛЕМЕНТАРЕ,

кърꙋра сѫ пꙋне ѫнаинте Історіа філософічѣскъ

Ѡскрисе ѫтѫю латінеще де лъꙋдатꙋл Професор Іѡ. Готтліеб. Аінікіе, фіинд ѫ катедра філос. дин Алла. Апой традꙋсе ѫ лимба Еллинѣскъ

де

Дꙋмнѣлꙋй Мареле Бан

ГРИГОРІЕ БРѪНКОВѢНꙊЛ,

іар акꙋм ѫ лимба Рѡмѫнѣскъ

де

ЕУФРОСИН ДИМИТРІЕ ПОТЕКА,

Іером. ши Професор де Філософіе дела Бꙋкꙋрещй спре попъцꙋире ла лецііле сале де Філософіе.

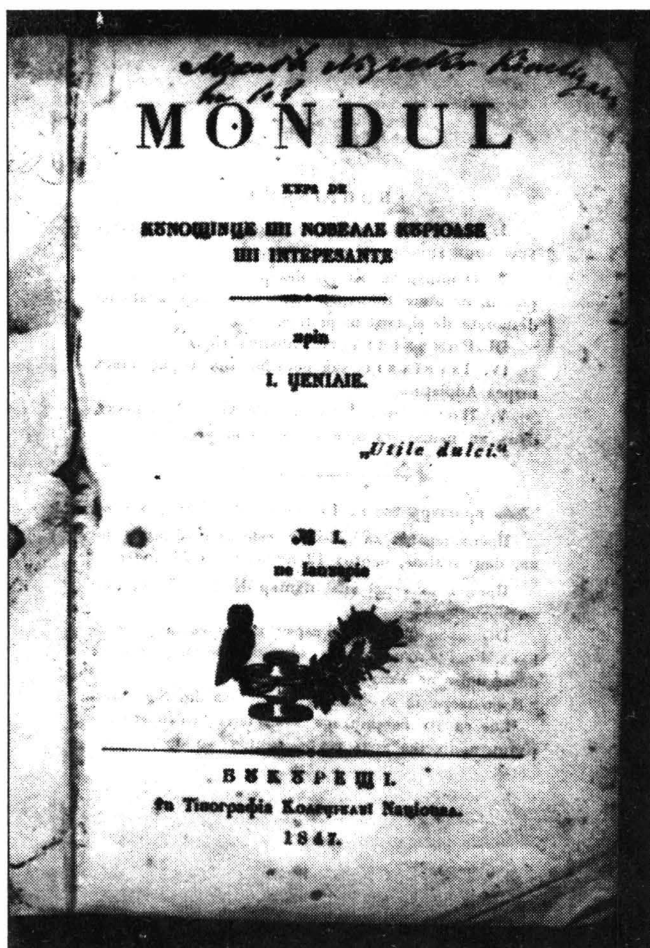
Logica und Moral-Philosophie walachisch.

ЛА БꙊДА

Ѫ Крѫяска Тѵпографіе а Оуніверсітѫцей Оунгаріей.

1829.

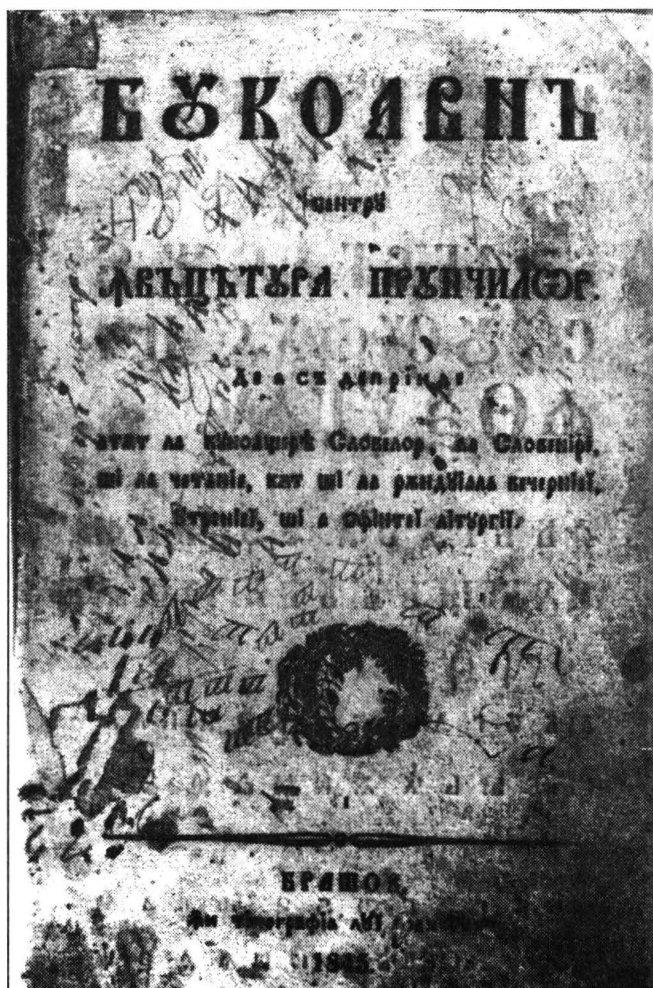
FILOSOFIA CUVÂNTULUI ŞI A NĂRAVURILOR, ADECĂ LOGHICA ŞI ITICA ELEMENTARĂ, BUDA, 1829.

MONDUL

„Utile dulci.”

MONDUL. SAU CURS DE NOVELLE CURIOASE ŞI INTERESANTE, BUCUREŞTI, 1847.

БУКОАВНЪ

БРАШОВ

BUCOAVNĂ PENTRU ÎNVĂȚĂTURA PRUNCILOR, BRAȘOV, 1845.

СЕНТЕ́НЦІИ

са́ꙋ

ПІЛДЕ ФІЛОСОФЕ́ЩІЙ.

А трі́а Тѵпъри́ре.

Ꙟн е́поха Пре Ꙟнълцатꙋлꙋй Домн
МИХАИЛ ГРІГОРІꙊ
СТꙊРЗА В. В.

Кꙋ ꙟмвоа́ре Прѣѡсфинци́тꙋлꙋй
Архіепіскоп шй Митрополит
Сꙋчевей шй Молда́віей, Κυρίω Κυρίω
МЕЛЕТІѠ.

Прин ѡ́стенеле шй келтꙋа́ла Прото-
сѵнгелꙋлꙋй Некта́ріе Фрꙋмꙋ.

ІАШИ.

Ꙟн Тѵпографіа Сфйнтей Митропо́лїи.
1844.

SENTINŢE SAU PILDE FILOSOFEŞTI,
IAŞI, 1844.

Angela POP

PREOCUPĂRI ALE CADRELOR DIDACTICE DIN JUDEȚUL CONSTANȚA PENTRU ÎMBUNĂTĂȚIREA CONȚINUTULUI ORELOR DE RELIGIE

Acest interes l-am găsit consemnat în documente referitoare la activitatea cercurilor culturale în anul şcolar 1936-1937[1].

Create de învăţători cu intenţia de a forma cadrul organizatoric corespunzător perfecţionării lor didactice şi îmbunătăţirea nivelului cultural al populaţiei urbane şi rurale, aceste instituţii au existat în toate judeţele ţării din anul 1903[2]. Avându-şi activitatea reglementată prin deciziile Ministerului Instrucţiunii Publice din anul 1902 şi 1906, Legea pentru învăţământul primar al statului şi învăţământul normal - primar (26 iulie 1924) cercurile culturale se subordonau Casei şcoalelor[3]. Ele erau formate din totalul învăţătorilor unui grup de şcoli, apropiate teritorial, care organizau întruniri lunare[4]. Modalitatea de lucru o constituiau şedinţele intime (cu caracter profesional) organizate pentru perfecţionarea cadrelor didactice şi şedinţele publice destinate educaţiei adulţilor. Din această cauză, cu timpul, în cadrul şedinţelor intime se dezbăteau şi metodologiile desfăşurării manifestărilor cultural-educative. Şedinţele publice aveau în program o conferinţă urmată de manifestări artistice (dansuri populare, recitări, cântece, scurte piese de teatru). Se urmărea transmiterea cunoştinţelor necesare adulţilor într-un cadru cât mai atractiv şi prin antrenarea unui număr cât mai mare de membrii ai comunităţii respective (copii şi oameni maturi, de multe ori făcând parte din aceeaşi familie)[5].

Participarea şi contribuţia fiecărui cadru didactic la buna desfăşurare a activităţii de perfecţionare era evaluată şi constituia criteriu de apreciere pentru examenul de capacitate sau înaintare în grad[6].

Urmărind îmbunătăţirea activităţii cercurilor prin unirea factorilor educaţionali aflaţi în lumea satelor, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice a hotărât, din 1910, ca preoţii să formeze cercuri culturale cu învăţătorii. Obligaţiile erau aceleaşi, dar fiecare folosea mijloace specifice de activitate[7].

O apreciere obiectivă a rezultatelor obţinute de cercurile culturale este greu de realizat deoarece, în paralel şi cu aceeaşi oameni au funcţionat ateneele populare, şcolile de adulţi, casele de citire.

Această suprapunere de forme extraşcolare de educaţie îşi găseşte explicaţia în numărul mare al analfabeţilor existenţi la sfârşitul anului 1930: 42% din totalul populaţiei care depăşise vârsta de 7 ani, persoanele feminine reprezentând majoritatea

(64%)[8].

Potrivit menţionatei legi pentru organizarea învăţământului primar din 1924, în primele patru clase primare, considerate temelia celorlalte grade de învăţământ, se predau elemente de cultură generală apreciate a fi indispensabile: instrucţia religioasă, morală, citirea şi scrierea, aritmetica practică, noţiuni din istoria românilor, geografia, drept civic, igienă, desen, educaţie fizică, lucrul manual şi lucrări practice agricole (la sate)[9].

În cadrul cercurilor culturale din anul şcolar 1936-1937 era prevăzută şi dezbaterea temei intitulate "Educaţia religioasă în cadrul educaţiei integrale". Toate materialele pregătite de învăţători au subliniat dificultatea realizării instrucţiei religioase şi morale la clasele primare deoarece "nevoia de Dumnezeu nu se vede, ci se simte"[10].

Dezbaterile au avut ca primă problemă definirea termenilor. Prin educaţie religioasă se înţelegea activitatea desfăşurată în scopul dezvoltării sentimentului religios, deci fără cunoaşterea şi aprofundarea dogmelor (urmare a particularităţilor de vârstă la şcolarii mici). Transmiterea noţiunilor de bază pentru un comportament civilizat constituia educaţia morală, iar "omul religios" reprezenta fiinţa umană convinsă că "peste tot universul stăpâneşte o putere absolută, supremă care se numeşte Dumnezeu"[11]. De aceea, dacă esenţa religiei se considera a fi fenomenul de credinţă, educaţia religioasă trebuia să formeze spiritul creştin adică "spiritul operei şi ideilor lui Isus Cristos" care asigura, mai ales tineretului "intrarea într-o viaţă înaltă, nobilă, recomandată de religia creştină"[12]. Deci, putem constata că educatorii şi învăţătorii din judeţul Constanţa au sesizat cele trei funcţii ale religiei: cognitivă, acţională şi socială[13]. De mai multe ori s-a subliniat faptul că din antichitate religia a reprezentat o înscenare de explicare a lumii în condiţiile lipsei unor cunoştinţe ştiinţifice. Cu alte cuvinte, expresie a capacităţii umane limitate de acţiune, religia a apărut când omul a descoperit că magia era ineficace şi a solicitat ajutorul forţelor supranaturale, subordonându-se acestora: "Din timpuri vechi, omul a simţit nevoie de ocrotire contra forţelor naturii şi de aceea a ajuns la credinţa într-un Dumnezeu"[14]. Mai mult decât atât, referatele prezentate au stabilit că religia s-a născut din două "sentimente" (prin acestea înţelegând de fapt o constatare şi o speranţă): "1. Aici, pe pământ dreptatea este călcată în picioare; 2. Dincolo ordinea va fi stabilită şi fiecare va primi după faptele sale. Deci, deoparte, insuficienţa vieţii prezente, pe de altă parte nevoia invincibilă a unei vieţi viitoare simţită de sufletele noastre, dă naştere religiunei"[15]. Aceeaşi idee o găsim formulată, jumătate de secol mai târziu, de apreciatul profesor Josep Kitagawa: "religia oferă credinţa, curajul şi speranţa necesare pentru a îndura şi depăşi lipsa de semnificaţie şi ambiguitatea care ne înconjoară"[16]. Dar nu trebuie uitat faptul că religia l-a făcut pe om mai tolerant şi i-a transmis educaţie morală.

În cadrul dezbaterilor organizate de Inspectoratul şcolar s-a mai subliniat rolul jucat de religie în educaţia naţională deoarece: "credinţele alcătuiesc un fond sufletesc comun... religia este pentru neam o mare putere de viaţă, căci toţi fii lui {Dumnezeu} se simt mai înrudiţi şi mai uniţi în faţa primejdiei care-i ameninţa"[17]. De aceea, la orele de istorie se recomanda a se vorbi copiilor despre numeroasele momente grele din care românii au ieşit biruitori datorită credinţei şi în numele orto-

doxiei. Cu ocazia prezentării acestor evenimente deosebit de importante se recomanda prezentarea numeroaselor lăcaşuri de închinăciune, bijuterii ale arhitecturii laice şi bisericeşti, ridicate în amintirea acelor momente de răscruce ce fac dovada înaltului spirit românesc[18]. Totodată, în cadrul orelor de citire se putea face o bună educaţie religioasă prin alegerea unor bucăţi literare pline de învăţăminte pentru copii.

Discuţiile purtate în jurul temei anunţate porneau de la ideea că "societatea fără moralitate ar fi imposibilă", iar credinţa este cel mai bun susţinător al ei căci credinţa "dă linişte sufletului ce caută absolutul, iar {sufletul} dă nădejde momentului de restrişte..."[19]

Foarte importantă ni se pare constatarea că între ştiinţă şi religie nu se vedea nici-un fel de negaţie, ci o legătură directă; Dumnezeu putea fi găsit prin revelaţie, dar şi prin cunoaşterea naturii (expresia creaţiei divine) cu mijloacele proprii oferite de ştiinţă. Această idee este contrazisă de modul de desfăşurare a lecţiei "Educaţia senzorială şi exerciţiile de observaţii", organizată în cadrul cercului pentru grădiniţe[20].

Planificarea temei "Educaţia religioasă în cadrul educaţiei integrale" în anul şcolar 1936-1937 nu este întâmplătoare. Faptul ne este demonstrat şi de subiectul care i-a urmat: "Educaţia tineretului de la 7-16 ani şi16-18 ani. Legi, scop, mijloace".

După cum se cunoaşte, în mod firesc, dezvoltarea economico-socială şi politică a României a suscitat numeroase luări de poziţie[21]. Cei mai mulţi specialişti au apreciat capacitatea şi necesitatea unei dezvoltări continue, numai prin încadrarea în ritmurile europene putând asigura un proces real. Dar, în ciuda orientării spre o cale democratică, a cărei chintesenţă o reprezenta Constituţia din 1923, în România nu a existat o democraţie reală (partidele se calomniau reciproc, promisiunile erau multe şi fapte puţine). Puternicele contradicţii accentuate de criza anilor 1929-1933 au favorizat apariţia orientărilor de dreapta care în plan cultural solicitau reîntoarcerea la un autohtonism primejdios[22].

Remarcând criza ideologică pe care o străbătea societatea românească în deceniul patru al acestui secol, învăţătorii constănţeni solicitau accentuarea educaţiei religioase şi morale ca un element de contrapondere.

NOTE

1. Filiala Arhivelor Statului Constanţa (în continuare se va cita F.A.S. Constanţa). fond Inspectoratul şcolar judeţean Constanţa, **dosar 7/1936-1937,** passim.
2. Maria Itu, **Forme instituţionalizate de educaţie populară în România 1859-1918**, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 221.
3. Ioan Scurtu (coord.), **Documente privind istoria României între anii 1918-1944,** Editura didactică şi pedagogică, R.A., Bucureşti, 1995, f. 71.
4. F.A.S. Constanţa, **loc. cit.**, filele 5, 288, 290, 295, 415, 332.
5. **Idem,** filele I, 185, 310, 313, 459.
6. **Ibidem,** fila 2.
7. **Ibidem.**
8. Ioan Scurtu, **op. cit.,** p. 96.
9. **Idem,** p. 70.
10. F.A.S. Constanţa, **loc. cit.**, fila 69.
11. **Idem,** filele 181-182.

12. **Ibidem.**

13. **Ibidem,** filele 50, 182-183.

14. **Ibidem,** fila 50.

15. **Ibidem,** fila 58.

16. Joseph Kitagawa, **În căutarea unităţii. Istoria religioasă a omenirii,** Editura Humanitas, f.a., coperta IV.

17. F.A.S. Constanţa, **loc. cit.**, fila 183.

18. **Idem,** 83, 111, 121, 125, 132, 151, 155, 244-245.

19. **Ibidem,** fila 270.

20. **Ibidem,** filele 122, 439.

21. Ioan Saizu, **Dezbateri interbelice privind "raţionalizarea" culturii româneşti în perioada 1919-1939** în "Dezbatere şi modernizare în România interbelică. 1919-1939". Editura politică Bucureşti, 1988, p. 236-254., Ioan Scurtu, **op. cit.**, p. 619-667.

22. Zigu Ornea, **Anii treizeci. Extrema dreaptă românească,** Editura Fundaţiei româneşti, Bucureşti, 1995.

Anina JECU

RAPORTUL CERCETARE - EDUCAŢIE ÎN ACTUALITATEA ACTIVITĂŢII MUZEOGRAFICE

Deşi despre rolul muzeelor şi al funcţiilor lor s-a scris şi s-a spus relativ suficient reliefându-se mai ales valenţele lor instructiv-educative, având în vedere că există multe aspecte ale problemei, încercăm şi cu această ocazie să evidenţiem preocupări meritorii pe linia raportului cercetare-educaţie, efectuat în cadrul Muzeului Deltei Dunării - ICEM.

Realizarea prezentei lucrări este generată deci de dorinţa de a surprinde câteva din rezultatele ştiinţifice şi experienţa metodologică de care dispunem în transmiterea adevărului ştiinţific, publicului vizitator.

Tentativa menţionării căilor şi metodelor de realizare a complexului şi dificilului proces cercetare-educaţie comportă unele riscuri, respectiv imposibilitatea acoperirii tuturor aspectelor şi implicaţiilor celor două verigi, existând multe idei, multe concepţii, multe probleme, şi încă multe semne de întrebare.

Abordarea acestei teme este justificată şi de faptul că raportul cercetare-educaţie este astăzi o realitate a muzeografiei, ce stârneşte adesea dispute asupra compatibilităţii sau incompatibilităţii uneia sau alteia, dintre cele două noţiuni.

Se vorbeşte adesea despre ştiinţa şi cultura făcute de muzeu, ca despre două fenomene sociale înrudite, dar dinstincte, definite, înţelese sau circumscrise în moduri diferite, de diferiţi autori, subestimându-se că ştiinţa nu constituie astăzi parte esenţială, integrală a culturii. În legătură cu aceasta, nu o dată ni s-a pus întrebarea dacă cercetarea entomologică fie ea chiar şi muzeală ar mai reprezenta astăzi ornamentul cultural al vieţii, întocmai ca pe vremea lui Fabre. Dacă din punct de vedere teoretic, întrebarea ar părea speculativă, ea şi-a găsit în schimb un rost deplin în practica educativă pe care am desfăşurat-o în relaţia cu publicul vizitator.

După părerea noastră, confruntată şi validată de o practică muzeografică suficient de îndelungată de care dispunem, raportul cercetare-educaţie realizat la Muzeul Deltei Dunării din cadrul ICEM a avut sorţi de izbândă, pentru că a fost privit ca un act de cultură plenar, ca o acţiune de informare, ca un proces de perfecţionare morală a publicului, a elevilor, pentru că de fapt cu ei am lucrat mai mult.

Având în vedere activitatea complexă desfăşurată de Muzeul Deltei Dunării, astăzi putem afirma că cercetarea ştiinţifică muzeală este un act de cultură, pentru că adevărul ştiinţific este el însuşi o valoare, pentru că ştiinţa ajunge în unele ipostaze să întărească cu valoarea adevărului toate domeniile de activitate umană, pentru că cercetarea muzeală vizează lărgirea inventarului de cunoştinţe asupra vieţii, adâncirea înţelegerii prin explicare, pentru că cercetătorul, muzeograful naturalist în calitate de specialist al domeniului, nu devine doar un colector de date ci prin analiză

şi sinteză le răspândeşte la marele public, conducând efectiv vehicularea lor.

Deci, caracterul ştiinţific şi finalitatea cultural-educativă definesc esenţa Muzeului Deltei Dunării, dându-i conţinut şi raţiune de existenţă, sau altfel spus, centrul de cercetare şi educaţie, aceasta fiind de fapt o tradiţie în muzeistică, dacă ne gândim la faptul că aceasta s-a dezvoltat în contact cu cercetarea. Mulţi dintre muzeografii înaintaşi, amintind cu această ocazie doar pe marele Grigore Antipa sau Vasile Pârvan au fost nu numai ilustre personalităţi ale ştiinţei dar şi oameni pasionaţi de cultură, până la dăruirea totală.

Contactul nemijlocit dintre cercetare şi educaţie a constituit şi pentru noi un program cu consecvenţă urmărit. învestiţi cu răspunderi în adâncirea cunoaşterii multilaterale a biodiversităţii din Rezervaţia Biosferei Delta Dunării şi nordul Dobrogei, a elucidării unor situaţii dificile, a elaborării concluziilor, am grupat forţele de cercetare pe probleme prioritare de ocrotire a naturii, de cunoaştere a existenţei numeroaselor specii de plante şi animale aflate la discreţia celor mai neînsemnate accidente, de evaluare a populaţiilor, a exigenţelor ecologice ale speciilor în cauză, a raporturilor cu mediul din care fac parte, constatând un considerabil regres comparativ cu anii din urmă, chiar dispariţia unora.

Valoarea biogeografică şi bioecologică a unor grupe de nevertebrate a determinat studiul lor amănunţit în cele mai diverse habitate din ecosistemele Deltei Dunării şi zonele adiacente, incluse în perimetrul RBDD. S- a realizat un inventar faunistic cât mai exact posibil pentru grupele studiate, secondat de observaţii ecologice, menite să evidenţieze structura populaţiilor studiate şi interferenţa cu mediile de viaţă.

Acţiuni de cercetare ecologică s-au desfăşurat şi în zona Munţilor Măcin, unicat din punct de vedere ecologic, geomorfologic, floristic, faunistic, reprezentând un adevărat muzeu de istorie naturală. Această zonă, propusă de specialiştii Muzeului Deltei Dunării în vederea adoptării regimului de arie protejată, prezintă o biodiversitate ridicată şi o abundenţă de specii floristice şi faunistice rare, de endemite, de monumente ale naturii, precum şi o importanţă geologică deosebită, fiind rest al lanţului muntos hercinic, mai vechi decât lanţul alpino-carpato-himalaian şi ca urmare importanţa conservării nealterate pentru generaţiile viitoare a acestei moşeniri.

Cercetările specialiştilor din cadrul Muzeului Deltei Dunării au cuprins de asemeni studiul paleontologic al formaţiunilor sedimentare triasice din mai multe perimetre ale judeţului Tulcea, studiul speciilor de plante din familia Gramineae existente în RBDD şi întrebuinţările lor, studiul ihtiofaunei din Delta Dunării, teme asupra căror rezultate ne rezervăm obligaţia de a reveni cu ocazia unei alte sesiuni.

Dispunând deja de o serie de date bogate şi valoroase obţinute în urma efectuării temelor de cercetare, le-am răspândit către marele public, prin mijloacele specifice muncii muzeale.

Este cunoscut faptul că expoziţiile temporare au constituit din totdeauna calea cea mai adecvată, cea mai sigură prin care colecţiile muzeale pot fi deplin valorificate, accesibile şi mai uşor asimilate de publicul vizitator,

Orientarea, conţinutul şi profilul tematic al activităţii desfăşurate pe linia valorificării rezultatelor cercetării şi a patrimoniului muzeal au fost şi sunt determinate de factori importanţi şi anume:

- valoarea şi structura patrimoniului existent în cadrul Muzeului Deltei Dunării;
- cerinţele cultural-educative locale.

O cutie de insectar cu fluturi place ochiului oricărui vizitator, având o reală valoare ştiinţifică, estetică. Îmbinările surprinzătoare de formă şi culoare ale acestora au atras deopotrivă pe şoimul patriei ca şi pe pensionarul surprins, minute în şir de lumea miraculoasă a insectelor. Prin expoziţiile temporare: "Fluturii-petale zburătoare" sau "Formă şi culoare în lumea insectelor" dorim ca elevul să ştie că fluturele care în insectarul sistematic poartă numele latinesc de Cassus cassus este aceeaşi insectă care produce pagube culturilor de meri şi altor pomi fructiferi, că noţiunile de duşmani şi prieteni ai omului sunt relative în timp şi spaţiu, că ele depind de condiţiile create de noi, că insectele nu fac altceva decât să-şi exercite rolul ecologic, cu care natura le-a înzestrat.

Expoziţiile temporare determină, uneori, pe elevul grăbit şi blazat de prea multe informaţii ce-l înconjoară să renunţe la spectacolul de sunet şi lumină, în favoarea acţiunilor noastre.

Din trei în trei luni, alte şi alte obiecte muzeale au dat coerenţă raportului cercetare-educaţie.

"Flori de mină" sau "Orogenul nord-dobrogean" sunt expoziţiile temporare a căror tematică s-a adresat elevilor de licee, care au ca obiect de predare geologia, dar şi celorlalţi elevi din învăţământul gimnazial sau profesional, tematica acestei expoziţii fiind o aplicaţie practică a cunoştinţelor acumulate la orele de învăţământ. Organizarea lor a fost determinată şi de dialogul purtat între muzeograf şi elevi, pe baza diferitelor întrebări. Elevii erau interesaţi de existenţa florilor de mină în Dobrogea şi a exploatărilor miniere, de asemănarea diferitelor roci existente în exploatările de suprafaţă, de utilitatea lor, etc.

În cursul vizitării acestor expoziţii temporare au primit informaţii în funcţie de vârstă şi nivelul de pregătire, privind rocile, fosilele, substanţele minerale, utilizările acestora.

Rezultatele cercetărilor legate de flora Deltei Dunării au fost prezentate sub forma unor expoziţii tematice, tratând fie diferite grupe sistematice sau zone cu asociaţii vegetale deosebite. Pădurea Letea a constituit subiectul uneia din acestea, prezentând vegetaţia caracteristică dunelor şi haşmacelor, specii floristice rare, liana Periploca graeca.

Deşi, elevii cunosc multe despre electronică, despre Beethovn sau Sophia Loren, ei ştiu infinit mai puţin despre reproducerea la păsări, una din cele mai importante manifestări din viaţă lor. Elementul genezei-oul, ne-a inspirat în organizarea expoziţiei tematice: "Cum se nasc păsările".

Diferite în dimensiuni, formă, desene, combinaţii de nuanţe şi culori, număr, ouăle diferitelor specii de păsări de baltă cât şi cele de struţ african, nandu, casuar, emu-cele mai mari păsări actuale de pe pământ, atrag mereu grupurile de elevi.

"Curiozităţi din lumea peştilor" este o altă expoziţie temporară care a prezentat aspecte curioase şi inedite legate de locomoţia peştilor, migraţia somonilor, de parazitism, de etologia peştilor veninoşi şi electrici.

Găsirea unui limbaj comun cu vizitatorul, stabilirea unui dialog în ambele sensuri

reprezintă acţiuni dificile şi presupun eforturi de concepţie şi organizare pentru a putea îndeplini funcţiile cu care suntem înzestraţi.

Calitatea ştiinţifică şi gustul uneori aproape impecabil sunt condiţiile realizării unor expoziţii temporare de înaltă ţinută, care sunt vizitate cu interes de elevi şi nu numai.

Am încercat să creăm astfel nevoia de muzeu, la fel cum se crează nevoia de cultură, de mers la şcoală, de comunicare. Această nevoie se crează în timp, cu răbdare, cu pricepere şi metodă, drumul este lung, de multe ori chiar neplăcut, cu toată pasiunea care ne animă.

Publicul vizitator nu mai primeşte tot ceea ce i se dă, el a trecut de la faza: "îmi place" sau "nu îmi place", la faza motivării argumentelor, iar neglijarea acestui aspect, poate aduce prejudicii reale activităţii cultural-educative. Publicul este variat şi capricios, diversificat pe vârste, preocupări şi meserii, avid de cunoaştere dar şi indiferent, de multe ori imprevizibil, de foarte multe ori spontan, niciodată acelaşi, niciunde la fel, el fiind de fapt condiţia sine qua non a existenţei sau nonexistenţei noastre.

Acţiunile muzeale poate că uneori contrariază, de cele mai multe ori entuziasmează, dar în cele din urmă se impun, pentru că ele sunt corectate atunci când apare ariditatea ştiinţifică, când se dirijează spre senzaţional sau spectaculos, mai ales în mediile considerate apriori subculturale.

Cum trebuie să se desfăşoare raportul cercetare-educaţie pentru a fi eficient?

Deocamdată e greu să dăm un răspuns precis la această întrebare, dar caracterul general al soluţiei se pare că a fost deja întrevăzut.

Pentru realizarea raportului cercetare-educaţie, am pornit de la ideea că o ierarhizare valorică a acestor trei sarcini ale cercetătorului, muzeografului şi anume: de cercetare, de conservare şi cultural-educativă, încercarea de a desprinde din context una dintre ele, de a o considera şi trata separat chiar şi numai teoretic, pentru că practic devine imposibil, este ceva cu totul neştiinţific.

Este posibilă însă diferenţierea lor cronologică, etapizarea lor, în acest sens admiţând sarcina de cercetare, fără de care celelalte două nu pot exista. Se mai cade în greşeala considerării separate a uneia dintre sarcini, scăpând din vedere faptul că una derivă din cealaltă şi că nu se poate concepe acţiunea uneia fără existenţa celeilalte. Această situaţie se petrece poate şi datorită faptului că muzeul, componentă a vieţii culturale, sociale, politice funcţionează ca un organism viu, dispunând de adaptabilitate, mobilitate, fiind sensibil la întregul proces de dezvoltare, de evoluţie a omului, a societăţii.

În măsura în care, după terminarea acţiunilor noastre, surprindem grupuri de elevi, gândind la evenimentele viitoare privind relaţia om-natură, făcând speculaţii asupra lor sau poate chiar anticipându-le, spunând că dacă astăzi marele Charles Darwin şi-ar scrie opera ar trebui să o numească: 'Dispariţia speciilor" şi nu "Originea speciilor", credem că ele şi-au atins pe deplin utilitatea.

De aceea, apreciem ca hotărâtor în etapa actuală pentru salvarea naturii de efectul distrugător al civilizaţiei şi codul în care educaţia făcută de muzeu reuşeşte să imprime generaţiei tinere o concepţie ecologică despre lume, să formeze noţiuni

clare asupra responsabilităţii lui sociale de a asigura un cadru natural propice existenţei şi bunăstării sale, asupra obligaţiei ca în propriul său interes să asigure perpetuarea tuturor elementelor de floră şi faună precum şi gospodărirea raţională a resurselor solului şi subsolului.

Chiar dacă ar fi adevărat cum spun unii că educaţia ecologică făcută de muzeu nu-i dă elevului o altă fire, nici o altă inimă, că nu schimbă nimic în adâncul lui şi nu atinge decât aparenţele, stăruim să spunem că nici aşa educaţia ecologică nu este zadarnică.

Cineva ne replica odată: "Se poate trăi foarte bine şi fără muzeu". Se poate sigur că da, tot atât de bine se poate trăi fără televizor, fără curent electric, etc. Un asemenea dialog, consumat la marginea absurdului nu mai poate fi continuat.

OVIDIANA

PAGINI DIN CREAŢIA LUI PUBLIUS OVIDIUS NASO

ULTIMA PERPETIOR

Multe necazuri îndur, aruncat între neamuri ostile;
nu-i cineva exilat în depărtări, cum sunt eu...
Singur trimis în exil chiar la gurile Istrului, fost-am
unde-i stăpâna pe bolţi Ursa cu gerul cumplit!
Apele Dunării, numai când curg, iazigi, şi de colchi, şi de
gloatele de meterei, cât şi de geţi ne despart.
Alţi, deşi sunt cu vini şi mai grele, n-au fost alungaţi din
ţară, departe de tot, cum exilat am fost eu,
iar mai încolo nimic nu-i, doar frigul grozav şi duşmanii,
undele mării mai sunt, dar îngheţate de ger.
Până aici e puterea romana in Pontul din stânga,
iar mai încolo bastarni şi sarmaţii se întind.
Ea-i cea mai nouă din părţile ajunse sub drept ausonic
şi alipită abia e de imperiul roman.

(**Tristia**, II, 187-200)

SI QUIS LEGET...

Dacă vreunul citeşte cumva cele scrise de mine,
să se gândească şi când şi unde scrise au fost...
Drept le va şi judeca, dacă el o să afle ca locul
meu a fost între barbari şi le-am compus în exil.
Poate să fie mirat că, deşi mă aflam copleşit de necazuri
şi întristat, un poem cum de-am putut să mai scriu!
....
Nu-i nici un loc mai retras unde singur să fii, ci doar zidul şi
poarta cetăţii mai ţin piept de năvalnicii geţi.
Zilnic îmi sună doar vorbe de traci şi de sciţi la ureche
şi mi se pare că pot getice versuri să scriu.
Crede-mă: eu, uneori, mă şi tem să nu fie cuvinte
pontice şi să citeşti unele chiar în ce scriu.
Chiar dacă sunt, printre cele latine, şi astfel de vorbe,
iartă-le, pentru că ştii doar în ce stare-s aici.

(**Tristia**, III, 14, 27 - 30, 39 - 40, 47 - 52)

VIVERE QUAM MISERUM EST...

Cât e de greu să trăieşti laolaltă cu beşii şi geţii,
    când tu, pe buze, i-ai fost pururi poporului tău!
Cât e de greu să-ţi aperi viaţa prin zidul şi poarta cetăţii,
    ba nici atunci să nu fii sigur că eşti apărat!
Tânăr fiind, de oaste am fugit şi de luptele aspre;
    mâna pe arme, o spun, doar în joacă am pus.
Iată, acum, mai bătrân, am ajuns să iau spada şi scutul,
    iar peste parul bătrân coiful sunt gata să-mi pun.
Într-adevăr, de acum da sentinela de veghe semnalul,
    arma în mână luând, grabnic la luptă pornim.
Arcuri arzând şi săgeţi în venin înmuiate, duşmanii
    cruzi dau târcoale călări zidului nostru mereu.
Cum se repede un lup la o oaie ce nu e în staul
    şi o târăşte pe câmp şi prin pădure cu el,
astfel barbarul, când prinde un om în afara cetăţii
    ori la muncă, în câmp, îl şi înhaţă pe loc.
Prins fiind, bietul primeşte sau lanţul de gât sau, de nu vrea
    cade ucis de săgeţi înveninate la vârf.
Iată, dar, unde mă aflu eu, noul localnic al urbei;
    vai, mi se pare prea lung timpul destinului meu!
Muza mea, totuşi, ca oaspete, nu se sfieşte să vină
    iarăşi la vechiul ei cult sacru, la liricul vers.
N-am însă cui să recit poeziile mele şi nici nu-i
    cine să-asculte aici versuri în graiul latin.
Eu însă scriu şi citesc; - ce să fac? - numai scrisul, sunt sigur,
    până la urmă, supus criticii drepte va fi.
Deseori totuşi mi-am zis: "dar, acum, pentru cine te strădui?
    Geţi şi sarmaţi oare crezi că vor citi ce scrii tu?"
Deseori chiar am şi plâns, stropind cele scrise cu lacrimi,
    şi umezită a fost litera scrisului meu.
Inima mea din nou a simţit învechitele răni, iar
    apele ochilor mei triste au curs pe obraji...
Când mi-amintesc rând pe rând ce am fost, ce sunt astăzi şi iarăşi
    când mă gândesc unde sunt, cum şi de unde-am venit,
mana mea, parcă ieşită din minţi şi de furii cuprinsă,
    pus-a pe foc ce am scris, totul să-mi ardă voind,
însă, din multe, abia de-au scăpat câteva, pe acestea
    ţi le trimit, cine-i fi, să le citeşti iertător;
Dacă poemele nu sunt mai bune decât mi-e şi soarta,
    Roma, oraş interzis mie, primeşte-le-n dar!

(**Tristia**, IV, 1,67 - 106)

UT SUMUS IN PONTO...

Iată, de când îs în Pont, de trei ori a fost Istrul de gheaţă
    şi Euxinul, la fel, a îngheţat, de trei ori,
dar mie totuşi, de când sunt departe de patrie, - mi pare
    timp că atâta s-a scurs cât în războiul troian.
Parcă şi timpul în loc s-a oprit, aşa trece alene;
    anul, şi el, prea încet pasul şi-l mişcă la drum...

....

Şi-apoi nimic nu e sigur aici, întrucât şi cetatea
    nu-i apărată de zid, nici de poziţia ei
Când te aştepţi mai puţin, ca hultanii vin năvălitorii,
    dar n-apuci bine să-i vezi, că se şi duc plini de porazi.
Deseori, chiar între ziduri fiind şi cu porţile-nchise,
    multe săgeţi ai putea să le culegi de pe drum.
Rar ai să vezi pe ogoare un om şi atunci însă bietul
    ţine, cu-o mână, de plug, arma-n cealaltă purtând.
Chiar şi păstorul, când cântă din fluier, sub cască se află;
    oile lui nu de lup, ci de război se tem.
Noi, cei abia apăraţi de zidul cetăţii, alături -
    totuşi cu teamă - trăim greci şi barbari la un loc.
Într-adevăr locuişte cu noi laolaltă barbarul,
    ba el ocupa mai mult de jumătate ca noi.
Şi dacă nici nu te-ai teme de ei, dar ţi-e silă să-i vezi că
    poartă cojoace şi lungi plete le-atârnă în părţi.
Până şi cei odrăsliţi în oraşe greceşti şi se cred mai
    altfel - îmbracă - şi ei persieneşti pantaloni!
Ce să-ţi mai spun? Că vorbesc între ei într-o limbă comună
    şi ca doar prin semne pot să mă fac şi înţeles?
Eu sunt barbarul, aici, întrucât nu mă pot înţelege,
    ba mai şi râd geţii proşti, când în latină vorbesc.
Deseori unii din ei mă vorbesc şi de rău, chiar în faţă,
    poate mă şi-nvinuiesc că-s, printre ei, în exil...
Şi, dacă fac vreun gest că aprob sau că neg ce spun dânşii,
    ei deasemenea cred că împotriva lor sunt.
Unde mai pui că, aici, orice drept se câştigă cu spada
    şi că ades se rănesc chiar şi când forul e plin.
Lachesis, neînduratoareo de ce nu i-ai dat un sfârşit mai
    scurt unei astfel de vieţi, nu sub o zodie grea?
Faptul că sunt şi departe de ţara, dar şi de prieteni
    şi că aici locuiesc, tocmai pe sciticul ţărm,
mari osândiri amândouă-s, deşi, dacă cu meritat-am
    crudul exil, nu-l voiam într-un astfel de loc...

(**Tristia**, V, 10, 1 - 6, 17 - 50)

O, INCUNDE SODALIS!

Dar... să iau şriul de unde-am rămas... Mă plângeam, bun prieten,
câte necazuri am şi ce lupte crude înfrunt!
Iată, de când alungat sunt aici, ca pe alte tărâmuri,
şi în exil, patru lungi toamne, de-atunci, au trecut...
Tu să nu crezi că mi-e gândul la viaţa comodă a Romei
şi la foloasele ei, dar le regret uneori,
când îmi aduc, dragi prieteni, de voi, nu o dată, aminte
şi de soţie şi de fata mea, când mi-amintesc.
Parcă-s acasă acum, reîntors în frumoasele locuri
şi parcă toate, pe rând, mintea le vede acum.
Iată şi foruri, şi temple; şi teatre, din marmură toate,
portice iată văd iar, şi cu pământul plivit;
Iată şi câmpul lui Marte şi atâtea grădini minunate,
şi helesteie şi punţi, şi feciorescul izvor.
Dar dacă astfel răpite mi-au fost plăcerile Romei,
sper să mă bucur măcar de peisajul rural.
Sufletul meu nu regreta ogoarele mele pierdute,
nici minunatul pământ, cel din ţinutul pelign,
şi nici grădinile puse anume cu pini pe coline,
unde Flaminia da-n calea Claudia chiar.
Le-am cultivat, pentru cine? Nu ştiu, însă fără ruşine
spun că tot eu am cărat apă şi le-am udat
Sunt pomi acolo - şi cred că-s şi-acuma - plantaţi chiar de mâna
mea, însă fructele lor nu eu am să le culeg.
O, de-aş putea, pentru tot ce-am pierdut, să găsesc cel puţin o
glie şi-aici, în exil, sigur eu o să cultiv...
Ba chiar a-şi vrea, de se poate, să pasc, sprijinit într-o bâtă,
oi şi căpriţe ajungând sus, căţărate pe stânci,
ori aş dori, ca să scap de obsesia grijilor mele,
boii să-i mân, puşi la jug, şi să mă duc la arat.
Aş învăţa şi cuvintele spuse juncanilor getici
şi-ameninţările cu care de mult sunt desprinşi.
Însumi, cu-o mână, pe coarne de plug apăsând, şi cu alta
aş răspândi, sub brăzdar, toată sămânţa mereu.
N-aş şovăi mai pe urmă, cu sapa, să curăţ ogorul,
nici însetatei grădini apă să-i dau de ajuns.
Cum aş putea însă eu să le fac, când pe noi ne desparte
zidul i-o poartă de un zilnic şi aprig duşman?

(**Pontica**, I, 8, 25 - 62)

TOMITANA ABURE

Scrisele rânduri ce azi le primeşti şi-ţi aduc sănătate
sunt de la mine şi vin dintr-un oraş tomitan.
Dacă poemul trimis ţie, ajunge în mâinile tele,
vezi tu, Rufine, să fii totuşi îngăduitor.
E o lucrare modestă şi nu-i cât triumful*) de mare,
oricum e, însă te rog mult ocrotire să-i dai.
Seama să ţii că poemul l-am scris în exil, de pe Istru,
fluviu din care beau geţii nu încă bine supuşi.

(**Pontica**, III, 4, 1 - 6, 91 - 2)

UNDE TIBI MITTATUR EPISTULA...

Te mai întrebi de unde şi cine-ţi trimite scrisoarea?
Tocmai de unde în Pont apele Istrului curg
şi dacă locul ţi-am spus, poţi să ştii cine-i şi autorul:
Naso poetul, rănit doar pentru câte le-a scris...
Eu aş dori mai degrabă să-ţi spun, prin viu grai, "sănătate",
Maxime Cotta, atât, dintre hirsuţii mei geţi.

(**Pontica**, III, 5, 1 - 6)

*) Poetul se referă la triumful asupra panonilor şi dalmaţilor repurtat de Tiberiu în anul 13 p.Chr., cu un an înainte de moartea lui Augustus. Tiberius avea să-l urmeze la tronul imperial.

Ioan MICU

UN POEM DIN QUATTROCENTO DEDICAT LUI OVIDIUS

În secolul al XV-lea, pentru italieni Quattrocento, "lumea greco-latină, se înfăţişează închipuirii ca un fel de Pompei, pe care toţi vor să-l viziteze şi să-l studieze". Cuvintele sunt ale istoricului literar Francesco de Sanctis, care spunea în continuare despre acea vreme: "Italia îşi regăseşte strămoşii, iar numărul scriitorilor asemănători lui Boccacio se înmulţeşte; impulsul dat de el şi de Petrarca devine o febră sau (...) acel curent electric care (...) pune stăpânire pe o întreagă societate şi o pătrunde de acelaşi spirit". Între oamenii acestei societăţi pătrunse de curentul simpatiei pentru lumea eleno-romană este şi **Pietro Odi di Montopoli***), pe numele său latinizat **Petrus Odus Montopolitanus**, umanistul italian despre care şi despre a cărui operă vreau să vă spun câteva cuvinte. El a trăit între anii 1425-1463 şi de la el ne-au rămas două lucrări, ambele în limba latină: un ghid turistic, cel dintâi ghid turistic al Sulmonei, cetatea natală a lui Ovidius, şi un poem, **Ovidiade**, de 442 de versuri.

Cine a fost Pietro Odi? Un sabin din Montopoli, o aşezare citadină din munţii Sabini, un umanist care n-a apucat să trăiască decât 38 de ani, deci încă tânăr, dacă ţinem seama că, la romani, **iuventus**, deci tinereţea, dura până la 40 de ani. Un umanist contemporan spune despre Montopli, unde se născuse Pietro Odi, că, deşi o mică aşezare montană, cum o arată de altfel şi numele său topic ("oraş de munte"), a dat **o mare podoabă a secolului**, pe acest Pietro Odi, **vestit filolog al Romei**, care desprinsese, spune acelaşi umanist, **posibilitatea şi facilitatea de expresie a lui Horatius şi Ovidius**, adică ajunsese să-şi însuşească stilul horaţian şi ovidian într-o măsură care-i adusese faimă acestui sabin la Roma. Odi trăieşte într-o vreme când erau, ca să zic aşa, la modă, în Italia renascentistă, scrieri literare dedicate oraşelor de seamă, concepute în versuri sau în proză. O astfel de scriere literară este **Laudatio florentinae urbis** a lui **Leonardo Bruni**, sau poemul **Sforziade** a lui **Filelfio**, sau **panegiricul oraşului Milano** al lui **Pier Candido Decembrio**. Un elogiu de o natură asemuitoare făcea, prin poemul său **Ovidiade**, montopolitanul Odi, numai că unui oraş mai modest ca mărime, Sulmona, antica Sulmo, care în schimb era nimbat de faptul că aici se născuse şi trăise un poet a cărui faimă devenise mondială.

Cum ajunge Pietro Odi să facă elogiul Sulmonei şi al poetului născut acolo? În 1462, deci numai cu un an înaintea morţii sale, vine el, ca invitat poate, în cetatea Sulmonei, dar mai ales determinat de cultul său pentru Ovidius, pentru opera lui literară, pentru locul de naştere al poetului, "leagănul lui Ovidius al nostru", **nostri Ovidi cunabula**, şi avea să vadă, desigur cu piozitate, ruinele care încă din antichitate erau cunoscute sub numele exilatului.

Fiind oaspetele unei înalte persoane din oficialitatea Sulmonei, a lui Nicola

Rainaldi, medic-primar, **archiatra**, al regelui Ferdinand V, fiul lui Alfons de Argon, şi primar, **sindaco**, al Sulmonei în 1459, află aici de existenţa unui copil minune, nepotul lui Rainaldi, care, la numai şase ani, recita cu un farmec uimitor foarte multe poezii şi discută subiecte de filologie cu o competenţă de om mare, ceea ce l-a făcut pe Pietro Odi să spună despre el că era un "copil de aur", **puer aureus**. La Sulmona a avut legături scriitoriceşti cu un prelat de o aleasă cultură, **Bartolomeo Scala**, episcop de Valva şi Scala (1463-1491), care, în sacristia catedralei, adică în încăperea destinată păstrării obiectelor de cult şi a veşmintelor sacerdotale, instituise o bogată bibliotecă. Era un intelectual care se delecta scriindu-le prietenilor versuri latineşti, compunând epigrame destul de spirituale şi răspunzând la cele ce i se făceau. Mai cunoaşte aici (şi îi devine familiar) pe fratele ierarhului **Tancredi Scala**, de asemenea om de aleasă cultură umanistă, şi o altă rudă de-a lor, pe jurisconsultul sulmonez **Silvestro Ludovico Scala**, cum şi alte multe personalităţi ale cetăţii. De aceea, rămânerea lui în Sulmona, nu a fost nici de scurtă durată, nici lipsită de confort pentru sănătatea lui cam şubredă, pe care, la un moment dat, a crezut-o vindecată ca prin minune, când de fapt, peste un an, nu mai mult, avea să moară, în 1463.

După puţinătatea datelor biografice, câteva observaţii cu privire la poemul său. Acest poem se intitula, cum am spus, **Ovidiade**, dar şi **Sulmoneide**, de unde reiese că poemul era centrat pe două teme esenţiale: oraşul, deci Sulmona, şi fiul de renume al acestui oraş, poetul Ovidius. În versurile poemului, umanistul Pietro Odi cântă gloria lui Ovidius, dar şi osândirea lui, laudă patria poetului antic, ospitalitatea ei, se referă la locurile celebrate de poet, preanunţă un monument de marmoră albă, exprimă triseţea exilului său nemeritat.

Lectura "Ovidiadei" ne face să ne dăm seama, cum remarcă profesorul sulmonez Ilio de Iorio, de perfecţiunea lingvistică şi metrică a poemului, precum şi de intenţia autorului de a face să retrăiască, prin el, poezia latină clasică, de unde frecventele ecouri din Vergilius, Ovidius, dar şi din Claudius Claudianus, un poet de mai târziu, şi chiar din latina eclesiastică, întrucât în latina lui Pietro Odi nu sunt numai cuvinte ale latinei din epoca ei de aur. Distihul elegiac folosit de poetul umanist în poemul său e bine cizelat, ca la poeţii alexandrini sau ca la elegiacii romani. Datorită bunei stăpâniri a distihului elegiac, poemul lui Pietro Odi are versuri pe care le citeşti de drag şi cu voce tare.

În încheiere, câteva cuvinte despre traducerea poemului. În limba italiană, el a fost, pentru prima oară, tradus şi publicat în 1974, de **Antonio Chiaverini**, profesor din Sulmona. Traducerea sa, cum şi o mărturiseşte Chiaverini, a căutat să fie "pe cât posibil exactă, în coţinutul de idei, şi într-o proză ritmică nu neplăcută pentru o ureche modernă obişnuită cu cântul şi muzica într-o anumită cadenţă". Nu acelaşi lucru l-am făcut eu. Obişnuit cu distihul elegiac în urma traducerilor pe care, în anii din urmă, le-am făcut din elegiacii latini, - traduceri la care încă mă străduiesc - m-am decis să respect versul folosit de Pietro Odi, pe care îl mânuieşte poate nu chiar cu măiestria unui Ovidius, Tibullus ori Propertius, dar cu destulă pricepere pentru unul care scrie latineşte şi în versuri cu peste 1400 de ani mai târziu decât scriseseră poeţii latini amintiţi. E un vers - vorbesc de hexametrul şi pentametrul, ambele dactilice, care împreună formează, cum se ştie, distihul elegiac - cu destule rezonanţe şi pen-

tru un modern, de aceea m-am hotărât să nu-l părăsesc. De altfel, la noi a mai fost folosit, şi anume într-o traducere din Ovidius, e vorba de Tristia, în versiunea marelui nostru elenist şi latinist clujean **Ştefan Bezdechi**, de la a cărui trecere în lumea umbrelor s-au împlinit, mai an, două decenii (1888-1958), despre care am vorbit în sesiunea ştiinţifică a acestui muzeu din 27-29 octombrie 1974, când am prezentat lucrarea: **Cu privire la o versiune românească a Tristelor, în distih elegiac**. Versul în care am tradus poemul lui Pietro Odi are virtuţi estetice pe care nu mă voi feri să le relev, cum veţi avea înşivă prilejul să remarcaţi, când voi citi selecţiuni din Ovidiade.**)

Ioan MICU
profesor emerit

----

*) Toate datele privitoare la **Ovidiade** şi **Pietro Odi** sunt tributare volumaşului **"Ovidiade" di Pietro Odi di Montopoli** (1425-1463) a lui **Antonio Chiaverini** (unde se află şi *Nota linguistica su Pietro Odi* a profesorului Ilio Di Irio) editat "a cura del comune di Sulmona" în 1974.

) Comunicarea de faţă am ţinut-o, la propunerea oaspeţilor, în limba italiană, cu ocazia deschiderii manifestărilor **Centrului European de cultură - Constanţa, în ziua de 10 august 1991, când s-au desfăşurat, în amfiteatrul mare al Universităţii constănţene "Ovidius", lucrările simpozionului **Ovidius şi Eminescu**, la care au participat invitaţii italieni - profesoare, profesori, studente şi studenţi - în frunte cu prof. **Renzo Vento**, preşedintele **Asociaţiei Naţionale "Ludi di Enea"** din **Trapani** (Sicilia), care a făcut un documentat paralelism între opera şi viaţa celor doi mari poeţi. În continuare prof. dr. **Marin Mincu** a prezentat comunicarea cu tema "Ovidius, între autoexil şi dizidenţă". În partea secundară a simpozionului studentele Liliana di Gesù, Sabrina di Giovanni, Antonella Zito, Teresa Sammartano, Rosa Frazzita, Sabrina Martinez, Daniela di Angelo, Manuela Ponti, Marcella Mazzea au recitat în greaca veche, latină, italiană şi română din versurile lui Homer, Vergilius, Ovidius şi Eminescu. (Vezi în cotidianul CUGET LIBER din 20 august 1991 articolul "Deschiderea manifestărilor **Centului European de Cultură din Constanţa**", pag. I)

Pietro Odi Montopolitano: OVIDIADA

Salve, pământ părintesc, fericită Sulmonă,
unde cândva s-a născut Naso, divinul poet!
Fiţi salutate şi voi constelaţii sub care poetul
a respirat şi aici opera-i sacră şi-a scris,
şi voi, sfinţitelor ape, de unde a sorbit şi poetul,
şi voi plăcute adieri trase în pieptu-i, adânc,
şi tu, întinsă câmpie, şi voi munţi înalţi dimprejuru-i,
fiţi dar şi voi salutaţi pentru măritul poet!
Muzele noastre latine sunt martore azi că nici Ascra
nu i-a dat lumii un mai plin de talente poet.
Într-adevăr însăşi Ascra l-a dat pe bătrânul de geniu
ce ne învaţă şi azi cum să arăm un ogor.
Naso pe el drept model l-a luat, doar aşa ni se spune,
cum de Vergiliu a fost însuşi Homer imitat.
Nu m-aş mira eu că Ascra, vecină cu munţii Pierici,
a şi atras către ea toţi zeii din Helicon.
Ea, una, poate să-i dea unui tânăr poet chiar şi Muze;
Febus şi Palas aici pot zăbovi pe-nălţimi.
Cât despre mine, eu nu m-aş mira lui Homer că de-asemeni
Smirna şi geniu i-a dat şi măiestrie din plin,
cât m-ar mira că i-a dat lui Ovidiu şi geniul şi arta
Sulmo ce poate-l născu doar pentru născociri.
Asia totul i-a dat lui Homer, cu cer blând şi ogoare,
Smirna pământul i-a dat, Smirna ştiută de mări;
ba i-a mai dat, înflorind Răsăritul de fapte şi oameni,
vâna talentului ce-l poate-ncălzi pe poet.
Dar ce-a putut poetului ei să-i acorde Sulmona?
Ce oare alta decât numai pământul ei sterp
şi nişte nori ce doar grindini aduc prăvălite din ceruri
care pământul îl fac dur şi atât de steril!
Dar ce-a putut poetului ei să-i ofere Sulmona?
Nu a putut decât ce duce Apernul cu el...
Râul e ca un mistreţ năvălind din pripoare de munte,
iată de unde şi cred numele râul şi-a tras.
Unde-i vărsarea lui astăzi era regiune pelignă
şi pe acolo cu greu apa drumeţii o trec.
Fie dar ea câte inimi i-a dat, pentru glorie, Romei!...
Sulmo desigur i-a dat, şi ea, talentele ei.
Sulmo e în Apenini o cetate-ntre munţi aşezată
Mantua, dulce pământ, o preţuieşte destul,
Mantua care l-a dat pe măreţul Vergilius Maro
şi decât care, la greci, altul mai mare nu e.

Ce să mă mir dacă-n ea s-a născut un poet fără seamăn
şi că Ogigiei el numele i l-ar fi pus,
şi că tot ea ni l-a dat pe poetul cu vocea mlădie,
"lebăda Padului" - el, mamă fiindu-i tot ea.
Mantua dacă ne-a dat o lumină aşa de măreaţă
ea mai întâi a luat raza căzută din cer.
Ea mai pe urmă i-a dat-o lui Februs pe bolta cerească,
iar pe pământ s-a ivit lebăda însăşi atunci.
Agricultorii uimiţi au rămas de cântecul lebedei,
care întrece orice cânt păsăresc, şi cu mult.
Un exilat frigian de pe Ida se zice că nume
ţie, Sulmona, ţi-a dat chiar după numele său.
A introdus, la italici, un fel, ca pe Ida, de viaţă:
crude ucideri şi toţi puşi pe picior de război.
Vechi rânduieli amintesc de troieni şi prin cult şi prin arme,
însă de limba lor - nu, nu se vorbeşte nimic.
Totuşi de-aici, către stele, pe-aripi strălucite, o altă
lebădă şi-a înălţat cântul ei până la cer.
El s-a născut aici lângă râuri cu apă puţină,
iar celălalt lângă Pad, fluviu în ape bogat,
unde şi Mincius curge năvalnic din lacul Benacus,
ce, de la tatăl avut, duce belşugul mereu.
El s-a născut între munţi unde-ncântă Sulmona şi astăzi
murmurul apelor lin, care abia şopotesc...
Cine o astfel de lebădă n-o să admire ivită
chiar pe pământul latin, care pe toţi i-a uimit
şi care a fost lăudată de Antichitatea-nţeleaptă
şi de urmaşii de-acum e cultivată mereu?
Într-adevăr, chiar purtat către nori, către bolta înaltă,
cântul ei nu s-a pierdut, dus ca pe aripi de vânt,
ci a pătruns acea voce-n urechi omeneşti şi-mpreună
mâini şi priviri au luptat să se unească atunci.
Nu va-nceta o femeie să vrea întâlniri cu iubitul,
nici Cupidon cu săgeţi să mai arunce de zor,
cât timp va scrie, în versuri, răvaşe de dor Penelopa
şi se va plânge că el prea întârzie pe mări,
cât timp mai sunt cunoscute şi azi "Eroinele"-n Laţiu,
care în versuri îşi scriu dorul de tinerii lor;
cât despre cele trei cărţi de "Amoruri" ce-atunci au să piară,
când se va stinge de tot Venus cu flacăra ei.
Nici celelalte trei cărţi, unde-i vorba de "Arta iubirii",
n-au să mai fie decât când n-or mai fi-ndrăgostiţi.
Artele care ne-nvaţă amorul atunci au să piară,
când printre oameni de loc nu vor mai fi nedreptăţi.
Sunt de trei ori câte cinci volumaşe de "Metamorfoze";

ele pieri-vor doar când tot ce-i măreţ va pieri,
sau când maşina stricată a lumii nici n-o să mai fie
sau când umanele minţi n-or plăsmui forme noi.
Anul, şi el, va începe să nu mai vrea iar să se-ntoarcă,
nici să cutreere luni douăsprezece pe an,
până să piară divinele cărţi, cele şase, de "Faste",
sau să se supere că şi ele nu au pierit.
Pentru latinele Muze, ce grele sunt astfel de pierderi!...
Astfel de daune sunt greu suferite de luni.
Febe, cum ştim, îşi tot pierde lunar jumătatea luminii;
Febus apune un timp pe jumătate de glob.
E lumină o parte, iar alta e întunecată
Însăşi natura, şi ea, are astfel de schimbări.
Soarta poetului, anul de-asemeni în două-l împarte:
una luceşte de zor, alta e neagră mereu.
Una în versuri o cântă poetul cât este în viaţă,
alta o plânge-n tăceri moartea poetului chiar.
Dar şi o parte şi alta cu plânsete aerul umple
şi tot acuză că sunt zeii prea necruţători;
strigă: "Vai, unde-i Medeea cu tragici conturni şi cu plete
pline de şerpi? A pornit către Colchida în zbor?
Ea, care s-a-ncumetat să-i întărească pe oameni prin fapte
neomeneşti şi în piept tragici să vâre fiori?"
Nu numai ambele părţi ale anului plâng şi-s cuprinse de
jale, dar şi ca poet pradă-i la noi suferinţi,
fie că l-au exilat tocmai pe tomitanele ţărmuri,
fie că om fără vini fost-a de vini copleşit.
Simplu şi drept, ca un martor cinstit într-o cauză dreaptă,
el a văzut şi pe loc, fără să vrea, s-a oprit,
dar mâniosul Cezar n-a iertat ce nici azi nu ştim încă
şi, dintr-odată, spre el, fulgerul şi-a repezit.
Mamă divină a legilor, dacă fuseseşi jignită,
ce noi motive i-au fost puse în cumpănă lui ?
Ştii doar că el i-a-nvăţat pe băieţi, le-a nvăţat pe copile
să se iubească la fel şi printr-o artă la fel,
căci în oraşul Venerei era necioplit tineretul
şi nu era mai de loc prea priceput în amor:
cei odrăsliţi din Enea nimic nu ştiau de iubire,
lumea latină de loc nu-l cunoştea pe străbun!
Cezar, desigur ai vrut să-i aducă exilul şi faimă
celui ce şi tu, cândva, "artele" i-au lăudat.
Dar, poate, zeii puternici din cei au voit să-l trimită
la euxinicul Pont, acoperit de zăpezi, -
albe ca inima-i fost-au acele zăpezi euxine,
sufletul şi mai curat, şi-atât de candide mâini! -

şi ca urmaşii, cu toţii, să abă o pildă a sorţii,
şi ca să ştie sub jug greul să-l ducă şi ei,
şi ca să ştie, în astfel de cazuri, duioasele plângeri
să le mlădie şi ei după exemplele lui,
cum a cântat el în cele cinci cărţi ale "Tristelor" sale,
şi în acelea ce-şi trag numele lor de la Pont,
care pieri-vor când n-o să mai fie o vitregă soartă,
iar nedreptate n-o fi pentru bărbaţi cinstiţi,
când peste orişice mări Euxinul va fi să inunde,
când va cuprinde în el chiar şi talazul hircan.
N-au fost de-ajuns loviturile date de soartă şi Cezar,
ci şi Invidia chiar colţii ei negri şi-a scos.
S-a mai adaos şi ea ca pe bietul poet să-l înfrunte,
ba chiar a vrut ea să şi vatăme sacrul bărbat.
N-a îndurat fără chinuri atunci ticăloasa ei faptă
şi a simţit ce era ura sărmanului poet.
Ce-i un talent înjosit, un poet prăbuşit sub osândă,
ca de o spadă străpuns, ca de o flacără ars,
pe Calimah luându-l model, ne-a spus-o în "Ibis",
ce-i invocat şi de el, liber, dar firav la trup.
Liber şi plin de puteri, ba-i şi trupeş Tideu, uriaşul,
chiar prin suflet, dar mai mult e prin corpul enorm.
Mult admirat şi mereu va fi el chiar de lumea întreagă,
şi de barbar, şi de grec, cum şi de neamul latin.
Şi pe Hercule cu faptele lui cine n-o să-l admire,
el ce-a zdrobit peste tot fiare de orişice fel?
De pretutindeni, din gura oricui i-a cules el isprăvile
şi-a invocat peste tot trista lui soartă apoi.
Şi, cu puteri îndoite, în "Ibis" al său te cuprinde;
feţele ţi le ascunzi, Pizmă nedreaptă, în el
şi, lătrătoare cum eşti, ai pătruns şi în undele Stixului.
Dar cum poetul n-a spus numele celui pizmaş,
n-a meritat în lumina vieţii nici traiul să-şi ducă,
ci osândit a fost să piară în bezna din iad.
Ce monumente pot eu aminti de-ale bardului nostru,
ca să te pot mulţumi, mamă Sulmonă, acum?
Unui atât de ilustru fecior îi e mamă Sulmona
şi ea ilustră cât nu-i alta, prin Muze, ca ea.
Nu-i nici Apolo din Claros vestit cât e însuşi poetul
care pe Lide a lui a şi cântat-o cu foc
Nici chiar Filetas din Cos n-a făcut ţara lui mai vestită,
când doar pe Bathis o tot cântă în cărţile lui.
Nu-i răspândit nici renumele Umbriei dragi lui Properţiu
căruia muzele i-au spus lui de Cintia doar.
Însăşi Verona, cum vezi, nu-i acum, prin Catul, mai în floare,

chiar dacă numele ea, din primăvară, şi-a tras.
Patria nu-şi fac vestită nici Gallus slăvind pe Licoris,
cum nici Tibul ce cânta dragostea Deliei lui.
Cât de în floare şi chiar de vestită ai fost tu, Sulmona,
care poetului tău Muze i-au dat şi exil!
Întunecoasa vechime a scos-o doar el la lumină
ori pe Corina cântând, ori tomitane femei.
Nici un oraş n-o să poată fi mândru atât de poetu-i,
cât eşti de mândră tu azi, Sulmo, de tristul poet.
Smirna-şi revendica, nu fără ceartă, rapsodul cel mare,
dar îl mai vor Colofon, Rhodos şi Chios, la fel.
Mantua, nu numai ea, a pretins că al ei e Vergiliu;
Andes, un sat prizărit, spune că el ni l-a dat
Ennius n-ar fi pornit din Tarentul vestit prin Hercule,
ci de la Rudiae-i el, zice-se, originar.
Nu venusina mulţime l-a dat pe poetul Horaţiu;
Stella, pământul vecin, locul natal i-ar fi fost.
Nici nu pretinde Arpinum că-n el s-a născut Cicerone,
ci într-o insulă doar, unde vuieşte Fibren.
Sulmo, al tău e Ovidiu şi nimenea nu te contestă;
vitregă mamă i-a fost Roma poetului tău!
Însuşi el vrea, cum a fost, tot copilul tău pururi să fie;
Roma cu drag l-a chemat; crudă, tot ea, l-a gonit.
Ea, după bunul ei plac, s-a distrat cu poetul iubirii
şi, mai apoi, după plac, judecătoare i-a fost.
Dar, după ce l-a gonit de la pieptu-i superba Regină
nu ţi l-a dat înapoi, Sulmo, pe bietul poet,
ci l-a trimis hăt departe, sub Ursa de gheaţă, să moară,
printre sarmatice şi cimeriene zăpezi.
Cum s-ar mai fi întors exilatul la ţărmul italic,
poate mânat de un dor chiar pentru patria lui!...
Istrul i-ngheaţă obrazul, spinarea - Moetica gheaţă,
ici Euxinul turbat, dincoace crivăţul crud,
Pontul mereu furios din stânga-i mugeşte-n ureche;
apele arse de frig toate au şi îngheţat,
iar dinspre dreapta îi şuieră aprigi Boreas sau Chorus,
unul şi altul purtând neaua pe munţii Rifei.
Porţile asediate-s mereu: când ostaşul sarmatic,
când geţi, pe iuţii lor cai, zidu-l izbesc furioşi.
Scundele ziduri abia de mai pot fi de el apărate:
el, relegatul poet, luptă cu sciţii barbari.
Ba, pe deasupra, mereu şi ninsoare, şi grindini, şi ploaie;
ploaie chiar şi de săgeţi zvârle duşmanul cumplit.
Ce faci, regină superbă, acum cu dispreţul tău mare?
Crezi tu că poate muri şi un poet consacrat?

Partea mai bună din sacrul poet nu-i pierdută vreodată,
cum nici talentul şi nici gloria Muzelor lui.
Corpul e dus în exil şi departe de patria dragă,
dar ca o mamă a lui oasele i le primeşti;
patria-mamă îi strânge la piept rămăşiţele scumpe;
nu poţi fi tu părăsit într-un alt loc pe pământ.
Tu, Romă, care credeai că atingi şi cu fruntea Olimpul
cel înstelat, spune-mi doar, unde, trudită, zaci tu?
Mama comună te-acoperă azi, însă vechea ta glorie
n-ar exista dacă tu nu-i ocroteai sub aripi,
dacă Oronte şi Cydnus aici nu soseau cu Enea,
oaspeţi la Tibru, un râu mult prea vestit mai apoi,
cărora, Romă, datoare le eşti pentru tot ce există.
Doi ţi-au vorbit de un zeu adevărat, ca să-l ştii,
şi ţi-au mai spus pe copiii pioşi să-i trimiţi către ceruri,
tu însă fie-n exil, fie la moarte i-ai dus!
Tu, condamnându-ţi la moarte mai marii, le dai, spui tu, cerul
şi-ţi faci un merit, deşi ştii că nu meriţi nimic,
dar, mulţumită tot ţie, Ovidiu n-a mers spre o moarte
plină de sângele scurs dintr-un tăiş de cuţit.
N-ai îndurat, la tribunele tale, să-i vezi pe Antoniu,
pe oratorul ales Cicero - înjunghiaţi;
n-ai suferit, ca Lucreţiu, veninul din filtru să-l soarbă,
nici ca un Gallus să-şi dea tristul vieţii sfârşit
ci l-ai trimis mai curând pe poet în exil, nu la moarte.
Totuşi prea crud îi condamni după ce-ntruna îl chemi.
Des îl mai chemi şi cât e de darnic Poetul cu urbea ingrată!
Multe-i dă un exilat înseşi urbanei puteri.
Încă din primele timpuri ai tu obiceiuri de-acestea
şi, pentru minte, dai tu astfel de daruri, când pe
unii-i răpui sau i-alungi, iar pe alţii la marginea lumii
tu să se ducă-i sileşti, cât mai departe de-aici.
Romulus, zice-se, ar fi căzut în mijlocul senatului
şi sfâşiat zace în mlaştina Caprei şi-acum.
Romulus, cel dintâi tată al Urbei, tot el fondatorul,
el a fost însuşi ucis chiar de ingratul oraş.
Altul, Camillus, şi el om de bine, părinte al cetăţii,
patria şi-a părăsit ordin primind de exil.
Iar celui care, din Africa-nvinsă, -şi făcuse un nume
oasele-i oare de ce nu ţi le-au dat înapoi?
O, dacă nu-ţi aducea niciodată noi titluri de glorii
celălalt fiu, ce şi el Africa iar a învins!
Spiritul care răpit nu-i fusese de duşmanul libic
poate i l-ar fi răpit mâna vreunui roman.
Nasica bine-a făcut alegându-şi Pergamul, nu Roma;

Lentulus i-a preferat Romei Sicilia chiar.
Ei au plecat, necinstindu-i ingrata cetate a Romei,
inimi pioase şi mari, larii ingraţi părăsind.
Dar nu de voie din Roma te-ai dus şi tu, Ala, tu care
l-ai şi străpuns pe tiran cu legiuitul tău fier.
Ce n-au făcut şi poeţii în lupte cu fierul în mână?
Şi, drept răsplată, chiar ei sunt de oraş prigoniţi!
Naevius, aplaudatul de-atâţia în teatrele pline,
fost-a, cu Iunius, el până-n Egipt alungat.
dar, mulţumită lui Marte, aceasta-i în urbe răsplata,
iar auspicii se iau doar după vulturi şi lupi;
nevinovatele vite, juncanii cei buni pentru pluguri,
caii deprinşi în război, ea îi sfâşie în dinţi,
şi, după ce le-au simţit cadavrele duse-n afară,
ghiare şi ciocuri au dat lupta cu ele apoi.
Te felicit pentru fiul poet cu o soartă prea crudă,
mamă Sulmona, dar şi pentru renumele tău.
Tu nu te-ai plâns că poetul ţi-a fost printr-o crimă răpus, nici
n-ai fost urâtă când el, buno, s-a dus în exil.
Nu şi-a jelit nici Cordoba poeţii iberici pe care
Roma cumplită, cu mâini însângerate, i-a smuls;
n-ai fost, Sulmona, ţinută ca Lesbos sub jugul tiranic,
dar văduvită ai fost tu, ca şi ea, de poet.
Cum părăsit-a un Solon, cândva, strămoşeasca Atenă,
n-a plecat Naso astfel, Sulmo, din patria lui.
Sparta n-a fost, cu Licurg, o cetate ingrată, se zice,
cum nici tu, Sulmo, n-ai fost faţă de Naso al tău,
ci mai de grabă şi azi tu te lupţi pentru marea lui cinste;
Samosul vrei să-l întreci, drag lui Pitagora mult;
el îi clădeşte un templu măreţ lui Pitagora, cum tu
drept mulţumire-i înalţi unul poetului tău.
Soarta ţi-e însă mai bună, fiindcă pe tine poetul
nu, ca Pitagora, vrând, te-a părăsit îndelung.
Soartă mai bună ai tu: de la el ţi-au rămas monumente
ce, în locaş, le cinsteşti, unde Fecioarei te rogi.
Soartă mai bună ai tu: de la el ţi-au rămas multe scrieri
care-s, în Laţiu, de preţ şi-s cunoscute pe glob.
Chiar dacă Naso a fost alungat prea departe, la Istru,
el, şi acolo, tot o lebădă albă a fost,
nu într-alt fel decât una trăind chiar pe caldul Caistru
care, cu cântul ei blând, umple şi ape şi ţărm.
până aici a venit străbătând faima lebedei tale,
şi că gingaşul poet i-a-nduioşat şi pe geţi,
iar poeziile lui ne-au sosit pe aripi iscusite;
apele patriei lui le-nduioşa din exil.

Înduioşa, dar de-a surda, cu viersu-i şi Laţiul şi Tibrul...
Mâinile aspre şi-au pus ei amândoi la urechi.
N-a fost mai înduioşat de Orfeu, ni se spune, năvalnicul
Strimon sau tu, ca şi el, Hebrule îndurerat!
N-a-nduioşat vreun sunet mai dulce Pangea, Rodope,
cât al poetului tău dus în barbarul pământ!
El a creat poezii într-o limbă de alţii vorbită;
faptele împărăteşti el le-a cântat în grai get
iar pe barbarii de geţi, cu deprinderi urâte-nainte,
blânzi i-a făcut prin talent şi prin poemele lui.
Ei, împrejur, uluiţi ascultând cântăreţul ce spune,
au îndrăgit-o astfel, Sulmo, pe lebăda ta.
L-au îndrăgit Euxinul, Tanais, Meotis şi Istrul,
munţii Rifei l-au iubit, albi de omături pe culmi.
Uneori, zice-se, vuietul pontic de valuri turbate,
alteori Crivăţul chiar vijelios le-a-mbunat.
Ţărmul cu sânge stropit de Absirt, ca şi stâncile unde
s-a chinuit Prometeu, când le-a cântat, au gemut.
Până şi crudele iepe, hrănite cu oaspeţi de regele
Traciei, toate la fel de tulburate au fost.
Nu mai puţin şi regatul, cu oaspeţii cred, al lui Toas
şi sângerosul altar unei zeiţe-nchinat.
Nesimţitor a rămas mai degrabă altarul lui Joe
şi, împreună cu el, cei ce-l slujesc pe pământ.
Jupiter, zeul slăvit, a putut să rămână de piatră
pe Capitoliu, uitând marele nume al său;
Dar, ca imagine vie a puterii lui Joe şi Febus,
unul era pe pământ: Cezar, stăpân peste tot.
El, pentru sacrul poet, şi-astupase urechile aspre,
când ajunsese de fier Roma cu Tibrul ei blând
şi a putut să se facă mai dură ca stâncile scite
şi să întreacă-n cruzimi orice purtări de barbari.
Dar se mai zice, Sulmona, că tu ai pus munţii să plângă
la poeziile lui, ale poetului tău,
şi mai întâi pe acelea cu creştetul până în norii ce-i
sprijină, iar pe spinări au lucitoare zăpezi.
Numele său e Maiella şi-i vine, cred eu, de la Maia,
fata lui Atlas, căci nu-i munte mai mare ca el.
El tresăltase atât de voios pentru naşterea pruncii,
- muntele a fost prin poet şi el atât de vestit -
cât de voioasă, se zice, a fost, pentru fiu-i, Cilene,
care i-a dat, el întâi, lirei sonorele corzi,
cât de voios şi Parnasul a fost de Apolo, se zice,
cât şi Maiella a fost, vai, de Ovidiu al ei.
Odinioară, călcat acest munte de Febus ca oaspete,

daruri mărețe i-a dat ce le păstrează şi azi:
Sus străluceşte un lac din izvoare, pe creştet de munte,
parcă-i Castalia sau crezi că Pegas l-a făcut.
Însuşi el turma hrăneşte, chiar când nu e iarbă pe munte
şi dacă linge încet doar fericitul pământ.
N-are nevoie de sare o turmă aici, iar păstorul
nu-şi mai purifică nici turma, ca de obicei.
Zeul Apolo, ca oaspe, şi Naso i-au dat îndrăgitului
munte şi ierburi, dar şi alte mai multe în dar.
Faptul întrece crezarea; nu spunem că orişice iarbă,
cimbru sau chiar cimbrişor, Febus, e floare de-a ta.
Spunem că magice ierburi, de unde îşi trage Magella,
zice-se, numele său, poți câte vrei să aduni.
Muntele tesalian, Pelionul, cum lumea vorbeşte,
ierburi lui Chiron i-au dat, lui Eacide, la fel,
răni ca să tămăduiască oricât erau ele de grele,
bine să-l facă pe cel care bolnav s-ar afla
şi cum să scoată din rană săgeta pătrunsă întrânsa.
Muntele iată ce dar Febus divinul i-a dat.
N-aş fi crezut lui Apolo să-i placă mai mult decât Xanthus
apele tale, că-i sunt, Sulmo ferice, mai dragi.
Zice-se iar că aici şi-a spălat auriile plete
şi că, din liră cântând, stâncile ar fi mişcat.
Se învoi, fără plată, un rege inspirat să slujească,
dar ca duşman a plecat, după ce oaspe i-a fost.
Şi cu plăcere văzuse apoi frigienele unde
şi le-a văzut numai de dragul poetului său.
L-a inspirat pe Ovidiu aici, pe Casandra acolo.
orice ogor l-am pictat în violet purpuriu,
iar frigenelor unde aici le-am pus nume peligne,
căci frigieni, după zvon, Sulmo au întemeiat.
Neînvingând Aretusa profunda Ionică mare,
ea doar aici a învins, siciliană fiind.
Apele noastre nu speră să fie faimoase ca Dirce
sau Eurotas sau cât Mopsus cu râpele lui.
Nici ca Permessus, curând de pe culmile-naltei Aonii,
care pretinde că şi corul de muze-i al său.
Strimonul doar l-ai putea compara, înghețat, cu poetul,
Herbul cu mult mai prejos undei peligne i-a fost.
El a putut să-şi privească-n bucăți sfâşiat cântărețul;
lira i-au pus-o în loc, capul fiindu-i răpit.
Râuri peligne, pe Naso al lor, n-au putut să-l mai vadă,
nici să-i întoarcă din drum trista ursită a lui,
dar au putut să-i vadă cumva sângerândele semne,
capul de trunchi despărțit, care atât l-au iubit,

cum şi cuvintele scrise în aur lucind de departe
<**Sulmo mihi patria est**>, date de el, le mai văd.
Faima poetului, Sulmo, ţi-a fost totdeauna iubită,
iată de ce tu şi azi gloria lui o cinsteşti,
iată de ce şi urmaşii cu el se mândresc, cu străbunul.
Câte fac ei - amintesc iară şi iar de poet.
Dacă-i nevoie de acte ce poartă sigilii în ceată,
tot de la el le avem, publice daruri ne sunt.
Gura şi inima-i sacră ne pun sub egida Paladei,
Iar el ne spune aşa: <**Patria Sulmo mihi est**>.
Dacă-i cumva un război, după el sunt triumf şi coroane,
dar ce-a privit un poet vers se şi face apoi.
Uneori, iată, mulţimea îşi poartă pe câmpuri părinţii,
alteori dă porunci în turnuri să-i ţină închişi.
Lira ta, Sulmo, e pusă pe boltă mai jos, dar luceşte
steaua ei mândră, ca şi Lira pe cerul grecesc.
Ea străluceşte, căci Grecia n-a vrut să fie nedreaptă
nici cu divinul Orfeu, dar nici cu strunele lui.
Şi lira lui străluceşte, ca Sulmo ferice să fie de
fiu-i şi-acest cântăreţ patriei cinstea să-i dea.
Te felicit; la venire ţi-am spus chiar din inimă "salve";
Sulmo, tu patria lui Naso, cu bine rămâi!
Sulmo, cu bine, iar dacă ţi-e drag şi astăzi poetul,
rog întru lauda ta şi ca omagiu pios,
dacă pe toţi cetăţenii de seamă ţi-i apără zeii
şi niciodată nu eşti ocrotitoare de răi,
să mai adaugi la faptele tale pioase şi-acestea:
marmoreanul poet, Naso ce-i pururi al tău,
câmpii să-ţi facă fertili, ocrotiţi de latinele muze,
câmpii ce sunt irigaţi de truditorii peligni.
Cum pe Arion uimiţi îl priveau toţi năierii corintici,
fie de ţitera lui agricultorii vrăjiţi!
Şi după cum îşi cinsteşte prin chipul de marmură albă
Mantua fiul, la fel tu venerează-l pe-al tău.
Apoi, pe lespedea marmorei sale mai pune să-i sape
şi următorul distih, pentru poetul iubit:
Sulmo e patria mea, dar la Tomis m-a dus cruda Romă;
lume, iubire şi timp, soartă şi pismă cânt eu.

POEZIE - PROZĂ SCURTĂ

Nicolae MOTOC

ÎNTÂLNIRE LA TREI PAPUCI*)

ÎN ACEEAŞI DIMINEAŢĂ, CÂND soarele întârzie să iasă din Mare, Sever Velvlad este "convocat de urgenţă" de Madona cu Iepurele pe plaja Trei Papuci. Plăcerea de a o revedea este sporită de presimţirea că Marea, de data aceasta, nu va mai fi un simplu martor indiferent. Şi, dincolo de motivele unei noi înfruntări, va fi de partea celui care iubeşte. Dar merge prea departe atunci când încearcă să-şi facă din ea un aliat împotriva tinerei femei.

Vezi - debutează el timid, păşind în urma ei -, Marea se surpă în ea însăşi. Se retrage de sub ferăstrăul de umbre al falezei şi...

Ce-mi pasă mie de Mare?

... părăseşte incinta de străluciri mediocre şi atingeri cleioase dintre diguri. Nu-şi mai suportă înfiorările de ocazie, voluptăţile închipuite sau de împrumut. Îşi ia distanţa necesară. Se retrage. Şi...

Ei şi?

Ne priveşte de sus. Iată că, la rândul ei, şi faleza face un pas înapoi. Dar nu renunţă la profilul ei agresiv. Îşi scutură creasta. E gata de un salt decisiv.

Ce-mi pasă! Pot c-un singur gest să le oblig să facă pace. Nu-mi spui chiar tu că asta stă în puterea mea?

... Desigur... dar de data aceasta ceea ce se întâmplă, în absenţa soarelui, este dincolo de parada lor reciprocă de linguşeli calculate şi îmbrăţişări fără dragoste...

Madona râde, în sfârşit. Înţelege că el îi propune o parodie a certurilor dintre ei care au loc deobicei aici pe plajă. Sever chiar îi întinde mâna. Dar Madona se îndepărtează târându-şi picioarele goale prin nisipul rece. Îi deschide în acest fel o potecă pe care, nu-i aşa, îi cere s-o urmeze. Şi râde iar...

Văd că te-amuză în loc să te înspăimânte ce-ţi spun. Dar în această confruntare eu nu sunt de partea cui crezi tu... Deşi, între statornicia falezei şi labilitatea Mării nu ştiu dacă am de ales. Dar te previn că de furia cu care Marea îşi adună puterea şi, în curând, îşi va rostogoli încoace valurile nu scapă nimeni. Ne va mătura sau ne va strivi, o dată cu lanţurile de piatră, şi pe noi toţi. Fără a alege...

Femeia aleargă acum mărind distanţa dintre ea şi Sever. Deodată îşi ridică un braţ. A salut. Cu celălalt braţ îşi strânge sub sânul stâng (cel mic, nu-i aşa, mai mic c-un rest de zâmbet decât celălalt) iepurele. Îşi înclină puţin capul într-o parte (aşa şi-l înclină, nu o dată, şi cealaltă femeie cu care Sever se ceartă

*) fragment de roman

în dimineaţa asta...), lasă să i se scurgă în vânt părul negru haşurat de unde albastre şi îl priveşte în felul ei. Cu dinţii. Cu buzele groase. L-aşteaptă cu ochii închişi. Îl cheamă. Dar acum Sever, la rândul lui, se preface că nu-nţelege. Gata! Îi va spune pe şleau că nepăsarea ei (serii întregi de întâlniri ratate, amânate din vina ei!) e de-o cruzime care poate întrece **nevinovăţia ucigaşă a mării**.

Te uită, în dreapta, la pinii gârboviţi, cu crengile lor reumatice, de care atârnă jalnice smocuri galbene, cerşind îndurare. Gârboviţi? Făcuţi harcea parcea, striviţi de răsuflarea mării. "Decupaţi cu foarfeca brizelor sărate dintr-o tinichea ruginită de navă abandonată". (Aşa mai zic şi eu: **pe şleau**!)

Dar uiţi că Marea, de care nu mă tem, ştie să se gudure... să ne lingă picioarele... Când ne plimbăm tot aici pe plajă şi, aproape absenţi, o călcăm în picioare. Atât ne mai lipseşte - sentimentul c-o dispreţuim. Iar suflarea ei nu este numai ucigaşă. Sau parşivă. Ea ştie să ne fie egală într-un joc străvechi. Al supunerii. Şi-al umilinţei. Mătură prin rigole. Zgâlţâie leneşă, primeneşte până şi tomberoanele aliniate ca pentru a fi trecute în revistă. Scutură de buburuze şi de furnici pijamalele de rouă în care dorm noaptea îmbrăcaţi salcâmii japonezi. Ei de ce nu sunt aşa de schilodiţi ca pinii?...

Femeia îl cunoaşte bine pe Sever şi ştie să se folosească în chip parodic de felul lui, prea ceremonios, de a-i vorbi. Se apropie de el. Îi ia o mână şi i-o strecoară în blana iepurelui. Asta trebuie să echivaleze c-o îmbrăţişare. Inima bietului urecheat bate nebuneşte. Mila pentru el se schimbă-n duioşie pentru ea.

Un val uriaş, cilindric, se rostogoleşte peste peretele digului şi îi ia prin surprindere. Amândoi, uniţi prin spaimă, uzi leoarcă, deşi valul e încă la o oarecare distanţă, pe urmele lor, se refugiază urcând de-a buşilea, pe platforma drumului în construcţie. Femeia rămâne ceva mai în urmă şi, din mers, îşi goleşte pantofii de apă... Îl ceartă:

Te lauzi că nu eşti de partea mării, şi uite ce val ne trimite. Poate te răzgândeşti...

VALUL, ÎNTR-ADEVĂR CONTINUĂ SĂ SE ROSTOGOLEASCĂ pe urmele lor, dar e mai lent, înaintează greoi pe firul drumului, propunându-şi parcă să-l compreseze...

Deodată iepurele sare din braţele Anei şi se ascunde printre câteva stive din plăci de marmură. Femeia se opreşte îngrozită şi priveşte în urmă. Valul e foarte aproape, în spatele mormanelor de moloz şi stivelor din plăci de marmură... Iepurele - nicăieri... Şi, deci, pierdut. Ana îşi reia goana. Trasă, împinsă de Sever. Dar îi rămâne un pantof înfipt în aluatul betonului. Şi vrea iar să se-ntoarcă. Sever sesizează cu Valul când trece peste stivele de plăci de marmură ia o direcţie curioasă, se îndepărtează oarecum lateral faţă de locul unde sunt ei, şi îşi adună toată puterea împotriva ultimei trepte a falezei. Nu înainte însă de a trece, totuşi, razant, pe lângă parapetul de care amândoi stau acum rezemaţi, îmbrăţişaţi. La întoarcere, colosul dezumflat, învins, se scurge sub forma unui pârâiaş, leneş şi nepăsător pe lângă ei... Este momentul când şi ei se întorc să-l caute pe bietul urecheat. Îl găsesc literalmente turtit, îngropat în mozaicul proaspăt turnat. Femeia când îl vede ţipă, varsă

chiar o lacrimă albastră (efectul fardului de pleoape?) Sever îl scoate din moloz pe urecheat c-o rangă după ce se asigură că Marea, până le trimite al doilea val, le mai acordă un răgaz.

Hai, repede-repede - să ne refugiem pe cea de-a treia treaptă a falezei. Acolo suntem la adăpost.

Dar trebuie să-l îngropăm undeva, protestează femeia...

Îl îngropăm **acolo** (bărbatul îl ia de urechi, iar cu cealaltă mână o împinge uşor, din spate, spre bordura falezei. Deodată îşi dă seama că şchioapătă). Doamne, dar unde ţi-e pantoful?

Nu-i nimic. E pe-acolo, pe undeva, tot în mozaic.

Şi Ana îşi scoate şi celălalt pantof, începând să urce panta falezei. De pe culme, cineva claxonează insistent să le atragă atenţia. Amândoi ştiu, aruncându-şi o privire, că e vorba de **Mercedesul** lui Cezar Praţiu. Se opresc, să mai răsufle, lângă trunchiul uriaş al unui salcâm japonez. Ana gâfâind îi aruncă vorbele pe are el le aşteaptă pentru ca întâlnirea asta matinală să capete un sens:

Uite ce e, am înţeles tot ce vrei să-mi spui despre **despărţire**, despre faleză şi mare. Dar ăsta e un fel de a boci ceea ce crezi tu că urmează să se întâmple între mine şi tine. Sau - ceea ce nici tu nici eu - nu vrem să se întâmple... Iartă-mă, dar trebuie să plec. Te-am **convocat**, cum nu **osteneşti** să te plângi, alintându-te, ca să-ţi spun că "şeful" doreşte să stea de vorbă cu tine despre finalizarea **proiectului**. Vrea să lărgească echipa de creaţie cu alde Memet, Mavric, Aripaţiu. Vezi, să nu refuzi! O să te anunţe el. Se pare că se ştie şi când va fi inaugurarea... De ziua Primei Doamne... Hai, pa! Ne vedem în curând. La atelier...

Opticianul rămâne să îngroape iepurele. Femeia urcă mai departe. Se mai opreşte o clipă lângă un pin pitic şi agaţă pantoful de o creangă. Ridică o mână a salut şi dispare după farul genovez. Şi-n acest moment se întâmplă, aproape simutan, două evenimente la care Sever participă (de fapt le contemplă) zăpăcit, dar cu sentimentul că providenţa îi solicită calitatea de martor. Că îi cere chiar să gândească atent asupra lor, şi să ia, în consecinţă, o decizie...

PRIMUL EVENIMENT REPREZINTĂ o spărtură cu tâlc în placiditatea întunecată cu care al Doilea Val înfruntă faleza. Întârzie deci cu ochii pe el. Îi admiră încetineala cu care se schimbă într-un cilindru strălucitor, de compresor, în timp ce se rostogoleşte spre faleză. Însă, în acelaşi timp îi atrage atenţia cearta dintre doi necunoscuţi de pe culmea falezei. Unul din ei, împins cu violenţă, se rostogoleşte îndelung până când se opreşte pe plajă în zona drumului în construcţie. Valul trece uşor de parapetul digului şi individul se trezeşte deodată în faţa lui. Întinde o mână parcă să-l oprească. În loc să încerce să fugă din calea lui. Probabl e rănit. Dar nici nu strigă. Chiar dacă n-are nici o şansă să-i sară cineva în ajutor. Şi-acum se întâmplă primul eveniment care îl tulbură pe Sever. Individul, când e deja vârât pe jumătate sub val, se întoarce cu faţa spre el şi îşi deschide gura într-un zâmbet larg. E chipul unui străin. Dar curând se arată a fi când al pictorului de onoare Puiu Mavric (care locuieşte, şi-aminteşte fulgerător opticianul, chiar în acest cartier al falezei) când al poetului oficial al Clubului F.O., Afrodel Aripaţiu... În fine valul trece peste el, rostogolindu-se mai departe şi, spre uimirea lui

Sever, bărbatul se ridică voios şi fără măcar să se scuture de apă, şiroind, începe să urce ultima treaptă a falezei. Exact pe traseul pe care coboară ceva mai înainte. Se vede cu ochiul iber că urcă mai uşor decât coboară. Uşor, la propriu. În sensul că are un trup atât de subţire încât, la fiecare pas, unduie, tremură, gata să-şi piardă forma. Este efectiv plat. Devenit o "fantasmă" bărbatul este gata să se ridice de la pământ ca un zmeu. Şi, ceea ce e şi mai ciudat, fantasma are o "umbră" care se lungeşte, şi ajunge înaintea ei pe culmea falezei.

Al doilea eveniment se petrece deasupra golfului. Venind dinspre peninsula Cledeni - de parcă cineva ar vrea să-i dea o replică Mării - întunecă cerul o escadrilă de elicoptere. Păsări de pradă purtând în gheare cuşti uriaşe pline cu vaci, tauri şi porci. De gâtul animalelor atârnă scoţând sunete de tălăngi, zeci de medalii uriaşe cu inscripţii uşor de descifrat: "Ordinul gloria în producţia de lapte". Medalia "Jambonul afumat în slujba fericirii publice", "Ordinul cu eşarfă pentru merite deosebite în prolificitatea vacilor de onoare". Pe pieptul fiecărui animal mai poţi descifra - scrisă pe o pânză albă cu litere roz - întrebarea (care probabil e un semn al ideii de privatizare şi reformă care nelinişteşte, de la un timp, pe toată lumea din Cledeni): "Voulez-vous les adopter?" Opticianul n-are răgazul necesar pentru a pricepe unde sunt duse aceste animale, pentru că de pe ultima treaptă a falezei se ridică altă escadrilă care se îndreaptă tot spre mare, dar purtând, de data aceasta, în lanţuri, trunchiuri de plopi cu scamă. Aproape imediat începe să ningă şi un strat de zăpadă acoperă plaja şi marea de parcă ar fi sosit pe neaşteptate iarna...

Octavian GEORGESCU

Meandrele

Ziua, sufletul meu rătăceşte pe valuri,
pluteşte pe aripile păsărilor,
respiră largul salin.
Noaptea, marea însăşi rătăceşte
printre aştri, prin nori.
Ca o naştere şi moarte continuă
valurile se sparg de ţărm,
între amăgire şi uitare,
de la a la u,
între izbăvire şi ofrandă,
de la i la o. Marea, ca o nuntă
stranie de alge şi zodii,
de scoici şi de patimi,
între neființă şi iubire,
de la n la i.
Să bem cu ochii culorile
şi miresmele acestui destin.

Inima copacului

În copacul de lângă râu
cânta o mierlă,
o mierlă nevăzută, auzită doar,
cu sunete limpezi şi fierbinţi
ca lacrimile.
Era inima acelui copac?
Şi râul îşi despletea iluziile
peste ultima iarbă verde a anului.
Furnicile urcau şi coborau
pe scoarţă bătrână,
în şiruri drepte, nepăsătoare
la trilurile mierlei.
În Alfa Centauri o stea ardea
ca o candelă

sau în aceiaşi neştire?
La căderea brumei
sunetele mierlei se mai auziră
reci precum cirstalele peşterilor.
Furnicile dispăruseră în adânc,
în galerii subpământene.
Şi stelele sidpăruseră-n adânc,
cerul era o crustă spongioasă.
Rar se vedea vreuna
arzând în neştire.
Nu ştiam - chipul morţii-i asemeni
cerului îngheţat sau stelei care arde?

Sarabandă

Azi-noapte-un cârd de păsări se îndrepta spre sud
cu ţipete grăbite lăsând păduri şi case;
văzduhul era putred de ploaie şi flămând
şi auzeam doar frigul cum le striga din oase.

Era o rătăcire în plânsul lor din cer
şi ca o sarabandă în pomii smulşi de frunze;
eu rămâneam pe ţărmul poetului stingher
lângă clepsidra lunii şi mările-ventuze.

În păsări erau ape lustrale dinspre nord
şi ochi de sfinx sun urse de veşnicii scornite;
în mine nostalgia se prefăcea-n fiord
şi arbori de mâhnire în albe stalactite.

Visam precum Ovidiu în scoica lui de vânt
lângă abisul mării o trestie sau umbră
şi nu mai erau păsări, nici frunze, nici cuvânt
doar piaţa-n care timpul sonoriza o tubă.

Cifre

Fachirii electronici îmbrăcaţi în zale medievale
străjuite la uşa marilor bănci.

Uneori zboară cu sateliţii ca să numere păsările.
Cu această ocazie fac statistica pietrelor funerare
calculând câte hectare de pământ arabil ocupă -
sau inventariază muşuroaiele de furnici şi alte
fiinţe inutile, în vederea, desigur, a unui scop
util. În fiece primăvară numără bancurile de peşti
şi împreună cu oamenii-amfibie fac socoteala
bureţilor de mare. În fiece toamnă numără frunzele
moarte. Au calculat deja câte broaşte orăcăie
în bălţi. Au avertizat despre numărul exagerat
al pisicilor care împiedică plasamentul otrăvurilor
pentru şoareci. Alte profiluri de investigare
şi de mare anvergură sunt prevăzute pentru finalul
acestui mileniu.

Marea, mereu

Scenă pe care dansează anemonele-n zori
şi vin păunii amurgului
să întâlnească luna,
valuri proteice din care s-a ivit viaţa,
spume ca laptele zeiţei Zalma,
valuri năprasnice amintindu-ne
înfruntări şi dezastre,
materie lichidă în mişcare continuă
căutând,
apoteoză a singurătăţii din lucruri,
elogiu înfruntării necunoscutului,
zenit deasupra căruia pândeşte Timpul,
ogor în care semănăm năvoade,
ochi crud, orgolios, confruntându-se
cu cerul,
monstru sacru visând în mine un ţărm
al împăcării, -
sau poate doar un abis
în care zac ancorele legndelor,
sau poate doar un golf
la care ne întoarcem mereu.

Diapazon

Şi va veni o seară
pe care o să o-mbrac în raze de lună
ca pe un lujer de taină
ca pe un ochi de fecioară

Va fi ca o absidă de frunze
ca surâsul Monei Lisa între fluturi
ca o cupolă în jadul necunoscutului
ca lacrima perlei între scuturi

Voi petrece în mine ca după
un naufragiu
muzica mării ca dintr-o orgă
o insulă de ferigi o să erupă

Întinerit cu o mie de clipe
bogat cu o sută de clape
îmi voi lăsa sufletul
din acea seară să se adape

Germenii morţii pe genele mării
vor fi ca un vânt departe
seara îmi va urca în artere
cu vişine, policadre şi halebarde

Paşii mei se vor auzi pe lespezi
ca tobele sub bătăi rare
pelicanii îşi vor scutura aripile
de depărtări şi de vise amare

Va fi o plutire de nuferi
şi arborii ca nişte cuiburi de mireasmă
ovalul unui chip însoţindu-mă
plasmă fantasmă.

Florin ŞLAPAC

PATRU CĂRŢI DE BUZUNAR

Ceasul minţii

Am întâlnit-o din nou, după atâta amar de vreme, pe Aurora pe stradă. Uneori hazardul ne joacă feste. S-a oprit fals mirată şi mi-a întins mâna, pliindu-şi uşor ochii. Şi vântul a sfârâit, îndepărtându-ne capetele. Ne-am ştampilat amândoi câte un zâmbet cum nu se poate mai ambiguu, capabil să ascundă bine stări sufleteşti mocirloase. Într-o asemenea situaţie abia, îţi dai seama cât de mică e lumea. Şi o tristeţe oarbă îţi roade un colţ al inimii, ca un vierme într-un măr răscopt. Mi-am ajustat un pic zâmbetul. Nu fără greutate. Pentru o fracţiune de secundă m-am prăbuşit în întâmplările mincinoase ale trecutului. Care nu îmi mai aparţineau. O iubire de altădată e ca un nimb deasupra abisului. Monstruoasa memorie a peliculei a izbucnit cu o forţă înfricoşătoare. Am revăzut-o imediat, somnoroasă şi promiţătoare, într-un pat de pe altă lume. Vechi clişee... Trecuseră anii. Eu unul nu izbutisem nimic, viaţa mea fusese un fel de bulă plină cu apă chioară, care încă se rostogolea pe o stâncă diabolic lustruită. Şi ăsta e un vechi clişeu. Însă ea, care avusese din start un avans oarecare, devenise o stea oarecare. Încă mai strălucea, probabil. Nici nu vroiam să ştiu. Ţineam pleoapele întredeschise, preventiv. Cât de mult aş fi vrui să fiu în cu totul altă parte. Nu chiar în garsoniera mea pustie, către care tocmai mă îndreptam, ci în mijlocul unui câmp, în centrul unui oraş zăpăcit de furtună. Şi totuşi, nu mă puteam desprinde. Fie şi-aşa. Am lăsăt-o să-mi măsoare imaginea aproximativă din cap până-n picioare. Imagine prăfuită, fără valoare intrinsecă. Dar să revenim. Aurora îmi întinde mâna. I-o privesc înainte de a o atinge, apoi mă legăn de pe vârfuri pe călcâie. Nu înţeleg. Aceasta e o altă lume. Nu mai aparţin acestor timpuri umblăreţe. Mi-e teamă să o ating. Am impresia că ceva neaşteptat şi neplăcut s-ar putea produce. vreo tumbă a universului, poate. Şi, cum spuneam, monstruoasa memorie a peliculei desfăşurate cadru cu cadru izbucnise: imagini fără nici o legătură între ele, dar al dracului de vii. Ici-colo, ea: cu degetul la tâmplă, cu pălăria pe ochi, cu pulpa abia întrezărită prin randevu-ul savant croit. Aş vrea să devin comunicativ, să mă consolez pe mine însumi cu nişte vorbe deja perimate, ceva care să prelungească uşor clipa, ceva care să redea efemerului cuplu tonusul de altădată. Însă, în loc să-mi revărs nostalgia într-un şuvoi de cuvinte bine şlefuite, întorc imprudent capul. Observ o vietate care dă din aripi, un astru care priveşte chiorâş lumea, o furnică rătăcită printre perii de pe mâna mea. Aş vrea să fiu în cu totul altă parte. Mi-e sete. Ţie nu ţi-e sete? N-ai fi vrut să nu ne fi întâlnit? Să fi lăsat lucrurile să curgă. Poate cândva, cine ştie, vom avea totuşi ocazia să depănăm vorbe uşoare şi seci într-un alt cadru, mai ferit de compromisuri. Zău. Dar aşa? Ce pot face? La naiba. Bănu-

iesc ce mă aşteaptă. Întind mâna. Simt cum îmi clanţăne dinţii.

A fost mai rău decât credeam. Degetele noastre s-au împletit o fracţiune de secundă, şi apoi, reci, jenate, n-au ştiut cum să se despletească mai repede. Am întors iarăşi capul.

Un bătrân, nu departe, şi-a fluturat o mână. Gestul lui de lehamite nu mi-a plăcut. Aş fi vrut să fug. Dar nu mă puteam orienta. Habar n-aveam unde eram. Bătrânul stătea chircit pe un dâmb, de unde putea avea o imagine de ansamblu. Nu-i scăpa nimic. Aşa cocârjat, părea el însuşi un mare semn de întrebare. Mi-a trecut prin cap: decadenţa, ce privilegiu! Mi-ar fi plăcut să moţăi şi eu în locul lui. Să vegetez fără să fiu conştient că mai trăiesc încă, luând drept proptea pentru suflet o rază se soare muribundă. Ce poate fi mai potrivit? Suferinţa aruncată la margine de tot şi viaţa care-şi continuă cursul într-un du-te-vino obosit şi resemnat, dincolo de tine. Ioc cheie pentru poarta raiului. Sălăşluind deci într-o incertitudine ameninţătoare. Abandonat şi nepunticios. Dornic să transforme fatalitatea morţii în libertate. Rodul unui atavism istoric oarecare. Dar ce-mi pasă mie? Mă grăbesc. Trebuia să ajung undeva. Oare unde? Nici ea nu spune nimic. E timpul să deschid gura. Altfel nu voi mai putea pleca niciodată. Presimţeam că am să te întâlnesc. Poate nu chiar pe tine, poate pe altcineva, la fel de evocator sau mă rog, douăzeci şi cinci la sută la fel de evocator. Nu ştiu, ceva presimţeam. Mă priveşte amuzată. Mi se răsuceşte limba în gură. Vine din altă lume, înţeleg. Atunci de ce se ridică pe vârfuri şi îşi apropie încet buzele de ale mele? Ar trebui să o rup la fugă. Să urc iute în autobuz, să mă prăbuşesc pe o banchetă şi să mă las trezit la realitate de zgomotul motorului. Să-mi imaginez moţăind că ai murit de mult. Timpul nu e ceea ce credem. Nu se lasă el şmecherit cu una cu două. Să-mi şterg o lacrimă şi să-mi văd de drum. Să-mi amintesc ca prin ceaţă o plimbare braţ la braţ, de-a lungul unui bulevard cu nume apocaliptic. Autobuzul duduie. Sunt copleşit de treburi, de misiuni, e musai să respect anumite înţelegeri. Dă-mi drumul. Sunt nevoit să-mi înterup reveria şi să intru în cerc. Înţelege. Autobuzul claxonează. E pe cale de a se îndepărta. Mai am trei clipe la dispoziţie. Îmi încordez un muşchi, apoi altul. Mă mişc prin praful lipicios. Mă împiedic. Bătrânul ridică o sprânceană. Un mărăcine înjunghiat tresaltă şi-mi taie elenul. Praful mă învăluie... Cade o cortină peste ghemul de imagini abia trezite la viaţă. Să dispar pe coclauri cu autobuz cu tot, brusc. Şi în jur să se întindă deşertul. Degradarea lumii să fie absolută. Mi se face frică. Strig. Dar n-are cine să mă audă. Atingerea buzelor ei îmi dă ceasul minţii înapoi.

Trepte spre fundul mării

Din pereţi se dezlipeau fulgi de tencuială, acoperind podeaua cu un strat dens, amestecat cu bucăţile de lut aduse de tălpile clienţilor. Semnele unui zugrav visător, coarne, brăduţi stafidiţi, decorau după puteri colţurile neatinse de igrasie. Acolo unde căzuse tencuiala se puteau număra cărămizile, feliile de mortar printre care scoabele de susţinere dădeau cu nasul. Lumina se prelingea cu zgârcenie prin crăpăturile obloanelor. În tavan, mereu, jucau umbre, după toanele unui muc de lumânare. În

fața ușii, pe trotuarul îngust se împleteau câteva dungi ciudate, un fel de urme de șenile ale unor mijloace de transport care se ridicaseră la cer. Streașina înverzise, azvârlind în aer smocuri de vegetație luxuriantă. La cea mai slabă adiere mângâiau obloanele, dând uneori intrării înfățișarea unui fund de seră. La baza clădirii se căscau găuri de guzgani pe care tracătorul atent avea grijă să le ocolească, nu fără temei: pe acolo răsăreau adesea căpățâni pofticioase, urechi clăpăuge, izbucneau hohote drăcești. Uneori, un iz de mortăciune ieșea prin găuri, ca pompat, și pisicile care adulmecau în preajmă leșinau. Obloanele hârbuite, bâțâitoare, aruncau ocheade înăuntru, pe unde lemnul se făcuse praf. Razele învățaseră să cadă oblic prin cele două inimioare ferestruite cam la zece palme de marginea de sus. Vitrina, deși cu geamul zbârcit de câteva lovituri de pietricele, izbutea uneori să ademenească puști cu smoc în frunte sau chiar lățoase domnișoare, bărboși mici-meșteșugari, cărăuși țepoși, trăgători de cotigi cu părul vâlvoi. Asta și datorită faptului că în pervazul lat, întărit cu un strat de țigle, era pusă la vedere o interesantă revistă plină cu poze de tunsori fistichii, foarte veche, dar mai rezistentă decât papirusul, alături de nelipsita mandolină și borcănoiul cu lipitori, între care se lăfăiau două flamuri prăfuite, imortalizând vag Olimpiada de la Melbourne. Când vârful ascuțit al vreunui steguleț atingea coardele destinse ale mandolinei, liniștea se spărgea ca o bășică de săpun parfumat. În mijlocul încăperii trona scaunul de lemn rotativ, scârțâitor, în speteaza căruia era înfipt un pinten metalic, ridicat amenințător, deși vârfu-i bont era înfășurat în hârtie. Brațele curbate ale scaunului dădeau o oarecare impresie de stabilitate în univers, te puteai așeza liniștit, lumea avea să gonească mai departe, fără să te azvârle jos în trecere. Pe seară, când sulul de hârtie dispărea, la flacăra lumânării, ba chiar și dimineața foarte devreme, rezemătorul lipsit de protecție părea un creștet pleșuv. Formidabila teșire pe care o suferise de-a lungul perindării, destul de line în fond, a mii de capete încoronate cu șuvițe mătăsoase, lațe, meșe, ciufuri, smocuri, bucle, codițe, cârlionți, ba chiar și peruci, ieșea în evidență. Găurile minuscule, săpate cu trudă de carii harnice, făceau cu ochiul. Aproape lipit de scaun străjuia godinul, marca Nădrag, făurit din materiale menite să dureze o veșnicie, la gura căruia se încălziseră milioane de vorbe. Când îi era foame, când își termina cărbunii din burtă, plescăia, fâșâia, râgâia. Multe ciozvârte de miel gustase limba lui de foc, alese cuvinte răstălmăciseră urechile lui de fontă. Grilajul din jur forma un cerc perfect din care lumina, prinsă ca într-o adevărată gaură neagră, nu izbutea să scape. În schimb, dreptunghiul de lemn de sub chiuvetă, pe laturile căruia se lăfăia mucegaiul, înviorat zi de zi de picături prelinse la intervale regulate, strălucea. De-a lungul burlanului întortocheat se veștejeau, bine lipite, poze cândva colorate. Se puteau distinge urme de peisaje odihnitoare, vedete rânjind prevestitor, răsucindu-și mustățile în furculiță, aruncându-și pletele peste umăr, mângâindu-și bretonul, sărutându-se pătimaș printre bucle.

Seara, pâlpâirea lumânării trezea din amorțeală animozități nebănuite, născând subiecte de discuție nesperate. Abia când își dădea duhul, întunericul puțin căscat de becul de vizavi, năvălind prin inimioarele obloanelor, aducea cu mare greutate pacea între spiritele încinse. Jocul de table afumate răsuna până departe. Mâinile, poate și din cauza aerului cuprins de fierbințeli, se frământau mai abitir, tulburarea punea

stăpânire pe minţile ascuţite ca briciul. Piesele tocite săltau greoi peste triunghiuri. Asperităţile degetelor netezeau zarurile de os găurit, cu puterea unui glaspapir. Câte un inelar îngrijorat se ridica la tâmplă în răstimpuri, falangele ca nişte crengi în creştere se zbuciumau pe mătănii.

Prosopul vânturat cu dibăcie ucidea câte un pumn de insecte îndrăzneţe. Animându-se ca o păpuşă trasă pe sfoară, Onic se răsucea în jurul spetezei înalte, retezând din zbor firele de păr răzleţe ale omului moleşit acolo. Podeaua trosnea tot mai stins. În scurte pauze de lucru cei doi se priveau pe sub sprâncene cu ajutorul oglinzii. Îşi vorbeau printre dinţi, repezit. Umbrele li se zbenguiau pe zid. Părea o foarte complicată operaţie. Pacientul răsufla tot mai greu, broboane mari răsăreau pe fruntea chirurgului. Lumina se vâra indecentă, printr-o mişcare ondulatorie, până la organele expuse, luneca pe ceafa descoperită, pe sub şervetul alb, în colţurile căruia, la stânga şi la dreapta, se iveau pete ca de sânge. Instrumentele odată folosite erau lepădate într-o tavă, cu pocnet metalic. Mirosea a alcool camforat, a bandaj uzat, a compresă imbibată cu spirt. Perdeaua de tifon agăţată cu pioneze de tocul uşii răbufnea în momentele cheie. Flacăra lumânării stâlcea imaginile din oglindă. Umbrele feţelor de jar ale călăului şi ale condamnatului se încrucişau. Onic executa întoarceri măiestre, adăuga în mare viteză o picătură de balsam, plămădea în palme, ca pe o turtă, săpunul, fricţiona viguros, reteza cu precizie. Pereţii se urâţeau din cauza aburilor izbucniţi din fierturile puse pe sobă.

Când paznicul din colţ, fluiera agitându-şi bâta, Onic, nu fără strângere de inimă, urmărea atent isprăvirea lumânării. După ce îşi petrecea ultimul client până la uşă, căsca îngândurat, balansându-se de pe vârfuri pe călcâie. Clientul se îndepărta cu paşi mici, bătrâneşti, cumpăniţi. Trimiţându-şi înainte umbra să adulmece, cobora zgribulit treptele, care dacă nu ar fi fost retezate de poteca pietruită s-ar fi oprit în fundul mării, şi se pierdea în mulţime. Afară, pe banca zbârcită, rezemată cu două proptele suferitoare, un motan molatic, năduşit, căsca şi el, ghemuindu-se, deformându-şi trăsăturile. Praful plutitor îl lua în braţe. Bolovanii tociţi, presăraţi la întâmplare, căpătau, pe măsură ce razele rărite intrând cu capul în crengi se rostogoleau pe olane, înfăţişarea unor autentice ruine.

Omu'

După ce i-a tras o înjurătură cumnatului Mitici, poreclit Cracă, de când picase din nuc, a luat-o agale către staţia de autobuz. Pentru că e sâmbătă, magazinele sunt închise cu excepţia cofetăriilor şi a cârciumilor. Pe străzi trec puţine maşini, cu excepţia alaiurilor de nuntă, rare şi ele; dar orişicât, îi place să audă chiuiturile vreunei ţaţe, care capătă un ecou formidabil printre blocurile înalte, pe la răscruci. Caută din ochi mireasa şi-şi dă în gând cu părerea: Frumoasă paţachina! Uite-o şi pe-aia! Îi arde de măritiş! Ultima oară când fusese şi el la o nuntă fusese ăl mai prima. Băuse unşpe kile de vin, başca ţuica. Nunta cui să fi fost? A lu' nea Gheaţă Măcelaru' ori a lui Troică Bulangiu'? Lua-i-ar gaia pe-amândoi!

Din când în când o pală de vânt mătură praful. Îl mătură şi i-l bagă în gură, odată

cu semințele pe care avusese grijă să și le cumpere pentru drum de la o țigancă din colț. A dracului... și nici prăjite nu sunt. În stație, lumea stă în soare, ascultând posomorâtă o melodie grecească, dată la maximum de unu' cu tarabă de muzici. Nu e cine știe ce, dar nici rea nu e. Autobuzu' ioc. Așa că ce se gândește? Să bea una mică, ca omu'. În bodega de vizavi miroase a trăscău de-ți cad măselele. Dă un rachiu de drojdie mic peste cap, se strâmbă și, zărindu-și chipul schimonosit în oglindă, mai s-o ia la fugă. Bărbatu' tre' să fie puțin mai frumos ca dracu', zicea parcă baba Mogoșoaia... sau nea Zimbru? Doi dăștepți. Iese, aruncă o ochire de-a lungul drumului. Ioc autobuzul mă-sii. Mai ia una mică, una mare și încă una mică. Pute, da' nu e sfârșitu' lumii. Și numa' ce apare nea șoferul cu rabla. Dă-i și fugi! Gâfâind, traversează taman la vreme, își face loc cu coatele, calcă vreo două boite pe bombeu, îl înjură pe-un mârlan care se cocoșește cu un sac cu găini în spinare, și se lasă să cadă ușurat pe scaun. Autobuzul o ia încet, tronca-tronca, pe tarlaua care fusese cândva parc, o ține printre blocuri cenușii, cârmește pe lângă gropi, trece prin cinci băltoace și se oprește scârțâind din frânele defecte chiar în buza Gării, al cărei ceas stă ca prostu'. Omu' îl înjură de mamă, vâra mâna după semințe, găsește una, o bagă în gură chiar în clipa în care vântul jucăuș dă și el cu mătura. Că dacă nu el, cine? Se duce la tabel, se chiorăște o vreme, se sucește, se învârtește, întreabă un băgător de seamă. Mai e niscai vreme pân' la tren. Ce dracu' să-i faci? În bufetul gării un șmecher sparge sticle. Păi! Lui i se face foame. Își cumpără o porție de fasole făcăluită peste care proasta îi proptește un cârnat țeapăn și umplut cu paie. Mestecă omu' în silă, numai în dinții din față, că ăilalți să te ferească dumnezeu, se șterge cu felia de pâine uscată la gură, râgâie voinicește și se duce la tejghea. Ei, ăștia măcar au tescovină. Fasolea aia sărată, mă-sa pe gheață, i-a făcut o sete neică, de-ar bea și apă chioară. Ia două mari, una mică și încă două mari, și se mai liniștește. Dar tot n-a trecut vremea. Iese pe peron. Dintr-un difuzor scorojit, se revarsă o melodie indiană sau turcească prima întâi, care bine dispune publicul călător. Își cumpără un pumn de semințe, să aibă pentru drum. Lipăie la o țâșnitoare, dă cu piciorul într-o javră, se scobește în nas, coboară la subsol să se ușureze, ca omu', dar nu zăbovește cât ar pofti pentru că pute. Și mai face o plimbărică de-a lungul peronului, gata să intre în vorbă cu vreun ceferist. Că de mic i-au plăcut lui ceferiștii și trenu'. Trenule mașină mică. Tu ești Nelu, eu sunt Gică. Ia fă cinste c-una mică. Mare-i grădina... Nici picior de ceferist, observă el. Ce draci de gară-i asta? Doar două navetiste pricăjite pe o bancă, trei soldați trăgând la aghioase grămadă într-un colț, un moș cu gura plină, și în rest...bomboane agricole cât vezi cu ochii. N-ar fi rău un hectar de floarea-soarelui. Ar trebui să se gândească la asta. S-ar umple de bani. Ochiul dracului. Uite-o colea și pe Maricica. Asta-i în stare să omoare omu' cu fleanca. Noroc că belește ochii în altă parte.

Trenul intră cotong-cotong în gară. Călătorii , gândindu-se fiecare în felul său la măreția acestei lumi, se canonesc să se cațere pe treptele supraînălțate. Își fac loc printre papornițe, se strecoară cum pot printre pasagerii moțăiți, printre jucătorii de table, pe lângă plozii care nu știu decât să orăcăie, pe lângă nașu', pe lângă flăcăii care-și beau aldămașu", se cuibăresc și așteaptă. Și așteaptă până la Sfântu' Așteaptă.

Și dealurile și văile curg pe lângă trenu' care se întoarce iar de unde a venit.

Împuns cu ciocul de o barză, vântul o ia şi el din loc în direcţia opusă, spre celălalt capăt al acestui tărâm plin de promisiuni. Cel puţin aşa visează omu' adormit cu capul pe umărul unui călător bătrân care nu mai ştie nici el, în somn, unde se duce. Şi nici de unde vine.

Fantoma de la Operă

Ieşeam pe balcon în răposarea zilei pentru că simţeam nevoia să plimb ceva prin faţa ochiului şi, cum balconul se deschidea către Operă, mă distram, cum s-ar zice, privind fracuri şi coafuri, vânzători de castane, de bilete cu suptapreţ. Până când, nemairăbdând, urmărit de plânsul unei siameze, am acceptat biletul plictisit intins de mister Calumet şi m-am dus să văd un spectacol. De atunci m-am deprins să merg în locul lui în fiecare miercuri. Mister Ciubeică scăpa de mine şi eu, după ce îi mulţumeam pe tonuri cât mai înalte, eram cel dintâi în sală, cu urechile ciulite, cu privirea ţintă. Era o vreme în care vestitul tenor Boccanegra făcea ravagii printre... printre... nu ştiu printre cine. Erau fel de fel de opere: **Le domino noir, Forţa destinului, Clopotul scufundat, Somnambula**. Costumele şi machiajul închipuiau o lume, alta, ce mai, ce mai lume! Acolo era de mine. Pe furiş mă aşezam cât mai în faţă cu auzul încordat spre **Muta din Portici** sau **Aşteptarea** sau **Portretul zâmbitor**. Seara le povesteam liftierului în schimbul unui absint trezit, fredonând spre exemplificare o arie care nu-mi ieşea din cap, din **Le fils mal gardé**, asta e. Pe stradă treceau unul după altul vânzători de laudanum, de trufe, de migdale amare. Toţi aveau vocea mai bună ca a mea. Ce să mai zic de blănarii care strigau cu gura plină după clienţi. La cel mai nevinovat semn din sprânceană se repezeau să mă îmbrace şi eu, înăbuşit de mărfuri, mă retrăgeam cu spatele şi nimeream în piaţă lângă un acrobat care mă lovea peste faţă cu mâna făcută ghemotoc, lângă un frânghier suspinător unde nu mai era loc, zarzavagioaicele plesneau din toate direcţiile cu frunze nemăsurate, vâjiitoare, peste caldarâm, înroşindu-l, gunoiul se aduna maldăr, înghiţindu-mi poalele balonzaidului care se ponosea văzând cu ochii. Cuprins de hai să zic, sentimente, căutam să mă refugiez la subsol, împiedicându-mă pe scări de picioarele ologilor care cerşeau pe limba lor, pătrundeam pe culoare cimentate, treceam în revistă kilometri de closete publice lovindu-mă de necunoscuţi satisfăcuţi, de escroci, de trubaduri care aveau la chiasse, o luam la fugă săltăreţ mutându-mă de pe un picior pe altul din cauza unor nervi, unor varice, şi mă trezeam en tirant mon heleine în hala de carne ajunsă într-un hal, unde mă izbeam de hălci de oi, bucăţi de cal ce se bălăngăneau în cârlige, experţii coborau satâre prin oase, peste butucii înveseliţi cu etichete late, porfirii, întrebam de drum, gospodinele întindeau mâini către încolo şi către încolo, caracatiţe. Mă târam târziu, învăluit în ultimul oftat al amiezii, până la Rigoverdi Mutti, basul cu vocea de bronz, şi Lala Erzatz, primadona fără pereche. Li se căşunase nu ştiu de ce, să nu interpreteze la bis decât **Chi soffre speri**, între Zaza şi Rienzi, Thaïs şi Iris. Uite-l dragă, pe moş ăla, prophète du malheur - râdeau plasatoarele, recunoscându-mă ca pe-un cal breaz. Mă învăţasem. În pauze încercam să comunic cu anumite persoane, în hol: deschiderea a fost prost jucată, nu-i aşa?

desfăşurarea scenică a lăsat de dorit, zău, solo-ul de clarinet a fost lipsit de supleţe, nu credeţi? au fost probleme de sincronizare între dirijor şi solistă, nu? nu? Nu? Mă trezeam din vorbă-n vorbă la Café Auber unde vecinul de scaun îşi etala placa dentară mobilă, veche, spârcâind îngheţata înapoi în pahar, îndelung. Îmi întindeam picioarele chinuite şi stăteam aşa dezmorţit ca o mâţă, scărpinându-mă discret în coaste cu tocul ochelarilor. Adeseori pe masă răsărea câte o şopârlă rumenă care privea fix în urma florăreselor bucălate ce ademeneau flăcăii tomnatici, chiuind, cu părul câlţos, legat cu panglici care fluturau ameninţător. În buzunarul de la piept aveam un creion Gong. Îl scoteam grăbit şi le făceam semne cu el, pentru că era colorat şi speram să se vadă bine, mai bine ca mine, ca mâna mea, dar ele nu mă zăreau şi treceau înainte bocănindu-şi galenţii. Intram asurzit la Café Lully strângându-mi foaia de ceapă sub bărbie, gata să înghit picătura de Marie Brizard care îmi dădea dureri intestinale. Se apropia seara, sec, fără nici un eveniment metereologic. Dădeam fuga la Operă să văd ochii desfăcuţi, încercănaţi, pliaţi, striaţi, lăncile de cauciuc, mustăţile motăneşti, sânii falşi. Se juca **Amurgul zeilor, L'enfant et les sortilèges** şi **Căsătoria şi Dragostea celor trei portocale**. Parcă toate deodată. În pauze murmuram cunoscător: asta da partitură, patru flaute şi un piccolo sunt într-adevăr soluţia cea mai rezonabilă, cum vi se pare acest Naso Papantonio, acest Spiros Galadopulos? Vocea naturală, nu prea dramatică, dar un pic statică. Mie mi se pere pur şi simplu genial, asta e metamuzică, nu credeţi? Nu? Urma un **Fra Diavolo**, terifiant, zduncinător, evocator. Asta mă dădea peste cap şi, transportându-mi ideile defuncte, ca un cioclu, mă prăbuşeam sfârşit pe un scaun, speriat de strigătele lumânărarilor, lângă un holtei cu buzele botului de mops puse pe discuţii: am să verific în calendarul bisericesc, aveţi dreptate, de asta depinde înaintarea noilor linii melodice pentru juma' de secol de acum încolo. Îmi vorbea privind cu nesaţ neputincios pulpele unei chivuţe urlătoare. Ce efect o avea oare rodia asupra creşterii? eu, de când cu pensia, tout de même, iau vitamine Be Be, dar sunt aşa de dificil de îngurgitat după masă! Ridicaţi centrul limbii către palat, îmi ofeream eu părerea, cu buzele vopsite cu picăţele de cabernet. Ce palat? Care palat? Miercurea, când Opera era în toi, simţeam tot mai acut lumina agresivă, rubinie, care mă ostenea subit. Doar chioşcurile, scrumul din foaier, mai punctau câte ceva. Treptat ajunsesem la modernism, experimente cu marimbe şi instrumente japoneze, ce mai. În hol, în pauze, răguşeam în dreapta şi-n stânga lăudând cele două piane, criticându-l aspru pe un Ravel poticnit la ora spaniolă, puricând defectele unui tremolo. Mezzo-soprana e nevasta dirijorului, fără doar şi poate! Îmi striga cineva în ureche plin de seriozitate şi adânci cunoştinţe. Ieşeam afară să iau o gură de aer, făceam un tur, mai lingeam o vitrină. Eram însă luat în primire de o mulţime de gură-cască, la înghesuială eram confundat cu nu ştiu ce personaj, cu Jean Valjean poate, mă puneau pe fugă tot arătându-mă cu degetul - uite-l nene, ăsta-i ! Capătul operei prelungi, tragice, cădea de pe scenă, se apropia ca din neant, cu găvane fumegânde, cu pumnal poleit. La Café Auber, un refugiat din străfundurile continentului ţinea să îmi facă o expunere despre speculaţia valutară pasivă, la vedere şi la termen. Evoluţia cursurilor? pieţe de schimb? împrumuturi? franci elveţieni? dobânzi? clauze? Pardon? Extraordinar este faptul că doar cel care are prieteni sus, la un anumit nivel, nu se teme de criză.

Pardon? Se hotăra să plece en faisant d'absurdes salamalecs, aruncând priviri fluctuante pe sub sprâncenele încrucişate către oamenii de ordine şi bolurile de cristal în care înotau lin peştişorii trandafirii fără să ştie ce-i aşteaptă. Unde să mă duc? - asta era întrebarea sâcâitoare care mă împingea **andante**, proaspăt ieşit de la **Elixirul dragostei**, până în pragul Bourgamlux unde, amestecându-mă cu pensionarii mocăiţi, cu lulele ridate totuna cu mutrele, aşteptam cu nerăbdare ziua plăţii, cu bărbia în baston, cu mâna lustruită pe un şirag de mătănii găsite, ce noroc, deget cu deget, până la zece degete. Linişte, durabilitate, feronerie, granit de parc, statuete găinăţate, zâmbete sub nasuri acviline şi ţipete de papagali: Qui es-tu, qui es-tu? Strănutam, hârâiam, mototoleam un ziar, dădeam cu piciorul unei cutii de carton. O luam din loc la cea mai slabă adiere. În hol, mă învăluia mirosul fotoliilor de piele, al mingiilor de cauciuc duse în vârful arătătorului de tinere cu fuste scurte: opulenţă, stil şi anvergură. Domnul doreşte? - se răstea recepţionerul plictisit şi rumen. Înşfăcam o pernă roşie sub care mă piteam pentru ferchezuiala de după-amiază, să-mi storc un coş, să-mi smulg un fir, să beau tutun. Apoi îmi făceam apariţia în cafenea ţinând cu privirea în echilibru tava ospătăriţei care criarit raca sur quelqu'un, acoperind pentru câteva momente cu vocea deloc neglijabilă clinchetul paharelor, ciocăniturile zarurilor, hohotul absent, sorbiturile, miorţăitul gramofonului. Prin geam reclamele înflăcărate, zăpăcitoare de cap, mimau inestimabile giugiuleli deasupra cinematografului Purcell. Descumpănit, căutam un loc cât mai întunecos, printre acvaforişti căzuţi în meditaţie, acuarelişti fardaţi, cu scâncet în glas, şi domnişoare motocicliste visătoare. După colţ se ţinea un curs de popularizare, un ceva doct despre clavicembal şi celestă, se lăudau afişele. Mă repezeam subit interesat, cu perna roşie uitată în braţe, şi înţepeneam în partea opusă ferestrelor ascultând aţipit. Giugiuleli şi celestă şi neştiinţă de carte. O mistuire fără nume îmi măcina simţurile, pe scaunul de lemn, în sala vastă. Îmi venea greu să mă mai urnesc, renunţam chiar să mă arăt la spectacolul de miercuri. Îmi trimiteam doar imaginaţia încă activă să bântuie pe scenă: le fantôme de l'Opéra.

Sorin ROŞCA

într-o dimineaţă incertă

Agăţaţi de pulpanele unei dimineţi incerte,
generalii nimicului spintecă neguri.

De-a lungul câmpiei lehuze
poetul sapă tranşee.

Inima lui aleargă
după moartea intrată-n panică -
gazelă dintr-o stea
nălucind sub pojghiţi de noapte
prin clorofila nemărginirii.

ilustraţii pentru deceniul 9
(I)

Zile şi nopţi aiurând
prăbuşite dintr-un ceas al pierzaniei,
eu, tu
şi ceilalţi învingători de o clipă -
atleţi de consum
împleticiţi în solzii decoloraţi
ai iluziei;
iată şi cărţile
pe la margini de drum,
desculţe,
stinghere castele de nisip
hărţuind nepăsarea,
lama de aur a ţărmului
înfiptă-n pântecul verii
şi labele arşiţei
înghesuind prin cotloane un astru utopic,
iată fecioara
încâlcită-ntr-un vis
şi aripa stingheră a dragostei
căutându-şi disperată perechea.

ilustrații pentru deceniul 9
(II)

Ce altceva mi-a fost dat
decât carnea cuvântătoare/ visându-și spiritul liber,
înălțându-se-n lupinguri stranii
până sub streașina unui sfânt,
cu dinții disperării agățându-se
de milostivenia-ți Doamne,
spre a ieși o clipă
din neguroasa proprietate a statului ?

Carne cuvântătoare
tropăind în somn
pe ulița înfundată a zorilor,
urletul orei cinci
devastând parohii smochinite
și goana bezmetică
printre bornele încinse ale zilei
cu păianjenul spaimei
agățat în spinare.

ilustrații pentru deceniul 9
(X)

în colivia deșiratelor zile
din care disperarea împletește franjuri
pentru rochia ta de mireasă,
am deplina libertate
de a fi liber.

Albind în mijlocul unui gând,
simțindu-i buzele înghețate
pipăindu-mă, te întreb:
cine va trage
acestei neșanse obloanele?

şoaptă de pulbere

Chipul tău s-a întipărit pe aer
ca un ţipăt de cristal
în tâmpla cerbului tânăr;
trupul încă-ţi adie sub maluri
ca neliniştea
dintr-o margine de pustie.

Îmi urmez singurătatea,
doar meduza tăcerii împiedică vântul
să-mi spulbere urma,
s-o împartă cu dulfii.

Pe spinarea clipei,
iluzorie şi atât de reală,
printre degete mi te cerni
lumină a sudului,
şoaptă de pulbere.

noaptea ţărmurilor ninse

O cupolă din cuvinte
mi se năruie-ntr-o carte,
dulfu-i rătăcit pe arca
dusă-n cerul unei fete
ca o şoaptă;

ninge chipul tău
pe ţărmuri,
luna-i, între lupi -
fereastă
zăvorâtă cu o iarnă.

Ovidiu DUNĂREANU

URLUIA

Zi înaltă şi strălucitoare de primăvară. Călătoresc înspre sud-vestul Dobrogei, pe "drumul soarelui", cum îmi place să-i zic, drum care-şi sfârşeşte celălalt capăt la peste o sută de kilometri, în pragul Dunării la Ostrov. Şi de-o parte şi de alta a lui, cu cât înaintez, la distanţe egale aproape, mă întâmpină sate împotmolite în stepă, pe fundul unor văi repezi ori în scorbura unor dealuri galbene, năpădite de salcâmi şi oţetari. Sate peste care şiroieşte în neştire lumina, sate mari cât nişte imperii, sate mici abia lămurite, care mă năucesc cu parfum de liliac înflorit, cu un desfrâu de culori şi de muzici. Prea multa frumuseţe cu care le-a hărăzit Dumnezeu le este singura vinovăţie. Iar în această zi albastră şi aurită i-e dat sufletului meu să se umple, până peste margini, şi să se bucure din plin de tot farmecul lor.

Cum ies din Adamclisi, pe lângă ruinele cetăţii romane, mă şi trezesc intrând în valea Urluia. Firul de asfalt străbate satul cu acelaşi nume - veche vatră de ciobani şi plugari. Veşnică, obsedantă, grămădită şi întinsă, stepa îl asaltează din cele patru zări cu talazurile ei încremenite de pământ. Nu văd un fir viu de apă, nu văd pădure mai acătării, numai pământ şi iar pământ. Negru, frământat, greoi, brăzdat proaspăt de plugari, ca un uriaş blând, lungit pe o rână, la sfârşitul unei lupte îndârjite, epuizante, care-şi tămăduieşte rănile şi cicatricile în baia de lumină a miezului de zi. Rar dau peste o fântână sau cişmea de piatră. Rari sunt oamenii ce-mi ies în cale. O senzaţie ciudată mi se cuibăreşte pe neaşteptate în ungherele inimii. Parcă mă aflu undeva departe, într-un colţ izolat de lume, şi nu la şaptezeci de kilometri de tumultul litoralului şi de zarva celui mai mare oraş-port al ţării. Parcă timpul închide porţi de plumb în urma mea. Golit astfel de imaginile prezentului, încep să simt că valea nu mi-e chiar atât de necunoscută, încep să trăiesc sentimentul obscur că sunt de-al ei de când mă ştiu, ba mai mult, că n-aş fi plecat din ea niciodată. Şi e de ajuns să accept acest joc ambiguu, pentru ca prin ochii minţii să mi se perinde, aievea, imaginile terifiante ale nopţii când primii colonişti, hotărâţi să-şi statornicească vatra aici, au fost surprinşi de o nimicitoare rupere de nori - stihie care bântuie adesea tărâmurile sudice.

Era la câţiva ani de la Războiul de Independenţă. După o toamnă, o iarnă şi o primăvară fără grăunte de zăpadă şi strop de ploaie, urmase o vară pârjolitoare. Mica depresiune zăcea roşie, mută, stearpă, lipsită de orice licăr de speranţă. Salcâmii şi aguzii boleau şi ei asemenea pământului, cu frunza decimată şi crengile încâlcite în mătasea fuioarelor albicioase, hieratice ale cuiburilor de omizi. O răstrişte grea îşi încolţise sămânţa în inimile dârze ale temerarilor descălecători. Auziseră ei, acasă în Transilvania, povestindu-se multe grozăvii despre ţara de foc şi de piatră a Dobrogei, dar năzuinţa le era prea înaltă, pentru a da crezare la fel de fel de scorneli. Şi apoi,

soiul lor de oameni nu se descumpănea din te miri ce şi nici bătut cu una cu două nu se dădea. "N-ajungi să cunoşti cum trebuie, într-o viaţă, locul în care te-ai născut şi ai copilărit, darămite unul srăin unde te-ai mutat de-abia de un an" - se îmbărbătau, călăuziţi de convingerea că nu greşiseră cu nimic strămutându-se încoace. Pământul se dovedise a fi de ajuns şi bun, în stare să-i îndestuleze pe toţi. Încrezători că arşiţa nu va ţine o veşnicie şi că într-o zi se va ostoi întocmai cum se stârnise, iar viaţa va intra pe făgaşul normal, îşi vedeau înainte de treburi, pe lângă case, fără habar de ceea ce urma să le rezerve, în curând, soarta.

Potopul i-a lovit din somn. Nimeni nu s-a aşteptat la o aşa nenorocire. De cu seară, la culcare, ultima imagine pe care o duseseră cu ei în vis, fusese aceea a unui cer veşted, dar curat, în hăurile căruia licureau, ici şi colo, candelele stelelor mici, pâlpâite. Când au sărit din somn în toiul nopţii îşi băgau degetele în ochi de-atâta întunecime. Câinii urlau. Vitele răgeau de ţi se făcea părul măciucă şi ţi se zbârcea carnea. Pământul gemea pe moarte. Caii rupseseră căpestrele şi piedicile şi se năpusteau, ca fulgerele prin bătături. Lighioanele mărunte ale curţilor se zbuciumau, chirăind, în capcanele fără de scăpare ale coteţelor. Turma de bivoli a vântului mugea căpiată, călca, sfâşia, spulbera totul în vălmăşia ei. Cerul vuia, trosnea din rărunchi, se spărsese pe de-antregul la burţi şi nu-şi mai putea stăvili nicicum puhoaiele. Ce mai, era sfârşitul lumii şi nu altceva! "Să fie blestemat ceasul când v-a trecut prin cap să venim aici! Dobroge-aţi vrut Dobrogea-aţi găsit"! - se căinau nevestele către bărbaţi. În ori ce parte dădeai s-o iei, numai apă şi iar apă. Ca păcura, băloasă, bolborosind învolburată. Îţi venea să crezi că însăşi Marea Neagră se vărsase din matcă şi înghiţea acum întreg ţinutul. Cu sângele rece al celor trecuţi prin multe încercări crâncene, cu mic, cu mare, unii călări, alţii cu căruţele, alţii pe jos au fugit spre dealuri. Caii mai mult înotau. În goana lor oamenii, uzi până la maţe, se ţineau încleştaţi unii de alţii sau împingeau cu mâinile şi umerii de roţi şi de loitre. Credeau că vor pieri...

Dimineaţa i-a izbit în ochi cu un cer ca lacrima şi cu un soare dumnezeiesc de darnic. Înmărmuriseră, înstrăinaţi de sine, pe muchia de piatră a dealului. Nimeni nu ştia ce să mai înţeleagă, încotro s-o apuce. Dacă n-ar fi stat mărturie răvăşirea nefirească din vale, cineva ascultându-i, ar fi putut lesne să creadă că, ceea ce spuneau că li s-a întâmplat peste noapte, n-a fost decât rodul unei halucinaţii a minţilor lor răpuse de osteneala aşteptării şi de vipia năucitoare a secetei. Scăpaseră toţi.

Retras de ei, în josul derelei ce despica satul drept pe mijloc, şedea tătarul Aidar. Se aşezase acolo cu mult înainte de venirea lor. Îşi cultiva pământul cu pepeni, secară şi ovăz şi creştea cai. Avea gospodărie mare, pricopsită. Puhoaiele au şters-o de pe faţa pământului. Bărbatul, femeia, copii şi slugile s-au prăpădit şi ei în vâltoare. Numai un mânz alb s-a întors a doua zi la locul pe care fusese casa. Şi cum plutea uşor, străluminat, prin pulberea de aur a răsăritului, părea o minune. De cum l-au zărit, oamenii s-au simţit răzbiţi de o tainică iluminare. Şi au ştiut din clipa aceea ce au de făcut. Au coborât la vetre, legându-se să rămână pe acel pământ al făgăduinţei, hărăzit lor de cel de sus, pentru tot restul vieţii. Şi-a fost ziua dintâi a noului sat Urluia...

Valea se strâmtează, adună vertiginos dealurile şi dintr-o parte şi din cealaltă, le înlănţuie, adâncind între ele prăpăstii. Dealuri verzi. Dealurile vinete. Dealuri albe de

calcar. Dealuri albastre. Muşuroaie de pământ roşu. Muşuroaie de pământ galben. Sprijină pânza tremurată şi vastă a cerului. Ruinele unor înălţimi cândva falnice, măcinate de treierul neiertător al timpului, al ploilor, al vânturilor fierbinţi şi al gerurilor străşnice, stârnite dinspre ţărmul Pontului Euxin. Pământuri şi pietre vechi, însetate de lumină, dar mai ales de apa atât de puţină şi scumpă în această parte meridională a podişului. Pământuri şi pietre până mai ieri aride şi schimonosite de ridurile devastatoare, scobite adânc în pereţii lor abrupţi de seluri, acum terasate şi împânzite cu vii tinere ori împădurite generos, pe sute de hectare, cu puieţi de pin şi salcâm.

Şoseaua - linie imaginară de echilibru - lunecă spre valea carierelor cu frenezia unei cascade ca, odată ajunsă pe fundul canionului, să se elibereze brusc, de surprinzătoarea cădere spre miezul policrom al pământului, printr-un suiş de şapte serpentine - unice în peisajul Dobrogei - înspre pădurile de la Ion Corvin, asemenea unei flăcări subţiri, iluzorii.

Sus, trecut pe celălalt versant, simt cum din urmă mă sfredeleşte în ceafă ispitirea irezistibilă a genunii. Întorc fără vrerea mea, capul şi răvăşit de o tăcere lăuntrică, nu ştiu la ce să privesc mai întâi. Fundalul limpede al panoramei este dominat de silueta stranie şi triumfală, răsărită acolo parcă de pe o altă planetă penru a sfida zădărnicia timpului, a impunătorului monument al lui Traian de la Adamclisi. Pe stânga, în lungul văii, se lămuresc, ca-ntr-un amfiteatru, în amplă armonizare: platouri cafenii, câmpuri de un verde crud, catifelat, trasate după rigorile unei inginerii perfecte, pante torenţiale, asaltate de pâlcuri de alior şi oţetari sângerii şi de tufişuri hulpave, ţepoase, de sălcioară, canarale de un alb imaculat, devastator, iar pe linia pâcloasă a zării întocmai spinărilor zimţate ale unor reptile de dimensiuni fantasmagorice, cocoaşele violacee ale unor coline din poveşti. Apoi, ceva mai aproape, sub tălpile mele, coasta dealului din faţă dezveleşte o goliciune descurajantă. În ea se cască una dintre cele mai teribile răni ale acestor pământuri - cariera de diatomită. Sfârtecătura a năruit în numai câţiva ani toată vigoarea şi supleţea dealului, i-a sleit măruntaiele, l-a gârbovit şi fărâmiţat metru cu metru, a schimbat definitiv fizionomia locului, instaurând asupră-i şi în împrejurimi severitatea unei singurătăţi selenare. Astăzi două excavatoare şi vreo câteva tractoare pe şenile, cu lamă, întocmai unor furnici roşii, vorace, muşcă neauzite din carnea malului, muşuroiesc lutul negru sau galben în albia văii şi dezgroapă filoanele albicios-roşcate, din ce în ce mai adânci şi mai ascunse, ale zăcământului. În curând văgăuna va fi umplută, iar păduriştea bătrână de stejari brumării şi cărpiniţă, din dreapta, îşi va oglindi scorburile şi cioturile, de câteva ori va fi o rupere de nori sau după topirea troienelor, în undele efemere ale lacului ce se va naşte ca un miracol în ghiocul de la sugrumătura acesteia.

URLUIA e o lume aflată sub zodia unei frumuseţi austere. Felurimea de forme geologice, de culori şi peisaje cu care te copleşeşte din prima clipă, ţine de vocaţia ei imediată de a te iniţia în ritualurile unui spectacol enigmatic, inepuizabil. Dar dincolo de ceea ce se vede, această lume îşi are un duh al ei. Numai întârziind cu răbdarea şi înţelepciunea globtroterului sau revenind cu credinţa celui îndrăgostit, iar şi iar, pe ţărmul ei de legendă, ajungi să i-l descoperi, să i-l cunoşti şi să i-l înţelegi cu adevărat. Atunci URLUIA ţi se dăruieşte încetul cu încetul, te învăluie cu inefabilul şi misterul ei, te fură şi te trece dincolo de hotarele firescului.

Dan PERŞA

(Balada piticului din fereastră)

Piticul dansează ***blues*** *în faţa ferestrei.*
I se rostogoleşte din ochi ***Diferenţa***
ca un râu peste pietrele globilor albi
peste năsturelul negrului iris. Un râu
neîntrerupt, care în timp se confundă
cu timpul. Prind piticul în pumn şi
Diferenţa *mi se scurge acum printre degete.*
Strâng piciorul şi el scoate limba şi văd
că limba lui e limba lui Timaios.
Îi înod piticului gâtul şi nodul gâtului
său hârâie şi sticleşte, pieptul lui se face
de lemn galben, din lemn de trandafir.
Toate părţile lui le desfac - picioare,
mâini, cap - şi le pun una în locul alteia
stabilind legile unei fizici noi. ***Diferenţa***
se transmută atunci din râu în nor şi
printre degete mi se preling scămoase
petece trandafirii, contrastând cu paloarea
din obrajii piticului. O, pitic,
pitic, strigă el cu voce subţirică, se
caină cu vocea lui pe el însuşi, se plânge.
O, pitic, pitic, strig şi eu. Pun piticul
în faţa ferestrei, îi leg extremităţile
membrelor cu aţă viorie şi îl fac
să danseze blues...

*

Un sughiţ: sindromul nefericirii sale
adunat într-un bob de muştar. Vedea
două imagini şi a început să urle. Şi
în fiecare imagine deliciul şi spaima
se aflau împreună. O imagine prin vene
până în odaia inimii şi prin capilare
până în meninge şi altă imagine prin

lumină și prin întuneric, prin văzduh
și apă, prin gheață și foc,
până într-un lăcaș - și a descoperit
că sunt goale lăcașurile imaginii
dinăuntru și ale imaginii de afară.
Pește mort stătea cu capul în jos
într-o rază ce-i ținea loc de cruce.
Atunci a urlat. Și pântecul său
scos din minți s-a răzvrătit ca apele
cele sărate ale mării și s-a umflat
ca apele înnobilate de lună. O
amforă cu vin era pântecul lui, o
memorie țâșnind din amnezie, un
zid spart de osul amiezii: hâc-hâc
și eu așteptam să nască pântecul lui
umflat, fruntea lui boltită.

Sub coviltir de cer flamand stăteam
cu îngerii la sfadă. Sub pleoape,
două ugere putrede îmi erau ochii
și scrâșneam din lemnul putezit
al trupurilor îngerești semnale
ca ale corbăbierilor pierduți pe mare.
Rătăcit, orb, cu un embrion în vârful
bastonului, mă înjunghiau strigătele
ascuțite din ferma plăcerilor
și loveam cu bastonul în aer.
- Îngerul Iov, îngerul Iov sunt,
a spus un glas când am lovit.
Bastonul tău va naște... Câteva
cărți deschise sau câteva cărți
împărțite - care din ele stau
în sângele Judecătorului, pe masa
în jurul căreia e adunată mulțimea?
O doamnă verde e în ugerul putred
al ochilor mei, o doamnă cu dalele
legilor adunate pe pântec.
Și în ochii ei
de insectă
văd

o fotografie de-a mea cum sunt
astăzi. Stau cu coatele sprijinite
de o fereastră zidită, în spatele căreia
e o doamnă verde, încătuşată
în cerc magic de către Maestrul
Vieţii Sfintei Ursula. În armura
odăii sunt o limbă verde, parcă antena
unei furnici, sau o creastă de diavol.
Sângele meu în sângele ei - de parcă
aşa miracolul s-ar putea împlini...
Limba mea înmuiată-n vopsele
pictează pe tavan cerul flamand
- şi acesta este un eveniment, nu sens.

*

O dublă origine: a mamei şi a tatălui,
iar el se forţa, cuprins parcă de spasme,
să iasă din plasă. O imagine: un ochi
şi în ochi o imagine: apa prin
ochiurile plasei. Verde apa, apa
verde, îngălbenită de becul ce sta
deasupra, ca un buric de deget apăsând
apa. Şi sângele verde în despicătură.
Apa, sângele verde îngălbenit de soare
şi soarele îi apăsa creştetul,
moalele capului. Şi sângele roşu
al mamei. Halatul alb al Tatălui.
Îl înecă aerul şi începu să ţipe.

ARTĂ - FOLCLOR

Em. ŞTEFĂNESCU

"AIMEZ DONC LA RAISON ..." - CLASICISMUL, MAGIA ŞI DESCÂNTECUL FOLCLORIC

În ultimii ani, istoriografia românească pare să fi acceptat, cel puţin în principiu, ideea existenţei unui clasicism românesc[1]. Multe probleme importante rămân să fie elucidate abia de acum înainte: a fost clasicismul românesc un curent, o "direcţie"[2] ori pur şi simplu o sumă de "incidenţe" izolate? Trebuie să vobim mai degrabă de un clasicism permanent al literaturii române, datorită unei "vocaţii clasice" şi unei structuri specifice? Sau: care sunt limitele de extensiune ale clasicismului românesc? A existat un "protoclasicism" al literaturii noastre vechi? A existat o "perioadă clasică" ce cuprinde ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea şi se întinde până către 1830?[3]

Încercarea de a rezolva aceste probleme nu stă în obiectivul studiului nostru; de aceea le vom lăsa deocamdată aşa cum sunt şi numai dacă, pe parcurs, vor intra în cadrul nostru de lucru, vom căuta să le lămurim. În cele ce urmează ne propunem să cercetăm cum au asimilat scriitorii români de la sfârşitul secolului al XIX-lea, în scrieri cu caracter clasicist, elemente din descântecele folclorice. Precizarea "în scrieri cu caracter clasicist" este necesară deoarece scriitorii români din perioada respectivă pot fi consideraţi, din punctul de vedere al apartenenţei la un tip de artă sau la un curent literar, eclectici - clasici, preromantici, romantici. Uneori eclectismul a îmbrăcat formele barocului, ca în **Anatolida** lui Heliade[4]. Ne propunem, aşadar, să urmărim cum s-a produs asimilarea descântecului folcloric în scrierile de factură clasicistă. Cu alte cuvinte, vrem să degajăm un mod general de asimilare şi nu să cercetăm felul particular şi original în care fiecare scriitor a înţeles să utilizeze elemente din descântecele folclorice în scrierile sale.

II

Vom începe cu o "baladă" a lui Iancu Văcărescu, intitulată **Peaza rea**. Poetul istoriseşte într-însa întâmplări legate de întâlnirea cu o vrăjitoare, în timpul unei călătorii făcute în tovărăşia vizitiului său. La apariţia vrăjitoarei, acesta se sperie, vrea s-o ocolească şi rătăceşte drumul; trăsura se strică, eroul încalecă pe cal plecând singur mai departe, dar în drum îi iese din nou "peaza rea", care-i prezice, după ce a fost miluită cu dărnicie, că a doua zi la bal va întâlni iubirea mult aşteptată.

În reprezentarea vrăjitoarei intră următoarele elemente: plete cărunte, ce-i atârnă ca nişte şerpi, o figură întunecoasă, ochi sclipitori ("**neagră la faţă din ochi sclipeşte**"), o putere suprafirească extinsă asupra astrelor, capacitatea de a cunoaşte viitorul. Vrăjitoarea umblă noaptea prin cimitire şi face vrăji cu obiecte ciudate: oase de morţi, sânge de nouă fraţi, culcuş de câine bătrân, turtă de ceară, nuiele de singer şi de alun, păr de lup, cocoş negru. Ea prepară licori magice în trei ulcele, descântând

despletită şi goală, în timp ce ocoleşte de trei ori casa. Posedă şi puterea de a aduce bărbaţii "fuga pe băţ călare", de la o depărtare de trei poşte. Întâlnirea cu vrăjitoarea este de rău augur pentru drumeţi.

Să încercăm să stabilim dacă aceste trăsături atribuite vrăjitoarei se regăsesc în folclor. Nu e necesar să le examinăm pe toate; dacă două sau trei dintre ele coincid cu reprezentările populare despre fermecătoare, avem dovada că poetul a receptat o emisie folclorică.

Ne vom opri mai întâi asupra puterii magice a vrăjitoarei. Despre aducerea bărbaţilor prin văzduh, pe nuiele de alun sau pe prăjină, am vorbit altădată. Avem de-a face cu motivul folcloric foarte răspândit al "zborului magic" (magische Flucht). În poezia **Peaza rea**, vrăjitoarei i se mai atribuie însă şi puterea de a fermeca soarele şi luna, adică de a acţiona asupra lor, oprindu-le din loc, metamorfozându-le, poruncindu-le să întreprindă anumite acte. În magia populară situaţia e curentă iar credinţa că astrele pot fi determinate să acţioneze în favoarea omului e generală. În vrăjile şi farmecele de dragoste se deschide adesea o adevărată "perspectivă cosmică": sunt invocaţi luceafărul, "sfântul soare", luna nouă (crai - nou), patruzeci şi patru de stele etc. Soarelui i se cere să dea prosperitate fizică şi frumuseţe. Dacă trupul unei fete a fost diformat prin blestem sau prin deochi, astrul este implorat să-l facă frumos. În ziua de Anul Nou, spune S.Fl. Marian, la răsăritul soarelui, fetele se aşează cu faţa către soare şi, cu mâinile pe piept, rostesc:

"Soare, soare,
Frăţioare,
Nu răsări
Pe munţi, pe codri,
Pe curţi zugrăvite,
Pe movile clădite,
Răsai pe satul meu
Şi fă frumos trupul meu..."[5]

În descântecele "de soare-sec" (durere de cap, **asorit, din desoare, din soarele ăl mare, îndesoare**), astrul este silit să se supună descântătoarei, s-o asculte şi să potolească durerea celui bolnav:

Soare fârfâit,
Soare cârcâit,
alege-te, culege-te,
din maţe,
de sub maţe,
din plămâni,
de sub plămâni,
şi te du şi te joacă
cu văduva grasă
pe coasta cu purcei...[6]

Luna stă şi ea în relaţie cu dragostea. După numeroase atestări, vrăjile şi farmecele se fac de preferinţă lunea, care e "ziua vrăjilor"[7], dar şi ziua lunii. În general, se crede că luna nouă e favorabilă vrăjilor cu scop malefic iar luna "veche", adică aflată

în ultimul pătrar, descântecelor, vrăjilor şi farmecelor binefăcătoare[8]. Fermecătoarea poate da astrului nocturn diferite însărcinări, printre care pe cea de a aduce fetei îndrăgostite pe flăcăul dorit. Într-un descântec "de crai-nou", luna e trimisă după cel ursit:

Lună, lună,
Vârgolună,
Tu eşti mândră şi frumoasă,
Tu eşti a nopţii crăiasă,
Tu cal ai,
Dar râu n-ai,
Na-ţi ţie brâul meu
Şi fă frâu calului tău
Să mergi după ursitul meu...

Alteori luna este invocată să "desfacă" de fapt:

Bună seara, crai-nou,
cunună de piatră scumpă de mult preţ,
oh, tu lună luminată,
ceea ce eşti în cer aşezată
şi vezi lumea toată,
şi cele ce sunt jos pe pământ,
că eu nu mă pociu odihni
în casa mea şi în sălaşul meu.
Şi nici tu, lună luminată,
Cu stele înconjurată,
ceea ce luminează lumea toată,
să nu ai odihnă în lăcaşul tău, nici în somn,
ci îndegrab să vii
şi să iei faptul din casa mea... [10]

Este clar, prin urmare, că "fermecarea" soarelui şi a lunii de către vrăjitoare este o idee provenită dintr-o sursă folclorică.

La o concluzie similară ajungem şi dacă analizăm obiectele utilizate de vrăjitoarea din **Peaza rea** în acţiunile sale magice. Aceste obiecte se remarcă în primul rând prin caracterul lor eteroclit. Acelaşi caracter îl au şi în folclor. A. Gorovei a dat, în **Indicele** celor douăzeci şi cinci de volume ale revistei **Şezătoarea** (1892-1929), o bogată listă a lor, reprodusă parţial şi în **Descântecele românilor**.[11] Sunt enumerate cele mai ciudate obiecte, printre care figurează alunul, sângerul, cocoşul negru, găina neagră, băligarul, chitia de strigoi, ceara galbenă, seul, sângele de om etc. I.A. Candrea citează şi el o seamă de obiecte, dintre care şase stau în relaţie cu moartea: cui de la groapă, pământ de pe mormânt vechi, săpun de la mort, mână sau ciolan de mort, degetul mic al unui mort, mână şi ţeastă de strigoi etc.[12] În poezia lui Iancu Văcărescu vrăjitoarea urlă pe morminte, plânge scrâşnind şi strânge seu, fălci şi oase de morţi, dedându-se la acte de magie neagră. Folclorul cunoaşte şi el forma magiei sepulcrale. I. A. Candrea, menţionează o informaţie din judeţul Vâlcea conform căreia fermecătoarele iau pământ din urna unui om, îl descarcă şi-l

petrece prin **inimă de om mort**, pentru ca cel vrăjit să amuţească asemenea defunctului. De asemenea, în magia populară se utilizează ceara, sângele de la nouă fraţi, gâtul de lup, cocoşul negru, nuiaua de alun şi de singer.[13]

Dacă rămâne vreo îndoială cu privire la posibilitatea ca Iancu Văcărescu să fi cunoscut nemijlocit folclorul românesc, ea se spulberă cercetând cealaltă "baladă" a sa intitulată **Peaza bună**, din care reiese limpede că boierul poet era la curent cu credinţele cele mai obscure ale ţăranilor de pe moşiile sale. În poezie se vorbeşte, la un moment dat, de iarba fiarelor, căreia I.A. Candrea i-a dedicat în 1928 un studiu amănunţit.[14] Atât descrierea plantei (**Buruiana e micşoară / Ca rubinu roşioară..**), cât şi modul în care oamenii şi-o pot procura, închizând puii unui arici, sunt strict folclorice. Răspunsurile la chestionarele lui B.P. Haşdeu conţin o sută optzeci şi cinci de atestări ale credinţei.[15] O altă poezie a lui Iancu Văcărescu, **Ielele**, ne va da posibilitatea, după cum se va vedea, să precizăm chiar zona folclorică din care au provenit emisiile receptate de poet.

Rămâne convenit, aşadar, că în poezia **Peaza rea** Iancu Văcărescu a valorificat elemente din metatextul descântecelor folclorice. S-a putut vedea că am plasat analiza la nivelul "pachetelor" semantice şi al invarianţilor lor. Am delimitat în textul poeziei "pachetul" al cărui invariant e "vrăjtoarea" şi l-am raportat la credinţele populare despre vrăjitori, fermecători etc., căutând să identificăm elementele care, în urma reducerii de informaţie, s-au menţinut în textul scris. Faptul că aceste credinţe nu ne sunt puse la îndemână sub forma unor texte înregistrate scriptic, asemenea basmelor, legendelor şi snoavelor populare, nu ne poate încurca prea mult. Deoarece aici urmărim provenienţa folclorică a reprezentării vrăjitoarei din **Peaza rea**, putem considera, fără teamă, toate informaţiile privind credinţele populare în vrăjitori, fermecători etc. ca alcătuind un singur "pachet" semantic, pe care să-l suprapunem celui din poezia lui Iancu Văcărescu.

Ce modificări a suferit imaginea vrăjitoarei trecând din regimul folcloric oral în cel scriptic cult?

Întrebarea ne cere să recurgem din nou la operaţia de suprapunere, urmărind de data aceasta diferenţele observabile, adică tocmai ceea ce îndepărtează imaginea vrăjitoarei din poezia lui Iancu Văcărescu de reprezentările folclorice. De data aceasta va trebui să coborâm mai adânc în text şi să ne situăm la nivelul semantic al mentalităţii generale. Critica literară a observat că **Peaza rea** este mai curând "un madrigal adresat unei iubite necunoscute"[16] şi că tema folclorică a fost tratată de autor într-un mod burlesc.[17] Intenţia poetului a fost aceea de a face, în spirit neoclasic, elogiul dragostei şi al poeziei, considerate mai presus de "lucirile nebune ale măririi". În acest scop, el a creat o naraţiune care, până la un punct, poate fi considerată fantastică, în sensul dat termenului de T. Todorov. În prima strofă, autorul, care e şi eroul întâmplărilor, mărturiseşte că n-a crezut în prevestiri, socotindu-le "glume"; dar în timpul unei călătorii, întâlnindu-se cu o vrăjitoare, încep să se petreacă lucruri ciudate. Trăsura se rătăceşte în hăţişul pădurii, aceasta e cuprinsă pe neaşteptate de un incendiu mistuitor; când eroul pleacă singur mai departe, izbucneşte o furtună năprasnică, urmată de un adevărat potop şi, în sfârşit, reapare ca din pământ vrăjitoarea. Eroul nu vrea să creadă că toate acestea s-au datorat forţei prevestitoare

nefaste a întâlnirii cu vrăjitoarea şi luptă împotriva credinţei superstiţioase ce-l asaltează. El nu ajunge la ezitarea caracteristică personajelor din povestirile cu adevărat fantastice, în care acestea nu ştiu ce să mai creadă, dar se află la un pas de ea. Reapariţia vrăjitroarei îl uluieşte (**Nu poci descrie ce-ntipărire/Face asupră-mi astă-ntâlnire!...**), iar atingerea mâinilor ei îi dă un fior puternic (**O-nfiorare, un tremur rece, / Ca o săgeată mă răspetrece...**) Aspectul fantastic al "baladei" lui Iancu Văcărescu e, de aceea, iluzoriu iar toată fabulaţia se dovedeşte a fi un pretext pentru poanta galantă din finalul poeziei: **Foarte ciudată a pezei minune / E că Sibila minciuni nu spune.** Vrăjitoarea îi prezisese că în timpul unui bal, la miezul nopţii, va începe "omega" iubirii, a cărei putere e mare ca "alfa". Cu alte cuvinte, autorul şi eroul mărturisesc că ne-au păcălit, totul fiind simplă fantazare cu scopul de a omagia atotputernicia amorului. Este evident că nici unul, nici altul nu cred în supranatural. În aceste condiţii reprezentarea vrăjitoarei este redusă la o valoare strict decorativă şi la o funcţie tehnică. Ea nu are valabilitate decât ca element sintactic, sensul ei fiind indiferent. Am putea-o compara cu situaţia lui "Petre" din propoziţia "Petre este o carte", unde "Petre" funcţionează impecabil ca subiect şi doar dacă-l abordăm sub raport semantic, se dovedeşte a nu fi pertinent. Putem formula de pe acum o constatare pe care analizele ulterioare urmează s-o valideze: scriitorii clasici au dominat semantica elementelor de descântec receptate, în vreme ce autorii cărţilor populare s-au lăsat dominaţi de ea.

Cele spuse până aici vor deveni, poate, mai clare dacă vom examina şi alte texte. Vom alege mai întâi o satiră politică a lui I. H. Rădulescu intitulată **O festă în comemorare zilei de 23 sept. 1854 sau Cobza lui Marinică. Opera seria în două părţi. Tralala, Trala, Trala, adică Etcetera.** Poezia a fost publicată în 1855 la Beci (Viena), în broşură, fără numele autorului. Sub titlul **Soangherul**, ea este menţionată în anunţul privind punerea sub tipar a **Cursului întreg de poezie generală** din 1866. Satira vizează pe prinţul Ştirbei, care, în 1854, se întorsese în ţară în furgoanele oştirii austriace.

Poezia cuprinde un tablou grotesc, un sabat vrăjitoresc pictat caricatural, la care iau parte animale, reptile şi păsări cu utilitate magică, laolaltă cu fiinţe din mitologia descântecelor şi a credinţelor populare. Iazma (**fata dracului stafie**) cântă şi dănţuieşte, şoimanele treieră şi-şi argăsesc pieile, ielele se "căţelesc" miorlăind ca mâţele şi jucând "hora boalelor", zmeii îşi bat cozile, strigoii zboară călare pe calul-dracului, broaştete orăcăie, şerpii şuieră, morţii zbiară, iliecii "zornăiesc", bufniţele bat chindiile, năjitul "cu acele/ zbârnâie dăracele" etc. Nu mai e nevoie să identificăm, prin procesul suprapunerii, izvorul folcloric al componentelor tabloului; este destul de evident că Heliade a utilizat reprezentările populare despre vrăji şi vrăjitori. El a luat elementele din metatextul şi din mitologia descântecelor folclorice şi le-a combinat într-o imagine caleidoscopică violentă şi bizară, de fapt o alegorie obscură a sosirii prinţului Ştirbei în ţară. Alegorizarea a anulat valorile magice şi funcţiile gnozeologice originare ale acestor elemente; iazma, ielele, strigoii etc. au fost reţinuţi ca forme semnificative, dar semnificaţia le-a fost deviată către alţi referenţi. Această libertate de a modifica baza semantică a reprezentărilor magice şi-a luat-o şi Iancu Văcărescu în poezia **Ielele**, pe care Perpessicius o considera un exemplu de inasimi-

lare folclorică[18]. În cercetarea noastră nu adoptăm, însă, cel puţin deocamdată, un punct de vedere critic cu privire la receptarea şi preluarea elementelor de descântec de către scriitori. Poezia **Ielele** este o baladă în sensul italian al cuvântului[19], cu o vădită latură satirică. Alaiul ielelor trece zgomotos peste casele ţăranilor, îndreptându-se, aşa cum spun două personaje ale baladei, baba Neacşa şi moş Crăciun, către oraş, unde sluţesc pe zapciu, pe popă, pe dregători şi judecători, pe literaţi etc. Săgeţile satirei ţintesc, aşadar, unele categorii de orăşeni, reprezentând în genere autorităţile ori pe scriitorii contemporani cu autorul poeziei. La prima vedere, pare greu de dovedit că Iancu Văcărescu a pornit de la reprezentările populare. În locul frumoaselor zâne aeriene înveşmântate în alb, care trec în horă prin văzduh cântând melodii vrăjite se ivesc nişte caricaturi, Gângave, guşate, şchioape, cocoşate, gâlcevitoare, bârfitoare - pe scurt, monstruoase, ielele lui Iancu Văcărescu trec într-un car, în pielea goală, cu maci pe frunte, înghiţind "găluşti vârtoase" şi desertând pahare acre şi amare. Când carul se strică, e nenorocirea oamenilor: ielele îi schilodesc şi le iau mădularele, spre a-şi completa cu ele lipsurile, închegându-le cu sângele. Se poate constata, totuşi, că, la baza tabloului pictat de Iancu Văcărescu, stau reprezentări receptate de poet dintr-o sursă folclorică. Şi în credinţele populare ielele sunt fiinţe pernicioase, contactul cu ele fiind malign. Ele iau minţile oamenilor, îi schilodesc, produc paralizia trupului şi a membrelor, ucid vitele etc.[20] În genere se crede că sunt foarte frumoase, dar nu trebuie să excludem posibilitatea ca, în anumite locuri, să fi existat credinţa opusă. I. Muşlea şi O. Bîrlea au înregistrat, printre răspunsurile la chestionarele lui Haşdeu, unul provenind din judeţul Ialomiţa, care notează că ielele sunt urâte.[21]

În poezia lui Iancu Văcărescu, ielele trec prin văzduh, într-un car, iar ţăranii, ca să se păzească de răutatea lor, aşează pe streşinile caselor câte o roată. Sensul acestor imagini se lămureşte dacă apelăm iarăşi la informaţiile folcloriştilor. "Ielele, scrie I. A. Candrea, trec uneori pe deasupra într-o căruţă luată de pe pământ"[22]. O tradiţie din Lisa-Făgăraş vorbeşte despre un căruţ lăsat de iele pe un munte din marginea comunei Breaza.[23] Cu ajutorul răspunsurilor la chestionarele lui Haşdeu, putem localiza credinţa: o întâlnim de-a lungul Oltului, pe valea Amaradiei şi în regiunea Sibiului[24].

Socotim că e de ajuns: Iancu Văcărescu a cunoscut în mod sigur credinţele şi reprezentările populare despre iele, probabil cele ce circulau într-o zonă cuprinzând subcarpaţii Munteniei şi Olteniei şi sudul Ardealului. Ca şi Heliade în **O festă în comemorarea zilei de 23 sept. 1854**, el a reţinut expresia reprezentărilor despre iele, modificându-le semantica. Alaiul ielelor a devenit o paradă a viciilor şi moravurilor unor categorii de oameni, imaginate caricatural şi teribil totodată, ca-n desenele lui Goya. Imaginile se organizează într-un limbaj care are alt cod decât cel pus la îndemână de magia şi credinţele populare. Dar aceasta este o dovadă de libertate. Poetul n-a rămas închis între zidurile vechilor înţelesuri, ci, dominându-le, le-a stăpânit, înlăturat şi înlocuit cu altele adecvate intenţiei comunicării sale.

În sfârşit, un ultim exemplu. Poezia lui V. Alecsandri intitulată **Ursiţii**, publicată în 1845 în **Calendarul pentru poporul român** şi inclusă apoi în volumul **Doine**, are o temă incontestabil folclorică, luată din domeniul farmecelor de ursită. De altfel, în

volum, poetul a însoţit textul cu o notă informativă despre practicile magice ale fetelor: "Fetele române întrebuinţează deosebite mijloace de a cunoaşte ursita ce vor avea. Unele discântă izvoarele crezând că vor vedea în faţa apei chipurile bărbaţilor de care au să aibă parte, altele îşi leagă ochii în noaptea ajunului Bobotezei şi merg de pun mâna pe un par din gardul casei..."[25] Din materialele etnografice şi folclorice de care dispunem în prezent, s-ar putea culege şi alte informaţii suplimentare cu privire la vrăjile de ursită.

În poezia citată sunt înfăţişare două fete spălând lână la o fântână. Ele se vorbesc să revină în taină "**Când a bate vânt de sară/ Prin ogorul de secară..**", ca să facă farmece, în speranţa că vor putea zări în oglinda apei chipurile celor ursiţi să le fie soţi. Într-adevăr, în apă, se arată două chipuri, dar sunt ale unor haiduci ce se furişează pe nesimţite în timp ce fetele priveau în adâncul fântânii. Sfârşitul "istoriei" e uşor de întrevăzut: fetele devin iubitele haiducilor şi pleacă în codru cu aceştia. Este evident că, sub raport semantic, vraja de ursită a suferit o devalorizare a semnificaţiei magice, păstrându-se doar expresia actului ca atare. Întâlnirea într-un anume moment favorabil exorcizării, atmosfera de taină, descântatul apei, apariţia unor chipuri în oglinda ei - toate acestea sunt elemente autentice din ritualul magic al farmecului de ursită, dar semnificaţia lor e de-viaţă. Ele exprimă o psihologie, fac parte dintr-o joacă gingaşă a sentimentelor, sunt o metaforă a nerăbdării erotice. În viziunea lui Alecsandri, farmecele de dragoste alcătuiesc o realitate etnografică specifică vieţii rurale simple, naive şi idilice, având o valoare estetică şi nu gnozeologică.

În toate cazurile urmărite mai sus s-a produs o valorificare artistică a descântecelor prin demagizare. Aceasta a afectat conţinutul semantic şi funcţiile elementelor receptate, care au devenit alegorii, metafore, adică materie pentru percepţia estetică.

III

Uneori au fost preluate procedee stilistice, elemente compoziţionale şi funcţii sintactice specifice textelor descântecelor folclorice. Heliade, în **Cântecul ursului**, vorbind de "meştereasa" care ghiceşte "de bine" şi descânt de sperietură cu păr de urs, face aluzie la motivele utilizate de preoţi împotriva diavolului:

"Moş popa te-a tămâit
Şi molitfa ţi-a citit.
Din lac, din bălţi, din smârc, din trestie, stuf,
Din munţi, din văi, din codri, fugi, ascunde-te, puf!"

Ultimele două versuri imită sintaxa descântecului folcloric, în care momentele narative sau nonnarative reprezintă funcţii. Indicarea locurilor unde se află "demonul" şi de unde el trebuie să plece este urmată de alungarea sa. Ca şi creatorul popular de descântece, Heliade utilizează enumerarea, dar alungarea "demonului" o exprimă interjecţional, sugerând risipirea în cele patru vânturi, ceea ce echivalează cu respingerea sa într-un alt spaţiu.

În **Dulcamara**, poezie publicată întâi fără titlu în **Conservatorul progresist** (I, nr.9, 2 febr. 1860), apoi în **Poezii inedite**, enumerarea pseudo-exorcizantă apare din nou folosită de Heliade, şi tot în scopuri satirico-pamfletare:

"Arcanul, leacul meu:
Şi friguri
Şi lingoare
Şi tifos şi holeră
Şi oftică
Şi inimă,
Cum bei, îţi ia cu mâna
Lepră,
Chelie,
Virus,
Şi râie,
Scrofuli
Rohit,
Spasme
Şi asme,
Revine
Podagră
Loră,
Scorbut,
Toate le spală..."

În **Şolcan**, în partea subintitulată **Ditirambe**, tonul şi metrul sunt ale unui text ţigănesc de ghicit, dar se întâlnesc şi procedee de sintaxă poetică preluate din descântece. Autorul introduce şi o parodie a formulei magice a melcului:

"Clonc, clonc,
Codo-clonc,
Scoate coarne boiereşti,
Bate oştile turceşti
Şi te du la Dunăre
Şi bea apă tulbure
Oarrrbaaa!!!"

V. Alecsandri, în **Zilele Babii**, utilizează şi el "funcţia alungării" din sintaxa descântecelor folclorice. Baba Dochia, geloasă pe Primăvară, îşi dezlănţuie furia, spre spaima oamenilor, care o blestemă. Blestemul este o alungare pe alt tărâm, similară celei din descântece, unde demonii bolilor sunt trimişi " în fundul mărilor", în locuri pustii "unde cocoşul nu cântă" etc. Baba Dochia e blestemată să devină strigoi:

"Duce-te-ai în cale oarbă
Alungată de-un cocoş,
Până-n fund la Mărul-Roş
Şi pământul să te soarbă
Fără giulgiu, fără coş!"

În **Legenda rândunicăi**, o ursitoare dă sfaturi unei copile aflate-n leagăn, cum să se ferească de zburător. Vorbele ei sunt, de fapt, o formulă exorcizantă de protecţie, nu descântec "de lipitură", căruia i s-a extirpat funcţia magică. Descântecul a devenit un normativ moral.

IV

Din exemplele de mai sus reiese cu claritate ideea că, în scrierile de factură clasicistă, valorificarea artistică a descântecului folcloric s-a făcut **formal**. Înțelegem prin aceasta că elementele de descântec au fost "golite" de conținutul și de funcțiile lor originare. Scriitorii clasici au reținut cadrele unor reprezentări metatextuale sau textuale și unele scheme sintactice, cărora li s-au dat însă alte sensuri și alte întrebuințări. Modificările cele mai importante privesc, în consecință, semantica descântecelor folclorice. Am putea numi această punere în valoare o **raționalizare**, adică "o trecere prin rațiune" și o modificare consecutivă a elementelor. Modificarea se datorează faptului că, din perspectiva teoriei comunicării, avem de-a face cu un emițător și cu un receptor structurați în mod diferit. Creatorul de descântece (fermecătoarea, descântătoarea) posedă o mentalitate arhaică, în vreme ce spiritul scriitorului clasic este înzestrat cu structură logico-raționalistă. În consecință, elementele selectate din mesajul folcloric sunt "adaptate" mentalității scriitorului, înainte de a fi incluse în noul mesaj. Tratarea caricaturală a ielelor de către Iancu Văcărescu și Heliade este, așadar, o raționalizare. Prezentarea vrăjii de ursită de către Alecsandri în poezia **Ursitii** este și ea supusă raționalizării. În genere, trecute prin rațiune, reprezentările metatextuale și cele textuale au devenit metafore, simboluri și alegorii poetice, au căpătat, cu alte cuvinte, funcții strict artistice.

Din punct de vedere istoric, putem socoti deci clasicismul o expresie, în planul artei, a noilor structuri spirirtuale logico-raționaliste. Este evident că, pentru ca zeii și zeițele satirii și naiadele să devină simboluri alegorice, a trebuit ca artistul clasic să le "scoată" din natură, adică din **obiect** și să le restituie subiectului, ca pure forme ale sale.

Semnificația arte clasice depășește astfel aria esteticului. Clasicismul este semnul unei eliberări; el reprezintă un aspect al complexului proces de înlocuire a structurilor spirituale arhaice cu altele "moderne". Cu câteva mii de ani în urmă, a început o mare revoluție semantică, pe care o putem înțelege numai dacă privim lucrurile ce ne înconjoară ca unități ale unui limbaj. Din acest punct de vedere, cunoașterea este efortul nostru de a decoda acest limbaj iar cunoștințele obținute sunt tot atâtea decodări. Magia și mitologia au reprezentat, la timpul lor, depozite de sensuri decodate la nivelul mentalității arhaice; de aceea formulele magice, miturile și mai apoi, poveștile au avut pretutindeni aceeași structură și s-au manifestat în forme și moduri similare. Știința reprezintă astăzi totalitatea decodărilor obținute la nivelul mentalității logico-raționaliste. Începând din antichitate, rațiunea și-a asumat sarcina de a descifra limbajul lumii. Cu forța ei de ordonare, ea a început prin a înlătura sensurile vechi, în al căror cerc omenirea a stat închisă multe milenii, și prin a descoperi altele. Dar aflarea unor sensuri noi lucrurilor a însemnat crearea unei lumi noi, deoarece lumea este așa cum o înțelegem. Lumea în care se mișcă cei mai mulți dintre noi astăzi s-a născut, așadar, dintr-o revoluție semantică iar aceasta, la rândul ei, s-a produs când factori istorici nedeterminanți au impus înlocuirea vechilor structuri spirituale cu altele în care rațiunii i s-a acordat locul principal.

NOTE

1. D. PĂCURARIU, **Clasicismul românesc**, Bucureşti, 1971; idem, **Clasicism şi romantism**, Bucureşti, 1973; Al. PIRU, **Istoria Literaturii române. II. Epoca premodernă**, Bucureşti, 1970.
2. cf. D. PĂCURARIU, **op.cit**.
3. **Idem**
4. AL. PIRU, **Introducere** la I.H. Rădulescu, **Opere**, I. Bucureşti, 1967, p.LXVII.
5. S.Fl. MARIAN, **Sărbătorile la români**, I, Ac. Rom., 1898.
6. I. BIRLEA, **Literatură populară din Maramureş**, II, Bucureşti, 1968, p.366.
7. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. HAŞDEU**, MINERVA, Bucureşti, 1970, p.470
8. E. NICULITA-VORONCA, **Datinile şi credinţele poporului român**, I, Cernăuţi, 1903, p.159; I.A. CANDREA, **Folklor medical român comparat**, Bucureşti, 1944, p.157.
9. S. FL. MARIAN, **Vrăji, farmece şi desfaceri**, Buc., 1893, p.91
10. A. GOROVEI, **Descântecele românilor**, Bucureşti, 1933, p.289
11. **Idem**, p.92-94.
12. I.A. CANDREA, **op.cit**., p.173.
13. **Idem**
14. I.A. CANDREA, **Iarba fiarelor. Studii de folklor**, Buc., 1928
15. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit**., p.275.
16. O. PAPADIMA, **Iluminismul şi clasicismul întârziat, în Temelii folclorice şi orizont european în literatura română**. Bucureşti, 1971, pp.93-96.
17. Al. PIRU, **Istoria literaturii române. II. Epoca premodernă**, Bucureşti, 1970, p.377.
18. PERPESSICIUS, **Folclorul şi poeţii noştri**, în **Alte menţiuni de istoriografie şi folclor**. Bucureşti, 1961, p.17.
19. Al. PIRU, **op. cit**., p.37.
20. I.A. CANDREA, **op. cit**., 157-165; I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit**., p.213-216.
21. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit**., p.209.
22. I.A. CANDREA, **op. cit**., p.158.
23. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit**., p.211.
24. I. MUSLEA, O. BIRLEA, **op. cit**., p.218
25. V. Alecsandri, **Opere**, I. Col. Scriitori români, Bucureşti, 1966, p.33.

Luana CHIRIACESCU - MOINA

CONSIDERAŢII PRIVIND IMAGINEA DUNĂRII ŞI A MĂRII NEGRE ÎN FOLCLORUL LITERAR DOBROGEAN

Dunărea şi Marea - legăturile Dobrogei cu ţara şi cu cosmosul, pânza de vis spre nemărginire, ancora de apă adânc înfiptă în duritatea de granit a conştiinţei apartenenţei la unicul şi acelaşi plai românesc, prezentă mereu şi pentru totdeauna în viaţă locuitorilor din "ţara de sub semnul soarelui".

Producţiile folclorice dobrogene, de la descântece până la balade, de la legende până la cântece de petrecere, înregistrează nemărginirea valului ca pe un personaj mereu prezent, fie prieten fie duşman, având când rolul de confesor când rol justiţiar.

Remarcând prezenţa Dunării în toate tipurile creaţiei populare, am considerat ca potrivită o simplă trecere în revistă a ipostazelor acesteia tocmai pentru a argumenta afirmaţia că, spre deosebire de mare, văzută ca nemărginită, Dunărea este resimţită ca prezenţa eternă, martoră şi chiar actantă a tuturor evenimentelor celor ce trăiesc în "ţara de dincolo de negură". Foarte des, Dunărea este leagăn al naşterii lumii, probabil prin transferul involuntar: apa mării = apa Dunării. Este cazul colindelor de fată şi fecior, care vor fi discutate de noi în raport cu prezenţa mării.

Cel mai frecvent Dunărea este numai cadru de desfăşurare sau element de localizare:

"Pe marginea Dunării
Trec feciorii cu oile..."

sau :

" La margini de Dunăre
Se vede un foc mare..."

Necunoscută sau numai neînţeleasă, ea poate fi duşman:

"În Dunăre am sărit
În ape reci am nimerit..."

Înfruntată, se poate răzbuna:

"Dunărea stătea
În valuri bolbocea
Ş-apoi răspundea:
- Ba eu l-am văzut
Şi l-am cunoscut
În mine-a intrat
Şi l-am înecat...", se spune într-o variantă a "Cântecului Dunării", asupra căruia vom mai reveni. Un bocet de flăcău întăreşte afirmaţia:

"De maluri trântit
Priponit de toţi butucii

Dunărea te-a cerut
Şi pe tine te-a ursit
Să mori înecat...
Dunăre, Dunăre,
Cum te-ai îndurat
Şi mi l-ai luat..."

Pentru cel ce o cunoaşte, cel ce a fost iniţiat în tainele ei, Dunărea este prieten de nădejde. În acest caz a cunoaşte înseamnă a stăpâni.

"El cunoaşte Dunărea
Pân' în jos la Sulina
'Noată ca un peşte
Ca peştele pluteşte
De se duce pomina
Cât îi lungă Dunărea..." se spune în Balada lui Valcan.

sau : "Îndată se desbrăca
În Dunăre sărea
Pe spate se punea
Din palme bătea
Din coate înota
Din ciubuc trăgea
Din pistoale da
Dunărea trecea
Şi-ncolo şi-ncoace..."

De remarcat faptul că, spre deosebire de relaţia om-mare, relaţia om-Dunăre se stabileşte sub semnul egalităţii, omul i se adresează ca unui obişnuit, indiferent că-i vorba de prieten sau duşman.

În cazul Dunării, coborârea spre basm şi mai departe, spre riturile de trecere, se face mai rar. Îndrăznim a ne opri asupra unui fragment care sugerează o anumită comuniune între actant şi Dunăre.

Fiu al plaiului dunărean, feciorul care se luptă pentru a-şi apăra neamul pare a câştiga puteri prin contactul cu valul-prieten, ca în basmele vizând ritualuri de trecere spre bărbăţie;

"Icea-n vadul Dunării
Şade-şi Ion călare
Pe-un cal vânat-vânăţiu
Şade-n apă până-n sapă
Şi-n noroi până-n genunchi
Bate-se cu turcii, cu francii
Cu turcii după uscat
Cu francii din prund de mare..."

Un fragment de baladă ne-ar duce cu gândul la un posibil rit de iniţiere legat de maturitate: plecarea flăcăilor ciobani în baltă:

"Verde salbă moale
Pe-o gură de vale

Peste Dunăre mare
Pe pod de butuci
Îngrădit cu furci
Trecea un cioban..."

În acest caz apa Dunării ar juca şi rolul purificator în ritualul de separare-integrare.

Dintre baladele fantastice din Dobrogea "Cântecul Dunării", înregistrat în mai multe varinate, atrage atenţia atât prin motivul premioritic care-i stă la bază, cât şi prin frumuseţea imaginilor. Personificată, Dunărea apare în baladă ca fiind fata frumoasă ce i-a răpit mamei fiul. Acest motiv subînţeles, al dragostei dintre o fiinţă aparţinând cosmosului şi una terestră, dragoste sancţionată prin moarte de excepţie, este întâlnit şi în basme şi colinde, iar sub forma sa alegorică, în tot repertoriul funebru.

Balada asupra căreia ne-am oprit, cunoscută şi sub numele de "Măicuţă bătrână" păstrează din motivul amintit doar momentul întâlnirii mamei ce-şi căuta disperată feciorul, cu Dunărea "niepieritoare". Una din variantele înregistrate lasă să se întrevadă posibilitatea ca în trecut balada să fi fost mai largă, cuprinzând şi alte întâlniri ale bătrânei cu alte forţe naturale: ceaţa, zorile etc., fixând chiar un moment definit istoriceşte prin opoziţia romanilor dicieni în luptele "cu paganii". Variantele celelalte se opresc la întrevederea măicuţei cu Dunărea, locul fiind: "Pe un mal de gârlă".

Portretul măicuţei şi jalea căutării ei sunt impresionante:

"Plimbă-mi-se plimbă
De-o maică bătrână
Cu brâul de lână
Cu druguta-n mână
Din drugută drugând
Din mână bătând
Din ochi lăcrimând
Din gură-n trebând.."

Bătrâna se adresează Dunării ca-ntr-un descântec, depăşind spaţiul litaniei şi îndeplinând ritualul numirii:

"Dunăre, Dunăre (Apă tulbure)
/Fără de pulbere/
Şi fără răgaz
De-ai fi vorbitoare
Cum eşti curgătoare
Şi nepieritoare
Nu cumva-i văzut
Sau ai cunoscut
Pe unde-ai trecut..."

Portretul fiului, în cele mai multe variante nu este decât schiţat, prezentarea lui mai largă pare a fi contagiune a "Mioriţei".

Accentul baladei cade asupra blestemului mamei care, văzând apa Dunării "tulbure", înţelege că fiul i-a fost purtat în adâncuri şi-şi înalţă glasul:

"Dunăre, Dunăre,
Drum fără pulbere
Şi fără făgaş
Ce trupşor mâncaşi
Seca-ţi-ar apele
Şi toate pâraiele
Şi toate izvoarele
Să trec cu picioarele..."

***

În folclorul dobrogean imaginea nu poate fi regăsită în toate speciile, ea aparţinând mai ales acelor producţii în care, ca supremă dovadă a arhaicităţii, elementul este încă prezent: basm, colindă, legendă, balada fantastică sau voinicească. Aceste specii ne fac posibilă pătrunderea spre nişte ceremonialuri de mult apuse, funcţionând odinioară după tipare ferme, impuse de o anume mentalitate, a cărei vechime în timp, deşi incontestabilă, este imposibil de a fi măsurată.

Imaginile fantastice care au persistat în aceste producţii ne îndreptăţesc afirmaţia că, în urmă cu mii de ani, fiind resimţită ca o entitate supraordonată, aparţinând mai degrabă cosmosului decât contingentului, marea a generat o anumită concepţie despre geneza şi originea universului, ţăranul-pescar văzând în nemărginirea şi veşnica ei mişcare unul din elementele primordiale din care s-a înalţat "mărul de aur", pomul vieţii, atât de des întâlnit în colindele de fată şi de voinic, colinde localizate "sub raze de soare/Pe maluri de mare", "colo cam pe lângă mare" sau în "Ostrovel la Marea Neagră"...

Ameninţată de "dulful de mare" sau "Duhul de mare", fiinţa fantastică, forţă a naturii, care-i fură merele încă necoapte, Marea cheamă în ajutor voinicii.

"Rău marea s-a lăudat
Şi din gură -a tot strigat
Cine-n lume s-ar afla
Duşmanul să mi-l doboare?
'n prundul mării sunt doi meri
Mere face nu le coace
Ca aproape-i Duh de mare!... Şi iată-ne în mijlocul basmului cu merele de aur. Cel care va săgeta marea şi va apăra merii este flăcăul voinic, ce "nu se teme de nimic". De astă dată imaginea mării este menită să portretizeze :

"Ca veşmântu-i zugrăvit
Scrisă-i marea tulbure
Scrisă-i marea rotocoală
Cam ca nouă vălurele
Sunt cam nouă corăbiele"..

Voinicul "peste mări se porni" încă tânăr, neînvăţat, neîncercat. "Intră-n mare ca o floare" şi, după ce-şi trece proba bărbăţiei înfrângând duhul, "tot el că ieşi din vad/mândru, ca un verde brad".

Colecţia lui G. Dem. Teodorescu înregistrează acest colind într-o variantă mai

amplă, în care rolul iniţiatic este mai pregnant. Şi pentru frumuseţea versului redăm câteva fragmente:

"Rău marea se lăuda
Cine-n lume s-a afla
S-a afla s-adeverea
Să dea-n mare
Ca o floare
Să iasă-n vad
Ca un brad
Cu cioltanul ne-/a/sudat
Cu calul neapătat
....
La mare dac-ajungea
Pinteni murgului dedea
Sărea-n vânt
Sărea-n pământ
Sărea-n mare
Ca o floare
'nota vineri şi sâmbăta
Duminica pân' la prânz
Iar când bine ce-i veni
Pe murgul mi-l repezi
Şi ieşi-n vad
Ca un brad
Cu cioltanul ne-/a/sudat
Cu murgul neapătat..."

Acelaşi rol iniţiatic îl joacă marea şi în colindele de fată în care regăsim, ca-n marile legende ale antichităţii, bourul sau cerbul cu coarnele de aur înotând şi-aducând spre mal, în leagăn de argint, tânăra ce va fi mireasă.

"Sub raze de soare
În ostrov de mare
Leagăn îmi este leagăn
Leagăn de mătase
Leagăn de miroase
Dar în el cine-mi şede?
Şade Ioana cea frumoasă
Brâu verde-mpleteşte
pe mire priveşte..."

Imaginea revine într-un colind de doliu, ceea ce îndreptăţeşte afirmaţia făcută privind rolul de separare-integrare a apei mării şi a elementului primordial, leagăn al începutului şi sfârşitului, pe care ea-l reprezintă.

"Cetină, cetinioară
Lin, mai lin marea-i venită
Că-i de vânturi ocolită

Dar pe mare ce-mi aduce
Plavii şi mălinii
Printre brazi
Printre mălini
'noată, 'noată
Bohur'noată
Tot pe apă
Coarne-şi poartă
La vârfşor de cornişor
Leagănă-se-un legănel
Dar în leagăn cine stă?
Stă Maria răposata
Şi cosea şi se bocea..."

În acest conext este interesant de semnalat faptul că în ceremonialul de nuntă imaginea mării, deşi se regăseşte frecvent, nu are rol iniţiatic sau de separare-integrare, cum ne-am aştepta datorită colindelor de tineri.

Dintre colindele în care este prezent "duhul Mării Negre" (localizarea pare de dată recentă), de o factură aparte este "Colindul oilor" în care, dincolo de frumuseţea imaginilor, regăsim elemente extrem de rar identificate în variantele din alte zone etnografice româneşti, elemente ce deschid larg poarta mitului, dovedind originea străveche a producţiei. În locul ciobanului, cel ce ameninţă duhul este un berbece, care, adăpat direct din norul de ploaie, adăpostit în "cearcan de lună" şi-a câştigat calităţile de excepţie ce-i dau posibilitatea de a înfrunta forţele naturii. Viziunea hiperbolizantă, unitatea cosmosului, dualitatea bine-rău, toate acestea aparţin unui anumit stadiu de mentalitate arhaică, coborând prin istorie până la legendă.

"Şi Ion Voinicu'
El s-a lăudatu'
Şi s-a râuratu
Căci are oi multe
Multe şi-s mărunte
Cât is pietre multe
Dar şi mieluşele
Câtu-s brânduşele
Dar şi un' le paşte?
Pe cer, pe pământ
Dar şi un' le-adapă?
Cel noret de ploaie
Dar şi un' le-nchide?
În cel cearcăn de lună
La uşa ce-mi pune
De-un berbeciu laiu
Lai şi bucălai
Berbeciu-mi grăia
Duh al Mării Negre

Rău te-ai învăţat......
Tot oi mari mănânci
Berbeciu-mi grăia
De m-oi mânia
Şi m-oi scutura
Oi dalbe-oi scula
Clopote-or suna
Sunetul s-ar duce
Pe cer, pe senin...."

Simţim că ne aflăm, prin această colindă, în zona foarte apropiată a mitului mioritic.

Două tipuri de colinde sunt specifice numai zonei danubiano-pontice, fapt justificat prin funcţionalitate: colindele de "năvodar" şi de "corăbier". În ambele ...marea. Puternică, nemărginită, mai întinsă şi mai adâncă decât cerul, mai bogată în peste decât firmamentul în stele. În colindele de năvodar marea este deopotrivă loc de temut, răzbunătoare dacă nu eşti suficient de destoinic, dar şi blajină şi recunoscătoare după ce i-ai plătit tributul cutezanţei. În mijlocul mării stau ascunse "vidra", "iudita", "Samodiva", personaje fantastice ce trebuie îmblânzite pentru a le smulge marile secrete ale ţinutului nesfârşit de apă. "Că marea-mi este mare/Şi ea margini n-are/Că marea la fund/Cât cer până-n pământ/Şi-atâta peşte-n mare este/Câte stele cerul are/Câtă iarbă pe pământ/**Numai cu trei peşti mai mult."**

Marea colindelor de corăbier este şi cadru şi personaj. Recunoscându-şi prietenii, "feţii cei frumoşi", marea-i ajută trăgând spre larg corăbiile "păgâneşti" "Marea înfuriară/Şi-n larg le trăgeară..."

Balada dobrogeană înregistrează şi ea imaginea mării. Cadru de basm, punte de încercare, având de astă dată şi rol justiţiar, apare marea în cunoscuta baladă "Luna şi Soarele" sau "Frate şi soră".

Convinsă că fratelui său, Soarele, care-o cere de nevastă, îi va fi imposibil să învingă imensitatea mării, Ileana-Sânziana îi cere: "Eu câte voi lua/Când tu ca vei face/D-un pod peste mare..."Proba este însă trecută şi marea nu-i poate da fetei alt ajutor decât clătinând podul. Din nou înşelată, marea se înfurie şi-ntinde braţele către fată, restabilind ordinea firii şi devenind leagăn al naşterii astrului nopţii.

"şi-n mare de se-arunca
De-o lună că se făcea
Şi pe cer că mi-o lipea..."

Prezentă este marea în balada voinicească atât ca loc de desfăşurare a acţiunii cât şi ca probă de voinicie. În plus, ca în poemele romantice, ea devine cutie de, rezonanţă a simţămintelor voinicului care şi-a făcut-o prieten. Liniştită, ea legăna visul de dragoste al flăcăului: "Plimbă-mi-se plimbă/Şi încet mai umblă/Pe bohaz de mare/La apus de soare/Voinicul Niculcea... Din vâsle vâslea/Cârma cârmuia/Şi mereu gândea/La fata de franc..." Fata îi cere voinicului "O frumoasă vie/la mijloc de mare/Cum altul nu are...Niculcea "pe mare pleca/Ţăruşi arunca", înfrânge duhul cel rău şi-i împlineşte dorinţa. Cerinţele fetei vizează însă imposibilul. Ele nu sunt dovezi de dragoste ci urmăresc distrugerea voinicului sau dereglarea ordinii cosmice.

Flăcăul hotărăşte să-i pedepsească trufia, iar marea-l ajută răzvrătindu-se: "În luntre-o punea/Şi când ajungea/La râpa de mare/Departe în zare/Venea marea mare/Venea-n tulburare..." Tulburarea mării este tulburarea sufletului ce-şi va pedepsi dragostea, urletul ei este urletul voinicului ce-şi va săgeta iubita. Tot marea va primi ofranda lui Niculcea: "În mare-o arunca/La mijloc de mare/La'sfinţit de soare..."

Prezenţa mării în creaţia folcloristică dobrogeană constituie, fără îndoială, o particularitate, dovadă nu numai a frumuseţii şi specificităţii acesteia, ci şi a legăturii ei cu mitul şi deci a unei străvechi origini şi neîntrerupte vieţi a românilor "dicieni" în acest teritoriu şi descântat de spuma valurilor.

Bibliografie de referinţă

1. AMZULESCU, AL. I. Cântecul nostru bătrânesc, Bucureşti, Minerva, 1986.
2. BÂRLEA, OVIDIU Folclorul românesc, vol.III, Bucureşti, Minerva, 1981-1983.
3. BRĂILOIU, C.; COMIŞEL, EMILIA şi GĂLUŞCĂ-CARSMARIU, TATIANA Folclor din Dobrogea, Bucureşti, Minerva, 1978.
4. BRĂTULESCU, MONICA Colindă românească, Bucureşti, Minerva, 1981.
5. BUHOCIU, OCTAVIAN Folclorul de iarnă, ziorile şi poezia păstorească, Bucureşti, Minerva, 1979.
6. CARAMAN, PETRU Colindatul la români, slavi şi alte popoare, Bucureşti, Minerva, 1983.
7. CARAMAN, PETRU Le reflet de la mer dans le folklore Roumain et la continuite ininterrompue des Roumains en Dobroudja. În: Caraman, Petru. Studii de folclor, 2, Bucureşti, Minerva, 1988, p.277-379.
8. CĂLINESCU, CONSTANŢA şi FAITER, ION Cântece la Marea Neagră, Constanţa, 1977.
9. COMAN, MIHAI Sora soarelui. Schiţe pentru o frescă mitologică, Bucureşti, Minerva, 1983.
10. VRABIE, GHEORGHE Poetica Mioritică, Bucureşti, ed. Academiei, 1984.
11. Colecţia ANALELE DOBROGEI, Constanţa, 1920-1936.

Carmen ATANASIU

MARINARII ÎN LITERATURA ŞI PICTURA MARINĂ

În monumentala sa lucrare "Istoria literaturii române", George Călinescu consideră că marina a pătruns în literatura naţională prin opera scriitorului Jean Bart.

Eugen Botez, fiul generalului Panait Botez, s-a născut la 28 noiembrie 1874 în Burdujeni, judeţul Iaşi. Studiile primare le face la Iaşi, la Şcoala din Păcurari, unde are ca învăţător pe Ion Creangă, urmând după aceea două clase gimanziale, până în 1889, când se transferă la Şcoala fiilor de militari. La absolvire, în 1894, intră în Şcoala de ofiţeri de artilerie, geniu şi marină din Bucureşti, la terminarea căreia, în 1896, primeşte gradul de sublocotenent şi este repartizat în marină.

Ofiţer de valoare cu înfăţişare distinsă, tehnician de forţă, deţine de-a lungul anilor funcţii importante în marină, este trimis în misiuni militare în Suedia, Norvegia, Olanda, Danemarca, face o călătorie în America.

La 4 iunie 1923, Căpitan-comandorul Eugeniu Botez este ales membru corespondent al Academiei Române. Prieten apropiat al socialiştilor ieşeni, în a căror presă debutează, Eugeniu Botez va deveni unul din colaboratorii permanenţi ai revistei "Viaţa Românească", tot mai strâns legat apoi de cercul scriitorilor grupaţi în jurul lui G. Ibrăileanu, M. Sadoveanu, G. Topârceanu şi alţii. Primele articole îi apar în ziarul "Munca", în 1898, semnate "Gh. ROT" şi "TR".

Colaborează intens în "Pagini literare", "Noua revistă română", "Revista maritimă".

Curând adoptă pseudonimul :"Jean Bart", numele celebrului comandant al lui Ludovic al XIV-lea (1650-1702), cu care semnează schiţa "Moartea marinarului", apărută în suplimentul literar al ziarului "Adevărul".

În anul 1901 iese de sub tipar prima lucrare literară importantă şi definitorie pentru profilul scriitoricesc al lui Jean Bart, "Jurnal de bord", având subtitlul: "Schiţe marine şi militare", pe care îl va republica, cu unele modificări, în anii 1916 şi 1921. Lucrarea a fost premiată de Academia Română.

Câţiva ani mai târziu, în anul 1909, cu prilejul comemorării a douăzeci de ani de la moartea lui Mihai Eminescu, în colaborare cu C. Calmuschi şi G. Olteanu, Jean Bart tipăreşte o broşură: "Sărmanul Dionis" - poemă scenică în tablori - "scoasă şi adaptată pentru scenă din nuvela "Sărmanul Dionis" şi poeziile lui Mihai Eminescu".

Volumele de schiţe şi nuvele de largă respiraţie ce vor urma: "Datorii uitate - Documente româneşti" (1916), "Prinţesa Bibiţa" (1923), "În Deltă" (1925), "Schiţe marine - din lumea porturilor" (1928), sau volumele cu caracter memorialistic: "Peste ocean - Note dintr-o călătorie în America de Nord" (1926), "Însemnări şi amintiri" (1928), conduc către apogeul carierei literare a lui Jean Bart, romanul "Europolis". Între "Jurnal de bord" şi "Europolis" - scria Liviu Rebreanu - un răstimp de vreo treizeci de ani, se încheie o întreagă viaţă literară. Începutul şi sfârşitul lui Jean Bart".

Publicat în aul 1933, cu puţin timp înainte de moartea sa, romanul a fost apreciat ca un eveniment în peisajul nostru literar interbelic. Cu "Europolis", tradus, de altfel, în limbile italiană, franceză, rusă, maghiară, spaniolă şi cehă, Jean Bart, potrivit părerii unanime a specialiştilor şi nu numai, a împlinit un gol în literatura românească.

În acelaşi an, apare postum volum "Cartea Dunării", în care se publică o mică parte din enormul material adunat de Jean Bart referitor la marele fluviu şi din care răzbate pregnant patriotismul ce caracterizează incotestabil nu numai opera sa literară ci şi întreaga sa activitate.

Un loc aparte în literatura română îl ocupă şi scrierile locotenentului de marină Victor Vlad - Delamarine. S-a născut la 31 august 1870, în Satul Mic, judeţul Timiş. Îşi începe studiile primare la Lugoj şi tot aici face primele clase gimnaziale. Pentru participarea sa la manifestările cultural-patriotice ale Societăţii Reuniunea literară şi pentru că scrisese pe tablă "Trăiască românimea", abordând şi o cocardă tricoloră, autorităţile austro-ungare decid exmatricularea lui din gimnaziu. Ca urmare, vine la Bucureşti şi se înscrie la Colegiul "Sf. Sava", transferându-se apoi, în toamna anului 1885, la Liceul militar din Iaşi. La absolvire, în 15 iulie 1890, intră în Şcoala de ofiţeri de artilerie, geniu şi marină din Bucureşti, pe care o termină la 15 iulie 1892, primind gradul de sublocotenent. Este repartizat în marină, mai întâi în garnizoana Galaţi, iar apoi la Sulina, în cadrul Diviziei de Mare, ca ofiţer pe nava "Bistriţa". La 8 aprilie 1895 este avansat locotenent; tot în acest an este nevoit să plece în Germania pentru a trata o boală de plămâni ce-i măcina sănătatea. După numai un an se întoarce în Banatul său natal, unde se stinge din viaţă, la 15 mai 1896, în plină tinereţe.

Primele compuneri poetice ale lui Victor Vlad, semnate "Delamarina", s-au tipărit în ziarul "Dreptatea" care apărea la Timişoara. Scrierile realizate în grai bănăţean, pline de un umor robust, vădeau un talent autentic şi original. În 1898 este remarcat de Titu Maiorescu, criticul atât de pretenţios al artei pure. Este cunoscută certitudinea critică, obişnuită cu Maiorescu, care făcea pe acest "prefect al politicii literare" să nu se înşele, iar diagnosticul pus să aibă pecetea definitivului. Or, în "Convorbiri literare" din 15 februarie 1989, Titu Maiorescu are numai cuvinte de laudă pentru poeziile lui Victor Vlad concepute cu instinctul sigur al omului de talent, afirmând că ar fi dat opere mari şi trainice dacă nu trăia atât de puţin. Din scrierile acestui scriitor marinar, notabile au rămas evocările cu caracter epico-dramatic din: "Calu' lui Doancă", "Tucă-l moşu", "Lu' Ana lui Gică" şi "Al mai tare om din lume".

În manuscrisele rămase de la el sunt consemnate şi schiţe de comedii, farse şi monologuri, traduceri şi adaptări a diferite piese de teatru. În timpul călătoriilor ca ofiţer de mărină a tradus şi cartea lui Jules Verne "Călătorie în jurul pământului în 80 de zile". Manuscrisul denotă stăpânirea perfectă a limbii literare şi o mare limpezime de idei. În manuscrise au rămas şi notele cu caracter memorialistic şi autobiografic din "Cartea vieţii mele" şi "O nimica toată", editate în 1936 de către dr. Aurel Cosma sub titlul "Schiţele mele de călătorie". Erau adunate în volum însemnări simple, rezultat al impresiilor călătoriilor marinarului la bordul bricului "Mircea", pe Marea Neagră şi Marea Egee (1891) şi pe crucişătorul "Elisabeta", în Mediterana şi Adriatica (1894). Aceste schiţe de călătorie sunt ilustrate chiar de autor, în mod

foarte expresiv. Acuarelele de o certă valoare ce însoţesc textul manuscris, îl dezvăluie pe Victor Vlad ca fiind un pictor talentat.

O menţiune specială merită şi activitatea desfăşurată de Victor Vlad-Delamarina în calitate de colaborator pentru problemele de marină la dicţionarul enciclopedic redactat de dr. Corneliu Diaconovici, activitatea întreruptă, din nefericire, de moartea sa timpurie.

Fără să se ridice la valoarea celor doi scriitori marinari înscrişi definitiv în istoria literaturii române, o prolifică activitate literară au desfăşurat şi alţi ofiţeri de marină, contribuind prin scrierile lor la trezirea interesului pentru marea şi marina de care ei înşişi erau îndrăgostiţi, zugrăvind peisaje specifice şi oameni într-un mod romantic dar şi obiectiv, exprimând în acelaşi fel judecăţi şi idei. Între aceştia o atenţie deosebită merită ofiţerul de marină Constantin Tonegaru, poet şi reputat jurist, autor al unor valoroase lucrări de drept maritim, dar şi al textelor unor şlagăre de muzică uşoară, sau al unor populare antologii de literatură marină în care semnează versuri şi proză alături de scriitori consacraţi: "Pe apă" (1913), "Poezia Marei" (f.a.).

O certă valoarea literară are şi lucrarea memorialistică "Însemnările unui marinar" (1956) semnată de comandorul Nicolae-Ionescu-Johnson. Cele două volume care o alcătuiesc se constituie într-o sinteză a bogatei experienţe dobândite de acesta de-a lungul unei prestigioase cariere în marina militară şi comercială, şi care îşi are începutul în anul 1896, când, absolvind Şcoala de artilerie geniu şi marină, este îmbarcat pe bricul "Mircea".

Poet talentat s-a dovedit a fi şi căpitan-comandorul Nicolae Cristescu, viitor contraamiral. În anul 1933 "România maritimă şi fluvială" semnala apariţia volumului său de versuri "Cântec de mare". Aceeaşi revistă, devenită mai târziu "Marea Noastră" îi va publica în mod frecvent versurile semnate cu pseudonimul Ion Plutaşu: "Omul şi marea", "Sonetul Mării", "Distrugătoarele", "Portul", "Cântecul pavilionului".

Pentru perioada anterioară celui de-al doilea război mondial este o caracteristică faptul că numeroşi ofiţeri de marină, tineri şi talentaţi, au dat, prin preocupările lor, vigoare acelui focar nu numai de ştiinţă navală dar şi de cultură în general, care a fost marina română. Mai mult, deschidera acestor marinari către patrimoniul culturii universale a fost deosebit de largă. Cunoscutul roman al lui Blasco Ibanez "Mare nostrum", tipărit în versiunea traducerii comandorului C. Bucholtfer, al celebrului scriitor englez Joseph Courad, tradus de locotenentul Călin Botez, fiul lui Jean Bart, vin în sprijinul acestei afirmaţii.

În anii ce vor urma, marinari sau foşti marinari vor continua să scrie, contribuind la îmbogăţirea tezaurului literar naţional.

Elev marinar pe Dunăre şi în Deltă la 16 ani, a fost elev al Şcolii de Maiştri de Marină de la Tiglina (Galaţi), Geo Bogza a rămas un îndrăgostit de ape şi natură, sentiment ce va marca puternic întreaga sa creaţie. Geo Bogza a influenţat literatura contemporană şi mai ales publicistică literară prin operele sale cele mai durabile scrise înainte de război - "Ţara de piatră" (1934), "Cartea Oltului"(1945) - opere de poezie monumentală, adevărate poeme de proză, unice prin formulă şi amploare în literatura română. Atunci când se apleacă asupra universului provincial, ca în "O sută opt-

zeci şi cinci minute la Mizil" (1968), Geo Bogza se ocupă de aceeaşi problemă a salvării sau dezumanizării fiinţei în condiţii de viaţă adverse. Tabletele cu virtualităţi poematice tipărite în "Paznic de far" (1974), sintetizează trăsăturile eului creator bogzanian, aspiraţia spre sublim, spre meditaţia asupra dimensiunilor spirituale ce înscriu speţa umană pe fundalul cosmic. Valoarea contribuţiei acestui clasic al literaturii române contemporane la patrimoniul ei a fost recunoscută prin conferirea titlului de membru al Academiei Române.

Absolvent al Liceului Militar de Marină din Galaţi (1954) şi al Facultăţii de limbă şi literatură română din Bucureşti (1964), timp de mai mulţi ani redactor la ziarul marinei "Flota Patriei" (1955-1968), Ion Aramă este, la rândul său, un cunoscut autor de proză literară pentru militari, romane de aventuri şi versuri, în care marea şi marinarii ocupă un loc predominant: "Marinari de frunte" (1956), "Echipajul navei R.-305" (1961), "Pasagerul clandestin" (1964), "Vedeta 70 atacă" (1968), "Ne aşteaptă marea" (1968), "Cu bricul Mircea în jurul Europei" (1970), "Rapsodia albastră" (1971), "Stăpânul oceanului" (1971), "Furtuna albă" (1972), "Catarge la orizont" (1973), "Cuvinte de soldat" (1974), "Alarmă la Dana zero" (1975), "Ţărm fără catarge" (1976).

O bogată activitate literară a desfăşurat şi scriitorul marinar George Dan. Ofiţer în marina comercială debutează cu versuri încă din anul 1935. Consacrarea o vor aduce, însă, plachetele în care recurge la propriile sale experienţe marinăreşti: "Rapsodia marinarilor" (1954), "Dunăre, Dunăre" (1955), "Flori de mare" (1957), "Hamalii" (1957), "Goarna şi sirena" (1959), "Corabia cu 50 de catarge" (1966), "Din ochiul ciclonului" (1968), "Fructe de mare" (1970), "Mater Nostra" (1971). Creaţia sa demonstrează interesul scriitorului pentru toate compartimentele existenţei marinăreşti, din care nu lipsesc implicaţiile mitologiei bine consolidate. George Dan este cunoscut şi ca autor al unor traduceri din lirica persană clasică, realizate în colaborare.

Un alt scriitor provenit din şcolile marinei este şi Mircea Pavelescu. Absolvent al Şcolii Navale în 1933, redactor la revista "Urzica" din anul 1952, Mircea Pavelescu se făcuse cunoscut încă din anul 1938 prin publicarea unor versuri uşoare, agreabile în volumul "Pasărea paradisului". Va continua scriind epigrame, parodii în presa umoristică sau literatură pentru copii: "Arca lui Noe" (1969), "Ursuleţul călător" (1969).

Pe lista marinarilor scriitori se pot adăuga numeroase alte nume, majoritatea aparţinând unor ofiţeri din marina comercială: Constantin Roman - "Prizonierul punctelor cardinale", "Însemnări de mare" (1978), Mihai Răşică - "S.O.S. în Golful furtunilor" (1980), Jean Nedelcu - "Arde marea" (1969), "Clandestin la bord" (1982), Şerban Gheorghiu - "Steaua mării", plachetă de versuri (1986), "Argonauţii şi lâna de aur. Poeme" (1983), "Călător pe patru continente" (1978), "Orizont mediteranean" (1982).

***

Există oameni pentru care arta este într-adevăr o necesitate, o autentică chemare, un lucru fără de care la un moment dat al vieţii lor nu pot trăi.

Colindând mările şi oceanele lumii, nu puţini au fost acei marinari care s-au simţit atraşi de mirajul culorii şi al luminii, unii devenind personalităţi consacrate în arta plastică din România.

Dimitrie Stiubei s-a născut la Bacău în anul 1901.

Absolvent al primei promoţii (1921) a Şcolii Navale din Constanţa, devine ofiţer al Marinei regale de război. Timp de mai mulţi ani, Dimitrie Stiubei a funcţionat ca aghiotant regal al regelui Carol al II-lea. În paralel cu această strălucită carieră în marină, care i-a adus cele mai înalte distincţii, s-a dedicat studiilor de artă în Şcoala Knirr din München. Aici şi-a descoperit a doua sa mare pasiune, pictura. Astfel a devenit din ofiţer de marină "ultimul şi cel mai mare pictor al mării din epoca noastră" aşa cum l-a definit revista "Herald Tribune" din New-York.

Prima sa expoziţie de pictură a fost vernisată în anul 1922, în sala "Expresul" din Iaşi. În anii ce vor urma organzează aproximativ 20 de expoziţii la Ateneul Român, Fundaţia "Dalles", la Basel, Paris, Geneva, Londra, Praga. A fost membru în "Royal Society of Marines Artiste" din Londra la ale cărei expoziţii anuale a participat de câteva ori. Datorită marii aprecieri de care s-a bucurat opera sa, multe tablouri au ajuns în colecţii celebre: Muzeul Naţional din Bucureşti, Muzeul Marinei din Paris, Palatul Buckingham din Londra (Colecţia Prinţului şi Prinţesei de Wales).

În ianuarie 1937, Jean Bart scria în revista "Marea noastră": "Dimitrie Stiubei este un demn urmaş al marinistului Eugen Voiculescu care la rândul său a fost inspirat de marele marinist rus Aivazovschi pe care l-a cunoscut la Odesa unde Voiculescu se afla în calitate de consul al României".

Comandorul Dimitrie Stiubei a murit în anul 1986, în ultima sa locuinţă din Germania, dar prin opera sa va trăi mereu.

După ce a navigat vreme de mai multe decenii, locotenent-comandorul Nicolae Savopol, "bătrânul lup de mare" cum îi spuneau toţi cei care l-au cunoscut, a început să picteze singur, călăuzit numai de instincul talentului şi credinţei în ceea ce făcea. Tema sa favorită a fost marea, asupra căreia pictorul marinar Nicolae Savopol a stăruit îndelung. A pictat cele mai diverse aspecte ale ei: corbăii şi vapoare, furtuni şi uragane, răsărituri de soare şi amurguri, ţărmuri şi porturi, bătălii şi întreveri marinăreşti, totul văzut cu ochiul celui care cunoaşte marea cu toată lumea şi misterele ei, dar şi cu ochii pictorului. După participări la numeroase expoziţii republicane şi prezenţe în alte ţări (Franţa, Italia, Elveţia, Germania, Ungaria, Austria, Cehoslovacia, Jugoslavia), Nicolae Savopol s-a impus, în mod indiscutabil, ca unul din cei mai cunoscuţi şi buni pictori de marine.

În anul 1974, cu prilejul vernisajul unei expoziţii de Nicolae Sevopol, criticul de artă Ion Tătaru spunea: "În acest gen atât de dificil şi pe care puţini l-au abordat şi mai puţin au izbutit în el, artisul aduce o notă personală, distinctă. Este vorba de acel cald lirism care răzbate din fiecare pânză a sa, de mişcarea firească, naturală a fiecărei lucrări, de varietatea aspectelor surprinse, de coloritul viu şi luminos lipsit de orice fel de artificialitate... E o pictură generoasă şi uneori romantică, cu căutări şi îndrăzneli, o pictură clară şi luminoasă, expresie a unui suflet de autentic marinar".

Căpitanul de Rangul II (r.) Valentin Donici, cunoscut pictor constănţean, s-a născut la 21 octombrie 1931, în oraşul Câmpulung-Muscel şi a îmbrăţişat de foarte

tânăr cariera militară: la numai 22 de ani era ofiţer, fiind trecut în rezervă în anul 1987.

Valentin Donici este nepotul unui cioplitor în piatră, italian, Dante Burtulusii, venit în România după 1880, într-o perioadă în care regele Carol I aduna meşteri şi artişti pentru finisarea lucrărilor la clădirea palatului regal din Bucureşti. Frate al cunoscutului pictor Alexandru Donici, artistul este animat de acea pasiune pentru literatură şi artă caracteristică, se pare, spiritului întregii sale familii.

O viaţă dedicată scrisului şi, mai ales picturii s-a concretizat în acest din urmă domeniu în peste 30 de expoziţii personale şi colective, în zeci de tablouri achiziţionate de amatori de artă de pe toate continentele. Timp de peste un deceniu şi jumătate (1971-1987), pictorul a lucrat la Muzeul Marinei Române din Constanţa, transpunând pe pânze deja celebrul "val Donici", tempeste, brizanţi, ţărmuri pustii, dar şi mirifice peisaje de deltă. Delta este un loc în care omul Donici îşi regăseşte liniştea, stare ce transpare în pânzele sale realizate pe malurile Dunării.

Uneori Donici s-a oprit şi asupra peisajului citadin, pictând vechi străzi constănţene ce duc către mare, inundate de lumina arzătoare a soarelui dobrogean. Realizator a numeroase complete poştale ilustrate cu imagini legate de mare şi marină: serii de nave româneşti cu trecut istoric, faruri, porturi, al unor machete de medalii şi plachete jubiliare, a numeroase serii de calendare maritime şi Diplome de trecere a Ecuadorului, Valentin Donici are o importantă contribuţie la răspândirea cunoştinţelor despre marină şi a interesului pentru ea în România.

De fapt, ceea ce avem datoria să subliniem în încheiere, fără a avea pretenţia de a fi epuizat subiecul, este faptul că, toate personalităţile mai mult sau mai puţin cunoscute, la care am făcut referire, se adaugă acelor marinari poeţi, scriitori, ziarişti, pictori, care s-au străduit mai bine de un secol să aprindă şi să întreţină scânteia dorului de a cunoaşte şi folosi marea, să propage în sufletul românesc cultul pentru Marea Noastră şi respectul pentru oamenii ei.

Ileana PITRESCU

"ARCAŞUL" - LUCRARE DE REFERINŢĂ A MAESTRULUI ION JALEA

Aşezată pe faleza Cazinoului - "Arcaş oglindindu-se" - cum este înscrisă statuia în catalogul operelor sculptorului Ion Jalea este apreciată drept o sinteză a întregii sale opere sculpturale, o "adevărată artă poetică, având însuşirile unui program-manifest".[1]

Mărturie a perenităţii unui neam şi a unei conştiinţe artistice "Arcaşul" este o sculptură în piatră, monumentală prin proporţii, prin viziune şi stil. Ea a fost amplasată la hotarul dintre pământul ţării şi Mare, în 1961. Prima machetă a acestei lucrări a figurat în expoziţia personală, din 1926, a artistului.[2]

"Arcaşul" completează colecţia de sculptură "Ion Jalea", donaţie a artistului, care cuprinde etapele fundamentale de creaţie materializate în opere de referinţă. Originalul în gips, datând de acum 60 de ani, de fapt o schiţă a monumentului, se află în Muzeul monografic al artistului din Constanţa, fiind singurul exemplar al operei, realizat prin modelaj de Ion Jalea.[3]

Pe când organiza şi sensibiliza într-un întreg armonios monumentala făptură a arcaşului, ridicând-o la simbolul pilduitor al eroismului, sculptorul şi-a mărturisit problemele ce-l frământau "Caut monumentalul printr-o tehnică fermă, tare, esenţială. Chestiunea arhitectonică a sculpturii este o chestiune doar de sentiment. Artiştii moderni confundă cadrul geometric, care este un mijloc, cu un scop....Proporţia nu este o construcţie geometrică, ci e făcută de oameni pentru oameni.... Proporţia este o calitate personală a pictorului sau sculptorului. Formele geometrice sunt, aşadar, explorări fără nici o importanţă.[4]

O sinteză a elementelor clasice şi moderne, a întregii sale creaţii şi gândiri artistice o găsim în "Arcaşul", operă ce stă cu cinste alături de "Coloana Infinitului" sau "Poarta Sărutului", fiind o reprezentare plastică a însăşi istoriei şi spiritualităţii româneşti. Personajul aproape legendar, de o putere herculeană, nu este altceva decât omul din popor, cu chipul ce aminteşte de ţăranii din Oaş sau strămoşii păstorilor români, acei "navigatori ai uscatului" cum îi numea Constantin Noica.[5] De la Rodin va împrumuta Jalea marea forţă portretistică, manifestată nu numai în portretele propriu-zise - Autoportret, Tatăl artistului, - ci şi în sculpturile ce aspiră la monumentalitate - Arcaş odihnindu-se, - în timp ce de la Bourdelle va lua orientarea către spiritul constructiv şi arhitectural al sculpturii - Arcaş odihnindu-se, Hercule doborând centaurul -.

Privind statuia "Arcaşul", să ne gândim o clipă că această temă a fascinat vreme de 15.000 de ani imaginaţia artiştilor din toate colţurile lumii. Plastic, într-adevăr, puţine teme angajează trupul omenesc într-o atât de complexă desfăşurare anatomică

de forţă şi siguranţă, de îndrăzneală şi voinţa de a învinge - în opoziţie categorică staticului. Căci aşa ne apare "Arcaşul" scrijilat pe stânci, pictat pe pereţi, sculptat în piatră, peste tot unde a trecut omul înarmat cu flexibila şi miraculoasa lui unealtă. Aşa îl găsim, gonind cu paşi de uriaş, printre stâncile de la Tassili sau înveşmântat somptuos pe zidurile palatelor egiptene, aşa îl găsim pe ceafa elefantului indian săgetând tigrii sau în basoreliefurile siriene, maiestuos şi feroce, ori pe ceramica egeeană povestind legendele eroilor homerici, omul luptând mereu, înscris mereu subsidiar în linia uneltei - obsesie a gestului patetic victorios.[6] Atât era de puternic în artă simbolul Arcaşului - dezlănţuit încât, chiar şi după ce arcul şi săgeata au intrat în muzeu, tema, devenită clasică, şi-a păstrat vigoarea până şi în arta modernă.

Iată-l pe Bourdelle, la începutul secolului nostru, desfăşurând încă o dată Arcaşul într-o mişcare dezlănţuită, în al său studiu pentru "Herkles încordându-şi arcul". Aşa ne apare Arcaşul - într-o continuă exaltare - timp de 15.000 de ani - căutându-şi drum către acea sinteză permanent contemporană, care - cum spune însuşi Bourdelle - să dea privitorilor "impresia simultană a propriei lor epoci şi a veşniciei."[7] Secol după secol se succed variaţiunile pe temă fără ca artistul, celebru sau anonim, să poată ieşi din viziunea dinamicii desfăşurate cu violenţă în spaţiu. Şi deodată, după mii de ani în care tema s-a realizat în interiorul formulei consacrate, un fiu de ţăran, născut la Casimcea dobrogeană, răstoarnă datele creaţiei artistice şi eliberează Arcaşul, de constrângerea exaltării tradiţionale, punând întreaga temă într-o geometrie nouă, calmă.

Prin formula sa, scultorul Ion Jalea dezlega Arcaşul de vechea dependenţă de unelte, îl scoate pe om din poziţia de anexă a uneltei, făcându-l stăpânul acesteia.

Undeva "Arcaş odihnindu-se", se înrudeşte în spirit cu Gânditorul şi femeia din necropola de la Cernavoda, din mileniul IV i.e.n.[8], se înrudeşte cu o lungă şi sigură viziune de sinteză a artei decorative româneşti - cuprinderea ideii în geometrie - Arcaşul lui Ion Jalea se naşte atât de aproape de izvorul impulsului plastic de aici, încât el poate renunţa integral la gest pentru a se lumina înlăuntru de aceeaşi fascinantă poezie, ca şi "Cuminţenia Pământului" cioplită de Brâncuşi. Iar faptul acestor înrudiri tainice nu stă pe întâmplare. Dincolo de emblema artistică - ea însăşi invenţie de mare puritate şi cutezătoare inspiraţie - începe filozofia. Filozofia pământului pe care şade"Arcaşul". Am putea spune că "Arcaşul" lui Ion Jalea s-a aşezat la odihnă, fără zgomot, într-atât de firesc a apărut în coordonatele spiritualităţii româneşti. Ideea de a înfăţişa un luptător în odihnă nu o înfăptuia printr-o destindere deplină ci doar printr-un început de destindere, astfel ca repaosul eroului suferea forţa cheltuită în lupta anterioară, energia consumată, dar gata să renască îndată, prin continuarea luptei.Prin această trecere a mişcării în repaus şi sugerare potenţială a noilor mişcări, Jalea inhiba statica sculpturii antice cu dinamismul contemporan şi tocmai ţinuta marcată, impunătoare a eroului său - conştient de puterea sa şi de rosturile lui de luptător - dădea operei monumentalitatea năzuită. Păstrând organizarea armonioasă a construcţiei, el a stăruit şi asupra modelajelor suprafeţelor, dobândind o sinteză între sculptura "arhitecturală" - care pune accentul pe geometria formelor - şi sculptura "picturală", care foloseşte mai viu şi mai definitoriu modelajul. Pe linia alegoriei eroice, Arcaşul, este până la acea dată, cea mai de seamă creaţie românească, alături

de "Gigantul" lui Paciurea. Dar câtă deosebire de sentiment, viziune şi tratare la cei doi creatori. "Gigantul " este chinuit, încrâncenat, căutând descătuşarea din robie şi beznă, pe când "Arcaşul" lui Jalea este un erou al luminii şi al vitejiei, arătându-se veghetor şi totodată cumpănit, şi în odihnă şi în acţiune potenţială. Spre deosebire categorică de imaginea ce ne-a lăsat-o istoria artei despre Arcaş-om în permanent conflict cu lumea înconjurătoare, pe care o ia cu asalt - "Arcaş odihnindu-se" este esenţialmente şi cel dintâi care nu include agresiunea, care nu declară război naturii, ci o stăpâneşte de la sine, care, filozofic nu atacă - însuşi arcul nu mai este ţinut în faţă, ca armă, ci în spate, ca razem, - iar plastic îşi înscrie rezerva de forţă în granitele de aur ale unei geometrii de un echilibru fără egal. Faptul artistic se datorează suprapunerii până la identificare pe faptul preistoric şi istoric românesc, pe autohtonia absolută a artistului pe acest pământ. Dubla realizare-artistică: Arcaş static şi filozofică: statornicia - este un fapt unic în istoria operelor cu referire la această temă. La clipa de sfat a inspiraţiei Arcaşului a participat un bogat arbore genealogic care punea, în cea mai pură şi categorică formă artistică, chestiunea lucidă a propriei noastre existenţe. Căci tema pur plastică a Arcaşului ar fi putut să fie o căutare în mitologie, în arta în sine, în virtuozitate - cum a fost de nenumărate ori la mulţi artişti din lume şi de a noi. La Jalea, Arcaşul este încărcat cu un simbol de o valoare superlativă, închipuind însăşi imaginea pe care un întreg popor - poporul român - o are despre sine - statornicie -.

NOTE

1. "Arcaşul" de Ion Jalea, Interviu cu criticul de artă Doina Păuleanu, "Litoral", 14, nr.1418, 30 aug. 1984, p.2.

2. Petre Comănescu, **Ion Jalea**, Editura Meridiane, Buc. 1963, pg.82. Expune la Căminul Artelor numeroase lucrări, printre care: Arcaş odihnindu-se.

3. **Colecţia Ion Jalea. Secţia de sculptură a Muzeului de Artă Constanţa**, Constanţa, 1969, Întreprinderea Poligrafică, Dobrogea, Constanţa, poz.79. O variantă în piatră se află în patrimoniul Muzeului Brukenthal Sibiu , inv. nr. 172; o variantă în bronz se află la Muzeul de Artă Bucureşti şi o altă variantă în bronz, inv. nr. 4111, se află la Galeriile de Artă Cluj.

4. "Rampa", 19 decembrie, 1926.

5. Constantin Noica, **Cuvânt despre rostirea românească**, Editura Eminescu, 1987, Bucureşti, pg. 208.

6. Ion Frunzetti, **Pegas între Meduză şi Perseu**, Editura Meridiane, 1985, vol.2 pg.125-132; George Dennis, **Lumea etruscilor**, Ed. Meridiane, Buc.1982, pg. 175-207; Constantin Daniel, **Civilizaţia Egiptului Antic**, Editura sport-turism, 1976, pg. 250-269; Heinrich Schliemann, **Pe urmele lui Homer**, Ed. Meridiane, Buc. 1979, vol.I, pg. 312-334.

7. Philippide, Al, Antohi, Al, **Sculptorul Ion Jalea**, "Adevărul literar şi artistic" 18, nr. 864, 27 iunie 1937, pg.2.

8. A. Rădulescu, Ion Bitoleanu, **Istoria Românilor dintre Dunăre şi Mare, Dobrogea**, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Buc. 1979, pg. 45-50.

RECENZII

Enache PUIU

"CALENDARUL" lui RADU GYR

În peisajul contemporan ameţitor de pestriţ al producţiei de carte de la noi, sporesc tot mai mult în vremea din urmă semnele luminoase, de apariţii editoriale care bucură deopotrivă mintea şi inima cititorului. Ultima ocazie care subliniază acest adevăr şi ne procură o reală satisfacţie intelectuală este volumul intitulat "**Calendarul meu**", de **Radu Gyr**, apărut recent la Editura **Ex Ponto** din Constanţa, sub îngrijirea, cu o prezentare biobibliografică şi indice de nume de **Ioan Popişteanu.**

Cu un titlu insolit dar extrem de sugestiv, volumul la care ne referim vine să pună în circulaţie numele unui creator azi încă insuficient mediatizat şi de aceea prea puţin, dacă nu deloc cunoscut de generaţia tânără. Având o activitate literară întinsă pe jumătate de secol, Radu Gyr, adevărat simbol al pătimirii scriitorului român sub comunism , prin cei 20 de ani ai săi de închisoare, îşi întregeşte, cu această apariţie, profilul literar. Afimat în timpul vieţii ca eseist, dar mai ales ca poet - unul dintre cei mai valoroşi ai perioadei noastre -, acest volum, iată, îl consacră, postum şi ca un remarcabil memorialist.

Deşi situându-se în literatura de frontieră, este o realitate că, dată fiind latura ei documentar-informativă, cartea de memorialistică a intrat întotdeuana în sfera de preocupări a istoricului şi criticului literar, dar nu numai, care au putut să descopere în paginile ei, date şi informaţii mai dificile de aflat altfel. De prisos a mai arăta că interesul faţă de acest gen de scriere se amplifică atunci când, asemenea cazului de faţă, volumul poartă iscălitura unui creator cu o experienţă de viaţă ieşită din comun, decis să se mărturisească.

Subintitulat "Prietenii, momente şi atitudini literare", "**Calendarul**" îşi dezvăluie, prin această formulă, cu exactitate, conţinutul, oferind cititorului posibilitatea de a-şi face o imagine cvasi-completă asupra omului de cultură de care a fost dublat poetul Radu Gyr. Structurate pe criteriul cronologic, în sensul că naraţiunea e ordonată de desfăşurarea vieţii autorului, amintirile propriu-zise sunt precedate de inevitabile informaţii privind pe părinţii lui. Din acest segment, mai ales două relaţii sunt de reţinut: obârşia aromână a bunicului dinspre tată şi germană a bunicii dinspre mamă, precum şi rolul hotărâtor în educaţia sa avut de mediul cultural din familie: tatăl, Coco Demetrescu, a fost un talentat actor al Teatrului Naţional din Craiova, iar mama - Eugenia, născută Gherghel, era o pianistă dotată cu o frumoasă voce de mezzosoprană. Mărturisind că se va strădui să pună în pagină "liniştea gravă şi lipsa de sfială, pe care le ai în faţa unui adevărat duhovnic", autorul recompune apoi procesul formaţiei sale intelectuale. Sunt relatate, pe rând, debutul literar, studiile liceale, cele universitare, colaborările pe la diferite reviste, scriitori cunoscuţi, prieteniile realizate. Prin împrejurarea că tatăl său era actor, el a cunoscut din fragedă vârstă, la

Craiova, pe Elena Farago, care l-a inițiat în arta prozodiei, pe A.D. Herz, I. Dongorozi, E. Gârleanu, Cincinat Pavelescu, Corneliu Moldoveanu, D. Nanu ș.a. Debutul literar, pre-timpuriu, petrecut în adolescență, ne lămurește și asupra genezei pseudonimului de **Gyr**, luat de elev prin anagramarea numelui **Grui**, al dealului din împrejurimile orașului natal (Câmpulung Muscel), de teama directorului liceului, care nu îngăduia școlarilor să publice în reviste. "Copil blând și iubitor, deloc zburdalnic", cum însuși se caracterizează pentru vârsta de început, Radu Gyr a cunoscut de mic și foarte bine, limbile franceză și germană, prin care și-a făurit o solidă cultură umanistă, iar la 11 ani, înflăcărat de patriotismul declanșat în perioada neutralității, devine, în 1916, prin dispensă de vârstă, cercetaș de război.

Este plăcut de constatat că rememorara acestor "evenimente" și a altora nu presupune o prezentare seacă, dimpotrivă, ea are evidente calități literare, punând în relief forța de evocare și darul portretistic al memorialistului. Într-un loc, rândurile, ușor nostalgice, reînvie ambiția salonului literar al poetei El. Farago, personalitatea de primă mărime a Craiovei de la începutul secolului: "Salonașul doamnei Farago era Olimpul Craiovei. Prin mari rotogoale de fum de țigară, crescând ca din nori, poeta prezida jupiterian, colocvii zilnice și gălăgioase de zei și zeițe: scriitori civili sau scânteind în uniforme militare, doctori, pictori, avocați, profesori, actrițe... Cafelele ajungeau la al optulea rând. Și fum, fum, fum... Lângă birou se vorbea despre Proust și Valéry; alături despre teatru și piesele noi de pe scena craioveană; dincolo, în hol, o cuconiță cu peruca pudrată de marchiză indica o rețetă culinară unei tinere perechi; un medic cu chelie și butonieră înflorită scâncea în hexametri; lângă pian se înfiripa un flirt... Poeta dirija aproape toate discuțiile, cu tonul ei molatec dar impunător"...

De un indiscutabil interes literar este galeria de portrete ale profesorilor din Universitatea bucureșteană, în care a studiat și apoi a funcționat autorul, pagini care, împreună cu cele (numeroase) ce vizează pe câțiva dintre marii creatori interbelici, alcătuiesc nucleul volumului. Toate aceste portrete literare demonstrează, o dată cu exactitatea remarcilor și acuratețea sitlului, comprehensiune psihologică. Fascinante mai toate (N. Cartojan, Tudor Vianu, Nae Ionescu ș.a.) prin încărcătura lirică, câteva se impun atenției. Așa este cel al lui Vasile Pârvan care, semănând cu un pastor protestant la chip și îmbrăcăminte (veston negru, închis până la gât, unde se zărea doar marginea albă a gulerului tare) solemn și impunător de parcă ar fi oficiat într-un templu, preda istoria antică, accentuând cu fiecare gest sobru și fiecare frază cizelată, atmosfera de cult a antichității, ce domnea în sală". În schimb, portretul lui Ovid Densușianu atrage atenția prin extensiune și implicarea amănuntului semnificativ: "Faimos lingvist savant de renume mondial, el a imprimat pretigiu și noblețe catedrei de filologie romanică, al cărei titular a fost. Nicicând însă capricioasa natură n-a pus atât flagrant contrast între masiva personalitate intelectuală și firavul aspect fizic al omului Densușianu, înzestrat și totodată, oropsit de ea. Infirm de un picior și năpăstuit și cu un efect al vorbirii (probabil un viciu al palatinului bucal), savantul își strecura, abia observată, plăpânda făptură, pe sălile facultății, spre cabineltul său de lucru. Își ținea prelegerile în amfiteatrul de la etajul al doilea. Primele minute ale orei de curs însemnau pentru proaspătul student, venit să-l asculte întâia oară, pe marele filolog, un prilej de adevărată nedumerire și reținută ilaritate. De pe estrada catedrei,

timbrul metalic-strident al vocii piţigăiate părea atât de comic, încât novicele auditor îşi încleşta dinţii, ca să nu izbucnească înăbuşitul râs. Dar, în curând, eleganţa frazei, frumuseţea expunerii, bogăţia de informaţii transformau ispita hazului în fermecătoare audiţie. "În acest capitol, însă, în centrul rememorării e situat fostul mentor al autorului la Catedra de Estetică, "blândul şi atât de nedreptăţitul Mihail Dragomirescu", în exprimarea lui. În mai multe pagini, Radu Gyr îţi aminteşte scene, fapte şi împrejurări prin care modelează în faţa noastră personalitatea celuia care a elaborat teoria despre "Ştiinţa literaturii", ale cărei principii şi articulaţii le şi explică pe larg. Dată fiind opţiunea/orientarea politică total diferită a celor doi, nu putem scăpa din vedere, în fine, felul în care e proiectată aici personalitatea lui N.Iorga. Rezumând, se poate spune că "medalionul" dedicat marelui savant este obiectiv, căci el fixează excepţionalele daruri ale acestuia (uriaşa forţă de creaţie, vastul orizont de cunoaşteri, memoria prodigioasă, verva oratorică etc), dar şi scăderile lui. În acest context este de subliniat un fapt care vorbeşte de la sine despre statutul moral al autorului: epurarea, aşa zicând, a acestor amintiri de orice tentă politică, evitarea utilizării lor spre a se răzbuna pe adversari, ceea ce este absolut remarcabil, dacă nu uităm că acest om a îndurat mulţi ani de temniţă grea. O demonstrează, între altele, şi aceste îndurerate rânduri despre sfârşitul savantului: "De aceea, mai târziu, mişeleasca lui asasinare, în noiembrie 1940, mi-a umplut sufletul de oroare şi revoltă... Nu găsesc, nici azi, vreo justificare a sălbaticului act de violenţă, unele rancune politice autohtone neîndreptăţind, în nici un caz, o asemenea cruzime. Am nestrămutata convingere că cutremurătoarea ucidere a inegalabilului erudit a fost opera mâinii "Gestapo"-ului german, îmbrăcată în mănuşă verde. De nenumărate ori, profesorul atacase cu vehemenţă şi indignare, hitlerismul, sub toate manifestările lui, de la rasismul brutal până la invadarea de teritorii străine. Răzbunători şi bestiali, nemţii nazişti nu l-au uitat şi nu l-au cruţat, lăsând, totodată, un stigmat de neşters pe numele celor care le-au executat ordinul..."

Nota aparte a acestor memorii, care le sporeşte interesul istorico-literar, vine însă din altă parte şi este "produsul" teoreticianului şi criticului literar întruniţi în persoana autorului. Evocând, în partea finală, la modul sentimental dar neconvenţional, pe câţiva dintre marii noştri scriitori interbelici - Ion Pillat, V. Voiculescu, Ion Barbu, dar şi pe alţii: I. Minulescu, George Murnu, Gib. Mihăescu, I. Valerian, V. Ciocâlteu -, Radu Gyr aduce mărturii preţioase despre ei, oferă date inedite şi furnizează o surpriză. El realizează numeroase şi consistente fragmente analitic-literare, adevărate fişe critice despre creaţia celor evocaţi, texte care, prin exactitatea remarcilor, atestă aplicaţie critică şi bun gust şi ne stimulează să recunoaştem în autor pe conferenţiarul din anii '30 al Catedrei bucureştene de estetică. Acest fragment din caracterizarea poeziei lui I. Pillat, cu creaţia căruia el prezintă unele afinităţi elective, este edificator: "În primele sale căutări lirice ("Visări păgâne", "Eternităţi de-o clipă"), Ion Pillat a navigat spre ţărmuri latine sau orientale, ancorând, uneori, pe Sena, pentru a visa în grădinile Parisului. Fugă de centauri, sunet moale de flaut arab, susur de fântâni din "oraşul luminii" se auzeau în cântecele de-o măiestrie parnasiană. Dar, părăsind corabia ce-l purta spre limanuri exotice, poetul a pornit, într-o simplă luntre, pe "Argeş în sus", până în preajma Goleştilor, unde a pogorât şi, cu amintirea de mână,

a început să solinde "Via îmbătată de înflorirea viţei" a Floricăi, ori să pătrundă, nostalgic şi cucernic, în odăile, bunicului şi bunicei din bătrânul conac...". Tot aşa şi rândurile următoare despre poezia lui Vasile Voiculescu: "Poezia lui Voiculescu, variată şi, aş putea spune, contradictorie ca tematică, surprinde tocmai prin diversitatea şi înnoirea motivelor abordate. Versuri viguroase şi aspre evocă priveliştea agreată ori carpatică, lângă elementarele energii vitale ale naturii şi colţurosului om campestru, cu ecouri ancestrale, poemelor cu expresii pietroase, cioplite parcă din silexul dacic, sugerând un climat de primitivism rural, le urmează "poemele cu îngeri", creând o pitorească şi insolită lume, amestec de paradis terestru şi rustic tărâm domestic, unde angelicele făpturi, aclimatizate mediului uman, îşi pierd, adesea, ingenuitatea diafană, pentru a deveni simple prezenţe agricole, săvârşind munci hesiodice".

Nu mai puţin revelatoare sunt consideraţiile teoretice ale autorului. Cum se ştie, în poezia lui, pornind de la tradiţionalismul oltean, Radu Gyr a evoluat spre un tradiţionalism de factură modernă, după cum se poate constata îndeosebi din volumul "Balade", care, valorificând modalitatea eposului popular, dezvăluie o viziune nouă în tratarea unor motive tradiţionale şi realizează adevărate giuvaieruri politice. "**Calendarul**" verifică, în sfera aserţiunilor teoretice, această opţiune. Admirator al lui Mihail Dragomirescu, al cărui discipol a fost şi pe care îl consideră, justificat, drept "primul creator şi singurul teoretician literar român, la acea vreme, al unui sistem estetic asupra operei de artă", Radu Gyr s-a înscris, în plan estetic, pe linia gândirii profesorului său. Ca atare, el se autodefineşte ca un calsicist şi respinge modernismul sub diferitele lui forme de avangardism: dadaism, suprarealism, hermetism etc. "În anii consolidării culturii mele - scrie el -am ajuns la concluzia că romantismul şi derivatele lui - simbolism şi avangardism - distrug claritatea şi simetria operelor clasice, distrug echilibrul dintre sensibilitate şi raţiune, promovând uneori, zonele subterane ale psihicului: subconştientul (dadaismul) şi inconştientul (suprarealismul). Consider că raţiunea, fără a apărea ostentativă şi rece, e singura călăuză, în fapt, spre armonie şi echilibru în arhitectura artistică de orice natură".

Laolaltă cu toate acestea, "**Calendarul**" ne mai oferă posibilitatea să-l cunoaştem pe **omul** Radu Gyr, să privim în sufletul lui. Cititorul descoperă astfel, în primul rând, un spirit lucid, exigent, sever cu sine, care îşi recunoaşte şi regretă erorile: "sincer şi corect, just în polemicile literare din anii tinereţii, m-am arătat necruţător - recunoaşte el - în polemica politică din ziarele anilor 1937-1940, caricaturizând-mi adversarul..., am renunţat, după ce am trecut de cincizeci de ani, la unele tendinţe spre sarcasm şi ironie muşcătoare, socotindu-le ofensatoare pentru alţii şi negative pentru mine". Cum era de aşteptat în cazul unui creator important, care a fost (şi mai este, de ce?) pe nedrept ocolit de comentariul critic, fapt resimţit de el, sunt însă în aceste memorii şi amărăciuni şi tristeţi, reproşuri chiar. Fire sensibilă, delicată, R.Gyr pune totuşi surdină rostirii şi toate sunt repede şi abia şoptite. Un exemplu: "În anii efemerei mele "glorii" literare (1933-1944), când invidia şi ura unor colegi de breaslă încă nu se înveşmântau în pretext politic pentru a-mi împiedica publicarea operelor în volume sau prin reviste..." Şi un altul: "Acum, în al şaptelea deceniu al vieţii, observ ca intruse în firea mea, unele umbre de melancolie şi scepticism - condiţia

omului modern, după opinia unui filosof contemporan - şi, în acelaşi timp, datorită adversităţilor, nedreptelor ponegriri şi urii ce mă înconjoară, o vagă înclinaţie spre mizantropie şi solitudine"...

Consemnate de autor până cu puţin timp înaintea decesului din aprilie 1975, este de regretat, dat fiind dramatismul vieţii lui de după 1945, că derularea amintirilor se opreşte la anii de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial. O compensaţie pentru cititor poate fi faptul că editorul a publicat un număr de aproape 100 de pagini de material iconografic şi epistolar de tot interesul - incluzând şi facsimilul a opt cărţi poştale trimise de autor din închisoarea Aiud -, material pus la dispoziţie de fiica poetului, Simona-Monica Popa.

Carte cu texte dintre care multe îndeamnă la meditaţie privind destinul învolburat al scriitorului român în acest secol, "**Calendarul**" lui Radu Gyr, cel care a scris poemul "Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!", are destule "zile" însemnate asemenea sărbătorilor, cu cerneală roşie...

Evelina CÂRLIGEANU

"CU BUCURIA ÎN SUFLET"

Proza lui Ovidiu Dunăreanu își trage sevele dintr-un spațiu arhetipal. Viziunea autorului, foarte omogenă chiar din primul volum (**CU BUCURIA ÎN SUFLET**. Editura LEDA, 1995), se constituie pe temeiul unei sensibilități de tip voiculescian, cu deschidere spre eres, legendă, fantastic. Fie că pornește din prezentul rural, fie că se plasează în cetatea modernă, istoria epică se adâncește, scormonitor, în substraturile memoriei colective și reface tiparele unei lumi străvechi. Fiecare povestire a lui Ovidiu Dunăreanu e o anamneză. Aici, în matricea amintirii, scriitorul descoperă fascinat chipul mitic al Dobrogei: un spațiu miraculat, " o țară blândă și binecuvântată, croită după un canon dumnezeiesc". O creație a fluviului și a mării, între care se leagănă stepele dogorâtoare, abia respirând în explozia solară a fiecărei veri.

CU BUCURIA ÎN SUFLET e legământul scris al autorului cu pământul dobrogean ca priveliște ancestrală. Călător între Ostrovul natal și nordul ținutului, scriitorul e un monograf; el alătură, neculcian, mărturiile apocrife și documetul, geografia reală și topografia afectivă pentru a ne convinge că locurile sunt vii, iar oamenii - întruparea energiilor lor latente. Cu o sensibilitate descriptivă veritabilă. Ovidiu Dunăreanu creează tablourile unei lumi eterne: Pădurea Morții dintre Esichioi și Almalău, Lacul fetelor-lebede, grota haiducilor din marginea pădurii de la Dumbrăveni, târgul de vară de la Hârșova, "corabia împietrită într-o dureroasă așteptare" care e Heracleea, sălbatica priveliște de la Cheile Dobrogei. Pescari și vânători dezleagă ori adâncesc, prin istoriile lor cu tâlc, tainele locurilor. Ca în vremea lui Sadoveanu, aceștia nu sunt doar practicanții unor îndeletniciri de când lumea, ci martorii devenirii acestei lumi, iar întâlnirea cu ei, calea reintrării într-o zonă a coincidenței dintre sacru și profan.

Este limpede că epicureismul prozei sale ni-l descoperă pe Ovidiu Dunăreanu ca pe un aed doritor să ne strecoare "bucuria în suflet". Cum va evolua arta sa, născută matură, rămâne de văzut. Poate o frescă a sudului dobrogean, în genul revenirilor concentrice ale lui Fănuș Neagu la matricea brăileană? În orice caz, autorului îi va fi greu să iasă din ipostaza aceasta de rapsod paseist care pare-se că-i este cea mai pe potrivă.

Titus RUSU

O INTERESANTĂ APARIȚIE EDITORIALĂ: "CULEGERE DE JURISPRUDENȚĂ" de MARIN VOICU, PREȘEDINTELE CURȚII DE APEL CONSTANȚA

Recent a apărut lucrarea "Culegere de jurisprudență" a domunului Marin Voicu, președintele Curții de Apel Constanța, membru al Consiliului Superior al Magistraturii și judecător la Curtea Europeană a Drepturilor Omului de la Strasbourg. Volumul are 222 pagini și a apărut la Editura Dobrogea, consilier editorial fiind Dan Mihăiescu.

Deși se face mențiunea expresă că în "Culegere..." sunt cuprinse Decizii ale Curții de Apel Contanța pronunțate în anii 1993-1994, precizăm că această instanță de judecată a fost înființată la data de 1 iulie 1993 în baza Legii nr.92/1992 privind organizarea judecătorească. Deci, în "Culegere..." sunt cuprinse decizii care reprezintă rodul gândirii judecătorilor de la Curtea de Apel Constanța din iulie 1993, până în decembrie 1994.

Autorul a selecționat după criterii științifice, decizii prin care s-au soluționat chestiuni de principiu, în cauze care au făcut obiectul judecății, din ramurile principale ale dreptului. Cea mai mare parte este consacrată dreptului penal și dreptului procesual penal (80 de pagini), iar restul este consacrat dreptului civil și dreptului procesual civil, dreptului comercial, dreptului muncii, dreptului familiei, dreptului locativ și contenciosului administrativ.

Pe 20 de pagini a fost prezentată "Bibliografia selectivă" care cuprinde aproape tot ce s-a publicat în România între anii 1990-1994, în ramurile de drept enunțate.

Au fost publicate deciziile pronunțate de cei 12 judecători ai Curții de Apel Constanța, pe care autorul îi enumeră în ordine alfabetică: Viorica Barozi, Frusina Cantaragiu, Viorica Costea-Grigorescu, dr. Dorin Clocotici, Paula Georgescu, Gh. Iordan (vicepreședinte), Paraschiva Irimie, Ismail Zore, **Asfadur Mardirosian,** Theodor Petrescu, Eleonora Spiridon și Marin Voicu (președinte).

În cadrul Curții de Apel Constanța nu există secții, iar unii judecători intră atât în procese penale, cât și în procese civile comerciale, contencios sau de altă natură. Recent s-a înființat postul de inspector judecătoresc, fiind numit în această funcție domnul Theodor Petrescu, un reputat penalist.

Din prefața lucrării rezultă că în anul 1939 Curtea de Apel Constanța se compunea dintr-un prim președinte, președinte și 15 consilieri (deci în total 17 magistrați), din care 6 lucrau la secția criminală.

În prezent, când numărul proceselor este mult mai mare decât în 1939, la Curtea

de Apel Constanţa sunt 12 judecători.

În această perioadă de tranziţie, când există o multitudine de prevederi legale contradictorii, iar vidul legislativ în anumite domenii nu poate fi contestat, cartea domnului Marin Voicu constituie un eveniment. Deciziile magistraţilor constănţeni care au fost publicate, interpretează şi comentează normele legale existente, subliniind imperfecţiunile şi lacunele unor prevederi legale.

În materie de drept, în condiţiile ţării noastre, ca şi a altor ţări din Est, sunt multe de construit. Juriştii se luptă cu moştenirea lui Marx (apud "Concepţiile politice ale secolului XX" de François Chatelet şi Eveline Pisier, Editura Humanitas, 1994, pag.467 şi următoarele), iar cărţi de genul celei pe care o recenzăm sunt în măsură să ne redea "credinţa în drept".

Deşi după 1990 s-au publicat numeroase lucrări de jurisprudenţă, este pentru prima dată când un magistrat şi preşedinte de instanţă, are curajul să dea publicităţii decizii ale instanţei pe care o conduce, unele fiind pronunţate chiar de domnia sa.

Cartea este utilă, mai ales pentru practicienii dreptului: judecători, procurori, avocaţi şi alte categorii de jurişti.

Este prima carte publicată de un magistrat din Constanţa, din anul 1937.

În 1936 a apărut "Manualul pentru Curţile de juraţi", de Bucur Patraulea, consilier la Curtea de Apel Constanţa, în editura autorului, 152 pagini.

În 1937 au apărut "Dicţionarul de Drept Penal Carol al II-lea" de Marin D. Stănescu, dr. în drept, judecător la Tribunalul Constanţa şi "Eroarea în geneza actului juridic" de Titu Bogdănescu, dr. în drept, preşedintele Tribunalul Tulcea. Ambele lucrări au fost prefaţate de G.L. Dimitriu, preşedintele Curţii de Apel Constanţa şi au apărut în colecţia revistei "JUSTIŢIA DOBROGEI".

Cartea domnului Marin Voicu reia o mai veche tradiţie, care a fost întreruptă aproape şase decenii. În această carte sunt prezentate frământările şi gândirea juridică a magistraţilor din dreapta Dunării, precum şi aportul lor la eliminarea haosului din practica judiciară şi a babiloniei juridice.

După un hiatus de 59 de ani, cartea domnului Marin Voicu, constituie un început în reluarea tradiţiei cărturăreşti a magistraţilor constanţeni.

Cred că trebuie să fim optimişti.

Titus RUSU

"BULETIN DE INFORMARE JURIDICĂ" EDITAT DE PARCHETUL DE PE LÂNGĂ CURTEA DE APEL CONSTANŢA

În explozia informaţională din ultimii ani au apărut şi câteva publicaţii juridice editate de către procurori. Astfel, Ministerul Public editează trimestrial publicaţia "Pro 'Lege", Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Bucureşti un "Buletin de informare juridică", Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Timişoara - "Revista Juridică" şi Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Constanţa un "Buletin de informare juridică".

La "Pro Lege", editat de Ministerul Public, publicaţie de înaltă ţinută ştiinţifică (şi grafică), colaborează procurori din Parchetul General, cât şi de la alte parchete din ţară. Unele articole exprimă punctul de vedere oficial al Ministerului Public. Cele mai multe articole au ca obiect probleme de urmărire penală şi criminalistică, dar şi de practică judiciară în materie penală şi civilă, comercială etc. Se pune un accent deosebit pe jurisprudenţa Curţii Supreme de Justiţie, a Curţii Constituţionale şi a altor instanţe de judecată, care interesează procurorii.

În publicaţiile editate de parchetele de pe lângă curţile de apel Bucureşti, Timişoara şi Constanţa se constată o interferenţă de preocupări, întrucât procurorii se confruntă, în general, cu aceeaşi cazuistică.

Am consultat revista "Justiţia Dobrogei" şi am constatat că procurorii constănţeni în perioada interbelică soluţionau dosare privind contrabanda vamală, abordaje, infracţiuni privind operaţiuni valutare, pe lângă cele obişnuite, cum ar fi cele împotriva patrimoniului, împotriva vieţii etc. Bineînţeles că în perioada interbelică numărul infracţiunilor era mult mai redus faţă de situaţia din prezent.

Din Buletinul de informare juridică al Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Constanţa au apărut până în prezent 6 numere (noiembrie 1994, mai 1995, august 1995, decembrie 1995, mai 1996 şi octombrie 1996). Conţinutul articolelor publicate corespunde preocupărilor de ordin teoretic şi practic cu care se preocupă procurorii din judeţele Constanţa şi Tulcea.

Astfel, procurorul Ioan Oţel se preocupă, în special, de chestiuni privind evaziunea fiscală şi contrabanda vamală, iar procurorii Alecu Alexandrescu şi Neculai Danciu de probleme privind navigaţia civilă şi fluvială. Primul procuror Ioan Doltu este preocupat de probleme de drept procesual penal - aprofundând în special instituţia probaţiunii, de pregătirea profesională a procurorilor tineri şi stagiari şi de unele chestiuni cu caracter general privind buna desfăşurare a activităţii parchetelor din judeţele Constanţa şi Tulcea. Procurorii Dumitru Condulimazi, Nani Leonid, Niculae Dărângă, Paul Vizireanu, Marlena Călin, Ion Retca, Ştefan Bouroş, Monica Bumbac,

Angela Ciurea, Severin Ciulei şi Zarafina Puiu se preocupă de chestiuni controversate de drept penal şi procesual penal. Procurorul Titus Rusu are preocupări privind constituirea şi modificarea societăţilor comerciale, privatizarea societăţilor comerciale cu capital de stat, constituirea asociaţiilor, fundaţiilor, adopţia internaţionlă, probleme de drept civil, contencios administrativ etc, precum şi de recenzare a unor lucrări de specialitate şi de memoralistică juridică.

Remarcabil este faptul că unele articole sunt scrise de procurori tineri sau chiar stagiari.

În "Buletinul de informare juridică" pe luna august 1995 a fost publicat articolul doamnei Doina Păuleanu, directorul Muzeului de Artă Constanţa cu privire la expoziţia de artă din colecţia procurorului Titus Rusu, deschisă la Muzeul de Artă Constanţa, la data de 1 iulie 1995, cu ocazia Zilei Magistratului.

Publicaţia pe care o recenzăm apare prin grija aproape exclusivă a domnului prim procuror adjunct al Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Constanţa, Traian Poenaru, în lipsa unui colectiv de redacţie organizat.

Socotim că se impune ca un exemplar din această publicaţie să fie depus la Biblioteca Judeţeană Constanţa.

Tehnoredactarea computerizată şi tiparul :
S.C. INFCON S.A. Constanţa
str. Prof. Murgoci nr.1, tel./ fax : 041/ 665627, 680527

Bun de tipar : 24.12.1996. Apărut : 1996.
Hârtie offset : 60 g/ m².
Format : 16/ 70x100. Coli tipar : 16.

ISSN : 12244 - 810